

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ ПЕТРА ВАСИЛЕНКА

Вісник ХНТУСГ

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

200' 2019

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ВІСНИК
*Харківського національного
технічного університету
сільського господарства
імені Петра Василенка*

Випуск 200

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

*У відповідності до наказу МОН України
від 21.12.2015 р. № 1328*

*Вісник ХНТУСГ: економічні науки
включений до Переліку наукових фахових
видавць України (Додаток № 8. – С. 4)*

Харків – 2019

УДК 346.54:338.432

ББК 65.32-18

В 53

Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства: Економічні науки. – Харків: ХНТУСГ, 2019. – Вип. 200. – 320 с.

Рекомендовано до друку Вченою радою Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка. Протокол № 7 від 28.03.2019 р.

Редакційна колегія: *КРАСНОРУЦЬКИЙ О.О., д.е.н., проф., головний редактор;*
 АМОСОВ О.Ю., д.е.н., проф.;
 КОРНІЄЦЬКИЙ О.В., д.е.н., доц.;
 МАНДИЧ О.В., д.е.н., доц.;
 МАРЕНИЧ Т.Г., д.е.н., проф.;
 ОНЕГІНА В.М., д.е.н., проф.;
 ОРЕЛ В.М., д.е.н., доц.;
 ПЛОТНИЦЬКА С.І., д.е.н., доц.;
 ПОТИШНЯК О.М., д.е.н., доц.;
 ШИНКАРЕНКО В.Г., д.е.н., проф.;
 ШАБІНСЬКИЙ О.В., д.е.н., доц.;
 ГРІДІН О.В., відповідальний секретар

Засновник – Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка
Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації КВ № 15983-4455 Пр від 01.12.2009 р.

Адреса редакції:

61002, м. Харків, вул. Алчевських, 44,
тел.: (057)716-41-68, (057)716-41-54

© Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка, 2019

INVESTMENTS IN HUMAN CAPITAL – BASIS OF EFFICIENT VENTURE BUSINESS

***KLEMPARSKYI M.M., DOCTOR OF LAW, PROFESSOR
DONETSK LAW INSTITUTE OF THE MINISTRY
OF INTERNAL AFFAIRS OF UKRAINE (KRYVYI RIH CITY)
SKUDLARSKI JACEK, DR INŻ.,
WARSAW UNIVERSITY OF LIFE SCIENCES – SGGW***

The actuality of the subject. Human capital is the most important factor in the development of the economy, which in the long run gives a significant return on investment in it. It includes knowledge, education, skills, intelligence, creative thinking, health, labor mobility, etc.

Many developed countries have long recognized the essential role of human capital in the development of the economy, as a consequence of which there is a significant share of contributions to its formation and development, the provision of conditions for reproduction, the high level of competitiveness of their economies.

The analysis of the land research and publications. The concept of human capital in the modern form was formed mainly under the influence of the works of such economists as T. Schultz [2], G. Becker [1], J. Kendrick [7], O.Yu. Vorozhbit [4], N.V. Quail [12], Yu.A. Korchagin [8-9], O.V. Levchuk [10] and others. In the conditions of contradictory approaches to the concept of «human capital» and investment in it create prerequisites for further research, indicating the relevance of the topic and predetermined the choice of research direction.

The aim of the article. The purpose of the study is to study the issue of investing in human capital to create conditions for innovative economic development.

The presentation of the basic material. Initially, human capital was understood only by a combination of investments in a person, which increases his ability to work – education and professional skills. In the future, the concept has expanded. According to the World Bank, it includes consumer spending – household spending on food, clothing, housing, education, health care, culture, as well as government spending on these goals [1, 3].

Human capital in the broadest sense is an intensive productive factor of economic development, the development of society and the family, which

includes an educated part of labor resources, knowledge, tools of intellectual and managerial work, the environment of living and work, which ensure the efficient and rational functioning of human capital as productive development factor.

The theory of human capital is of particular relevance in modern conditions, when the knowledge and professionalism of the personnel is a determining factor in the economic growth of both enterprises and the country as a whole. Numerous studies have shown that currently the share of human capital in the national wealth of developed countries (US, Japan, Sweden, etc.) is 2-3 times higher than the share of physical capital, while there is a tendency for further growth of this indicator. From the beginning of the XXI century. In other countries, in particular, China and India, a similar trend has also emerged, leading to corresponding economic growth. Moreover, according to projected estimates [8], if human capital in these countries continues to increase, by 2020, these countries will take the place of world leaders.

The experience of the United States of America, which is a leader in high technologies, software, education and quality of life, is prominent. The main competitive factor of the United States, undoubtedly, is high-quality human capital.

Today, the US is a leader in fundamental and applied sciences, in high technology and in the economy. It is no coincidence that the venture business was born in this country, and only then their experience began to be used by other leading countries of the world.

The experience of Finland and Sweden, which occupy the leading positions in the world with the development of high technologies, is also exemplary. The economies of these countries are highly competitive in the world market due to the emphasis on human capital development, science, education, innovation and venture business [8-9].

Unfortunately, in Ukraine today, there is no effective innovation infrastructure, and human capital is characterized by a negative dynamics and low productivity of labor.

Human capital is now one of the most important economic resources and the world's leading countries invest heavily in its development. As a rule, the main investor in human capital is the state, which through politics forms the future of the country. In our country, the necessary conditions for the formation and development of human capital have not yet been created. Although, in our opinion, the state should make human capital development a priority in order to ensure the country's competitiveness and national security.

High-quality human capital is the basis for the formation of venture business. The term «venture» comes from the English venture and means risky, risk-related. Venture business is a kind of business focused on the practical use of technical innovations, results of scientific achievements, know-how, not yet tested in practice. Venture business is associated with high risk, so it is often called risky.

Venture business is a form of direct investment in small and medium-sized enterprises engaged in research and development of new knowledge-intensive technologies, which are planned to be applied in practice. Venture funds invest in risky business projects.

For the successful development of venture capital investment, you need:

- long-term state innovation policy and a specific program for co-financing venture business;
- significant investments in the development of human capital is the basis for the creation and efficiency of venture business;
- venture entrepreneurs, who as a rule grow up with venture managers;
- venture managers;
- developed fundamental and applied sciences, capable of discovering, inventing and innovating for venture business;
- modern and advanced system of education;
- competitive environment in the venture business.

The peculiarity of the venture business is the very high intellectual and professional level of venture businessmen and managers. Such professionals are extremely difficult to grow. Their knowledge and experience lie at the intersection of fundamental and applied sciences, innovative management, knowledge of high-tech industries. Therefore, programs and projects for the creation of national venture business should be comprehensive and systematic, solving the problem of full financing, training specialists, creating infrastructure, security systems, etc. [2].

Venture investments can be made in the following forms:

- investing in exchange for the transfer to the investor of a certain share of the company's shares;
- medium-term lending (3-7 years);
- a mixed form of investment, which consists of the two above-mentioned methods.

Institutionalization of venture capital in Ukraine has led to the emergence in the economic practice of such organizational forms of venture capital investment:

- direct investment, that is, the investor directly finances an entrepreneurial project that interests him. This leads to the maximization of risk, but with a successful outcome and to maximize profits;

- joint investment is a form in which investors try to minimize risks by dividing them into several components;
- participation in independent venture funds, which allows to diversify financial risk, which does not require investors significant investments and specific management skills [5, 11].

The difference between the Ukrainian venture capital market is as follows:

- there are virtually no start-up «injections» and investments in innovation (in Ukraine it is mainly investment in the development of companies);
- the main areas of venture investment are construction, processing of agricultural products, retail trade, food industry;
- the participants in the funds are only legal entities (not pension funds, non-insurance companies, not private individuals) [10-12].

In 2017, in Ukraine, together with the improvement of the business climate, there was a revival of venture capital investment in domestic start-ups. An overview of the Ukrainian Association of Venture and Private Capital (UVCA) showed that the volume of venture investments in the country in 2017 increased threefold – to \$ 259 million - after falling in 2016 to 88 million UAH. At the same time, the number of transactions for the past year has almost not changed and amounted to 89.

Such an increase in the sector of venture capital investments, in the first place, shows confidence in Ukraine among investors, which are mainly international funds. The development of the domestic IT sector is at a high level thanks to the deep knowledge of Ukrainians in programming and engineering. There are more than 200 thousand qualified specialists in Ukraine, and this figure is increasing annually.

Among the peculiarities of venture investment in Ukrainian companies is the need to allocate an average investment, or average check. At present, this indicator in Ukraine is at \$ 3.3 million. For example, in Poland, the average check exceeds \$ 5 million, in Estonia – \$ 800 thousand, in Latvia – almost \$ 3 million.

In 2017, in Ukraine, not only increased volumes of venture agreements, but also intensified private investment - long-term purchase of a significant stake in companies. If several years ago there were 3-4 private investments in the market, then last year they were 14 – worth almost \$ 127 million.

Today there is no doubt that the Ukrainian economy needs to be reoriented to develop and introduce innovations to ensure competitiveness in the market. To do this, you need to implement a number of programs that stimulate innovation. For now, our state does not support innovation at the level at which they are supported by developed countries of the world [6, 12].

In general, with the favorable policy of the state regarding human capital and innovation, the growth of the economy and global competitiveness of our country are possible.

Output. In Ukraine, unfortunately, not always recognize a person as an object of capital investments with the property to increase the cost in the production process. But human capital research reorients to the simple use of labor resources to the system of effective human resources management.

We hope that investment in human capital will allow domestic enterprises in the near future to create a unique environment for the formation of new type of employees, able to generate innovative ideas and offer non-standard solutions for business development. Because the increase in the value of individual human capital directly affects the capitalization of intangible assets of the enterprise and in general forms the new quality of the national human capital of the country.

Literature.

1. Becker Gary S. Human Capital. – N.Y.: Columbia University Press, 1964. – 284 p.

2. Shultz T. Human Capital in the International Encyclopedia of the Social Sciences. - N.Y., 1968, vol. 6.

3. Skudlarski J. Satellite characteristics of resource potential agrarian enterprises / J. Skudlarski, S.O. Zaika, O.Yu. Boblovskiy // Вісник ХНТУСГ: Економічні науки. - 2018. - Вип. 193. - С. 67-76.

4. Ворожбит О.Ю. Человеческий капитал организации в разрезе стоимости бизнеса: монография / О.Ю. Ворожбит, Т.Е. Даниловских, И.А. Кузьмичева, А.А. Уксуменко. Под общей научной редакцией д-ра. экон. наук О.Ю. Ворожбит. - Владивосток: ВГУЭС, 2017. – 129 с.

5. Заїка С.О. Венчурні інвестиції: світовий досвід залучення та перспективи використання в Україні / С.О. Заїка // Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства: Економічні науки. Вип. 149. – Харків: ХНТУСГ. – 2014. – С. 147-153.

6. Заїка С.О. Управління інтелектуальним капіталом як чинник забезпечення конкурентоспроможності підприємства / С.О. Заїка, О.В. Грідін // Вісник ХНТУСГ: Економічні науки. – Харків: ХНТУСГ, 2016. – Вип. 177. С. 176-186.

7. Кендрик Дж. Совокупный капитал США и его функционирование. – М. : Прогресс, 1976. – 342 с.

8. Корчагин Ю.А. Российский человеческий капитал: фактор развития или деградации?: [монография] / Ю.А. Корчагин. – Воронеж: ЦИРЭ, 2005. – 252 с.

9. Корчагин Ю.А. Человеческий капитал как фактор роста и развития или стагнации, рецессии и деградации: Монография. / Ю.А. Корчагин. – Воронеж: ЦИРЭ, 2016. – 51 с.

10. Левчук О.В. Особливості управління інвестиціями у людський капітал на різних рівнях економіки / О.В. Левчук // Економіка : проблеми теорії і практики : зб. наук. праць. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2006. – Вип. 217. – Т.1. – С. 120-125.

11. Мазнев Г.Є. Сутнісна характеристика інтелектуального капіталу / Г.Є. Мазнев, С.О. Заїка, О.В. Грідін // Науково-практичний журнал «Причорноморські економічні студії». – 2016. – Вип. 10. – С. 36-47.

12. Перепелиця Н.В. Інвестиції в людський капітал як запорука стійкого розвитку / Н.В. Перепелиця // Економіка: проблеми теорії та практики: зб. наук. праць. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2004. – Вип. 190. – Т. 1. – С. 221-226.

References.

1. Becker Gary S. (1964). Human Capital. – N.Y.: Columbia University Press, 1964. p. 284 [in English].

2. Shultz T. (1968). Human Capital in the International Encyclopedia of the Social Sciences. - N.Y., 1968, vol. 6 [in English].

3. Skudlarski J., Zaika S.O., & Boblovskiy O.Yu. (2018). Satellite characteristics of resource potential agrarian enterprises. *Visnyk KHNTUSG: ekonomichni nauky – The Bulletin of the KHNTUCG: Economic Sciences*, Issue 193, pp. 67-76 [in English].

4. Vorozhbyt O.Yu., Danylovskiykh T.E., Kuz'mycheva Y.A., & Uksumenko A.A. (2017). *Chelovecheskiy kapital orhanyzatsyy v razreze stymosty byznesa [Human capital of the organization in terms of business value]*. O.Yu. Vorozhbyt (Ed.). Vladivostok: VHUÉS, p. 129 [in Russian].

5. Zaika S.O. (2014). Venchurni investytsiyi: svitovyy dosvid zaluchennya ta perspektyvy vykorystannya v Ukraini [Venture investments: world experience of attraction and prospects of use in Ukraine]. *Visnyk Kharkiv's'koho natsional'noho tekhnichnoho universytetu sil's'koho hospodarstva: Ekonomichni nauky – Bulletin of the Kharkiv National Technical University of Agriculture: Economic Sciences*, Issue 149. Kharkiv: KHNTUSG, pp. 147-153 [in Ukrainian].

6. Zaika S.O., & Gridin O.V. (2016). Upravlinnya intelektual'nym kapitalom yak chynnyk zabezpechennya konkurentospromozhnosti pidpryyemstva [Intellectual Capital Management as a Factor for Ensuring Competitiveness of an Enterprise]. *Visnyk Kharkiv's'koho natsional'noho tekhnichnoho universytetu sil's'koho hospodarstva: Ekonomichni nauky – Bulletin of the Kharkiv National Technical University of Agriculture: Economic Sciences*, Issue 177. Kharkiv: KHNTUSG, pp. 176-186 [in Ukrainian].

7. Kendryk Dzh. (1976). *Sovokupnyy kapital USA y eho funktsyonyrovanye [Total US capital and its functioning]*. Moscow: Prohress, p. 342 [in Russian].

8. Korchahyn Yu.A. *Rossiyskiy chelovecheskiy kapital: faktor razvityiya yli debradatsyy? [Russian human capital: the factor of development or degradation ?]*. Voronezh: TSYRÉ, p. 252 [in Russian].

9. Korchahyn Yu.A. (2016). *Chelovecheskiy kapital kak faktor rosta y razvityiya yli stahnatsyy, reitsyy y debradatsyy [Human capital as a factor in growth and development or stagnation, recession and degradation]*. Voronezh: TSYRÉ, p. 51 [in Russian].

10. Levchuk O.V. (2006). Osoblyvosti upravlinnya investytsiyamy u lyuds'kyy kapital na riznykh rivnyakh ekonomiky [Features of investment management in human capital at different levels of the economy]. *Ekonomika: problemy teorii ta praktyky* – Features of investment management in human capital at different levels of the economy, Dnipropetrovs'k: DNU, Issue 217, Vol. 1, pp. 120-125 [in Ukrainian].

11. Maznev G.Ye., Zaika S.O., & Gridin O.V. (2016). Sutnisna kharakterystyka intelektual'noho kapitalu [Essential Characteristics of Intellectual Capital]. *Naukovo-praktychnyy zhurnal «Prychornomors'ki ekonomichni studiyi»* – Scientific and practical journal «Black Sea Economic Studies», Issue. 10, pp. 36-47 [in Ukrainian].

12. Perepelytsya N.V. (2004). Investytsiyi v lyuds'kyy kapital yak zaporuka stiykoho rozvytku [Investing in human capital as a pledge of sustainable development]. *Ekonomika: problemy teorii ta praktyky* – Features of investment management in human capital at different levels of the economy, Dnipropetrovs'k: DNU, Issue 190, Vol. 1, pp. 221-226 [in Ukrainian].

Анотація.

Шудларскі Я., Клемпарський М.М. Інвестиції в людський капітал – основа ефективного венчурного бізнесу.

В сучасних умовах домінуючим фактором економічного зростання будь-якої країни є якість людського капіталу, адже найбільш успішними і конкурентоспроможними є країни, які приділяють значну увагу розвитку людського капіталу та інноваційного сектору національної економіки.

Економіка нашої країни знаходиться на етапі формування інноваційної економіки, тому важливим є спрямованість державної політики на створення умов для розвитку венчурного бізнесу і підвищення якості людського капіталу.

У статті проаналізовано роль людського капіталу в економічному розвитку держави. Визначено, що інвестиції в людський капітал є важливою передумовою ефективності венчурного бізнесу, пов'язаного з отриманням доходів від інвестування в розвиток професійних якостей людини.

Ключові слова: людський капітал, венчурний бізнес, інвестування, венчурне інвестування, розвиток економіки.

Аннотация.

Шудларски Я., Клемпарский Н.Н. Инвестиции в человеческий капитал – основа эффективного венчурного бизнеса.

В современных условиях доминирующим фактором экономического роста любой страны является качество человеческого капитала, ведь наиболее успешными и конкурентоспособными есть страны, которые уделяют большое внимание развитию человеческого капитала и инновационного сектора национальной экономики.

Экономика нашей страны находится на этапе формирования инновационной экономики, поэтому важно направленность государственной политики на создание условий для развития венчурного бизнеса и повышения качества человеческого капитала.

В статье проанализирована роль человеческого капитала в экономическом развитии государства. Определено, что инвестиции в человеческий капитал является важной предпосылкой эффективности венчурного бизнеса, связанного с получением доходов от инвестирования в развитие профессиональных качеств человека.

Ключевые слова: человеческий капитал, венчурный бизнес, инвестирование, венчурное инвестирование, развитие экономики.

Abstract.

Shudlarsky Y., Klemparskyi M. Investing in human capital is the basis of an efficient venture business.

In today's world, the quality of human capital is the dominant factor in the economic growth of any country, because the most successful and competitive countries are the countries that pay much attention to the development of human capital and innovation sector of the national economy.

The economy of our country is at the stage of formation of an innovative economy, therefore, the focus of state policy on creating conditions for the development of venture business and improving the quality of human capital is important.

The article analyzes the role of human capital in the economic development of the state. It is determined that investments into human capital are an important prerequisite for the efficiency of the venture business, connected with the receipt of income from investing in the development of professional qualities of man.

Key words: human capital, venture business, investing, venture capital investment, economic development.

УДК 330:101.22

CONCEPT AND SATISFACTION OF INVESTMENT APPROPRIATION AGRICULTURAL ENTERPRISES

**SINELNIKOV V.M., PH.D., ASSOCIATE PROFESSOR,
EDUCATIONAL ESTABLISHMENT
«BELARUSIAN STATE AGRARIAN TECHNICAL UNIVERSITY»,
ZAIKA S.O., PH.D., ASSOCIATE PROFESSOR,
PETRO VASILENKO KHARKIV NATIONAL
TECHNICAL UNIVERSITY OF AGRICULTURE**

The statement of problem. Satisfaction of the needs of agricultural enterprises in investment resources is a priority task, from the successful solution of which depends on the effectiveness of their operation and development.

Unfortunately, today the agrarian sector of the economy is unprofitable and insufficiently attractive for financial investments, although the growth of the economy as a whole depends on its development. Therefore, the issue of attracting investment and agricultural production should be one of the priorities for the development of the country's economy.

Analyzing of recent research and publications. The issue of attraction of investments in agricultural production is given considerable attention in the scientific literature. These problems are reflected in the writings of many scholars-economists: D.S. Aranchy, S.A. Goncharenko, M.I. Kisil, M.Y. Kudensky, G.P. Lyoko, D. Nestorovich, M.O. Orlikovsky, P.T. Sabluka, Yu. Selyukova and others. However, the issues of influence of the level of investment attractiveness of enterprises on the efficiency of their functioning remain insufficiently researched.

Formulation of the article's objectives. The purpose of the article is to clarify the essence of investment attractiveness and to clarify its role in ensuring the effective operation of agrarian enterprises.

Presentation of the main research material. The relatively new way of external financing of agrarian enterprises is the attraction of investors' funds, whose purpose is to place temporarily free funds in modern economic conditions. It is impossible to raise funds of investors without raising their own investment attractiveness, and thus there is a real need to study the essence of investment attractiveness. At the same time, the investment attractiveness should be understood as a state of the enterprise in which a potential owner of a capital has a desire to take a certain risk and to provide an inflow of investments in monetary and / or non-monetary form.

The understanding of the logic of investment processes depends on the adequacy of practical investment decisions taken at different stages of the investment process. One of the most important and responsible stages of the investment process is the choice of the object in which the investment resources will be invested. The choice of the object of investment primarily affects an economic category such as «investment attractiveness» [7].

In the scientific literature there is a significant number of works by various scholars devoted to the problems of definition and understanding of «investment attractiveness of the enterprise» (Table 1).

Table 1

**Scientific approaches to the definition of
«investment attractiveness of the enterprise»**

<i>Author, Source</i>	<i>Treatment</i>
<i>1</i>	<i>2</i>
Antipenko E., Shumikin S., Stoycheva A. [4]	a set of financial and economic indicators that determine the assessment of the external environment, the level of positioning in the market and the potential obtained at the end of the result
Alekseenko L.M. [2]	the economic category characterized by the efficiency of the use of property of the enterprise, its solvency, financial stability, the ability of the enterprise to self-development on the basis of increase in the profitability of capital, the technical and economic level of production, quality and competitiveness of products

continuation of table 1

<i>1</i>	<i>2</i>
Andras O.A. [3, p. 4]	1) a relative concept that reflects the opinion of a particular group of investors regarding the ratio of the level of risk, the level of profitability and the cost of financial resources in one or another state, region, industry, enterprise; 2) a set of some objective features, properties, means, capabilities of the economic system, which determines the potential payment demand for investment; 3) an indicator that characterizes the possibility of generating the maximum profit of an investor
Blank I. A. [6, p. 420]	characteristics of the advantages and disadvantages of the enterprise using a system of indicators of profitability, financial stability, solvency, turnover of capital and assets (if the shares are for the first time), as well as the level of return on equity, the book value of one share, etc. (if long-term shares are traded on the stock market)
Bocharov V.V. [7, p. 61]	the existence of an economic effect (income) from investing money in securities (stocks) at a minimum risk level
Bryukhovetska N.Y. [8]	a balanced system of integrated and integrated indicators of the expediency of investing an investor in an investment object, which reflects a set of objective and subjective conditions that contribute or hinder the investment process
Gaiducky A.P. [9, p. 83]	a set of characteristics that allows a potential investor to assess how much or this investment object is more attractive than others to invest in available funds
Goncharuk A.G., Jacyk A.A. [10]	a set of indicators that comprehensively characterize the activities of the enterprise and show the expediency of making it temporarily free funds
Zadorozhna Y.E., Dyadechko L.P. [13]	a complex of various factors, the list and weight of which may vary depending on: the objectives of investors; the production and technical characteristics of the enterprise in which the funds are invested; the economic development of the enterprise in the past, at the present time, as well as the expected future economic development
Zagorodniy A.G. [12, p. 392]	generalized description of the advantages and disadvantages of investing in individual objects or areas from the investor's point of view
Economic Encyclopedia [11, p. 53]	a characteristic of an enterprise or any economic entity that takes into account contradictory objectives of the investor: the maximum profit for the minimum risk at a certain object
Katan L.I. [16, p. 23]	the ability of the enterprise to attract the corresponding volumes and the corresponding quality of investment resources, the ability to simple and expanded reproduction in order to ensure sustainable production development in a socially oriented market economy
Koyda V.O., Lepekiko T.I., Koyda O.P. [19, p. 166]	a set of characteristics of financial and economic and management activities, prospects for development and opportunities for attracting investment resources of the enterprise
Korotkova O.V. [17]	the state of the organization in which a potential owner of the capital (investor, creditor, lessor, etc.) has a desire to take a certain risk and ensure the inflow of investments in the monetary and / or non-monetary form

continuation of table 1

<i>1</i>	<i>2</i>
Kostiuk T.I. [18, p. 50]	a complex economic concept that has a systemic character, manifested in a set of rules and conditions for investing resources into one or another object at a specified time
Laiko G.P. [21, p. 42]	a set of production-financial quantitative and qualitative conditions and criteria that characterize their potential opportunities and economic advantages compared with other objects of investment
Melnik O.G. [4, p. 246]	The set of financial-economic, social, logistic, technological-property, administrative-legal, partnership, image-brand, commodity characteristics of the enterprise, which ensure its priority position in the competition for investment resources
Momot T.V. [23, p. 121]	level of satisfaction of financial, industrial, organizational and other requirements or interests of the investor with respect to a particular joint-stock company, which is estimated by the level of internally generated goodwill
Napadovskaya I.V. [24, p. 57]	a system of potential opportunities for making money in order to obtain economic benefits in the future as a result of the results of a previous economic activity of a potential investment object, subjectively evaluated by the investor
Nosova O. V. [26, p. 120]	a generalized description of the advantages and disadvantages of the investment object
Petkov L., Proskurin V. [28, p. 143]	a set of objective and subjective conditions that promote or hinder the process of investing in the national economy at the macro, meso- and micro levels
Pilitak A. [30]	integral characteristic of individual enterprises as objects of future investment from the standpoint of perspective development of production and sales volumes, efficiency of asset utilization, liquidity, solvency and financial sustainability
Petukhova O. M. [29]	integral characteristic as an object of future investment from the standpoint of development perspectives (dynamics of sales volumes, competitiveness of products), efficiency of the use of resources and assets, their liquidity, solvency, financial sustainability, as well as the value of a number of non-formalized indicators
Sabluk P.T., Kisil M.I., Kudenska M.Y. [15, p. 8]	an integral set of criteria for the effectiveness of investment conditions that ensure the personal interest of investors in investing capital in order to multiply it or obtain a social effect
Stalinskaya E. [34, p. 68]	an integral indicator, combining a complex of formalized and non-formalized criteria that characterizes the expediency of investing in the investigated potential investment object
Yurieva O.G. [37, p. 254]	achieving a compromise of interests between the investor and the recipient of the investment
Zagorodniy AG, Voznyuk GA, Smovzhenko T.S. [12, p. 358]	generalization of the advantages and disadvantages of investing individual objects or areas from the standpoint of a particular investor.
Chorna L.O. [36, p. 5]	a set of economic and psychological characteristics of the financial and economic activity of the enterprise, which meet the investor's requirements and ensure the achievement of the effect of investments at the appropriate level of risk

Existing approaches to the essence of «investment attractiveness of an enterprise» can be grouped into four groups according to the following features:

- 1) as a condition for the development of the enterprise;
- 2) as a condition of investing;
- 3) as a set of indicators;
- 4) as an indicator of the efficiency of investments.

The first group includes the definition of Orlikovsky MO, according to which the investment attractiveness of an enterprise is an integral characteristic of individual enterprises - objects of future investment from the perspective of development perspective, volumes and prospects of product sales, efficiency of asset utilization, liquidity, solvency status and financial sustainability [27].

The second group includes the definition of Yuri S. and Gubanova L., who believe that the investment attractiveness is determined by a set of properties of the external and internal environment of the investment object, which determine the possibility of a marginal transition of investment resources [38].

The third group includes the definition given by Rusak N.A. and Rusak V.A., who believe that the investment attractiveness of an enterprise is a set of indicators of its activity, which determines for the investor the most desired values of investment behavior [31].

As a combination of indicators, investment attractiveness is also considered by Kostyuk T.I., for which it is an economic category that characterizes the efficiency of using the property of an enterprise, its solvency, financial stability, the ability to innovate development on the basis of increase of profitability of capital, technical and economic level of production, quality and competitiveness of manufactured products [18].

Korotkova O.V. suggests the definition of the investment attractiveness of business entities in conjunction with the assessment of the efficiency of investment and investment activities. At the same time, it describes the investment effectiveness as an investment attractiveness, and investment attractiveness as an investment activity. In her opinion, the higher the efficiency of investments, the higher the level of investment attractiveness and larger investment activity, and vice versa [17].

Sharing the position of researchers about the existing relationship between financial status, investment efficiency and investment attractiveness, Yasheva G. adds that investment attractiveness is an independent economic category characterized by the efficiency of the use of property, the ability to self-development on the basis of increasing the profitability of capital and the technical and economic level of production [39].

Thus, investment attractiveness is based, first of all, on the state of the investment climate. Some researchers draw a parallel between these concepts, considering that investment attractiveness and investment climate are essentially the same. Analysis of scientific literature shows that the latest theoretical studies in the field of investment attractiveness, are concentrated, mainly in the field of establishing and shaping the definitions of key investment concepts. However, the question of dividing or combining the concepts of «investment climate» and «investment attractiveness» remains controversial, and involves the formation of three approaches to classifications by quantitative and qualitative characteristics of the covered elements of investment attractiveness or climate.

The first approach involves the identification of the concepts of «investment climate» and «investment attractiveness», which in general terms can be formulated as a set of internal conditions (economic, social, political) and risks that form a certain degree of attractiveness of financial investments [1, 14, 28-32]

The second approach involves the division of these concepts into two different categories. The difference between them is, first of all, that «climate» is objectively formed conditions, and «attractiveness» is the subjective attitude of the subjects of investment. In this connection, there is a new division of division: which of the concepts is the basic, decisive. The first group of adherents of this approach believes that the initial concept is the «investment climate», which, along with investment attractiveness, includes investment risks, investment potential, investment activity [6, 12, 34].

Some scholars believe that there is a causal link between investment attractiveness and activity, which is that attractiveness stimulates activity and vice versa. Investment attractiveness is a multifactorial, generalized feature, and the investment climate, on the contrary, is a striking feature. On the basis of this point of view, we can conclude that this connection can be expressed as a function of the corresponding argument [33-37].

The second group of supporters believes that the basis of all investment processes is the investment climate, which determines the investment attractiveness. They in their work position investment attractiveness as a product of the impact of investment policy on the investment climate, with the concept of investment attractiveness interpreted more broadly than the concept of climate.

The study of the approaches described above to the differentiation of the concepts of investment attractiveness and climate, allows us to draw a number of conclusions. First, these concepts need to be divided, and secondly, that the optimal investment policy can increase the investment potential and reduce investment-related risks, and, as a consequence, increase the investment attractiveness of the enterprise.

According to some authors, investment attractiveness consists of two components, the first of which is the level of investment potential, and the second – the level of investment risks. This approach can be considered simplistic, taking into account the multifactor of investment attractiveness, as an economic category.

Also, in our opinion, it is also wrong to identify the concepts of investment attractiveness of an enterprise and its value assessment. After all, the assessment of the value of the enterprise significantly influences its investment attractiveness in the case when investment is a form of acquisition of the enterprise. In other forms of investment, the estimated value of the enterprise is only a benchmark, one of many factors that collectively make up the investment value of the enterprise.

Some scholars believe that there is a causal link between investment attractiveness and activity, which is that attractiveness stimulates activity and vice versa. Investment attractiveness is a multifactorial, generalized feature, and the investment climate, on the contrary, is a striking feature. On the basis of this point of view, we can conclude that this connection can be expressed as a function of the corresponding argument [33-37].

The second group of supporters believes that the basis of all investment processes is the investment climate, which determines the investment attractiveness. They in their work position investment attractiveness as a product of the impact of investment policy on the investment climate, with the concept of investment attractiveness interpreted more broadly than the concept of climate.

The study of the approaches described above to the differentiation of the concepts of investment attractiveness and climate, allows us to draw a number of conclusions. First, these concepts need to be divided, and secondly, that the optimal investment policy can increase the investment potential and reduce investment-related risks, and, as a consequence, increase the investment attractiveness of the enterprise.

According to some authors, investment attractiveness consists of two components, the first of which is the level of investment potential, and the second - the level of investment risks. This approach can be considered simplistic, taking into account the multifactor of investment attractiveness, as an economic category.

Also, in our opinion, it is also wrong to identify the concepts of investment attractiveness of an enterprise and its value assessment. After all, the assessment of the value of the enterprise significantly influences its investment attractiveness in the case when investment is a form of acquisition of the enterprise. In other forms of investment, the estimated

value of the enterprise is only a benchmark, one of many factors that collectively make up the investment value of the enterprise.

The causal link between the investment attractiveness of an enterprise and its investment activity has a correlation dependence, in which investment attractiveness is an independent variable, and investment activity is dependent.

Output The essence of investment attractiveness can be characterized as follows:

- the higher the investment attractiveness, the greater the economic effect of production and economic activity;
- investment attractiveness contributes to determining the intensity of investment attraction;
- investment attractiveness is a motivating factor for investing;
- achievement of investment goals is guaranteed in the presence of investment attractiveness of the enterprise;
- investment attractiveness determines positive and negative factors of investing in a certain enterprise;

With the help of investment attractiveness factors of its formation such as profit, profitability, return on assets, liquidity, payback, assessment of the value of capital make communication between themselves.

Thus, the concept of investment attractiveness is quite capacious. In studying investment attractiveness, it is necessary to take into account that the investor has a wide range of market participants with different goals, decision-making principles and attitude towards risk. In the process of selecting an investment object, potential investors from a set of factors allocate the most important for themselves, thus conducting a certain ranking, an estimate of each indicator.

The results of systematic research in the field of investment attractiveness give information to agrarian enterprises to significantly improve the quality and increase the efficiency of their activities.

Literature.

1. Skudlarski J. The theoretical aspects of innovation / J. Skudlarski, S.O. Zaika, O.V. Gridin // Актуальні проблеми інноваційної економіки. – 2016. – № 1. – С. 17-25.
2. Алексеев А.М. Финансові аспекти оцінки інвестиційної привабливості підприємства / А.М. Алексеев // Економічний форум. – 2009. – № 3. – С. 94-102.
3. Андраш О.А. Оцінка інвестиційної привабливості підприємств туристичної галузі / О.А. Андраш // Вісник НТУ «ХПІ». Тематичний випуск: «Технічний прогрес і ефективність виробництва». – 2010. – № 8. – С. 3-12.

4. Антипенко Є. Методика аналізу та оцінки інвестиційної привабливості підприємств / Є. Антипенко, С. Шумікін, А. Стойчева // Економічний аналіз. – 2011. – Вип. 9. – Ч. 3. – С. 27-30.

5. Аранчій Д.С. Інвестиційна привабливість підприємств: сутність, фактори впливу та оцінка існуючих методик аналізу / Д.С. Аранчій, С.А. Гончаренко // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. – 2011. – Вип. 3. – Т. 2. – С. 59-64.

6. Бланк И.А. Инвестиционный менеджмент / И.А. Бланк. – К. : Эльга-Н, Ника Центр, 2001. – 448 с.

7. Бочаров В.В. Инвестиционный менеджмент / В.В. Бочаров. – СПб. : Питер, 2000. – 160 с.

8. Брюховецька Н.Ю. Оцінка інвестиційної привабливості підприємства: визначення недоліків деяких існуючих методик [Електронний ресурс] / Н.Ю. Брюховецька, О.В. Хасанова // Економіка промисловості. – 2009. – № 44. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua>

9. Гайдуцький А.П. Методологічні аспекти інвестиційної привабливості економіки / А.П. Гайдуцький // Регіональна економіка – 2004. – № 4. – С. 81-86.

10. Гончарук А.Г. Інвестиційна привабливість промислового підприємства як об'єкт управління / А.Г. Гончарук, А.А. Яцик // Економіка харчової промисловості. – 2011. – № 4. – С. 29-33.

11. Економічна енциклопедія: у 3-х т. Т. 3 / Відп ред. С.В. Мочерний. – К. : Вид. центр «Академія», 2002. – 952 с.

12. Загородній А.Г. Інвестиційний словник: [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / А.Г. Загородній, Г.А. Вознюк, Г.О. Партин. – Львів : Бескид, Біж, 2005. – 511 с.

13. Задорожна Я.Є. Підвищення інвестиційної привабливості підприємництва як напрямок залучення інвестиційних ресурсів / Я.Є. Задорожна, Л.П. Дядечко // Інвестиції: практика та досвід. – № 2. – 2007. – С. 32-35.

14. Заїка С.О. Фактори формування інноваційного потенціалу підприємств / С.О. Заїка // Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка. – Том 20. – Випуск 6. – 2015. – С. 94-97.

15. Інвестиційна привабливість аграрно-промислового виробництва регіонів України / П.Т. Саблук, М.І. Кісіля, М.Ю. Коденська [та ін.]; за ред. М.І. Кісіля, М.Ю. Коденської. – К. : ННЦ ІАЕ, 2005. – 478 с.

16. Катан Л.І. Оцінка інвестиційної привабливості підприємства / Л.І. Катан, К.С. Хорішко // Інвестиції: практика та досвід. – 2010. – № 15. – С. 22-24.

17. Короткова О.В. Інвестиційна привабливість підприємства та методика її оцінювання / О.В. Короткова // Ефективна економіка. – 2013. – № 6. – С. 32-36.

18. Костюк Т.І. Інвестиційна привабливість економіки України: реальність та перспективи / Т.І. Костюк // Вісник Донецького інституту соціальної освіти : у 3-х т. – 2005. – Т. 1. – № 1. – С. 48-58.

19. Коюда В.О. Основи інвестиційного менеджменту: Навчальний посібник / В.О. Коюда, Т.І. Лепейко, О.П. Коюда. – К.: Кондор, 2008. – 340 с.

20. Кушнір Н.Б. Методика оцінки інвестиційної привабливості підприємства та недоліки деяких існуючих методик / Н.Б. Кушнір, Ю.В. Мужук // Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Серія «Економіка». – 2010. – Вип. 2 (50). – С. 110-118.

21. Лайко Г.П. Формування інвестиційної привабливості підприємств АПК / Г.П. Лайко. – К.: ННЦ ІАЕ, 2005. – 200 с.

22. Мельник О.Г. Системи діагностики діяльності машинобудівних підприємств: полікритеріальна концепція та інструментарій: [монографія] / О.Г. Мельник. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2010. – 344 с.

23. Момот Т.В. Інвестиційна привабливість акціонерного товариства: удосконалення методики оцінки / Т.В. Момот // Менеджер. – 2005. – № 4 (35). – С. 117-121.

24. Нападовська І.В. Теоретичні та методичні аспекти дослідження інвестиційної привабливості України / І.В. Нападовська // Вісник ДонДует № 4 (28). – 2005. – С. 55-61.

25. Нестерович Д. Пути повышения притока инвестиций в агропроизводство / Д. Нестерович // Банкаўскі веснік. – 2014. – № 7. – С. 56-60.

26. Носова О.В. Інвестиційна привабливість підприємства / О.В. Носова // Стратегічні пріоритети. – 2007. – № 1 (12). – С. 120-126.

27. Орликовський М.О. Оцінка інвестиційної привабливості аграрного виробництва регіону / М.О. Орликовський // Економіка АПК. – 2007. – № 1. – С. 94-98.

28. Петкова А. Муніципальні інвестиції та кредити Навчальний посібник / А. Петкова, В. Проскурін. – К.: Кондор, 2006. – 158 с.

29. Петухова О.М. Інвестування [навч. посіб.] / О.М. Петухова. – К.: «Центр учбової літератури», 2014. – 336 с.

30. Пилитяк А. Инвестиционная привлекательность регионов Украины: социально-демографический аспект / А. Пилитяк // Экономика Украины. – 2004. – № 8. – С. 82-85.

31. Русак Н.А. Финансовый анализ субъекта хозяйствования: справ. пособ. / Н.А. Русак, В.А. Русак. – Минск: Вышэйш. шк., 1997. – 309 с.

32. Селюков Ю. Анализ инвестиций в основной капитал сельского хозяйства Беларуси и направления совершенствования инвестиционной деятельности / Ю. Селюков, В. Чабаткуль, М. Папинова // Аграрная экономика. – 2012. – № 8. – С. 2-9.

33. Синельников В.М. Современные подходы в управлении стоимостью бизнеса / В.М. Синельников, М.В. Синельников // Исследования, результаты. – 2018. – № 3 (79). – С. 276-279.

34. Сталинская Е. Оценка инвестиционной привлекательности регионов Украины / Е. Сталинская // Економіст. – 2003. – № 9. – С. 68-69.

35. Фінансовий словник / А.Г. Загородній, Г.А. Вознюк, Т.С. Смовженко. – [4-те вид., випр. та доп.]. – К.: Т-во «Знання», КОО; Л.: Вид-во Львів. банк. ін-ту НБУ. – 566 с.

36. Чорна Л.О. Результативна стратегія досягнення інвестиційної привабливості підприємства / Л.О. Чорна // Інвестиції: практика та досвід. – № 24. – 2008. – С. 4-6.

37. Юр'єва О.Г. Теоретико-методологічні аспекти оцінки інвестиційного клімату / О.Г. Юр'єва // Стратегія економічного розвитку України: наук. збірник. – 2012. – № 3 (10). – С. 250-255.

38. Юрій С. Відносна інвестиційна привабливість регіонів та її оцінка в умовах трансформаційної економіки / С. Юрій, Л. Губанова // Світ фінансів. – 2005. – Вип. 1. – С. 108-118.

39. Яшева Г. Кластерный подход. Новые методы повышения эффективности и конкурентоспособности АПК / Г. Яшева // Беларуская думка. – 2008. – № 9. – С. 72-78.

References.

1. Skudlarski J. Zaika S.O., & Gridin O.V. (2016). The theoretical aspects of innovation. *Aktual' ni problemy innovatsiynoi ekonomiky – Actual problems of the innovative economy*, No. 1, pp. 17-25 [in English].

2. Aleksyeyenko L.M. (2009). Finansovi aspekty otsinky investytsiynoi pryvabylosti pidpryyemstva [Financial aspects of investment attractiveness assessment of the enterprise]. *Ekonomichnyy forum – Economic forum*, No. 3, pp. 94-102 [in Ukrainian].

3. Andrash O.A. (2010). Otsinka investytsiynoi pryvabylosti pidpryyemstv turystychnoy haluzi [Estimation of investment attractiveness of tourism industry enterprises]. *Visnyk NTU «KHPiL». Tematychnyy vypusk: «Tekhnichnyy probres i efektyvnist' vyrobnytstva» – Bulletin of the NTU «KhPI». Thematic issue: «Technical progress and production efficiency»*, No. 8, pp. 3-12 [in Ukrainian].

4. Antypenko Ye., Shumikin S., & Stoycheva A. (2011). Metodyka analizu ta otsinky investytsiynoi pryvabylosti pidpryyemstv [Methodology of analysis and evaluation of investment attractiveness of enterprises]. *Ekonomichnyy analiz – Economic analysis*, Issue. 9, part. 3, pp. 27-30 [in Ukrainian].

5. Aranchiy D.S., & Honcharenko S.A. (2011). Investytsiyna pryvabyvist' pidpryyemstv: sutnist' , faktory vplyvu ta otsinka isnuyuchykh metodyk analizu [Investment attractiveness of enterprises: essence, factors of influence and evaluation of existing methods of analysis]. *Naukovi pratsi Poltav's'koyi derzhavnoyi aharnoyi akademiyi – Scientific works of the Poltava State Agrarian Academy*, Issue. 3, Vol. 2, pp. 59-64 [in Ukrainian].

6. Blank Y.A. (2001). *Ynvestytsyonnyy menedzhment [Investment Management]*. Kyiv: Él' ha-N, Nyka Tsent, p. 448 [in Russian].

7. Bocharov V.V. (2000). *Ynvestytsyonnyy menedzhment [Investment Management]*. Saint Petersburg: Pyter, p. 160 [in Russian].

8. Bryukhovets' ka N.Yu. & Khasanova O.V. (2009). Otsinka investytsiynoyi pryvablyvosti pidpryyemstva: vyznachennya nedolikhiv deyakykh isnuuyuchykh metodykh [Estimation of investment attractiveness of an enterprise: definition of shortcomings of some existing methods]. *Ekonomika promyslovosti – Economy of industry*, No. 44. Retrieved from <http://www.nbuv.gov.ua> [in Ukrainian].

9. Hayduts' kyy A.P. (2004). Metodolohichni aspekty investytsiynoyi pryvablyvosti ekonomiky [Methodological aspects of the investment attractiveness of the economy]. *Rebional' na ekonomika – Regional economy*, No. 4, pp. 81-86 [in Ukrainian].

10. Honcharuk A.H., & Yatsyk A.A. (2011). Investytsiyna pryvablyvist' promyslovoho pidpryyemstva yak ob" yekt upravlinnya [Investment attractiveness of an industrial enterprise as an object of management]. *Ekonomika kharchovoyi promyslovosti – Economy of the food industry*, No. 4, pp. 29-33 [in Ukrainian].

11. Mochernyy S.V. (Ed.). (2002). *Ekonomichna entsyklopediya [Economic Encyclopedia]*. (Vols. 1-3). Kyiv: Vyd. tsentr «Akademiya», Vol. 3, 2002, p. 952 [in Ukrainian].

12. Zahorodniy A.H., Voznyuk H.L., & Partyn H.O. (2005). *Investytsiynny slovnyk [Investment dictionary]*. L' viv: Beskyd, Bizh, p. 511 [in Ukrainian].

13. Zadorozhna Ya.Ye., & Dyadechko L.P. (2007). Pidvyshchennya investytsiynoyi pryvablyvosti pidpryyemnytstva yak napryamok zaluchennya investytsiynykh resursiv [Increase of investment attractiveness of entrepreneurship as a direction of attraction of investment resources]. *Investytsiyi: praktyka ta dosvid – Investments: practice and experience*, No. 2, pp. 32-35 [in Ukrainian].

14. Zaika S.O. (2015). Faktory formuvannya innovatsiynoho potentsialu pidpryyemstv [Factors of formation of innovative potential of enterprises]. *Visnyk Odes' koho natsional' noho universytetu. Seriya: Ekonomika – Bulletin of the Odessa National University. Series: Economics*, Vol. 20, Issue 6, pp. 94-97 [in Ukrainian].

15. Sabluk P.T., Kisiľ M.I., Kodens'ka M.Yu. et. al. (2005). *Investytsiyna pryvablyvist' abrarano-promyslovoho vyrobnytstva rebioniv Ukrayiny [Investment attractiveness of agrarian-industrial production of regions of Ukraine]*. M.I. Kisiľ, & M.Yu. Kodens' ka (Eds.). Kyiv: NNTS IAE, 2005. – p. 478 [in Ukrainian].

16. Katan L.I., & Khorishko K.S. (2010). Otsinka investytsiynoyi pryvablyvosti pidpryyemstva [Estimation of investment attractiveness of the enterprise]. *Investytsiyi: praktyka ta dosvid – Investments: practice and experience*, No. 15, pp. 22-24 [in Ukrainian].

17. Korotkova O.V. (2013). Investytsiyna pryvablyvist' pidpryyemstva ta metodyka yiyi otsynyuvannya [Investment attractiveness of the enterprise and the method of its estimation]. *Efektivna ekonomika – Effective economy*, No. 6, pp. 32-36 [in Ukrainian].

18. Kostyuk T.I. (2005). Investytsiyna pryvablyvist' ekonomiky Ukrayiny: realiyi ta perspektyvy [Investment attractiveness of Ukraine's economy: realities and prospects]. (Vols. 1-3). *Visnyk Donets' koho instytutu sotsial' noyi osvity – Bulletin of the Donetsk Institute of Social Education*, 2005, Vol. 1, No. 1, pp. 48-58 [in Ukrainian].

19. Koyuda V.O., Lepeyko T.I., & Koyuda O.P. (2008). *Osnovy investytsynoho menedzhmentu [Fundamentals of Investment Management]*. Kyiv: Kondor, p. 340 [in Ukrainian].

20. Kushnir N.B., & Muzhuk Yu.V. (2010). *Metodyka otsinky investytsynoyi pryvablyvosti pidpryyemstva ta nedoliky deyakykh isnuuyuchykh metodyk [Methodology for assessing the investment attractiveness of an enterprise and the disadvantages of some existing techniques]*. *Visnyk Natsional' noho universytetu vodnoho hospodarstva ta pryrodokorystuvannya. Seriya «Ekonomika» – Bulletin of the National University of Water Management and Nature Management*, Issue. 2 (50), pp. 110-118 [in Ukrainian].

21. Layko H.P. (2005). *Formuvannya investytsynoyi pryvablyvosti pidpryyemstv APK [Formation of Investment Attractiveness of Agroindustrial Enterprises]*. Kyiv: NNTS IAE, p. 200 [in Ukrainian].

22. Mel' nyk O.H. (2010). *Systemy diabnostyky dyal' nosti mashynobudivnykh pidpryyemstv: polikryterial' na kontseptsiyu ta instrumentariy [Systems of diagnostics of activity of machine-building enterprises: polycrystalline concept and tools]*. L' viv: Vydavnytstvo L' vivs' koyi politekhniki, p. 344 [in Ukrainian].

23. Momot T.V. (2005). *Investytsiyna pryvablyvist' aktsionernoho tovarystva: udoskonalennya metodyky otsinky [Investment attractiveness of a joint-stock company: improvement of valuation technique]*. *Menedzher – Manager*, No. 4 (35), pp. 117-121 [in Ukrainian].

24. Napadovs' ka I.V. (2005). *Teoretychni ta metodychni aspekty doslidzhennya investytsynoyi pryvablyvosti Ukrainy [Theoretical and methodological aspects of the research of investment attractiveness of Ukraine]*. *Visnyk DonDuet – Herald DonDonet*, No. 4 (28), pp. 55-61 [in Ukrainian].

25. Nesterovych D. (2014). *Puty povyshennya prytoka ynvestytsyy v ahroproydzvodstvo [Ways to increase the inflow of investments in agribusiness]*. *Bankaiſki vesnik – Bankasski spring*, No. 7, pp. 56-60 [in Russian].

26. Nosova O.V. (2007). *Investytsiyna pryvablyvist' pidpryyemstva [Investment attractiveness of the enterprise]*. *Stratehichni priorytety – Strategic Priorities*, No. 1(12), pp. 120-126 [in Ukrainian].

27. Orlykovs' kyy M.O. (2007). *Otsinka investytsynoyi pryvablyvosti ahrarynoho vyrobnytstva rehionu [Estimation of investment attractiveness of agrarian production in the region]*. *Ekonomika APK – Economy of the agroindustrial complex*, No. 1, pp. 94-98 [in Ukrainian].

28. Petkova L., & Proskurin V. (2006). *Munitsypal' ni investytsiyi ta kredyty Navechal' nyy posibnyk [Municipal investments and loans Textbook]*. Kyiv: Kondor, p. 158 [in Ukrainian].

29. Pyetukhova O.M. (2014). *Investuvannya [Investing]*. Kyiv: «Tsentr uchbovoyi literatury», p. 336 [in Ukrainian].

30. Pylytyak A. (2004). *Ynvestytsyonnaya pryvlekatel' nost' rehyonov Ukrainy: sotsyal' no-demohrafycheskyy aspekt [Investment attractiveness of the regions of Ukraine: socio-demographic aspect]*. *Ekonomyka Ukrainy – Economy of Ukraine*, No. 8, pp. 82-85 [in Russian].

31. Rusak N.A., & Rusak V.A. (1997). *Finansovyy analiz sub'yekta khozyaystvovaniya* [Financial analysis of a business entity]. Minsk: Vysheysh. shk., p. 309 [in Russian].

32. Selyukov Yu., Chabatul' V., & Papinova M. (2012). Analiz investitsiy v osnovnoy kapital sel'skogo khozyaystva Belarusi i napravleniya sovershenstvovaniya investitsionnoy deyatel'nosti [Analysis of investments in fixed capital of agriculture in Belarus and directions for improving investment activity]. *Agrarnaya ekonomika – Agrarian Economics*, No. 8, pp. 2-9 [in Russian].

33. Sinel'nikov V.M., & Sinel'nikov M.V. (2018). Sovremennyye podkhody v upravlenii stoimost'yu biznesa [Modern approaches to the management of business value]. *Issledovaniya, rezul'taty – Studies, results*, No. 3 (79), pp. 276-279 [in Russian].

34. Stalinskaya Ye. (2003). Otsenka investitsionnoy privlekatel'nosti regionov Ukrainy [Evaluation of the investment attractiveness of the regions of Ukraine]. *Yekonomist – Economist*, No. 9, pp. 68-69 [in Russian].

35. Zagorodniy A.G., Voznyuk G.A., & Smovzhenko T.S. *Finansoviy slovník* [Financial Dictionary]. (n.d.). (4d ed.). Kyiv: T-vo «Znannya», KOO; L.: Vid-vo L'viv. bank. ín-tu NBU, p. 566 [in Ukrainian].

36. Chorna L.O. (2008). Rezul'tativna strategiya dosyagnennya ínvestitsiynoí privablivostí pidpriêmstva [Productive strategy of investing investments in the company]. *Ínvestitsii: praktika ta dosvid – Investment: practice and development*, No. 24, pp. 4-6 [in Ukrainian].

37. Yur'êva O.G. (2012). Teoretiko-metodologichni aspekti otsínki ínvestitsiynogo klímatu [Theoretical and Methodological Aspects of Investments for Clients]. *Strategiya yekonomichnogo rozvitku Ukraini: nauk. zbírník – Strategy of economic development of Ukraine: on scientific background*, No. 3 (10), pp. 250-255 [in Ukrainian].

38. Yuriy S., & Gubanova L. (2005). Vidnosna ínvestitsiyna privablivíst' regióniv ta otsínka v umovakh transformatsiynoí yekonomíki [Relative investment attractiveness of the regions and their assessment in a transformational economy]. *Svit finansiv – World Finance*, Issue. 1, pp. 108-118 [in Ukrainian].

39. Yasheva G. (2008). Klasternyy podkhod. Novyye metody povysheniya effektivnosti i konkurentosposobnosti APK [Cluster Approach. New Methods for Increasing the Efficiency and Competitiveness of the Agroindustrial Complex]. *Belaruskaya dumka – Belarusian thought*, No. 9, pp. 72-78 [in Russian].

Анотація.

Сінельніков В.М., Зайка С.О. Поняття та сутність інвестиційної привабливості аграрних підприємств.

Нині для здійснення ефективної діяльності підприємства винятково актуальною є проблема залучення та ефективного використання інвестицій. При цьому формування інвестиційної привабливості, вироблення чіткої стратегії інвестування, визначення її пріоритетних напрямків, мобілізація всіх джерел інвестицій є однією з важливих умов сталого та ефективного функціонування підприємств, в тому числі і аграрних.

В статті розглянуто сутність поняття «інвестиційна привабливість підприємства», виявлено розбіжності та взаємозв'язки між даною економічною категорією

та поняттями «інвестиційний клімат», «інвестиційна активність» і «інвестиційний потенціал» та визначено роль інвестиційної привабливості в забезпеченні ефективної діяльності аграрних підприємств, що сприятиме залученню різних джерел інвестицій і управлінню інвестиційним процесом на аграрних підприємствах, орієнтованих на економічне зростання та інноваційний розвиток.

Ключові слова: інвестиційна привабливість підприємства, інвестиційний клімат, інвестиційна активність, інвестиційний потенціал, інвестиційний процес.

Аннотация.

Синельников В.М., Заика С.А. Понятие и сущность инвестиционной привлекательности аграрных предприятий.

В настоящее время для осуществления эффективной деятельности предприятия исключительно актуальной является проблема привлечения и использования инвестиций. При этом формирование инвестиционной привлекательности, выработка четкой стратегии инвестирования, определение ее приоритетных направлений, мобилизация всех источников инвестиций является одним из важных условий устойчивого и эффективного функционирования предприятий, в том числе и аграрных.

В статье рассмотрены сущность понятия «инвестиционная привлекательность предприятия», выявлены расхождения и взаимосвязи между данной экономической категорией и понятиями «инвестиционный климат», «инвестиционная активность» и «инвестиционный потенциал», определена роль инвестиционной привлекательности в обеспечении эффективной деятельности аграрных предприятий, способствующая привлечению различных источников инвестиций и управлению инвестиционным процессом на аграрных предприятиях, ориентированных на экономический рост и инновационное развитие.

Ключевые слова: инвестиционная привлекательность предприятия, инвестиционный климат, инвестиционная активность, инвестиционный потенциал, инвестиционный процесс.

Abstract.

Sinelnikov V.M., Zaika S.O. Concept and satisfaction of investment appropriation agricultural enterprises.

Currently, the problem of attraction and effective use of investments is extremely important for the effective operation of the enterprise. At the same time, the formation of investment attractiveness, the development of a clear investment strategy, identification of its priority areas, mobilization of all sources of investment is one of the important conditions for the stable and efficient functioning of enterprises, including agrarian ones.

The essence of the concept «investment attractiveness of the enterprises» is considered in the article, the discrepancies and interrelations between this economic category and the concepts «investment climate», «investment activity» and «investment potential» are found out and the role of investment attractiveness in providing of effective activity of agrarian enterprises is determined. will promote attraction of various sources of investment and management of investment process in agrarian enterprises, oriented on economic growth and innovative development.

Key words: investment attractiveness of the enterprise, investment climate, investment activity, investment potential, investment process.

ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ СУБ'ЄКТІВ БІЗНЕСУ ЧЕРЕЗ ВИКОРИСТАННЯ ІНСТРУМЕНТАРІЮ PR-МАРКЕТИНГУ

МАНДИЧ О.В., Д.Е.Н., ДОЦЕНТ,

***ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ ПЕТРА ВАСИЛЕНКА***

Постановка проблеми в загальному вигляді. Сучасному етапу розвитку ринкової вітчизняної економіки характерні значні трансформації, обумовлені динамічними процесами на глобальному ринку світової економіки. Впровадження інноваційних конкурентних стратегій і постійне прагнення до збільшення обсягів виробництва стають традиційними загальновідомими факторами ведення бізнесу. При цьому, в наукових пошуках видатних вчених акцентується увага на тому, що програми традиційних комунікацій більше не відповідають потребам сучасного бізнесу. Що, в свою чергу, зумовило становлення нової концепції комунікацій, яка покликана трансформуватися до постійно мінливих вимог ринку. Варто відзначити, що «якісний» PR, як один з основних елементів інтегрованих маркетингових комунікацій, багато в чому здатний підвищити конкурентоспроможність підприємств, оскільки виступає домінантою в процесі формування ефективної маркетингової стратегії, комунікативної політики бізнесу в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вирішенням кола визначених актуальних та проблемних питань постійно займаються як зарубіжні, так і вітчизняні вчені. Окремі аспекти виявлених проблем досліджували такі фахівці, як Г. Брум, Д. Марконі, Е. Райс і Л. Райс, А. Сентер, Д. Шульц, Н. Деменцова, А. Дерев'янка, М. Горкіна, М. Гундарін, В. Зотов, В. Королько, Г. Тульчинський, Е. Пашенцев, К. Савельєва, А. Чумиков, Ф. Шарков та ін. Однак, необхідність постійного розвитку наукової парадигми управління PR бізнес-суб'єктів визначила актуальність і важливість дослідження проблеми формування механізму управління і оцінки ефективності PR сучасного вітчизняного підприємства.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає у визначенні суті, змісту, функцій і інструментарію даної дефініції, а також дослідження проблеми формування механізму управління і оцінки ефективності PR підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відомий факт, що на рівень і якість позиціонування підприємства на ринку (формування репутації підприємства, його іміджу товару, розвиток бренду) надає прямий вплив PR. Варто відзначити, що PR в маркетинговому арсеналі вітчизняних підприємств з'явився досить недавно, що обумовлює неточності в розумінні суті, змісту, функцій і інструментарію PR. Стрімке проникнення PR в усі сфери ведення бізнесу (внутрішнє і зовнішнє середовище; конфліктно-кризові ситуації; організація брендингу; менеджмент відносин з клієнтами і зв'язку з громадськістю тощо) погіршили позначену вище проблему.

У процесі дослідження було з'ясовано, що такі стратегічно важливі процеси розвитку економіки, як досягнення високого рівня адаптованості вітчизняного бізнесу до сучасних ринкових умов господарювання, імпортозаміщення, підвищення конкурентоспроможності підприємств, забезпечення їх динамічного розвитку безпосередньо залежать від організації управління та оцінки ефективності PR на українських підприємствах. Таким чином, особливої актуальності набувають критичне узагальнення накопиченого теоретичного досвіду організації управління PR на підприємствах, створення нового механізму підвищення ефективності управління підприємством враховуючи значущість інформації та комунікаційних процесів.

В сучасних умовах PR-служба повинна бути на кожному підприємстві. І, не залежно від розмірів підприємства, необхідно забезпечити прямий зв'язок PR-відділу з керівництвом. Саме цей аспект є домінуючим в підвищенні ефективності PR-діяльності. Як правило, керувати PR-відділу входить в команду управлінців вищого рівня і виконує наступні функції: підтримує правильний імідж організації, її політики, продуктів, послуг і персоналу; відстежує громадську думку і доводить його до керівництва; пропонує керівникам допомогу в питаннях комунікації; консультує керівництво організації, інші служби з питань організації зв'язків з громадськістю; інформує громадськість про політику, діяльність, продукти, послуги та персонал підприємства для досягнення максимального знання і розуміння їх аудиторії [2].

До компетенції PR-відділу входять наступні питання:

- підготовка технічного завдання та організація тендерів на проведення маркетингових, соціологічних, політологічних та інших досліджень, аналіз їх результатів;

- розробка програм по формуванню громадської думки або зміни його на користь підприємства;

– організація тендерів і вибір спеціалізованих PR-агенцій для можливостей спільної роботи;

– налагодження корпоративних зв'язків з громадськістю, формування іміджу підприємства серед широких верств населення, комунікація з лідерами, що створюють громадську думку, офіційними політиками, лобістами, діячами культури, науки та ін.;

– взаємодія зі ЗМІ, організація прес-конференцій, підготовка прес-релізів, статей, радіо- і телепередач, брошур, каталогів, бюлетенів, звітів про комерційну і громадської діяльності підприємства, включаючи спонсорство, благодійність, пожертвування;

– організація презентацій підприємства і вироблених ним товарів і послуг, семінарів, екскурсій на підприємство, ювілеїв та інших урочистостей;

– внутріфірмові PR: оптимізація кадрової політики підприємства, створення системи внутрішнього статусу, підготовка матеріалів і видання корпоративної газети (журналу), підтримка програм по роботі з молодими співробітниками, ветеранами, пенсіонерами, представниками різних національностей і конфесій, участь в розробці і проведенні акції соціального, культурного, спортивно-оздоровчого характеру, планування і здійснення заходів для співробітників підприємства в неробочій обстановці тощо [3].

Комплексність PR підприємства передбачає наявність багатьох напрямків, використання широкого розмаїття інструментарію і технологій. При цьому стратегічні цілі розвитку підприємства повинні зв'язуватися з основними напрямками розвитку суспільства. У цих умовах особливого значення набувають соціально-економічні фактори, що впливають на економіку підприємства і відповідають інтересам суспільства і його морально-етичних цінностей.

Позитивний PR-вплив максимально активізується в умовах чіткого виявлення завдань і способів здійснення PR-діяльності, а також при залученні креативу. Вплив PR на кожную контактну групу підприємства відбивається на кінцевих або проміжних показниках його діяльності, в тому числі обсяги виробництва та прибутковості, розширення частки ринку, збільшення обсягу залучених інвестицій, підвищенні купівельної лояльності та ініціативності працівників підприємства. У такому контексті вважаємо за необхідне уточнити поняття «PR-технологія» і «PR-інструменти».

Дефініцію «PR-технологія» слід розуміти як сукупність послідовно застосовуваних процедур, прийомів і способів діяльності з організації зв'язків з громадськістю, спрямованих на найбільш

оптимальну і ефективну реалізацію цілей і завдань суб'єкта управління в певний час і в певному місці, дефініцію «PR-інструменти» слід розуміти як засоби, за допомогою яких реалізуються PR-технології [1]. При цьому особливого значення набуває доцільність вибору PR-технології в залежності від особливостей цільових груп. При виборі технології PR-діяльності або розробці нових PR-технологій важливо диференціювати як стереотипи соціального характеру, наприклад, стать, вік, національність, етнічну приналежність і т. д., так і стереотипи економічного характеру, а саме: рівень розвитку бренду, рівень цін, якість, особливості товару і т. д.

Висновки. Таким чином, сучасні умови господарювання вимагають способу управління PR, який базується на широкому використанні інформаційних ресурсів. Відповідно до сучасної концепції господарсько-управлінського процесу зв'язку з громадськістю, як інформаційне явище, є складовою частиною цього процесу, що обумовлює важливість використання PR-маркетингу в діяльності бізнес-суб'єктів з однієї сторони як фактору впливу на економічний розвиток підприємства, а з іншої – як інструменту підвищення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств загалом.

Література.

1. Аналіз ринку PR-послуг України. Звіт компанії «Ессом». – К. : Ессом, 2008. – 112 с.
2. Богданов Е.Н. Психологические основы публик рилейнз / Е.Н. Богданов, В.Г. Зазыкин. – СПб. : Питер, 2004. – 255 с.
3. Буари Ф.А. Публик рилейнз или стратегия доверия / Ф.А. Буари. – М. : Инфра-М, 2009. – 145 с.
4. Джи Б. Имидж фирмы: планирование, формирование, продвижение / Б. Джи. – СПб. : Питер, 2000. – 190 с.
5. Игнатьев Д. Настольная энциклопедия Public Relations / Д. Игнатьев, А. Бекетов, Ф. Сарокваша. – М. : Альпина Паблишер, 2002. – 314 с.
6. Church A.H. The science and practice of management / A. Hamilton Church. – New York. – 1918. – p. 535 URL: http://openlibrary.org/books/OL24601473M/The_science_and_practice_of_management
7. Eilon S. Management control / Samuel Eilon. – Boston: Harvard Business School Press, 1971. – p. 207.
8. Gosling D.H. Measuring the performance of divisional cost centres / D.H. Gosling // CMA Magazine. – 1988. – No. 7/8. – p. 3-30.
9. Smith M. The rise and rise of the NFI / M. Smith // Management Accounting. – 1990. – No. 68. – P. 6-24.

10. Vangermeersch R., Church A.H. // History of Accounting: An International Encyclopedia. [Edited by Michael Chatfield and Richard Vangermeersch]. New York: Garland Publishing, 1996. – p. 124.

References.

1. *Analiz rynku PR-poslug Ukrainy. Zvit kompanii «Eccom»* [Market analysis of PR-service of Ukraine. company Report «Eccom»] (2008). Kyiv: Eccom, p. 112 [in Ukrainian].
2. Bogdanov E.N., & Zazykin V.G. (2004). *Psichologicheskie osnovy publik rileyshens* [Psychological Fundamentals of Public Relations]. Saint-Petersburg: Piter, p. 255 [in Russian].
3. Buay F.A. (2009). *Publik rileyshens ili strategiya doveriya* [Public relations strategy or trust]. Moscow: Infra-M, p. 145 [in Russian].
4. Dgy B. (2000). *Imidz firmy planirovanie, formirovanie, prodvigenie* [The image of the company: planning, formation, promotion]. Saint-Petersburg: Piter, p. 190 [in Russian].
5. Ignatyev D., Beketov A., & Sarokvasha F. (2002). *Nastolnaya enciklopediya Public Relations* [Desktop encyclopedia Public Relations]. Moscow: Alshina Publisher, p. 314 [in Russian].
6. Church A.H. (1918). The science and practice of management. New York. p. 535 Retrieved from http://openlibrary.org/books/OL24601473M/The_science_and_practice_of_management [in English].
7. Eilon S. (1971). Management control. Boston: Harvard Business School Press, p. 207 [in English].
8. Gosling D.H. (1988). Measuring the performance of divisional cost centres. CMA Magazine. No. 7/8, pp. 3-30 [in English].
9. Smith M. (1990). The rise and rise of the NFI. Management Accounting. No. 68, pp. 6-24 [in English].
10. Vangermeersch R., & Church A.H. (1996). History of Accounting: An International Encyclopedia. Michael Chatfield and Richard Vangermeersch (Eds.). New York: Garland Publishing, p. 124 [in English].

Анотація.

Мандич О.В. Формування конкурентних переваг суб'єктів бізнесу через використання інструментарію PR-маркетингу.

В статті звертається увага на особливу актуальність створення PR-відділу на підприємстві в сучасних умовах. Наведено визначені сутності, змісту, функцій і інструментарію даної дефініції, а також дослідження проблеми формування механізму управління і оцінки ефективності PR сучасного вітчизняного підприємства. Автори доводять, що «якісний» PR, як один з основних елементів інтегрованих маркетингових комунікацій, багато в чому здатний підвищити конкурентоспроможність підприємств, оскільки виступає домінуютою в процесі формування ефективної маркетингової стратегії, комунікативної політики бізнесу в цілому.

Ключові слова: PR-маркетинг, підприємство, фактори впливу, економічний розвиток підприємства, конкурентоспроможність.

Аннотация.

Мандыч А.В. формирование конкурентных преимуществ субъектов бизнеса при использовании инструментария PR-маркетинга.

В статье обращается внимание на особую актуальность создания PR-отдела на предприятии в современных условиях. Приведены определения сущности, содержания, функций и инструментария данной дефиниции, а также исследования проблемы формирования механизма управления и оценки эффективности PR современного отечественного предприятия. Авторы доказывают, что «качественный» PR, как один из основных элементов интегрированных маркетинговых коммуникаций, во многом способен повысить конкурентоспособность предприятий, поскольку выступает доминантой в процессе формирования эффективной маркетинговой стратегии, коммуникативной политики бизнеса в целом.

Ключевые слова: PR-маркетинг, предприятие, факторы влияния, экономическое развитие предприятия, конкурентоспособность.

Abstract.

Mandych O. Forming competitive advantages of business subjects by using PR-marketing tool.

The article draws attention to the particular relevance of PR-department of the enterprise in modern conditions. An determining the nature, content, features and tools of the definitions and study on the formation mechanism of control and evaluate PR modern domestic enterprises. The authors argues that «quality» PR as one of the key elements of integrated marketing communications is largely able to enhance the competitiveness of enterprises, acting as dominant in the formation of an effective marketing strategy, business communication policy in general

Key words: PR-marketing, enterprise, influence, economic development enterprise, competitiveness.

УДК: 336.64

БАНКІВСЬКИЙ КРЕДИТ У ФІНАНСОВОМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

**МАРЕНИЧ Т.Г., Д.Е.Н., ПРОФЕСОР,
МАЛІЙ О.Г., К.Е.Н., ДОЦЕНТ,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ ПЕТРА ВАСИЛЕНКА**

Постановка проблеми у загальному вигляді.
Агропромисловий комплекс є провідним сектором української економіки, він відіграє вагомую роль у формуванні ВВП, експортного потенціалу та продовольчій безпеці країни. Протягом останнього десятиріччя, включно з роками кризових періодів сільськогосподарське

виробництво демонструє позитивний фінансовий результат та має великий потенціал щодо зростання. Однак, дослідження фінансового забезпечення сільськогосподарських товаровиробників, свідчить про те, що вони в основному працюють за рахунок власних ресурсів, які за питомою вагою є значними, проте недостатніми для самофінансування. За оцінкою Європейського фонду для Південно-Східної Європи (EFSE, 2012), непокритий попит аграрного фінансування складає 8,7 млрд. дол. [12].

Відомо, що вертикально інтегровані агроформування мають ширші можливості зовнішнього фінансування порівняно з малими та середніми за розмірами підприємствами. Дрібно товарні агровиробники мають обмежений доступ до значної частини фінансових ресурсів, у тому числі й традиційного банківського фінансування.

Сільське господарство, в силу специфічних особливостей є кредитомісткою галуззю і її нормальне функціонування без кредитних ресурсів практично неможливе. Це зумовлено сезонністю виробництва та значною тривалістю виробничого циклу; нестачею вільних фінансових коштів; залежністю від природно-кліматичних умов; високою капіталомісткістю і порівняно низькою фондовіддачею. Залучення кредитів для сільськогосподарських товаровиробників є не вимушеним заходом, а об'єктивною необхідністю ефективної господарської діяльності.

На сьогодні обсяги кредитів, спрямованих у сільське господарство є значно меншими внеску галузі у формування валової доданої вартості в країні.

Розмір банківського портфеля агрокредитів станом на 01.10.2017 р. становив 8 % загального портфелю кредитів, виданих нефінансовим корпораціям [15], тоді як частка сільського господарства у ВВП у 2017 році складала 12,1 % [13].

Обмеженість власних коштів змушує аграрні підприємства розвивати відносини з комерційними банками й іншими учасниками фінансового ринку та сподіватися на підтримку з боку держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різним аспектам фінансово-кредитного забезпечення аграрної сфери приділяється постійна увага як науковців, так і спеціалістів-практиків. Значний вклад у вирішення фінансових проблем підприємств внесли відомі вітчизняні вчені В. Амбросов [1], В. Аранчій [2], С. Аржевітін [3], О. Гуазь [4], М. Дем'яненко [5], Г. Мазнев [7], П. Стецюк [16], О. Сьомченков [17] та багато інших дослідників. Поряд з тим, питання забезпеченості

виробничої та інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств фінансовими ресурсами залишаються актуальними.

Формулювання цілей статті. Метою статті є визначення ролі банківського кредиту у фінансовому забезпеченні сільськогосподарських підприємств, аналіз чинників, які перешкоджають розвитку кредитних відносин, опрацювання напрямів стабілізації механізму кредитування сільськогосподарських підприємств в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Останнім часом сільське господарство перетворилося у пріоритетну дохідотворюючу галузь національного господарства і всупереч фінансовим кризам впевнено демонструє зростаючу динаміку фінансових результатів [7]. У 2017 році підприємства галузі одержали майже 79,1 млрд. грн. чистого прибутку, це є найвищим показником серед усіх видів економічної діяльності і майже на 25 млрд. грн. перевищує прибуток промисловості. Рівень рентабельності операційної діяльності підприємств сільського, лісового та рибного господарства у 2017 році склав 22,7 % проти 8,9 % в цілому по економіці України. Сільське господарство забезпечило 43,5 % чистого прибутку усіх підприємств України. При цьому прибутки одержали 86,1 % підприємств сільського, лісового та рибного господарства проти 72,5 % в цілому по економіці [10].

Агробізнес вважається найперспективнішим із точки зору майбутніх грошових потоків.

Вітчизняне сільськогосподарське виробництво характеризується великою кількістю виробників при високому рівні концентрації виробничих потужностей в агрохолдингів, різноманітністю форм організації, а також складною системою володіння і користування землею.

На 01.11.2017 року в Україні функціонувало 45,6 тис. сільськогосподарських підприємств, з яких 34,1 – фермерські господарства, 4,0 млн. особистих селянських господарств [13]. Однак загальний рівень фондоозброєності у сільському господарстві залишається на низькому рівні, так за даними Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН валове накопичення основного капіталу на 1 га сільськогосподарських угідь в країні більш ніж у 4 рази менше, ніж в середньому по 162 країнах з бази організації (106 ренкінгова позиція). За рівнем державної підтримки аграріїв Україна за даними організації посідає 58 ренкінгове місце з 66 країн з обсягом витрат у 23,36 дол. США на 1 га, що у 5 разів менше за середньосвітовий рівень [17].

Дані НБУ та Світового банку свідчать, що в Україні банки формують понад $\frac{3}{4}$ всього ринку кредитування приватного сектора. Станом на 01 квітня 2018 року в Україні було зареєстровано 82 банківські установи, в т.ч. 39 банків з іноземним капіталом [15]. Станом на 01.04.2018 року структура власності активів банківської системи України була представлена наступним чином: банки з приватним українським капіталом складають близько 13 %, банки іноземних банківських груп – 35 %, державні банки – 52 %.

В умовах макроекономічної нестабільності банківська система України перебуває під впливом значної кількості чинників, які перешкоджають її нормальному розвитку та функціонуванню, а саме: політична та економічна нестабільність у країні, зміна рейтингу країни відповідно до оцінок міжнародних рейтингових агенств, якість ризик-менеджменту в банках, прогнозування ринкової ситуації, гнучкість банку і можливість пристосування до змін в економічному середовищі, розвиток співробітництва з іноземними банками, рівень банківського менеджменту, тощо. Значну роль відіграє довіра як до окремого банку, так і до банківської системи в цілому.

Індикатором довіри до банківської системи є динаміка обсягів залучених банками депозитів.

Оскільки депозити є основним джерелом формування банківських ресурсів, то коливання їх обсягів призводить до нестабільної роботи банків. Відплив депозитів негативно позначається на ліквідності банків та здійсненні ними активних операцій. Так, періоди відтоку депозитів збігаються з різким падінням курсу гривні, а саме 2009 р. та 2014 р. Це свідчить про те, що коливання валютного курсу мають значний вплив на довіру економічних суб'єктів до банків та банківської системи в цілому.

Значна частка ресурсної бази банків припадає на залучені кошти від юридичних та фізичних осіб. У структурі залучених ресурсів найбільша питома вага депозитів населення, їхня частка у загальному обсязі залучених коштів коливалася від 55% до 66 %.

Обсяги депозитів населення у гривні знижувались починаючи з 2013 р., і на кінець 1 кв. 2016 р. становили 193 165 млн. грн., що на 25 % менше, ніж на кінець 2013 р. [15]. Таку динаміку спричинило не лише падіння курсу гривні, а й зниження доходів населення та виведення з ринку 82 банків упродовж 2014-2016 рр. За цей період втрати вкладників-фізичних осіб становили 134,7 млрд. грн., юридичних осіб – 78,9 млрд. грн. Фондом гарантування вкладів фізичних осіб було відшкодовано 79,65 млрд. грн. [3]. Основний показник довіри до банків

у кризовий період – повернення грошей до фінансових установ після отримання населенням виплат з Фонду гарантування – сьогодні становить близько 20 % (для порівняння: у 2008-2009 рр. він був близько 80 %) [3], значна частина цих коштів залишається поза межами банківської системи.

З метою призупинення відпливу вкладів банки почали суттєво збільшувати процентні ставки за депозитами. У 2014 р. та на початку 2015 р. річні процентні ставки за строковими депозитами в національній валюті коливалися від 15 до 25 %, що зумовило як зростання вартості кредитних ресурсів, так і поглиблення ризиків у системі комерційних банків. Висока вартість кредитних ресурсів та суттєве зниження економічної активності в реальному секторі економіки призвели до суттєвого зниження попиту на інвестиційні ресурси.

За підсумками 1 кварталу 2018 року чисті активи банківської системи становили 1296 млрд. грн., у тому числі клієнтський кредитний портфель 1060 млрд. грн. Лідерами у кредитуванні аграрного виробництва були такі надвеликі банки, як Приватбанк, Райффайзен Банк Аваль, Ощадбанк, Укрексімбанк, Креді Агріколь Банк, УкрСиббанк, ПУМБ, Укргазбанк, Кредобанк, в основному завдяки розгалуженій мережі відділень цих банків.

Аналіз кредитного забезпечення у 2005-2017 роках, показує, що кредитування підприємств агропромислового комплексу мало циклічний характер. З 2005 по 2008 рік обсяги наданих кредитів зросли удвічі (з 10,4 до 20,1 млрд. грн.), потім з 2009 по 2011 рік, кредитування згорнулось, але мало позитивну динаміку (з 6,8 до 14,9 млрд. грн.), і з 2012 по 2016 рік обсяги кредитування агровиробників скоротились (з 13,5 до 11,7 млрд. грн.) і наблизились до рівня 2005 та 2010 років. Проте у 2016, 2017 роках намітився приріст по галузі, який склав 25 % [13].

Питома вага пільгових кредитів поступово скорочувалась, так у 2005-2008 році вона складала від 75 до 54 % загального обсягу отриманих кредитів, у 2009-2011 році – від 61 до 28 %, у 2012-2017 роках – від 10 до 2,5 % загального обсягу використаних кредитів. Кількість підприємств, які скористалися програмами, зменшилась з 10870 у 2005 році до 630 підприємств у 2015 році [13].

У 2017 році за програмою здешевлення кредитів агропідприємствам було спрямовано 294,9 млн. грн. Проектом бюджету на 2018 рік на таку підтримку передбачено лише 66 млн. грн., а фактично було виділено коштів на 01.10.2018р. тільки 20,7 млн. грн. Планом на 2019 рік, за даними МінАПК, передбачено 127,2 млн. грн.

Понад 80 % усіх кредитів банки надавали в поточну діяльність позичальників. Таким чином інвестиційна діяльність залишається поза увагою банків, про що свідчить мала частка довгострокових кредитів, спрямована в інвестиційну діяльність та у пріоритетні галузі економіки.

Одним із основних чинників, який завжди стримував довгострокове кредитування інвестиційних проектів, є недостатній обсяг та недосконала структура ресурсної бази банків, нестача довгострокових ресурсів.

Провідні банки України в докризовий період мали можливість виходити на міжнародні фінансові ринки і залучати там кредитні ресурси на строк від трьох до восьми років, але в сучасних умовах це зробити досить складно.

Такий стан справ не сприяє розвитку розширеного виробництва, стимулюванню інноваційного підприємництва, підвищенню конкурентоспроможності суб'єктів господарювання.

При кредитуванні суттєве значення має розмір процентної ставки. Середні процентні ставки по кредитах, наданих сільськогосподарським підприємствам варіювали від 15,9% у 2010-му, до 24-26 % у 2015-му, 17-22 % у 2017 та 17-24% у 2018-му році [14].

Кредитні ставки наразі знизились і стали нижчими за рентабельність у сільському господарстві, однак, для багатьох підприємств кредитування залишається непосильно дорогим інструментом залучення зовнішніх коштів.

Агропідприємства залучають кредити на поповнення оборотних коштів, з тим щоб профінансувати польові роботи, збір врожаю, закупівлю посадкового матеріалу, засобів захисту рослин, мінеральних добрив. Такі кредити надаються банками у вигляді відновлювальних або невідновлювальних кредитних ліній на 1-1,5 роки. Відсоткові ставки за кредитами на поповнення оборотних коштів у 2018 році складали 18-24 % річних. При формуванні можливої суми кредиту банк враховує специфіку діяльності підприємства, її обороти за останні декілька років, кредитну історію, а також здійснює оцінку заставного майна. Заставою може бути агротехніка підприємства, нерухомість, обладнання, устаткування, депозитні рахунки. Також має значення строк діяльності підприємства на ринку. Враховується також репутація позичальника, розмір земельного банку, структура та обсяг витрат з розрахунку на гектар з ув'язкою з урожайністю культур.

Банки також пропонують агрокомпаніям короткострокові кредити – овердрафти. Відсоткові ставки по таким кредитам – 17-23 % річних. Проте, враховуючи специфіку більшості сільгоспвиробників,

які комбінують рослинництво з тваринництвом, стикаються з сезонністю виробництва, овердрафти з необхідністю щомісячного погашення заборгованості не є зручним видом фінансування для агробізнесу. Сума овердрафту залежить від обороту агропідприємства. Як правило до уваги береться середньомісячний оборот за останні 3-6 місяців, сума кредиту до 50-80 % цього обороту. Однак, якщо овердрафт забезпечений, то до уваги береться ще й оціночна вартість застави.

Восени 2018 року банки та лізингові компанії пропонували аграріям програми фінансування купівлі нової сільгосптехніки – тракторів, комбайнів, причепів, сіялок, вантажних автомобілів. Ставки по кредитах на сільгосптехніку на сьогодні становлять від 17 до 20 % річних [6]. Розмір мінімального власного внеску, зазвичай встановлюється в розмірі 20-30% вартості техніки.

На купівлю агротехніки діють спеціальні партнерські програми з імпортерами та виробниками. Купити по особливим умовам можна відому іноземну та українську техніку. Наприклад, Креді Агріколь Банк пропонує за партнерськими програмами техніку таких виробників як Lemken, Kuhn, John Deere, Claas, Gaspardo, Mzuri, Versatile та іншу. Банк Аваль кредитує купівлю Massey Ferguson, New Holland, Fendt, Dominoni, Claas, Kuhn. Ощадбанк має 80 партнерських угод, кредитує купівлю техніки Gaspardo, John Deere, Lemken, Amazone, JCB, Kuhn, Valtra, Fendt а також вітчизняна техніка Харківського тракторного заводу, Лубніманш, Слобожанської промислової компанії та інших. У межах партнерських програм ставка може бути 5-15 % річних.

Таким чином потенційні можливості доступу агровиробників до банківських кредитів визначаються наступними чинниками – вартістю кредитних ресурсів комерційних банків, наявністю надійного забезпечення, спроможністю позичальника повернути основну суму боргу і відсотки, а також виконати умови кредитного договору.

Вартість кредитних ресурсів для сільськогосподарських товаровиробників сьогодні становить в середньому 17-22 %, це більше ніж для суб'єктів інших видів діяльності – 14-20 % [14]. Як свідчать результати опитування про умови кредитування, за даними Асоціації незалежних банків України, хоча відсоткові ставки за кредитами у 2017 році знизились, і це, навіть призвело до збільшення заявок на отримання кредитів, банки підвищили вимоги до застави та посилили обмеження, що їх установають для позичальників в кредитних угодах [11].

Відомо, що у загальній вартості майна сільськогосподарських підприємств, яке може бути використане як застава за кредитом, понад 76% припадає на необоротні активи, переважну частину яких становлять основні засоби, які є неліквідними через високий рівень (70-80%) зносу та моральну застарілість [8]. Відсутність ліквідної застави обмежує доступ підприємств галузі до банківських кредитів.

Підвищена ризикованість одержання стабільних фінансових результатів від господарської діяльності, низька кредитоспроможність підприємств галузі також перешкоджають розвитку кредитних відносин, адже банки бачать в позичальниках лише прибуткових клієнтів [9].

Так, аграрному бізнесу притаманні специфічні ризики і в цілому ця галузь є більш ризикованою, ніж інші галузі народного господарства. Але у світі, включаючи Україну, рівень неповернень кредитів в агросекторі є нижчим, а часом значно нижчим, ніж в інших. За словами першого заступника міністра аграрної політики та продовольства України М. Мартинюка від 14 квітня 2017 року: «Обсяг прострочених боргів компаній аграрного сектору становить усього 5,9 млрд. грн., або 12 % від виданих їм позик. Для порівняння: в галузях-фаворитах банків співвідношення набагато гірше. У торгівлі рівень прострочення становить 15 %, у переробці – 46 %, а загальна питома вага проблемних кредитів у банківській системі в кінці 2016 року досягла 52%».

Державна підтримка сільськогосподарського виробництва у більшості країн світу є пріоритетним напрямом їх аграрної політики. Вона є одним із міцних зовнішніх джерел формування фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств [16].

Пряма державна фінансова підтримка суб'єктів господарювання агропромислового комплексу України здійснюється через механізм здешевлення кредитів та компенсації лізингових платежів. Здешевлення кредитів проводиться в режимі кредитної субсидії та полягає у субсидуванні частини плати (процентів) за використання кредитів, наданих банками в національній та іноземній валюті. Компенсація лізингових платежів полягає у частковому відшкодуванні сплачених суб'єктами господарювання агропромислового комплексу лізингових платежів за придбані техніку та/або обладнання на умовах фінансового лізингу.

Проведений аналіз свідчить про нестабільний характер державної підтримки, відповідно до програми часткової компенсації ставок за кредитами комерційних банків, та недостатній її обсяг [9]. Так, якщо у 2005-2008 роках частка пільгових кредитів становила 73-75 % у їх загальному обсязі, то починаючи з 2009 року вона

поступово зменшувалась і склала у 2015 році лише 2,7 % [8]. Кількість підприємств, що отримали пільгові кредити за період з 2005 по 2017 рік скоротилась у півтора десятки разів.

Як зазначає академік М.Я. Дем'яненко, запровадження здешевлення кредитів, що надходили в аграрний сектор за рахунок бюджетного фінансування, було економічно обґрунтованим. Але у процесі подальшої оцінки такого механізму виявлено недостатньо ринковий його характер [5].

Таким чином, діючи в Україні система компенсації частини кредитної ставки комерційних банків з державного бюджету вказаних проблем не розв'язує, і передусім, через відсутність ефективних важелів впливу на досить автономну банківську систему.

Висновки. Сільське господарство виробляє понад 10 % ВВП та забезпечує понад 40 % валютної виручки України, демонструє позитивний фінансовий результат, при цьому обсяги фінансування галузі лишаються на вкрай низькому рівні. Основним джерелом фінансування є власні кошти, які за питомою вагою є значними, проте недостатніми для самофінансування. Частка кредитів, спрямованих в аграрний сектор протягом останніх років значно менша внеску галузі у формування валової доданої вартості в країні.

Основним донором ресурсів для сільськогосподарських підприємств в Україні виступають комерційні банки.

Однак, для багатьох підприємств кредитування залишається непосильно дорогим інструментом залучення зовнішніх коштів.

Висока вартість кредитних ресурсів, відсутність відповідного забезпечення та недостатня кредитоспроможність більшості господарств перешкоджають розвитку ефективних відносин між комерційними банками та сільськогосподарськими товаровиробниками.

Досить вагомим стримуючим чинником при кредитуванні виробничих підприємств також є недостатній рівень капіталізації банків, який не дозволяє здійснювати значні кредитні вкладення в інвестиційну діяльність підприємств.

Відтак, основними напрямками стабілізації механізму кредитування сільськогосподарських підприємств мають стати розробка комплексу заходів з боку держави і банківської системи, спрямованих на розвиток системи взаємодії з аграрним сектором економіки: збільшення бюджетних асигнувань, раціональне використання бюджетних коштів, зниження процентних ставок для сільськогосподарської галузі.

Література.

1. Амбросов В.Я. Теорія та методологія механізмів регулювання в агроформуваннях: Монографія / В.Я. Амбросов, Т.Г. Маренич. – Х. : «Міськдрук», 2013. – 166 с.
2. Аранчій В.І. Кредит у системі фінансового забезпечення інвестиційного розвитку аграрних підприємств / В.І. Аранчій, О.П. Зоря, І.І. Петренко // Вісник Полтавської державної аграрної академії. – 2011. – № 4. – С. 120-124.
3. Банківське кредитування в Україні: посткризове перезавантаження [Електронний ресурс]: монографія / С.М. Аржевітін, Т.С. Шемет, Н.В. Циганова та ін.; за заг. ред. С.М. Аржевітіна. – Київ : КНЕУ, 2017. – 407 с.
4. Гудзь О.Є. Модернізація банківської кредитної політики при обслуговуванні агроформувань / О.Є.Гудзь // Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка: Економічні науки. – 2012. – Вип. 126. – С. 10-18.
5. Дем'яненко М.Я. Кредитний фактор сталого розвитку аграрного сектору України / М.Я. Дем'яненко // Економіка АПК. – 2014. – № 11. – С. 5
6. Деньги. Газета № 20 (68). – от 25 октября 2018. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dengi.ua>.
7. Мазнев Г.Є. Проблеми фінансового забезпечення інноваційного розвитку аграрного сектору / Г.Є. Мазнев // Економіка АПК. – 2014. – № 9. – С. 5-13.
8. Малій О.Г. Кредит як джерело фінансування агробізнесу / О.Г. Малій // Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка: Економічні науки. – 2016 – Вип. 172. – С. 132-141.
9. Малій О.Г. Фінансові ресурси підприємств: джерела формування та ефективність використання / О.Г. Малій // Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка: Економічні науки. – 2013 – Вип. 137. – С. 308-311.
10. Матеріали офіційного сайту АгроПортал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: agrorportal.ua/.../ukraina/selskoe-khozyaistvo--samaaya-rentab.
11. Матеріали офіційного сайту Асоціації незалежних банків України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nabu.ua/ru.html>
12. Матеріали офіційного сайту Європейського фонду для Південно-Східної Європи (EFSE) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eu4business.eu/uk/programme/yevropeyskyy-fond-dlya-pivdenno-shidnoyi-yevropy-efse>
13. Матеріали офіційного сайту Міністерства агрополітики і продовольства України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://minagro.gov.ua>.
14. Матеріали офіційного сайту Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.

15. Матеріали офіційного сайту Національного рейтингового агентства «Рюрік» Аналітичний огляд банківської системи України за 9 місяців 2017р. – Режим доступу: <http://www.rurik.com.ua>.

16. Стецюк П.А. Стратегія і тактика управління фінансовими ресурсами сільськогосподарських підприємств: Монографія / П.А. Стецюк. – К. : ННЦ ІАЕ, 2009. – 370 с.

17. Сьомченков О.А. Фондовий ринок у фінансовому забезпеченні агропромислового виробництва / О.А. Сьомченков // Автореф. дис. на здобуття наукового ступеню доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.08 - гроші, фінанси і кредит. – Київ, 2017. – 39 с.

18. Cottfried Lischka 2004.Farm Management Challenges in Ukrainian Agriculture/In Stephan von Cramon-Taubadel, Serhiy Demyanenko, Arnim Kbhñ «Ukrainian Agriculture: Crisis and Recovery». – 2004 Shaker Verlag, Aachen. – P. 125-136.

References.

1. Ambrosov V.Ya., & Marenych T.G. (2013). *Teoriya ta metodolohiya mekhanizmv rebulyuvannya v ahroformuvannyakh* [Theory and methodology of regulation mechanisms in agroformations]. Kharkiv: «Mis'kdruk», p. 166 [in Ukrainian].

2. Aranchii V.I., Zoria O.P., & Petrenko I.I. (2011). Kredyt u systemi finansovoho zabezpechennia investytsiinoho rozvytku ahrarynykh pidpryemstv [Credit in the system of financial provision of investment development of agrarian enterprises]. *Visnyk Poltav's'koyi derzhavnoyi ahrarynoyi akademiyi* – The Bulletin of the Poltava State Agrarian Academy, No 4, pp. 120-124 [in Ukrainian].

3. Argevitin S.M., Shemet T.S., & Tsiganova N.V. (2017). *Bankivske kredytuвання в Україні: postkryzove Perezavantażennya* [Bankivske kredytuвання in Ukraine: postcrisis reloading]. Kyiv: KNEU, p. 407 [in Ukrainian].

4. Hudz O.Ye. (2012). Modernizatsiia bankivskoi kredytnoi polityky pry obsluhovuvanni ahroformuvan [Modernization of bank credit policy while servicing agroformations]. *Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho tekhnichnogo universytetu sil's'koho hospodarstva imeni Petra Vasylenka: Ekonomichni nauky* – Bulletin of the Kharkiv National Technical University of Agriculture named after Petr Vasilenko: Economics, Issue 126, pp. 10-18 [in Ukrainian].

5. Dem'ianenko M.Ya. (2014). Kredytnyi faktor staloho rozvytku ahrarynoho sektoru Ukrainy [Credit factor of sustainable development of the agrarian sector of Ukraine]. *Ekonomika APK – Economy of agroindustrial complex*, No 11, pp. 5 [in Ukrainian].

6. Denhy [Money]. (2018). Hazeta No 20 (68), 25 oksiabria. Retrieved from: <http://www.dengi.ua> [in Ukrainian].

7. Maznev G.Ye. (2014). Problemy finansovoho zabezpechennya innovatsiinoho rozvytku ahrarynoho sektoru [Problems of financial protection of innovation in the agrarian sector]. *Ekonomika APK – Economy of agroindustrial complex*, No 9, pp. 5-13 [in Ukrainian].

8. Maliy O.G. (2016). Kredyt yak dzherelo finansuvannia ahrobiznesu [Credit as a source of financing for agribusiness]. *Visnyk Kharkiv's'koho natsional'noho tekhnichnoho universytetu sil's'koho hospodarstva imeni Petra Vasylenka: Ekonomichni nauky – Bulletin of the Kharkiv National Technical University of Agriculture named after Petr Vasilenko: Economics*, Issue 172, pp. 132-141 [in Ukrainian].

9. Maliy O.G. (2014). Finansovi resursi pidpriemstv: dzerela formuvannia ta effektivnist vikoristannya [Financial resources of teaching: formware formware and effective victorism]. *Visnyk Kharkiv's'koho natsional'noho tekhnichnoho universytetu sil's'koho hospodarstva imeni Petra Vasylenka: Ekonomichni nauky – Bulletin of the Kharkiv National Technical University of Agriculture named after Petr Vasilenko: Economics*, Issue 137, pp. 308-311 [in Ukrainian].

10. Materialy ofitsiinoho сайtu Ahroportal [Materials of the official site of the agroportal]. *agroportal.ua* Retrieved from *agroportal.ua/.../ukraina/selskoe-khozyaistvo--samaya-rentab* [in Ukrainian].

11. Materialy ofitsiinoho сайtu Asotsiatsii nezaleznykh bankiv Ukrainy [Materials of the official site of the Association of Independent Banks of Ukraine]. *nabu.ua*. Retrieved from *http://nabu.ua/ru.html* [in Ukrainian].

12. Materialy ofitsiinoho сайtu YeFSE [Materials of the official site of the European Foundation for Secondary-Economic Development (EFSE)]. *www.eu4business.eu*. Retrieved from *http://www.eu4business.eu/uk/programme/yevropeyskyy-fond-dlya-pivdenno-shidnoyi-yevropy-efse* [in Ukrainian].

13. Materialy ofitsiinoho сайtu Ministerstva ahropolityky i prodovolstva Ukrainy [Materials of the official site of the Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine]. *minagro.gov.ua*. Retrieved from *http://minagro.gov.ua* [in Ukrainian].

14. Materialy ofitsiinoho сайtu Natsionalnoho banku Ukrainy [Materials of the official website of the National Bank of Ukraine]. *bank.gov.ua*. Retrieved from *http://www.bank.gov.ua* [in Ukrainian].

15. Materialy ofitsiinoho сайtu Natsionalnoho reitynhovoho ahentstva «Riurik» Analitychnyi ohliad bankivskoi systemy Ukrainy za 9 misiatsiv 2017 r [Materials of the official website of the National rating agency «Rurik» Analytical review of the banking system of Ukraine for the 9 months of 2017]. *rurik.com.ua*. Retrieved from *http://www.rurik.com.ua* [in Ukrainian].

16. Stetsiuk P.A. (2009). *Stratehiia i taktyka upravlinnia finansovymi resursamy silskohospodarskykh pidpriemstv* [Strategy and tactics of management of financial resources of agricultural enterprises]. Kyiv: NNTs IAE, p. 370 [in Ukrainian].

17. Somchenkov O.A. (2017). Fondovy rynok u finansovomu zabezpechenni ahropromysloвого vyrobnytstva [Stock market in the financial support of agro-industrial production]. *Dissertation of doctor of economic Sciences*. Kyiv, p. 39 [in Ukrainian].

18. Cottfried Lischka 2004. (2004). Farm Management Challenges in Ukrainian Agriculture/In Stephan von Cramon-Taubadel, Serhiy Demyanenko, Arnim Kbhn «Ukrainian Agriculture: Crisis and Recovery». Shaker Verlag, Aachen, pp. 125-136 [in English].

Анотація.

Маренич Т.Г., Малій О.Г. Банківський кредит у фінансовому забезпеченні сільськогосподарських підприємств.

В статті визначена роль банківського кредиту у фінансовому забезпеченні сільськогосподарських підприємств, здійснено аналіз чинників, які перешкоджають розвитку кредитних відносин, окреслені напрями стабілізації механізму кредитування сільськогосподарських підприємств в Україні.

Потенційні можливості доступу агровиробників до банківських кредитів визначаються наступними чинниками—вартістю кредитних ресурсів комерційних банків, наявністю надійного забезпечення, спроможністю позичальника виконати умови кредитного договору.

Частка кредитів, спрямованих в аграрний сектор протягом останніх років значно менша внеску галузі у формування валової доданої вартості в країні.

Важким стримуючим чинником при кредитуванні виробничих підприємств також є недостатній рівень капіталізації банків, який не дозволяє здійснювати значні кредитні вкладення в інвестиційну діяльність підприємств.

Підвищена ризикованість одержання стабільних фінансових результатів від господарської діяльності, низька кредитоспроможність підприємств галузі, висока вартість кредитних ресурсів також перешкоджають розвитку кредитних відносин.

Основними напрямками стабілізації механізму кредитування сільськогосподарських підприємств мають стати розробка комплексу заходів з боку держави і банківської системи, спрямованих на розвиток системи взаємодії з аграрним сектором економіки: збільшення бюджетних асигнувань, раціональне використання бюджетних коштів, зниження процентних ставок для сільськогосподарської галузі.

Ключові слова: банківський кредит, фінансове забезпечення, кредитування сільськогосподарських підприємств, банківська система, пільговий кредит, державна підтримка, лізингове кредитування.

Аннотация.

Маренич Т.Г., Малий Е.Г. Банковский кредит в финансовом обеспечении сельскохозяйственных предприятий.

В статье определена роль банковского кредита в финансовом обеспечении сельскохозяйственных предприятий, осуществлен анализ факторов, препятствующих развитию кредитных отношений, очерчены направления стабилизации механизма кредитования сельскохозяйственных предприятий в Украине.

Потенциальные возможности доступа агропроизводителей к банковским кредитам определяются следующими факторами—стоимостью кредитных ресурсов коммерческих банков, наличием надежного обеспечения, способностью заемщика выполнить условия кредитного договора.

Доля кредитов, направленных в аграрный сектор в последние годы значительно меньше взноса отрасли в формирование валовой добавленной стоимости в стране.

Веса́мым сдерживающим факто́ром при кредито́вании произво́дных предприя́тий также является недоста́точный уровень капита́лизации банко́в, кото́рый не позво́ляет осущест́влять значите́льные кредито́ные вложе́ния в инве́стицио́нную де́ятельность предприя́тий.

Повыше́нная риско́ванность полу́чения ста́бильных фи́нансовых резу́льтатов хо́зяйственнóй де́ятельности, низка́я кредито́способность предприя́тий от́расли, высо́кая стоимо́сть кредито́ных ресу́рсов также пре́пятствуют разви́тию кредито́ных отноше́ний.

Осно́вными напра́влениями ста́билизации механиз́ма кредито́вания сельско́хозяйственнóх предприя́тий дол́жны ста́ть разрабо́тка комп́лекса ме́р со сто́роны госуда́рства и банко́вско́й систе́мы, напра́вленных на разви́тие систе́мы вза́имодейст́вия с агра́рным сеќтором эконо́мики: уве́личение бю́джетных ассигно́ваний, рацио́нальное испо́льзование бю́джетных сре́дств, сни́жение проце́нтных ста́вок для сельско́хозяйственнóй от́расли.

Ключе́вые сло́ва: банко́вский креди́т, фи́нансовое обеспе́чение, кредито́вание сельско́хозяйственнóх предприя́тий, банко́вская систе́ма, льго́тный креди́т, госуда́рственная подде́рка, лизинго́вое кредито́вание.

Abstract.

Marenych T.G., Maliy O.G. Bank loan in the financial support of agricultural enterprises.

The article defines the role of bank credit in the financial support of agricultural enterprises, analyzes the factors hindering the development of credit relations, outlines the directions for stabilizing the mechanism for lending to agricultural enterprises in Ukraine.

The potential access of agricultural producers to bank loans is determined by the following factors — the cost of credit resources of commercial banks, the availability of reliable collateral, and the ability of the borrower to fulfill the conditions of the loan agreement.

The share of loans directed to the agricultural sector in recent years is much less than the contribution of the industry to the formation of gross value added in the country.

A significant deterrent to the crediting of industrial enterprises is also the insufficient level of capitalization of banks, which does not allow for significant credit investments in the investment activities of enterprises.

The increased risk of obtaining stable financial results of economic activity, low creditworthiness of enterprises in the industry, high cost of credit resources also impede the development of credit relations.

The main directions of stabilization of the crediting mechanism for agricultural enterprises should be the development of a set of measures by the state and the banking system aimed at developing a system of interaction with the agrarian sector of the economy: an increase in budget allocations, rational use of budget funds, and a decrease in interest rates for the agricultural sector.

Key words: bank loan, financial security, agricultural enterprise lending, banking system, soft loan, government support, leasing loans.

**ДИДАКТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ
КАДРОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ АГРАРНОЇ СФЕРИ
ЯК СТРАТЕГІЧНОГО РЕСУРСУ РОЗВИТКУ
СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ**

*НАГАЄВ В.М., Д-Р.ПЕД.НАУК, ПРОФЕСОР,
НАГАЄВА Г.О., СТАРШИЙ ВИКЛАДАЧ,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМ. В.В. ДОКУЧАЄВА*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Формування кваліфікованого кадрового потенціалу аграрної сфери сьогодні розглядається як один з вирішальних важелів подолання економічної кризи в Україні та виходу сільського господарства на рівень високо розвинутих країн світу. Комплексною програмою підтримки розвитку українського села на період до 2020 року у розділі «Освіта» зазначено, що однією з найважливіших проблем розвитку аграрного сектору економіки на найближчу перспективу є проблема кадрового забезпечення галузі. Передусім, це стосується удосконалення державних стандартів вищої освіти, розробки та впровадження інноваційних педагогічних технологій, оновлення змісту навчання, дидактичних методів, форм та засобів, які сприятимуть розвитку творчих здібностей фахівців відповідно до потреб аграрного сектору економіки України [10, с. 9].

Сучасні вимоги ринку праці до професійної підготовленості фахівців аграрної сфери зростають залежно від темпів оновлення видів продукції, обладнання і технологічних процесів. У зв'язку з цим підвищуються вимоги до творчої обдарованості і гнучкості спеціалістів, їхньої багатогранності та здатності до динамічної трансформації. Такі фахівці мають володіти комплексом професійних знань, умінь та навичок, що відповідають інтенсифікації виробництва, передовим досягненням науки і техніки. Вони мають бути здатними творчо вирішувати сучасні проблеми, брати на себе роль лідера, вести за собою інших. Наведені вище вимоги зумовлюють необхідність формування у майбутніх керівників і спеціалістів сільськогосподарського виробництва досвіду творчої діяльності як освітнього результату. Однак, наявний процес підготовки кадрів аграрного профілю в Україні не забезпечує високого рівня сформованості творчого досвіду майбутніх фахівців і, як наслідок, адекватного рівня готовності до професійної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Однією з основних причин загострення проблеми кадрового забезпечення сільськогосподарського виробництва є недосконалість дидактичного складника підготовки фахівців-аграріїв, зокрема, при організації навчального процесу недостатньо враховуються особливості психології молоді, вплив активних методів навчання на розвиток творчої особистості тощо. За цих умов педагогічна система ЗВО має адекватно реагувати на соціальне замовлення, сприяти активізації навчально-творчої діяльності (НТД) студентів і формуванню на цій основі творчої особистості фахівця аграрної сфери [8; 9].

Відповідний напрям професійної підготовки тісно пов'язаний з проблемою управління навчально-творчою діяльністю студентів, яка має вирішуватися на основі системного підходу з розробкою інноваційних педагогічних технологій і дидактичних засобів. Незважаючи на те, що педагогічна наука і практика ніколи не стояли осторонь розв'язання проблеми підвищення ефективності підготовки фахівців, в умовах інтенсифікації навчально-виховного процесу постало питання розробки педагогічної технології управління навчально-творчою діяльністю студентів вищих навчальних аграрних закладів.

Наприклад, у Великій Британії реалізація технологічного аспекту відбувається за різними напрямками, зокрема у галузі навчального процесу, виховання, наукових досліджень, адміністрування. Так, впровадження сучасних комп'ютерних технологій у вищих навчальних закладах цієї країни надає великі можливості щодо підвищення якості освітніх послуг і, на цій основі, покращення професійної підготовки майбутніх фахівців аграрного профілю. Важливим напрямом розвитку професійної освіти Великої Британії є застосування Тьюторної системи, яка використовує он-лайнове навчальне середовище Moodle (Modular Object-Oriented Dynamic Learning Environment – модульне об'єктно-орієнтоване динамічне навчальне середовище, надаючи доступ до матеріалів курсу та пропонуючи дискусійні форуми, чати й веб-конференції, пов'язані з навчанням [6].

Незважаючи на досить вагомі результати наукових пошуків у галузі управління навчально-творчою діяльністю студентів, вони не набули ознак цілісного системного узагальнення [4-5]. Поза увагою дослідників залишилися важливі аспекти теоретико-методологічних і методичних засад управління навчально-творчою діяльністю студентів у ЗВО аграрного профілю.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає в обґрунтуванні дидактичних засад формування кадрового потенціалу аграрної сфери на основі удосконалення освітнього складника та впровадження дворівневої педагогічної технології управління початково-творчою діяльністю студентів на макро- та мікрорівні.

Виклад основного матеріалу досліджень. Враховуючи необхідність формування у майбутніх аграріїв здібностей до креативної діяльності в межах обраної професії, педагогічна система ЗВО має знайти місце інноваційним методам організації навчально-творчої діяльності студентів на основі управлінських концепцій і всебічного розвитку діяльнісного підходу в умовах технологізації професійної підготовки кадрів. Предметом такої навчально-творчої діяльності має стати інноваційна педагогічна система з технологією управління навчально-творчою діяльністю студентів (макро- та мікрорівні).

Навчально-творча діяльність студентів є обов'язковою складовою навчальної діяльності, яка являє собою цілеспрямовану високо мотивовану комбінаторну діяльність людини з елементами управління, співуправління та самоуправління у педагогічній системі, яка спрямована на формування високого рівня досвіду творчої діяльності майбутніх фахівців в умовах професійної підготовки кадрів аграрного профілю [9, с. 64].

Аналіз теоретичних джерел [1; 2; 3; 5] дозволив визначити цілісну функціональну структуру запропонованої педагогічної технології як сукупність таких компонентів: концептуальна основа; змістовна частина навчання з цільовою програмою; процесуальний блок, що реалізує технологічний процес досягнення результату; мотиваційний складник, що включає відповідні методи, форми та засоби, через які здійснюється вплив на мотиваційну поведінку особистості; діагностична частина, що включає оцінку одержаних результатів, їх співвідношення з поставленою метою і завданнями. Наведені структурні компоненти мають містити управлінський складник, який їх об'єднує та дозволяє досягти мети управління навчально-творчою діяльністю.

Враховуючи останнє, висновуємо, що педагогічний технології властиві як змістовні (цілі навчання, зміст навчального матеріалу), так і процесуально-управлінські складники (методи, форми та засоби навчання і управління НТД). На основі цих теоретичних позицій визначено структурні компоненти педагогічної технології управління навчально-творчою діяльністю: цілі управління НТД; засоби управління НТД; засоби педагогічної взаємодії викладача і студента; процес управління НТД за технологічними етапами реалізації функцій

мотивації, планування, організації, контролю, аналізу та регулювання; результат управління НТД.

На підґрунті аналізу функціональної структури педагогічного процесу запропоновано дворівневу (макро- та мікрорівні) педагогічну технологію управління навчально-творчою діяльністю студентів, яка являє собою цілісну систему взаємопов'язаних технологічних етапів (мотиваційно-орієнтувальний, плануально-цільовий, перетворювальний, діагностичний), що визначають функціональний вплив на НТД студентів засобами управління, співуправління та самоуправління і в єдності забезпечують формування професійно-творчої компетентності фахівців аграрної сфери. Дворівнева педагогічна технологія управління НТД реалізується на основі поетапної моделі управління. На макрорівні (етапи: мотиваційно-орієнтувальний; плануально-творчий; організаційно-перетворювальний; творчого саморозвитку) педагогічна технологія передбачає творче зростання майбутніх фахівців упродовж навчання до рівня їхньої фахової компетентності. Мікротехнологія в єдності мотиваційно-орієнтувального, плануально-творчого, креативно-розвивального, рефлексивно-творчого етапів є інваріантом стосовно організації навчально-творчої діяльності студентів на заняттях, що забезпечує набуття ними творчого досвіду.

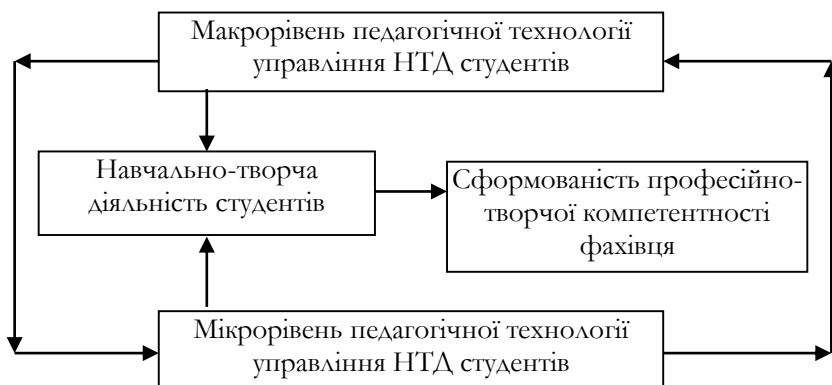

Рис. 1. Організація навчально-творчої діяльності студентів в умовах дворівневої педагогічної технології

Мотиваційно-орієнтувальний етап ставить за мету створення дієвої системи спонукання студента до НТД на основі його ціннісної орієнтації щодо самоуправління НТД. Планувально-творчий етап

передбачає розробку індивідуальної цільової програми НТД студентів. Організаційно-перетворювальний (креативно-розвивальний) етап здійснює формування навичок продуктивної самоорганізації. На етапі творчого саморозвитку (рефлексивно-творчому) основними функціями управління є контроль-аналітична та регулювальна. При цьому системоутворювальним фактором виступає спілкування та комунікація між суб'єктами; передбачається оцінка та аналіз як освітнього, так і управлінського результату – сформованості навичок самоконтролю та самоаналізу на основі рефлексивного підходу.

Ефективне функціонування дворівневої педагогічної технології можливе за умов підвищення рівня управління самостійною та індивідуальною роботою студентів через відповідне мотиваційне забезпечення, планування стратегії самоорганізації НТД, а також упровадження системи зворотного зв'язку та функцій саморефлексії. Спираючись на результати досліджень впливу активних методів навчання на формування творчих професійних навичок фахівців, розроблено та запроваджено у навчальний процес моделі дидактичних ігор, які активізують НТД у контексті професійної підготовки фахівців-аграріїв. Процес гри подано як дидактичну мікросистему управління НТД, яка технологічно реалізує етапи педагогічної технології від мотиваційно-орієнтувального до творчого саморозвитку. Важливою педагогічною умовою активізації НТД є стимулювання студентів до самоуправління і формування на цій основі наукового, творчого та соціального досвіду. З цією метою створено громадську організацію «Науковий центр дидактики менеджмент-освіти» як осередок впровадження науково-педагогічних новацій.

Результати експериментальної роботи засвідчили підвищення рівня сформованості компонентів професійно-творчої компетентності майбутніх фахівців-аграріїв. Наприклад, у середньому відзначено підвищення: навчально-творчої активності студентів – на 25 %; рівня сформованості творчого досвіду – на 20,3 %; успішності – на 9,6 %; міцності знань – на 16,2 %; умотивованості НТД – на 15,6 %; продуктивності навчання – на 28,8 % [7, с. 118-122].

З метою визначення динамічних розбіжностей у формуванні досвіду творчої діяльності студентів експериментальних і контрольних груп проведено їх групування за компонентами професійної компетентності на прикладі окремих навчальних дисциплін («Менеджмент», «Управління персоналом», «Фінанси підприємств» та ін.). В основу групування було покладено методику розподілу студентів за рівнем їх творчої активності та сформованості творчого досвіду з

поділом на чотири класи (початковий, середній, достатній, високий), які відповідають емоційно-ціннісному, когнітивному, діяльнісному та особистісно-розвивальному компонентам професійно-творчої компетентності фахівців-аграріїв (рис. 2).

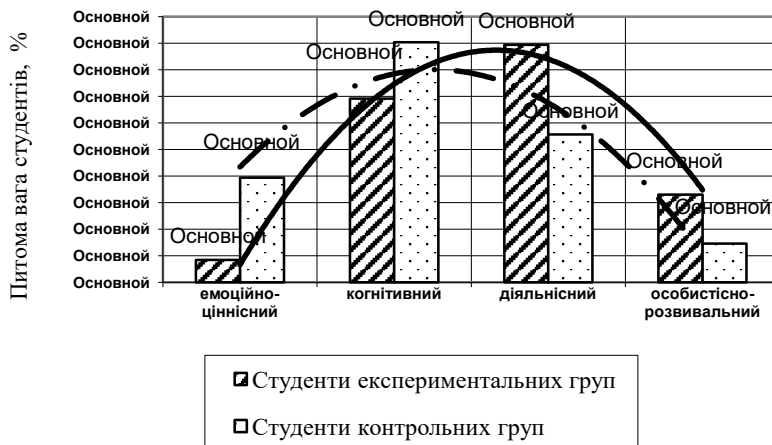

Рис. 2. Гістограма розподілу студентів за компонентами професійно-творчої компетентності

Аналіз діаграми свідчить про істотне збільшення питомої ваги студентів експериментальних груп, які знаходяться на рівні особистісно-розвивального компоненту в структурі професійно-творчої компетентності (16,5 % проти 7,3 %). Питому вагу студентів експериментальних груп у сукупності за особистісно-розвивальним та діяльнісним компонентами становить 61,2 %, проти 35,1 % у студентів контрольних груп. Якісний аналіз одержаних результатів засвідчив, що у студентів експериментальних груп на рівні сформованості особистісно-розвивального компоненту професійно-творчої компетентності превалюють навички саморозвитку. На цьому етапі під впливом досягнутих творчих результатів НТД починається формування у студентів нової (удосконаленої) мотиваційної структури НТД, що створює передумови для повторного циклу самоуправління НТД за дворівневою педагогічною технологією управління навчально-творчою діяльністю студентів.

Висновки. Компонентами професійної компетентності майбутніх фахівців аграрної сфери з розвинутим досвідом творчої діяльності є інноваційність, творчий пошук, креативне мислення,

високий рівень наукової діяльності, можливість здійснювати виробничу діяльність в умовах невизначеності та ризику, висока соціальна активність, адаптивність, нестандартність прийняття рішень тощо.

За технологічним підходом управління навчально-творчої діяльністю студентів в системі професійної підготовки майбутніх аграріїв включає такі функціональні етапи: мотиваційно-орієнтувальний, планувальний, пізнавально-перетворювальний, контрольно-аналітичний, регулювально-розвивальний. Результатом цього процесу є організаційно-технологічні алгоритми, які спрямовані на вдосконалення як освітнього продукту, так і безпосередньо структури навчально-творчої діяльності студентів.

Результатами педагогічного експерименту підтверджено наявність високого рівня сформованості професійної компетентності студентів експериментальних груп. Запропонована педагогічна технологія забезпечує технологізацію розвитку досвіду діяльності студентів від репродуктивних рівнів до продуктивних і творчих. При цьому забезпечується перехід від прямого управління до співуправління та самоуправління НТД студентів.

Для запровадження дворівневої педагогічної технології управління НТД у навчальний процес необхідно дотримуватися таких організаційно-педагогічних умов. На мікрорівні: створення системи мотиваційного забезпечення; визначення цілей НТД; обґрунтування дидактичних методів, форм та засобів управління НТД; підготовка науково-методичного забезпечення; організація творчого освітнього середовища; моніторинг якості підготовки фахівців відповідно цільової функції. На макрорівні дворівнева ПТУНТД передбачає активне використання у навчально-виховному процесі таких організаційних форм управління НТД, як методологічні семінари, освітні студії, наукові громадські організації.

Література.

1. Алексюк А.М. Експериментальне впровадження технології модульної організації навчання у вищій школі / А.М. Алексюк // Проблеми вищої школи. – К. : Вища школа, 1994. – Вип. 79. – С. 3-9.
2. Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии / В.П. Беспалько. – М. : Педагогика, 1989. – 192 с.
3. Дмитренко Т.О. Системний аналіз педагогічної технології / Т.О. Дмитренко // Напрямки наукових досліджень кафедри педагогіки: зб. наук. праць ХДПУ ім. Г.С. Сковороди ; за ред. В.І. Лозової. – Х. : ХДПУ, 1997. – С. 67-70.

4. Клочко О.В. Професійна підготовка майбутніх менеджерів аграрного виробництва засобами сучасних інформаційно-комунікаційних технологій: [монографія] / О.В. Клочко. – Вінниця : Т.П. Барановська, 2018. – 350 с.

5. Лазарев М.І. Полісистемне моделювання змісту технологій навчання загальноінженерних дисциплін : [монографія] / М.І. Лазарев. – Х. : Вид-во НФаУ, 2003. – 356 с.

6. Лупчик Ю.М. Застосування сучасних технологій у процесі підготовки майбутніх аграріїв у вищій освіті Великої Британії / Ю.М. Лупчик // Педагогіка та психологія: зб. наук. праць ХНПУ імені Г. Сковороди. – Х. : ХНПУ, 2017. – Вип. 57. – С. 236 – 247.

7. Нагасв В.М. Дидактичні засади впровадження дворівневої педагогічної технології управління навчально-творчою діяльністю студентів вищих навчальних аграрних закладів: [монографія] / В.М. Нагасв. – Х. : Коледіум, 2012. – 217 с.

8. Нагасв В.М. Формування професійно-творчої компетентності фахівця аграрної сфери / В.М. Нагасв // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. – Вип. 2 (5) – Т. 1. – Полтава : ПДАА, 2012. – С. 184-189.

9. Нагасв В.М. Методологічні засади управління навчально-творчою діяльністю студентів: [монографія] / В.М. Нагасв. – Х. : «Стильна типографія», 2018. – 151 с.

10. Про затвердження Комплексної програми підтримки розвитку українського села на період до 2020 року: Постанова Кабінету міністрів України // Економіка АПК. – 2007. – № 1. – С. 3-34.

References.

1. Aleksiuk A. M. (1994). Eksperymentalne vprovadzhennia tekhnolohii modulnoi orhanizatsii navchannia u vyshchii shkoli [Experimental introduction of the technology of modular organization of training in high school]. *Problemy vyshchoi shkoly – Problems of higher education*, Kyiv: Vyshcha shkola, Issue 79, pp. 3-9 [in Ukrainian].

2. Bepalko V.P. (1989). *Slabaemye pedahohicheskoj tekhnolohyy* [Compounds of pedagogical technology]. Moscow: Pedahohyka, p. 192 [in Russian].

3. Dmytrenko T.O. (1997). Systemnyi analiz pedahohichnoi tekhnolohii [System analysis of pedagogical technology]. *Napriamky naukovykh doslidzhen kafedry pedahohiky: zb. nauk. prats KhDPU im. H.S. Skovorody – Directions of scientific researches of the chair of pedagogy: a collection of scientific works of KPUU them. GS Skovorody*, pp. 67-70 [in Ukrainian].

4. Klochko O.V. (2018). *Profesiina pidhotovka maibutnikh menedzheriv abrarnoho vyrobnytstva zasobamy suchasnykh informatsiino-komunikatsiynykh tekhnolohii* [Professional training of future managers of agrarian production by means of modern information and communication technologies]. Vinnytsia : T.P. Baranovska, p. 350 [in Ukrainian].

5. Lazariev M.I. (2003). *Polysystemne modelivannia zmistu tekhnolohii navchannia zabalnoinzhenernykh dysyplin* [Polysystem modeling of technology content of general engineering disciplines]. Kharkov: Vyd-vo NFaU, p. 356 [in Ukrainian].

6. Lushchik Yu.M. (2017). Zastosuvannia suchasnykh tekhnolohii u protsesi pidhotovky maibutnikh ahrariiv u vyshchii osviti Velykoi Brytanii [Application of modern technologies in the process of preparation of future agrarians in higher education in the UK]. *Pedagogika ta psykholohiia: zb. nauk. prats KhNPU imeni H. Skovorody – Pedagogics and Psychology: Sb. sciences works of KNPU named after G. Skovoroda*, Issue 57, pp. 236-247 [in Ukrainian].

7. Nahaiev V.M. (2012). *Dydaktychni zasady vprovadzhenia dvorivnevoi pedagogichnoi tekhnolohii upravlinnia navchalno-tvorchoiu diialnistiu studentiv vyschykh navchalnykh abramykh zakladiv* [Didactic principles of introduction of two-level pedagogical technology of management of educational and creative activity of students of higher educational establishments]. Kharkov: Kolehium, p. 217 [in Ukrainian].

8. Nahaiev V.M. (2012). Formuvannia profesiino-tvorchoi kompetentnosti fakhivtsia ahrarnoi sfery [Formation of professional-creative competence of a specialist in agrarian sphere]. *Naukovi pratsi Poltavskoi derzhavnoi ahrarnoi akademii – Scientific works of the Poltava State Agrarian Academy*, Issue 2 (5), Vol. 1. Poltava: PDAA, 2012, pp. 184-189 [in Ukrainian].

9. Nahaiev V.M. (2018). *Metodolohichni zasady upravlinnia navchalno-tvorchoiu diialnistiu studentiv* [Methodological bases of management of educational and creative activity of students]. Kharkov: «Styl'na typohrafiia», p. 151 [in Ukrainian].

10. Pro zatverdzhennia Kompleksnoi prohramy pidtrymky rozvytku ukrainskoho sela na period do 2020 roku: Postanova Kabinetu ministriv Ukrainy [On approval of the Integrated Program for Supporting the Development of Ukrainian Village for the Period till 2020: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine]. (2007). *Ekonomika APK – Economy of the AIC*, No 1, pp. 3-34 [in Ukrainian].

Анотація.

Нагаєв В.М., Нагаєва Г.О. Дидактичні засади формування кадрового потенціалу аграрної сфери як стратегічного ресурсу розвитку соціально-економічних систем.

Аналізуються провідні компоненти творчого досвіду в системі професійної компетентності фахівців аграрної сфери. Розглядаються технологічні етапи процесу професійної підготовки аграріїв у контексті формування творчого досвіду. Обґрунтовуються дидактичні методи, форми та засоби реалізації педагогічної технології управління навчально-творчою діяльністю студентів.

Мета статті полягає в обґрунтуванні дидактичних засад формування кадрового потенціалу аграрної сфери на основі удосконалення освітнього складника та впровадження дворівневої педагогічної технології управління навчально-творчою діяльністю студентів на макро- та мікрорівнях.

Результати експериментальної роботи засвідчили суттєве підвищення рівня сформованості професійної компетентності майбутніх фахівців аграрної сфери. Запропонована педагогічна технологія забезпечує технологізацію розвитку творчого досвіду студентів від репродуктивних рівнів до продуктивних і творчих.

Ключові слова: кадровий потенціал; професійна компетентність; навчально-творча діяльність; досвід творчої діяльності; дворівнева педагогічна технологія управління навчально-творчою діяльністю.

Аннотация.

Нагасв В.М., Нагасва Г.О. Дидактические принципы формирования кадрового потенциала аграрной сферы как стратегического ресурса развития социально-экономических систем.

Анализируются ведущие компоненты творческого опыта в системе профессиональной компетентности специалистов аграрной сферы. Рассматриваются технологические этапы процесса профессиональной подготовки аграриев в контексте формирования творческого опыта. Обосновываются дидактические методы, формы и средства реализации педагогической технологии управления учебно-творческой деятельностью студентов.

Цель статьи заключается в обосновании дидактических принципов формирования кадрового потенциала аграрной сферы на основе совершенствования образовательной составляющей и внедрения двухуровневой педагогической технологии управления учебно-творческой деятельностью студентов на макро- и микроуровнях.

Результаты экспериментальной работы засвидетельствовали существенное повышение уровня сформированности профессиональной компетентности будущих специалистов аграрной сферы. Предложенная педагогическая технология обеспечивает технологизацию развития творческого опыта студентов от репродуктивных уровней к продуктивным и творческим.

Ключевые слова: кадровый потенциал; профессиональная компетентность; учебно-творческая деятельность; опыт творческой деятельности; двухуровневая педагогическая технология управления учебно-творческой деятельностью.

Abstract.

Nagaev V.M., Nagaeva G.A. Didactic principles of forming of skilled potential of agrarian sphere as a strategic resource of development of the socio-economic systems.

Leading constituents of creative experience is analysed in the system of professional competence of specialists of agrarian sphere. The technological stages of process of professional preparation of agrarians are examined in the context of forming of creative experience. Didactics methods, forms and facilities of realization of pedagogical technology of management educational-creative activity of students, are grounded.

The purpose of the article consists in the ground of didactics principles of forming of skilled potential of agrarian sphere on the basis of perfection of educational constituent and introduction of two-tier pedagogical technology of management educational-creative activity of students on macro- and microlevels.

Experimental job performances witnessed the substantial increase of level of formed of professional competence of future specialists of agrarian sphere. The offered pedagogical technology provides technological development of creative experience of students from genesial levels to productive and creative.

Key words: skilled potential; professional competence; educational-creative activity; experience of creative activity; two-tier pedagogical technology of management educational-creative activity.

ЦІНОВІ РИЗИКИ ЕКСПОРТНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА

***ОНЕГІНА В.М., Д.Е.Н., БІЛЕЦЬКИЙ О.В., К.Е.Н., АСИСТЕНТ,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ ПЕТРА ВАСИЛЕНКА***

Постановка проблеми у загальному вигляді. Потужний ресурсний потенціал сільського господарства економіки України зумовлює не лише орієнтацію країни на стратегію самозабезпеченості у вирішенні проблеми продовольчої безпеки, а й залежність його реалізації та розвитку від експортної орієнтації сільськогосподарського виробництва. Але зростання рівня відкритості країн, їх залучення у систему зовнішньоекономічних зв'язків зумовлюють зростання залежності виробників від коливання цін на продукцію та ресурси не лише на внутрішньому, а й на світовому ринках, генерують значні ризики для агробізнесу, конкурентоспроможності продукції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблематики експорту сільськогосподарської продукції України знайшла відображення в працях таких науковців, як Т. Бабан, І Вербицька, В. Власов, Т. Зінчук, М. Пугачов, А. Тибінь та інших [1-4].

А Тибінь, І. Вербицька розкривають змістовну сутність економічного ризику зовнішньоекономічної діяльності як ризики економічних відносин з приводу здійснення зовнішньоекономічної діяльності підприємств, які мають об'єктивно-суб'єктивну основу [4, с. 139], але цінові ризики не відокремлюють у складі ризиків зовнішньоекономічної діяльності. Аспекти ж ідентифікації цінових ризиків у експорті сільськогосподарської продукції з урахуванням сучасної динаміки цін на світовому ринку ще не набули висвітлення.

Формулювання цілей статті. Ціллю статті є ідентифікація сучасних цінових ризиків експортної орієнтації сільського господарства та визначення заходів з їх зменшення. Для досягнення мети були використані методи аналізу та синтезу, графічний, кореляційного аналізу, індексний, порівнянь.

Виклад основного матеріала дослідження. У 2016 р. експорт агропродовольчої продукції з України становив 42,0 % вартості товарного експорту України, у 2017 р. – 41,1 % (табл. 1). Лише зернових у 2017 році було експортовано на 6,5 млрд дол. США [5].

Таблиця 1

Показники експорту агропродовольчої продукції України

<i>Показники</i>	<i>2013</i>	<i>2014</i>	<i>2015</i>	<i>2016</i>	<i>2017</i>
Вартість експорту, млрд. дол. США	17,0	16,7	14,6	15,3	17,8
Частка експорту агропродовольчої продукції у експорті товарів, %	26,9	31,0	38,3	42,0	41,1

Джерело: дані Держстату України [5]

Та конкурентоспроможність української сільськогосподарської продукції на світовому ринку, можливості виробників профінансувати процеси відтворення залежать від цінової ситуації на ринках сільськогосподарської продукції та ресурсів, що споживаються в сільському господарстві, а також динаміки курсу національної валюти.

Трактування ризиків в сучасних публікаціях є досить неоднозначними. У Вікіпедії ризик визначається як поєднання ймовірності та наслідків настання несприятливих подій; характеристика ситуації, що має невизначеність результату, при обов'язковій наявності несприятливих наслідків [6]. Але Міжнародна організація зі стандартизації (International Organization for Standardization, ISO) не розглядає більше ризики лише як шанс або ймовірність втрат, у ISO 31000 ризик визначається як ефект невизначеності стосовно досягнення цілей, що таким чином передбачає як негативні, так і позитивні наслідки [7]. Погоджуючись з таким підходом до тлумачення категорії «ризик» у випадку оцінки якості менеджменту, вважаємо, що стосовно результатів фінансово-господарської діяльності (обсягів виробництва, доходів, прибутків) ризик має розглядатися як ймовірність несприятливих подій, їх наслідків та втрат в очікуваних результатах господарської діяльності.

Внаслідок коливання цін на світовому ринку агропродовольчої продукції зазнають втрат не лише експортери, а й виробники продукції, які є залежними від умов її експорту. Динаміка цін на світовому ринку агропродовольчої продукції демонструє і висхідну траєкторію, і пониження (табл. 2).

Ціни на світовому ринку на сільськогосподарську продукцію, досягнувши свого піку у 2011 р. по відношенню до рівня 2002-2004 рр., поступово знижувалися протягом 2012-2016 рр., у 2017 р. відбулося незначне підвищення їх рівня, яке змінилося у 2018 р. на спадну тенденцію. У 2018 р. індекс цін на агропродовольчу продукцію склав 168,5 % від рівня 2002-2004 рр.

Таблиця 2

**Індекси цін агропродовольчої продукції
на світовому ринку, % (2002–2004 рр. – 100 %)**

<i>Рік</i>	<i>Індекс цін агропрод. продукції</i>	<i>Індекс цін на зернові</i>	<i>Індекс цін на молочну продукцію</i>	<i>Індекс цін на м'ясну продукцію</i>	<i>Індекс цін на цукор</i>	<i>Індекс цін на рослинні олії</i>
2013	209,8	219,3	242,7	184,1	251,0	139,0
2014	201,8	191,9	224,1	199,0	241,4	181,1
2015	164,0	162,4	160,3	168,1	190,7	147,0
2016	161,5	146,9	153,8	156,2	256,0	163,8
2017	174,6	151,6	202,2	170,1	227,3	168,8

Джерело: складено за даними ФАО [8]

Ціни на внутрішньому ринку в Україні на сільськогосподарську продукцію під тиском змін валютного курсу фактично підвищувалися з 2014 року. (індекс цін реалізації сільськогосподарської продукції склав у 2013 р. 97,3 %, у 2014 р. – 124,3 %, у 2015 р. – 154,5 %, у 2016 р. – 109,0 %, у 2017 р. – 111,5 % [5]) та стали важливими чинниками прибутковості сільськогосподарського виробництва у 2014-2017 рр. Та посилення експортної орієнтації вітчизняного сільськогосподарського виробництва збільшуватиме цінові ризики, що генеруються на світовому ринку, для українських сільськогосподарських виробників.

Фактично 36,6 % українського експорту сільськогосподарської та продовольчої продукції склав продаж зернових, 25,9 % - продаж жирів та олій тваринного і рослинного походження, 11,9 % – насіння і плодів олійних культур [5], тобто 74,4 % (майже три чверті) експорту агропродовольчої продукції становили ці три групи товарів. Отже, враховуючи таку структуру українського експорту агропродовольчої продукції, логічно припустити, що найбільш відчутними для результатів фінансово-господарської діяльності сільськогосподарських товаровиробників будуть коливання цін на зернові та олійні культури.

Між рентабельністю виробництва зернових, соняшнику та операційної діяльності сільськогосподарських підприємств у 2013-2017 рр. простежується доволі тісний прямий зв'язок, що підтверджують графіки динаміки цих показників (рис. 1) та розрахунки коефіцієнтів кореляції. Коефіцієнт кореляції між рентабельністю виробництва зернових та операційної діяльності дорівнює 0,951, між рентабельністю виробництва соняшнику та операційної діяльності становить, за нашими розрахунками, 0,988.

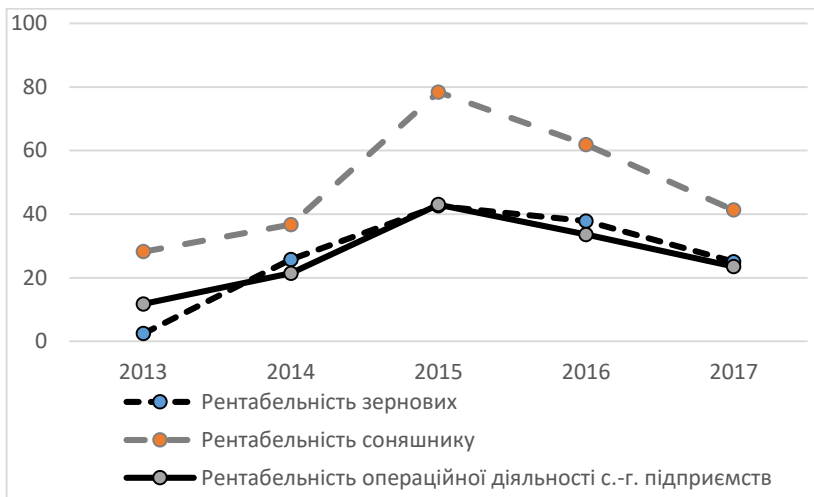

Рис. 1. Рентабельність виробництва зернових, соняшнику та операційної діяльності сільськогосподарських підприємств в Україні у 2013-2017 рр. (%).

Джерело. Складено за даними Держстату України [5]

Таким чином, статистичний аналіз підтверджує суттєву залежність рентабельності операційної діяльності сільськогосподарських підприємств в цілому від рентабельності виробництва зернових та соняшнику. Коливання цін саме на ці культури на світовому ринку за такої спеціалізації виробництва та зовнішньої торгівлі спричинятиме суттєві ризики для агробізнесу. У 2016 р. фізичний обсяг експорту зернових склав 62,8 % від обсягу їх виробництва в Україні, у 2017 р. – 68,6 %, експорт олій рослинних – 94,3 % від обсягу їх виробництва у 2016 р., 95,4 % – у 2017 р. [5].

Ми перевірили зв'язок динаміки цін на сільськогосподарську продукцію в Україні від динаміки цін на світовому ринку. Але розрахунки коефіцієнтів кореляції між індексами цін на сільськогосподарську продукцію в Україні та агропродовольчу продукцію на світовому ринку, індексів цін на зернові, індексів цін на олійні в Україні та на світовому ринку (табл. 3) у 2013-2017 рр. не підтвердили залежності між ними.

Таблиця 3

Індекс цін на агропродовольчу продукцію в Україні та на світовому ринку, % (до попереднього року)

<i>Показники</i>	<i>2013</i>	<i>2014</i>	<i>2015</i>	<i>2016</i>	<i>2017</i>
Індекс цін с.-г. продукції в Україні	97,3	124,3	154,5	109	111,5
Індекс цін агропрод. продукції на світовому ринку	98,4	96,2	81,3	98,5	108,1
Індекс цін ні зернові в Україні	90,7	132,8	156,6	119	109,2
Індекс цін на зернові на світовому ринку	92,9	87,5	84,6	90,5	103,2
Індекс цін на олійні в Україні	90,8	124,9	182,2	114,2	104,2
Індекс цін на олійні на світовому ринку	62,1	130,3	81,2	111,4	103,1

Джерело: складено та розраховано авторами за даними Держстату України та ФАО [5, 8]

На рис. 2 наводиться графік індексів цін на агропродовольчу продукцію на світовому ринку, який також наочно демонструє різноспрямовану динаміку цін на ринках, що аналізувалися в цей період.

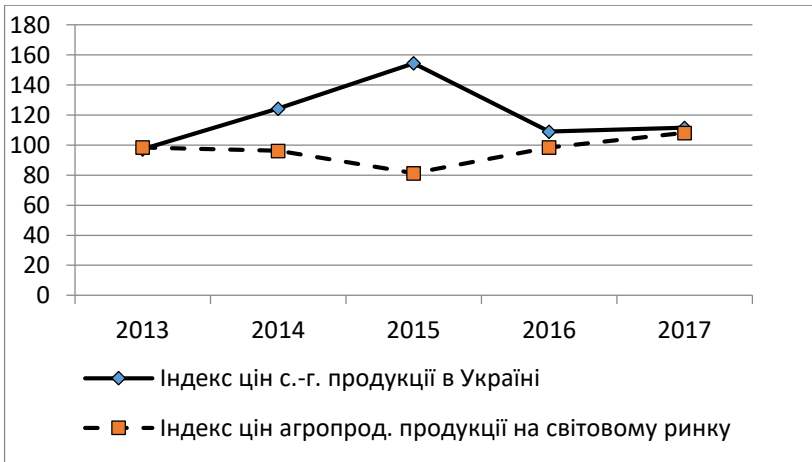

Рис. 2. Індеси цін сільськогосподарської продукції в Україні та агропродовольчої продукції на світовому ринку, % до попереднього року

Джерело Складено за даними Держстату України та ФАО [5, 8]

Ситуація з відносною незалежною динамікою цін на внутрішньому ринку від зовнішнього ринку, вважаємо, пояснюється розрахунками індексів цін в Україні у національній валюті, курс якої у

досліджуваному періоді знаходився під впливом низки макроекономічних та політичних чинників, що зумовило відчутне зростання рівня цін на сільськогосподарську продукцію на внутрішньому ринку за умов зниження та незначного підвищення цін на світовому ринку. Зниження курсу національної валюти у цей період значно більшим, ніж зниження цін на світовому ринку, на фоні чого відбувалося підвищення цін на сільськогосподарську продукцію в Україні. Та такі компенсаційні механізми є болючими для всієї економіки, і при стабільності курсу національної валюти падіння цін на світовому ринку, який поповнюється в сучасних умовах новими гравцями, буде значно відчутнішим для сільськогосподарських товаровиробників.

Висновки. Отже, в умовах зростання відкритості економік та експортної орієнтації виробництва значно підвищуються ризики, пов'язані з коливаннями кон'юнктури світового ринку. З урахуванням структури українського експорту агропродовольчої продукції найбільш вразливим стосовно цінових коливань світового ринку є виробництво зернових та олійних культур.

Цінові ризики були визначені як ймовірність несприятливих наслідків та втрат в очікуваних результатах господарської діяльності внаслідок коливання цін на продукцію суб'єкта господарювання. Методами зниження ризиків мають стати довгострокові контракти; диверсифікація експорту сільськогосподарської та продовольчої продукції за регіонами, країнами та видами продукції; посилення аналітичної та прогностичної роботи; запровадження технологій міжнародного маркетингу та менеджменту якості; розробка та запровадження відповідних страхових продуктів для експортерів; урахування в аграрній політиці зростаючого впливу зовнішніх цінових коливань на агробізнес та передбачення державних заходів з нейтралізації його негативних наслідків.

Література.

1. Бабан Т.О. Особливості експорту зерна ячменю в Україні. Вісник ХНТУСГ: Економічні науки. 2017. Вип. 185. С. 61-68.
2. Зінчук Т.О. Проблеми адаптації аграрного сектору економіки до умов Угоди про зону вільної торгівлі Україна – ЄС // Економіка АПК. 2015. №. 5. С. 79-87.
3. Перспективи розвитку вітчизняного аграрного сектора в зв'язку із підписанням Україною економічної частини Угоди про асоціацію з Європейським Союзом / [Пугачов М.І., Власов В.І., Духницький Б.В., Кривенко Н.В. та ін.]. – К. : ННЦ «ІАЕ», 2014. – 38 с.

4. Ти́бінь А.М., Вербі́цька І.І. Сутність і класифікація економічного ризику в зовнішньоекономічній діяльності підприємств. Економіка АПК. 2010. № 1. С. 138-142.

5. Статистичний щорічник «Сільське господарство України» за 2017 рік / Держ. ком. статистики України. Київ: Держстат, 2018. 245 с.

6. Ризик / Вікіпедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D0%B8%D0%B7%D0%B8%D0%BA>

7. The new ISO 31000 keeps risk management simple / ISO official website. URL: <https://www.iso.org/news/ref2263.html>

8. FAO Food Price Index / FAO official website. URL: <http://www.fao.org/worldfoodsituation/foodpricesindex/en/>

References.

1. Baban T.O. (2017). Osoblyvosti eksportu zerna yachmenyu v Ukrayini [Features of Barley Grain Exports in Ukraine]. *Visnyk KHNTUSH: Ekonomichni nauky – Bulletin of the Kharkiv National Technical University of Agriculture named after Petr Vasilenko: Economics*, Issue 185, pp. 61-68 [in Ukrainian].

2. Zinchuk T.O. (2015). Problemy adaptatsiyi ahrarynoho sektoru ekonomiky do umov Uhody pro zonu vil'noyi torhivli Ukrayina – YES [Problems of adaptation of the agrarian sector of the economy to the conditions of the Agreement on the Free Trade Zone Ukraine-EU]. *Ekonomika APK – Economy of agroindustrial complex*, No. 5, pp. 79-87 [in Ukrainian].

3. Puhachov M.I., Vlasov V.I., Dukhnyts'kyi B.V., Kryvenko N.V. et al. (2014). *Perspektyny rozvytku vilychyznyanoho ahrarynoho sektora v зв'язku iz pidpysannym Ukrayiny ekonomichnoyi chastyny Uhody pro asotsiatsiyu z Yevropeys'kym Soyuzom* [Prospects for the development of the domestic agricultural sector in connection with the signing by Ukraine of the economic part of the Association Agreement with the European Union]. Kyiv: NNTS «IAE», p. 38 [in Ukrainian].

4. Tybin' A.M., & Verbits'ka I.I. (2010). Sutnist' i klasyfikatsiya ekonomichnoho ryzyku v zovnishn'oekonomichniy diyal'nosti pidpryyemstv [Essence and classification of economic risk in the foreign economic activity of enterprises]. *Ekonomika APK – Economy of agroindustrial complex*, No 1, pp. 138-142 [in Ukrainian].

5. Statystychnyy shchorichnyk «Sil's'ke hospodarstvo Ukrayiny» za 2017 rik [Statistical yearbook «Agriculture of Ukraine» for 2017]. (2018). Derzh. kom. statystyky Ukrayiny. Kyiv: Derzhstat, p. 245 [in Ukrainian].

6. Ryzik [Risks]. Vikipediya Retrieved from: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D0%B8%D0%B7%D0%B8%D0%BA> [in Ukrainian].

7. The new ISO 31000 keeps risk management simple. Retrieved from ISO official website: <https://www.iso.org/news/ref2263.html> [in English].

8. FAO Food Price Index. FAO official website. Retrieved from <http://www.fao.org/worldfoodsituation/foodpricesindex/en/> [in English].

Анотація.

Онегіна В.М., Білецький О.В. Цінові ризики експортної орієнтації сільськогосподарського виробництва.

Зростання рівня відкритості країн, посилення експортної орієнтації виробництва зумовлюють зростання залежності виробників від цінових коливань на світовому ринку, генерують значні ризики для агробізнесу, конкурентоспроможності продукції. Метою статті є ідентифікація сучасних цінових ризиків експортної орієнтації сільського господарства та визначення заходів з їх зменшення. Для досягнення мети були використані методи аналізу, синтезу, графічний, кореляційного аналізу, індексний, порівнянь.

Динаміка цін на агропродовольчу продукцію на світовому ринку та ринку сільськогосподарської продукції в Україні, взаємозв'язок між ними були розглянуті як джерело ризиків для сільськогосподарських товаровиробників. Методи зниження цінових ризиків при експортній орієнтації виробництва були запропоновані.

Ключові слова: ризик, ціна, експорт, сільськогосподарське виробництво.

Аннотация.

Онегина В.М., Белецкий А.В. Ценовые риски экспортной ориентации сельскохозяйственного производства.

Рост уровня открытости стран, усиление экспортной ориентации производства обуславливают рост зависимости производителей от ценовых колебаний на мировом рынке, генерируют значительные риски для агробизнеса, конкурентоспособности продукции. Целью статьи является идентификация современных ценовых рисков экспортной ориентации сельского хозяйства и определение мер по их уменьшению. Для достижения цели были использованы методы анализа, синтеза, графический, корреляционный анализа, индексный, сравнений.

Динамика цен на агропродовольственную продукцию на мировом рынке и рынке сельскохозяйственной продукции в Украине, взаимосвязь между ними были рассмотрены как источник рисков для сельскохозяйственных товаропроизводителей. Методы снижения ценовых рисков при экспортной ориентации производства были предложены.

Ключевые слова: риск, цена, экспорт, сельскохозяйственное производство.

Abstract.

Onegina V.M., Bileckiy O.V. Price risks of export orientation of agricultural production.

The growth of the level of openness of the countries, the strengthening of the export orientation of production, cause an increase in producers' dependence on price fluctuations in the world market, generate significant risks for agribusiness, and the competitiveness of products. The purpose of the article is to identify the modern price risks of export orientation of agriculture and determine measures for their reduction. To achieve the goal, methods of analysis, synthesis, graphing, correlation analysis, index, comparisons were used.

The dynamics of prices for agro-food products in the world market and agricultural market in Ukraine, the relationship between them was considered as a source of risks for agricultural producers. Methods of reducing price risks for the export orientated production have been proposed.

Key words: risk, price, export, agricultural production.

СВІТОВИЙ ДОСВІД ПІДТРИМКИ І СТИМУЛЮВАННЯ ВЕНЧУРНИХ І БІЗНЕС-АНГЕЛЬСЬКИХ ІНВЕСТИЦІЙ

РИЖИКОВА Н.І., Д.Е.Н., ДОЦЕНТ,

НАКІСЬКО О.В., К.Е.Н., ДОЦЕНТ,

РУДЕНКО С.В., К.Е.Н., ДОЦЕНТ,

***ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІАБСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ ПЕТРА ВАСИЛЕНКА***

Постановка проблеми у загальному вигляді. Венчурне фінансування (або інвестування ризикового капіталу) залишається одним із найважливіших джерел капіталу для компаній, швидкий ріст та розвиток яких постійно потребує додаткових зовнішніх інвестицій (як правило, це підприємства малого та середнього бізнесу).

Основними факторами, що сприяють розвитку венчурної індустрії, є: наявність науково-освітньої бази та потужного дослідницького сектора, потужні наукові школи; розвиненість фінансових інститутів і ринків страхового та пенсійного секторів; наявність фондового ринку; політична і макроекономічна стабільність, стає економічне зростання; стабільний попит з боку держави та приватного сектору на наукові дослідження й розробки; наявність вільного капіталу. На сьогодні розвиток венчурної індустрії в Україні стримується слабкою законодавчою базою, нерозвиненістю фондового ринку, непрозорістю фінансової діяльності компаній, відсутністю гарантій для інвестора. Український венчурний бізнес знаходиться сьогодні на стадії якщо не зародження, то дуже раннього розвитку. Західні країни вже мають реальний досвід в організації системи венчурного інвестування. Для розробки шляхів розвитку венчурного бізнесу та стимулювання бізнес-ангельських інвестицій необхідно порівняти зарубіжний досвід з нашими можливостями і зробити все, щоб венчурний бізнес в Україні, в класичному його розумінні, теж запрацював на всю потужність. У цьому, в першу чергу, повинна бути зацікавлена держава. Отже, треба почати саме з державної підтримки і можливості застосування зарубіжного досвіду в цьому напрямі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На необхідності розробки стратегії інвестиційно-інноваційного розвитку підприємств, формування інститутів венчурного фінансування, залучення бізнес-

ангельських інвестицій та окреслення ряду необхідних державних ініціатив щодо стимулювання венчурного бізнесу в Україні наголошують зарубіжні та вітчизняні вчені. Питання науково-методичних основ державного регулювання інвестиційної та інноваційної діяльності досліджується в роботах В. М. Гейця [1], М. Данько [2], Л. А. Жаліло [3], А. К. Кінаха, В. Мартиненка [4], А. С. Музиченка [5], М. І. Крупки [6], Б. Санто, О. Ф. Уткіна та інших.

Але незважаючи на попередні дослідження, питання стану та розвитку інноваційно-інвестиційної політики України залишається відкритим для нових дискусій. Адже, до цього часу в країні не існує стійкої законодавчої бази, яка б забезпечила сприятливий інвестиційний клімат і розвиток наукового потенціалу держави.

Формулювання цілей статті. Метою статті є обґрунтування варіантів державної підтримки розвитку венчурного бізнесу та бізнес-ангельських інвестицій, які ґрунтуються на результатах аналізу інструментів стимулювання венчурного інвестування за участю державних коштів у розвинених країнах світу.

Виклад основного матеріалу дослідження. У США та інших розвинених країнах венчурне інвестування – це саморегулюючий механізм. В основі його функціонування лежить венчурний цикл, під яким розуміється послідовність процесів: створення фонду, інвестування в проекти, прибуткові «виходи» з проектів, реінвестиції в нові фонди, причому передбачається, що обсяг реінвестованих коштів перевищує початкові вкладення.

Венчурний цикл може самопідтримуватися лише за умови, що сумарний обсяг пропозиції венчурного капіталу перевищує певний, порівняно високий поріг (важко визначуваний кількісно). Пов'язано це з тим, що основний двигун венчурного циклу – успішні «виходи» інвесторів з проінвестованих проектів. З огляду на те, що такий «вихід» доводиться в середньому на один з десяти проінвестованих старт-апів, загальна кількість проінвестованих проектів має бути достатньо великою.

У міру розвитку ринку венчурних інвестицій підвищується кваліфікація всіх його учасників – керівників підприємств, інвесторів, менеджерів, юристів, консультантів, а отже, і відсоток якісних проектів. Це веде до агрегованого зростання обсягів коштів, виручених на «виходах», і збільшує загальну кількість доступного венчурного капіталу. Для такого типу зростання характерні надмірність фінансових ресурсів і боротьба венчурних фондів за потенційно найбільш прибуткові проекти.

Однак досвід розвинених країн показує, що запуск венчурного циклу на початковому етапі розвитку індустрії є дуже складним завданням, оскільки за відсутності сформованої практики ризику перших інвесторів занадто великі і сукупний обсяг інвестицій не досягає того порога, при якому цикл стає самопідтримуваним. Тому на стадії запуску системи венчурних фондів активною силою виступає держава.

Механізм державно-приватного партнерства у венчурному бізнесі полягає в пайовій участі держави у венчурних фондах безпосередньо або через посередництво «фонду фондів», а також у фінансовому сприянні приватним венчурним фондам та інноваційним компаніям. Крім того, державі слід готувати компанії для венчурних інвесторів, фінансуючи їх на «посівній» стадії. І нарешті, частково у веденні держави може перебувати і створення венчурної інфраструктури: підготовка інноваційних менеджерів, організація центрів навчання підприємців венчурної культури, проведення венчурних ярмарків – місця знайомства інвесторів і компаній, що бажають залучити кошти.

Зупинимося на інструментах стимулювання венчурного інвестування за участю державних коштів, що використовуються в різних країнах:

1. Венчурні фонди зі 100-процентною участю держави.
2. Державні «посівні» фонди, орієнтовані на найризикованішу стадію бізнесу – «посів». Інвестуючи в початкову фазу, такі фонди «готують» якісні проекти для подальшого надання їм венчурних інвестицій.
3. Керування приватно-державними венчурними фондами, де бере участь як державний, так і приватний капітал, здійснюється приватними керуючими компаніями, а держава виступає в ролі співінвестора.
4. Державний «фонд фондів» – агент держави при співінвестуванні в державно-приватні фонди (частка «фонду фондів» у венчурному фонді може досягати 40,0-50,0 %).
5. Програми співфінансування інноваційних компаній, які залучили приватного венчурного інвестора (у вигляді грантів або поворотних коштів), гарантії по кредитах.
6. Податкові пільги на прибуток з капіталу для венчурних інвесторів.
7. Зниження адміністративних і податкових бар'єрів при відкритті інноваційних компаній і при здійсненні угод.
8. Інфраструктурне сприяння через надання приміщень, засобів зв'язку, кваліфікованих послуг, полегшення процесу реєстрації інтелектуальної власності.

В рамках програми партнерства у фінансовій сфері приватним інвесторам може бути надано привілей в отриманні доходу, за якого держава починає отримувати прибуток після того, як приватні інвестори отримають початкову суму плюс гарантовану прибутковість. Таким чином, держава бере на себе роль гаранта і роль «першого потерпілого». Крім цього держава може запропонувати викупити свою частку приватним інвесторам за пільговою ціною. Коротко розглянемо найбільш відомі зарубіжні програми [7].

У США на початковому етапі розвитку національної венчурної системи були створені спеціалізовані компанії з інвестування в малий бізнес (small business investment companies – SBIC). Приватним інвесторам SBIC були надані серйозні податкові пільги, а також певні державні гарантії і відносно дешеві кредити.

Кілька мільярдів доларів щорічно надходить у «посівні» проекти в рамках програм державної підтримки SBIR і STTR.

У Великобританії розроблено кілька режимів податкових пільг:
– The Enterprise Investment Scheme (Схема інвестицій підприємства – сучасна редакція податкової пільги) – передбачає зниження податку на доходи інвестора на суму, еквівалентну 20,0 % внесених інвестицій. У компанію повинно бути внесено не менше 500,0 фунтів, і максимальний обсяг інвестицій, за якого можлива податкова пільга, що становить 500,0 тис. фунтів. Дохід від продажу акцій або частки компанії також не обкладається податком на прибуток з капіталу. Є податковий механізм компенсації втрат інвестора. Дохід, отриманий від продажу акцій після закінчення п'яти років, також не підлягає оподаткуванню;

– Reinvestment Reinvestment Relief (реінвестиційні податкові пільги)
– відстрочки по податкових платежах надаються за умови реінвестування доходів, отриманих інвестором протягом трьох років з моменту інвестування в акції компаній, що не котируються на фондових біржах;

– Regional Venture Capital Funds (RVCF – програма регіональних венчурних фондів) – надання малим і середнім підприємствам венчурного фінансування в обсязі до 500,0 тис. фунтів на комерційній основі. Кожен такий фонд керується керуючою компанією, яка має досвід у приватному секторі і пройшла суворий відбір. Обсяг фондів становить в середньому 30,0 млн. фунтів. Близько 50,0 % коштів кожного регіонального фонду належить державі або Європейському інвестиційному фонду (підрозділ Європейського інвестиційного банку). Відносно виплат діє правило «першого потерпілого» на користь приватного інвестора фонду.

У Фінляндії каталізатором розвитку венчурних інвестицій став державний фонд посівних інвестицій SITRA. Середньорічний обсяг інвестицій – 30,0 млн євро. Також в Фінляндії діє «фонд фондів» Finnish Industry Investment.

Каталізатором розвитку венчурних інвестицій в Ізраїлі став державний «фонд фондів» Yozma, який співінвестований в приватно-державні венчурні фонди під керуванням приватних керуючих компаній (як правило, іноземних). Частка Yozma в фонді доходить до 40,0 % [8].

Слід зазначити, що у Великобританії, Фінляндії та Ізраїлі основною формою реєстрації венчурних фондів виступають Limited Partnership, що також є важливим фактором прискореного зростання індустрії.

Для України нагальною потребою є необхідність виробити грамотну державну політику стимулювання венчурного бізнесу з урахуванням провідного зарубіжного досвіду. Держава має розділити з бізнесом ризики впровадження інновацій та вдосконалити законодавство зі стимулювання інноваційної діяльності, режимів роботи технопарків, автономії українських вузів.

Заходи державної підтримки розвитку венчурного капіталу діляться на прямі (конкретні механізми державної підтримки, спрямовані на збільшення пропозиції венчурного капіталу, мають форму фінансових стимулів чи державних інвестицій в акціонерний капітал і державні кредити) і непрямі (передбачають розвиток конкурентних фондових ринків, розширення спектру фінансових продуктів, розвиток довгострокових джерел капіталу, спрощення процедури формування фондів венчурного капіталу, стимулювання взаємодії між великими й малими підприємствами та фінансовими інститутами, заохочення підприємництва).

Щоб забезпечити ефективне використання науково-технологічного й інтелектуального потенціалу України шляхом розвитку венчурного бізнесу й стимулювання виробництва високотехнологічної, конкурентоспроможної та якісної продукції, вважаємо необхідним здійснення таких заходів:

1. Створити Державний венчурний фонд, що має здійснювати пряме надання капіталу венчурним фондам та інноваційним підприємствам.

2. Розробити Концепцію розвитку національної венчурної індустрії із залученням повного спектру програм підтримки «посівного»

сектора, аналогічних американським і європейським, за якою головними суб'єктами здійснення державної політики у сфері венчурного капіталу мають бути Державна комісія з регулювання ринку фінансових послуг та Державна комісія регулювання ринку цінних паперів та фондового ринку.

3. Удосконалити національне законодавство з венчурного фінансування:

- розробити законодавство щодо малих венчурних фірм та фондів венчурного капіталу, в якому має бути визначено їх юридичний статус та передбачено певні державні гарантії та стимули в їх функціонуванні;

- внести корективи до Закону України «Про інститути спільного інвестування», а саме, дозволити фізичним особам та страховим компаніям і пенсійним фондам бути учасниками венчурних фондів.

4. Переглянути та запровадити схеми податкового стимулювання інноваційної діяльності, у тому числі:

- надання пільг в оподаткуванні лише тим венчурним фондам, які здійснюють фінансування проєктів, що відповідають пріоритетним напрямам та стратегії інноваційного розвитку держави;

- розробка програм та механізмів щодо можливостей застосування податкових канікул для малих та середніх венчурних фірм;

- створення сприятливої державної політики для венчурного фінансування, зокрема у сфері митного законодавства, як, наприклад, у Великобританії.

5. Запровадити фінансові стимули для інвестування до венчурних фондів, малих і середніх інноваційних підприємств шляхом:

- зниження державою венчурних ризиків приватних інвесторів, у тому числі шляхом державних гарантій за кредитами венчурним фондам або новим малим компаніям (наприклад, у Франції – SOFARIS) та сприяння диверсифікації капіталів приватних венчурних фондів шляхом участі державного венчурного фонду в спеціально відібраних проєктах;

- розробки й упровадження механізму державного страхування кредитів, що надаються ринковими фінансово-кредитними установами під реалізацію інноваційних проєктів.

6. Врегулювання системи захисту інтелектуальної власності українських дослідників та підприємців, у тому числі шляхом державної підтримки міжнародних патентів з найбільш перспективних розробок та впровадження ефективнішого захисту наукової інтелектуальної власності від порушень.

7. Створення необхідних умов для розвитку неформального венчурного фінансування, вкрай важливого на ранніх стадіях розвитку фірм, що вимагає змін цивільного законодавства щодо закріплення прав власності бізнес-ангелів у венчурних проєктах. Традиційно бізнес-ангели інвестують малі суми порівняно з венчурними фондами (від 25,0 до 50,0 тис. євро), але їх загальні інвестиції в Європі в десятки разів більші за інвестиції інституційного сектору. Країни, які мають досвід створення мереж бізнес-ангелів, стимулюють збільшення інвестицій шляхом забезпечення ретельної перевірки проєктів та організації зустрічі сторін.

8. Розвиток венчурної та інноваційної інфраструктури, важливими елементами якої є технопарки, бізнес-інкубатори, центри трансферу технологій та, звичайно, венчурні фонди; проведення інноваційних конкурсів, експертних рад, венчурних ярмарків національного та регіонального рівня. Необхідним є поєднання всіх елементів інноваційної інфраструктури в інформаційну мережу, що дозволить взаємодіяти бізнесу й капіталу, авторам проєктів з потенційними інвесторами та сприятиме встановленню між ними партнерських відносин, одержанню всебічної інформації про останні тенденції та перспективи венчурної індустрії, демонстрації можливостей інноваційного бізнесу. Це вимагає створення мережі регіональних інноваційних центрів та виконання ними інформативної функції з регіональної підтримки та інфраструктурного забезпечення інноваційної діяльності. Обов'язковою є державна підтримка створення віртуальних інноваційних бізнес-інкубаторів і баз даних щодо ведення інноваційної підприємницької діяльності на базі Інтернет.

9. З метою збільшення частки й обсягів залучення венчурних інвестицій у вітчизняні інноваційні компанії необхідним є створення системи коучинг-центрів з венчурного підприємництва. Їх завданням є підготовка фахівців з венчурного підприємництва та формування Networking, тобто забезпечення високого рівня формальних і неформальних зв'язків представників венчурної індустрії. Ця система сприятиме виникненню нових фінансових інститутів і підтримувальної інфраструктури на загальнодержавному та регіональному рівнях. Потрібна підготовка кваліфікованих фахівців, що володіють системами відбору проєктів для венчурного фонду, оскільки науково-технічні ризики є характерною рисою венчурного бізнесу. Тільки близько 1,0 % проєктів, які одержує на розгляд венчурний капіталіст,

доходять до стадії фінансування. Для цього необхідно збільшити держзамовлення на підготовку та перекваліфікацію кадрів для інноваційної діяльності державними закладами освіти та налагодити їй відпрацювати механізми стажування студентів з інноваційного менеджменту в провідних університетах розвинених країн.

Розроблені заходи повинні вводитися без відриву від міжнародного контексту, в тісній зв'язці з політикою США, Євросоюзу і ряду передових країн в інноваційній сфері.

Висновки. Український венчурний бізнес таким є лише формально, а насправді відсутні його важливіші характеристики – інноваційна компонента, ризикованість та класична орієнтація на інноваційні проекти, співпраця з технопарками, бізнес-інкубаторами та ЗВО.

На сьогодні розвиток венчурної індустрії в Україні стримується слабкою законодавчою базою, нерозвиненістю фондового ринку, непрозорістю фінансової діяльності компаній, відсутністю гарантій для інвестора. Тоді як вирішальну роль у розвитку венчурної індустрії США та Європи відіграли заходи державної політики зі створення сприятливих умов розвитку венчурних фондів.

Для держави має сенс активно сприяти розвитку венчурного бізнесу, оскільки вигоди, які отримує суспільство від програм підтримки венчурного капіталу, не обмежуються тільки прибутками венчурних інвесторів. Венчурні інвестиції: 1) сприяють освоєнню нових провідних науково-технічних розробок для створення конкурентоспроможних високотехнологічних продуктів і технологій; 2) створюють нові робочі місця, сприяючи зниженню безробіття та підвищуючи рівень добробуту в суспільстві, що має стратегічне значення для довгострокового зростання національної економіки.

Література.

1. Гесць В.М. Інноваційна стратегія українських реформ / В.М. Гесць, А.С. Гальчинський, А.К. Кінах, В.П. Семиноженко. – Київ : Знання України, 2002. – 336 с.
2. Данько М. Довгострокові пріоритети інноваційного розвитку економіки України в умовах глобалізації / М. Данько // Стратегія економічного розвитку України: Наук. зб. – Вип. 5 / Відп. ред. О.П. Степанов. – К. : КНЕУ. – 2001. – 334 с.
3. Жаліло Л.А. Економічна стратегія держави: теорія, методологія, практика : [монографія] / Л.А. Жаліло. – Київ : НІСД, 2003. – 368 с.

4. Мартиненко В. Формування державного механізму управління інвестиційним процесом в Україні: проблеми невизначеності та методи їх зняття / В. Мартиненко // *Економіка України*. – 2004. – № 8. – С. 50-56.

5. Музиченко А.С. Державне регулювання інвестиційної діяльності / А.С. Музиченко. – Київ : Науковий світ, 2001. – 345 с.

6. Крупка М.І. Фінансово-кредитний механізм інноваційного розвитку економіки України / М.І. Крупка. – Львів : Видавничий центр Львівського національного університету імені Івана Франка, 2001. – 608 с.

7. Поручник А.М. Венчурний капітал: зарубіжний досвід та проблеми становлення в Україні : [монографія] / А.М. Поручник, Л.Л. Антонюк. – Київ : КНЕУ, 2000. – 172 с.

8. NVCA Yearbook 2016 // National Venture Capital Association. – 2016 [Electronic resource]. – Access mode: <http://nvca.org/research/stats-studies>.

References.

1. Heyets V. M., Galchinsky A. S., Kinakh A. K., & Semynozhenko V. P. (2002). *Innovatsiyna stratehiya ukraïns'kykh reform* [Innovative strategy of Ukrainian reforms]. Kyiv : Knowledge of Ukraine, p. 336 [in Ukrainian].

2. Danko M. (2001). Dовгострокові пріоритети innovatsiynoho rozvytku ekonomiky Ukrayiny v umovakh hlobalizatsiyi [Long-term priorities of innovative development of the Ukrainian economy in the conditions of globalization]. *Stratehiya ekonomichnogo rozvytku Ukrayiny: Nauk. zb.* – Strategy of Economic Development of Ukraine: Sciences. Save, No. 5, p. 334 [in Ukrainian].

3. Zhalilo L. A. (2003). *Ekonomichna stratehiya derzhavy: teoriya, metodolohiya, praktyka* [The Economic Strategy of the State: Theory, Methodology, Practice]. Kyiv : NISS, p. 368 [in Ukrainian].

4. Martynenko V. (2004). Formuvannya derzhavnoho mekhanizmu upravlinnya investytsiynym protsesom v Ukrayini: problemy nevyznachenosti ta metody yikh znyattya [Formation of the state mechanism of investment process management in Ukraine: problems of uncertainty and methods of their removal]. *Ekonomika Ukrayiny – Economy of Ukraine*, No. 8, pp. 50-56 [in Ukrainian].

5. Muzychenko A. S. (2001) *Derzhavne rehulyuvannya investytsiynoyi diyal'nosti* [State regulation of investment activity]. Kyiv : The scientific world, p. 345 [in Ukrainian].

6. Krupka M.I. (2001) *Finansovo-kredytny mekhanizm innovatsiynoho rozvytku ekonomiky Ukrayiny* [Financial and credit mechanism of innovation development of the economy of Ukraine]. Lviv : Publishing Center of the Ivan Franko National University of Lviv, p. 608 [in Ukrainian].

7. Poruchnik A.M. (2001) *Venchurnyy kapital: zarubizhnyy dosvid ta problemy stanovlennya v Ukrayini* [Venture Capital: Foreign Experience and Problems of Formation in Ukraine]. Kyiv : KNEU, p. 172 [in Ukrainian].

8. NVCA Yearbook 2016 (2001). National Venture Capital Association. Retrieved from <http://nvca.org/research/stats-studies> [in English].

Анотація.

Рижикова Н.І., Накісько О.В., Руденко С.В. Світовий досвід підтримки і стимулювання венчурних і бізнес-ангельських інвестицій.

Метою статті є обґрунтування напрямів державної підтримки розвитку венчурного бізнесу та бізнес-ангельських інвестицій. Враховуючи специфічні особливості венчурного капіталу, в статті проаналізовано основні інструменти стимулювання венчурного інвестування за участю державних коштів у розвинених країнах світу. Обґрунтовано доцільність упровадження зарубіжного досвіду ефективного використання науково-технологічного й інтелектуального потенціалу країни для розробки шляхів розвитку венчурного бізнесу й стимулювання виробництва високотехнологічної, конкурентоспроможної та якісної продукції.

Ключові слова: венчурний бізнес, державні кошти, інвестиції, бізнес-ангельські інвестиції.

Аннотация.

Рыжикова Н.И., Накисько А.В., Руденко С.В. Мировой опыт поддержки и стимулирования венчурных и бизнес-ангельских инвестиций.

Целью статьи является обоснование направлений государственной поддержки развития венчурного бизнеса и бизнес-ангельских инвестиций. Учитывая специфические особенности венчурного капитала, в статье проанализированы основные инструменты стимулирования венчурного инвестирования с участием государственных средств в развитых странах мира. Обоснована целесообразность внедрения зарубежного опыта эффективного использования научно-технологического и интеллектуального потенциала страны для разработки путей развития венчурного бизнеса и стимулирования производства высокотехнологичной, конкурентоспособной и качественной продукции.

Ключевые слова: венчурный бизнес, государственные средства, инвестиции, бизнес-ангельские инвестиции.

Abstract.

Ryzhykova N.I., Nakisko O.V., Rudenko S.V. Worldwide experience in supporting and promoting venture and business-angel investments.

The purpose of the paper is to justify the directions of state support for the development of venture business and business-angel investments. Taking into account the specific features of venture capital, the article analyzes the main tools for stimulating venture capital investment with the participation of state funds in developed countries. The expediency of introduction of foreign experience of effective use of scientific-technological and intellectual potential of the country for development of ways for progress of venture business and stimulation of production of high-tech, competitive and high-quality products is substantiated.

Key words: venture business, state funds, investments, business-angel investments.

КОНЦЕПЦІЯ СТІЙКОГО («ЗЕЛЕНОГО») МАРКЕТИНГУ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА СТАЛИЙ РОЗВИТОК АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

*УСТИК Т.В., К.Е.Н., ДОЦЕНТ,
ПОЛТАВСЬКА ДЕРЖАВНА АГРАРНА АКАДЕМІЯ
ЛИШЕНКО М.О., А.Е.Н., ДОЦЕНТ,
СУМСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сучасні світові тенденції досить кардинально впливають і на розвиток вітчизняного виробництва в різних галузях економіки. На сьогодні прийнятою міжнародним товариством є концепція сталого розвитку. Прийняття положень даної концепції вимагає від підприємців розробляти й поставляти продукцію й послуги, що не мають шкідливого впливу на навколишнє середовище, є безпечними в сфері передбаченого застосування, ефективними щодо споживання енергії й природних ресурсів, а також такі, відходи від яких можуть бути повторно використані, або безпечно утилізовані.

Щоб створювати такі продукти або послуги, вітчизняні підприємницькі структури повинні визнавати значимість охорони навколишнього середовища одним із своїх найвищих пріоритетів, а екологічна політика повинна бути ними інтегрована в кожен вид власної підприємницької діяльності.

Важливість визнання екологічного фактора в підприємницькій діяльності викликала появу й розвиток у багатьох розвинутих країнах стратегій так званого «зеленого» маркетингу, які тільки починають освоювати вітчизняні товаровиробники.

Таким чином, перехід вітчизняного виробництва, в тому числі і в агропромисловому секторі економіки, на засади сталого розвитку, а також використання в цьому досить тривалому процесі сучасних маркетингових стратегій і обумовлює актуальність та прикладну значущість досліджуваної проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні тенденції щодо взаємодії економіки та захисту навколишнього середовища, напрацювання основ сталого розвитку є присутніми в працях багатьох відомих як вітчизняних так і зарубіжних вчених. Такими є праці: Тейяр де Шардена [1], В. Вернадського [2], В. Горбатенко [6], В. Клочана [7], Д. Медоуз [8], В. Підліснюк [9] та ін. Питанням раціонального

використання та захисту природних ресурсів в аграрній сфері присвятили свої напрацювання І. Чайківський [10], О. Шубравська [11], Н. Джордан [12] та ін. Сучасні маркетингові концепції, у тому числі й концепція «зеленого» або екологічного маркетингу, знайшли відображення в роботах таких науковців, а саме: Ф. Котлера [3], Д. Фуллера [4], І. Скоробогатюк [5] та інших.

Однак проведені дослідження свідчать про безсистемність застосування концепції «зеленого» маркетингу, практична відсутність методичного та методологічного інструментарію для адаптації зазначеної концепції вітчизняними товаровиробниками при переході на засади сталого розвитку вітчизняної економіки.

Формулювання цілей статті. Метою власних наукових досліджень є дослідження концепції екологічного чи іншими словами «зеленого» маркетингу, її становлення та розвиток, розкриття її завдань та основних цілей для вітчизняного товаровиробника.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогоднішній день існує більш двох тисяч визначень маркетингу, у яких прослідковується еволюція маркетингу як управлінської концепції. Незважаючи на різноманіття визначень, маркетинг був і залишається інструментом, що дозволяє привести у відповідність внутрішні фактори суб'єкта ринку у відповідність до зовнішніх і в такий спосіб підвищувати ефективність цього суб'єкта в зовнішньому середовищі.

Сучасна концепція маркетингу по-новому розглядає процеси ринкових відносин: розвиток відбувається від простого процесу обміну, заснованого на окремих епізодах взаємодії або транзакціях, до розуміння важливості встановлення та підтримки довгострокових відносин і не тільки у дуальному форматі «постачальник – виробник», «виробник – покупець», але й у форматі мережної взаємодії різних суб'єктів ринку. В умовах інтенсивного, інноваційного розвитку, всеохоплюючої інтеграції сучасних інформаційних технологій, росту поінформованості споживачів, географічної розрізненості та інтегрованості компаній-партнерів, сучасна теорія маркетингу трансформується, і з'являється концепція спільного створення цінності, що ґрунтується на ідеї участі в цьому процесі всіх економічних суб'єктів, включаючи самого споживача. Ця нова парадигма маркетингу відносин доповнює парадигму обміну. Говорити про повне заміщення однієї парадигми іншою неправомірно, оскільки в практиці маркетингу має місце як концепція маркетинг-менеджменту, так і нова парадигма маркетингу відносин. Ці обидві концепції доповнюють одна одну в залежності від специфіки ринків і товарів.

У процесі зміни зовнішнього середовища під впливом макро- і мікрофакторів змінюється і маркетингова концепція. Сьогодні спостерігається посилення значимості та впливу екологічного фактора, який розглядається різними підприємствами не тільки з погляду екологічного захисту, але і в більш широкому розумінні – сталого розвитку компанії, регіону, країни, і ролі маркетингу в підтримці сталого розвитку. Сталій розвиток припускає задоволення потреб нинішніх поколінь споживачів, без жодних компромісів, в т.ч. і стосовно навколишнього середовища, керуючись при цьому основним принципом, що наступні покоління людей зможуть задовольнити свої потреби на тому ж або більш високому рівні, ніж поточне покоління.

Відповідно до вчення Тейяр де Шардена [1] та В.І. Вернадського [2] про ноосферу, розумна діяльність людини стає по своєму масштабу й змісту важливим перетворюючим фактором планетарного значення, фактором, що спричиняє великий вплив на еволюцію біосфери. Оскільки процес розвитку неоднорідний, і у загальному потоці прогресивний розвиток сполучається зі змінами, які інколи утворюють так звані «ступикові» або навіть регресивні ходи еволюції, на певному етапі такого розвитку людина вимушена брати на себе відповідальність за подальшу еволюцію планети, інакше в неї не буде майбутнього. Так і виник екологічний імператив, тобто нагальна потреба у вирішенні екологічних проблем і раціонального природокористування як на рівні окремих підприємств, регіонів, країн. В такій ситуації завданнями маркетингової науки є розробка та внесок власної концепції у прогресивний розвиток суспільства, що призведе до збалансованого розвитку бізнесу та мінімізує шкідливий вплив на навколишнє середовище.

При розгляді концепції зеленого маркетингу, як адаптації загальної класичної концепції маркетингу до завдань сталого розвитку бізнесу та суспільства в цілому, слід розуміти, що питання захисту екології та біосфери повинні стати для багатьох компаній та підприємств пріоритетними, однак ці завдання вступають у протиріччя з основною метою будь-якого підприємства – успішно робити свій бізнес заради одержання прибутку. Але сьогодні не можна забувати і про той факт, що ми живемо під час глобальних кліматичних змін, значного виснаження природних та енергетичних ресурсів, зниження лісових масивів, значних екологічних катастроф. Ці проблеми постають не лише перед вченими, які займаються дослідженням екологічних проблем та сталого розвитку, але й перед урядами країн і регіонів, перед підприємствами та компаніями, що працюють у цих країнах, а також перед окремими громадянами цих країн.

Для маркетологів і для маркетингу в цілому особливо важливою є концепція трьох рівнів сталого розвитку: економічна стабільність, вирішення соціальних завдань і захист навколишнього середовища, або реалізація концепції «Прибуток – люди – навколишнє середовище» (рис. 1). Згідно із твердженнями Ф. Котлера, маркетинг на сучасному етапі ґрунтується на методології тривірневої конструкції, заснованої на виникаючих змінах парадигми у феноменології маркетингу. Ці зрушення показують перехід від концепції маркетинг-менеджменту до концепції маркетингу відносин і далі до узагальнюючої концепції. Найвищою формою сучасного маркетингу є концепція соціальної відповідальності перед співробітниками, споживачами, виробниками, суспільством у цілому за збереження природних ресурсів, підтримка екологічної стійкої рівноваги, за виробництво й виведення на ринок товарів, зроблених із чистих матеріалів, з ощадливим використанням ресурсів та ін. [3].

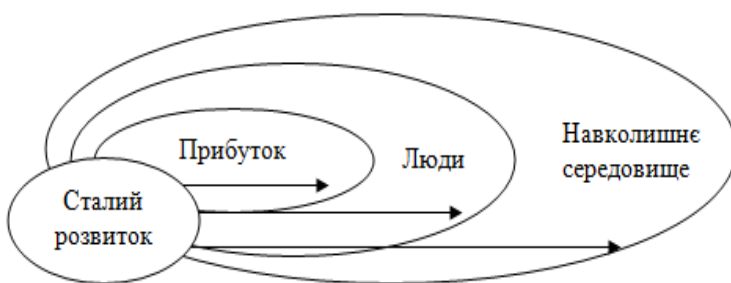

Рис. 1. Залежність економіки та суспільства від навколишнього середовища

Джерело: побудовано автором на основі [1, 2, 11]

Три області маркетингу, про які говорить Ф. Котлер, – це споживчий досвід, маркетингові мережі, та сталий розвиток. При цьому маркетинг може розглядатися з погляду його негативного впливу на розвиток суспільства й економіки – у частині його впливу на постійне збільшення споживання продуктів і послуг, які споживачі навіть не встигають споживати. Сьогодні таке вузьке розуміння маркетингу критикується багатьма вченими й простими громадянами, оскільки він спонукає до швидкого споживання обмежених природних ресурсів, не обмежує бажання, до яких він спонукає, а також надмірно задовольняє як матеріальні так і нематеріальні потреби.

Сьогодні, коли ми говоримо про маркетинг в споживчих чи соціальних мережах, ми маємо на увазі споживчі співтовариства, організовані клієнт орієнтованими компаніями-виробниками товарів і послуг. Фірми, що прагнуть до побудови тривалих відносин зі своїми споживачами, створюють форуми в Інтернеті, які містять неоціненну інформацію про характеристики споживчих сегментів і дають можливість компаніям цілеспрямовано пропонувати власні товарні пропозиції споживачу. Це класична маркетингова модель відносин. Але на сьогодні існує велика ймовірність того, що вертикальні споживчі мережі, імовірно, зруйнуються в найближчому майбутньому, поступившись місце маркетингу, який розвивається знизу нагору, у формуванні якого приймають участь горизонтальні споживчі мережі. Це означає, що в наш час уже не можна не зважати та ігнорувати споживчу ініціативу і бажання приймати участь в створенні продукту його споживачами.

Екологічний фактор висвітлює соціально-економічну проблему, що має велике науково-практичне значення для людського співтовариства в цілому. Ринкові відносини між учасниками ринку можна розглядати як динамічну систему, яка в цей час прагне до рівноваги, але поки ще далека від неї. Взаємодія сил у цій системі має біполярний вплив. З однієї сторони зменшується екологічне навантаження за рахунок розвитку нових технологій з мінімальним впливом на навколишнє середовище, розвиток екологічного законодавства, підвищення екологічної культури в суспільстві, але з іншої сторони йде збільшення навантаження на навколишнє середовище через розвиток промисловості, концентрацію населення у містах і т. д. Але підтримка рівноваги у зазначеній системі сприяє зміцненню сталого розвитку суспільства та економіки.

Так, Д. Фуллер зазначав, що суспільство й маркетинг урівноважені фундаментальним переходом від антропоцентричної парадигми (концентрація на людині) до біоцентричної (сконцентрованої на природі) [4].

У зв'язку зі зростаючим інтересом у світі до проблем екології й сталого розвитку відбуваються зміни макросередовища маркетингу, які обумовлюють виникнення й розвиток стійкого маркетингу (рис. 2).

Перехід на засади стійкого маркетингу сприяє стійкості підприємств та цілих галузей вітчизняної економіки через залучення та використання засобів соціально відповідального маркетингу, підтримки й захисту екологічних систем у зовнішньому й внутрішньому маркетинговому середовищі.

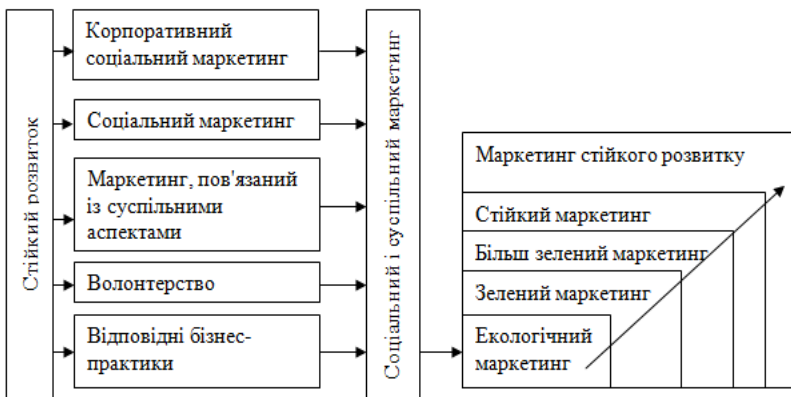

Рис. 2. Розвиток концепції маркетингу стійкого розвитку

Джерело: побудовано автором на основі [3, 4, 8, 12]

Екологічні наслідки дій суспільства масового споживання варіюють від виснаження й деградації природних ресурсів внаслідок значного видобутку природних копалин і виробничих процесів, небезпечних забруднювачів, які залишаються в навколишньому середовищі, до викиду газів і відходів через неефективну логістику, розподіл, споживання та переробку відходів від спожитої продукції.

Таким чином, під впливом посилення важливості екологічного фактора макросередовище суб'єктів ринку кардинально змінюється. І в майбутньому цей процес буде лише підсилюватися та прискорюватися. У подібних умовах вітчизняна економіка, яка активно інтегрується в глобальний економічний простір, з актуалізацією питань екології, соціальних та економічних проблем, також вимушена змінюватися та відповідати зазначеній меті – сталому розвитку.

Слід виділити основні тенденції розвитку маркетингового середовища під впливом екологічного фактора та пріоритету сталого розвитку.

1. Формування на ринку попиту на екологічно чисті товари й послуги.
2. Зміна структури попиту на екологічні товари й послуги.
3. Жорсткість конкуренції в секторі екологічних товарів і послуг.
4. Ріст екологічної культури індивідуальних споживачів, зміна їх споживчої поведінки, формування сегментів і ніш екологічно-орієнтованих споживачів.

5. Зміна поведінки суб'єктів ринку, екологічна культура включається в корпоративну культуру й ринкову стратегію, у тому числі в якості програм сталого розвитку й відповідної концепції стійкого маркетингу.

6. Ріст екологічних проблем приводить до зміни конкурентоспроможності окремих регіонів і цілих країн, обмежуючи економічний ріст, викликаючи «екологічну» міграцію й погіршення якості життя. Ця тенденція відбивається в розумінні необхідності розробки й реалізації концепції сталого розвитку на рівні суб'єктів, регіонів, країн.

7. Зміна конкурентоспроможності за рахунок росту витрат на природоохоронну діяльність, формування бар'єрів входу на ринок, важелів витискання конкурентів з ринку.

8. Розвиток екологічного законодавства серйозно впливає на можливості росту окремих суб'єктів ринку, галузей економіки, регіональних економік, економік окремих країн, приводить до перерозподілу виробництва й розвитку мережевої міжнародної взаємодії.

9. Окремі суб'єкти ринку у ланцюжках поставок вносять зміни у вироблені ними товари й послуги, підвищуючи їх екологічність, збільшуючи споживчу цінність. При цьому збільшується частка екологічних товарів і послуг у загальному обсязі виробництва та продажу учасниками ринку.

10. Зацікавленість суб'єктів ринку у формуванні позитивної екологічної репутації, яка стає індикатором при виборі партнерів і встановленні взаємовідносин.

11. Розвиток інформаційного поля навколо зазначених проблем, що надає прискорення змінам, що відбуваються.

12. Поширення екологічного маркування й сертифікації.

У цілому можна наголошувати на екологізації мікросередовища суб'єктів ринку. Слід зазначити, що в майбутньому, особливо враховуючи ріст зацікавленості споживачів до екологічних продуктів та турботу про захист навколишнього середовища, можна заявити, що економічна та фінансова сторона моделі сталого розвитку в довгостроковій перспективі лише виграє від розробки й послідовної реалізації концепції сталого розвитку.

Отже, маркетинг повинен стати центром реалізації концепції сталого розвитку для вітчизняного бізнесу, у т. ч. і аграрного.

Сталий розвиток стосується безлічі різних аспектів економіки та бізнесу, соціальних питань та життя населення, навколишнього середовища. Усі ці моменти обумовлюють необхідність розуміння того, що товаровиробникам необхідно встановити баланс між метою досягнення прибутку, пріоритетами задоволення споживчих потреб і відповідальністю перед суспільством.

Крім того, реалізація таких підходів повинна відповідати основним очікуванням зацікавлених учасників ринкових процесів, тобто повинен бути тісний зв'язок концепції стійкого маркетингу з парадигмою маркетингу взаємин, яка визнає провідну роль маркетингу в створенні та розповсюдженні інформації про цінності товарів і послуг до споживачів.

Для визначення основних контурів концепції стійкого маркетингу слід розглянути кілька рівнів його розвитку:

- *глобальний*: питання екології, захисту навколишнього середовища, екологічне виховання споживачів і виробників, екологічне маркування товарів і окремих виробництв, розробка й реалізація міжнародного законодавства про захист навколишнього середовища;

- *глобально-національний*: питання екології; сталий розвиток ринків, соціально-економічних систем, окремих компаній; конкурентоспроможність компаній і продуктів; оцінка відповідності національних екологічних стандартів міжнародному законодавству;

- *регіональний*: сталий розвиток регіону; інвестиційна та туристична привабливість, екотуризм, брендинг територій;

- *рівень підприємства*: екологічна сертифікація виробничих процесів і продуктів, екологічне маркування продуктів, програми соціальної підтримки працюючих [5, с. 16].

На підставі вищевикладеного слід виділити основні напрямки реалізації програми стійкого маркетингу на рівні підприємства чи компанії, регіону, національному або глобальному рівні (табл. 1).

Таким чином, концепція стійкого маркетингу є сучасною адаптацією запропонованої Ф. Котлером концепції інтегрованого маркетингу, яка передбачає інтеграцію найбільш прогресивних концепцій маркетингу, і є вищою формою еволюції маркетингу, та придатна для застосування практично будь-якими підприємствами, організаціями, чи некомерційними волонтерськими організаціями.

Таблиця 1

Напрямки стійкого маркетингу

<i>Напрямку стійкого маркетингу</i>	<i>Опис дії за даним напрямком</i>
1. Інтеграція аспектів стійкого розвитку в стратегію росту підприємства або компанії, регіону, країни в цілому.	Оптимізація ефективності бізнесу; встановлення міцних взаємин із споживачами, співробітниками та суспільством; корпоративна соціальна відповідальність перед суспільством; зниження вуглецевого сліду від власної виробничої діяльності суб'єктів бізнесу.
2. Розробка програм (планів) стійкого маркетингу для стійкого росту суб'єктів бізнесу, реалізації програм сталого розвитку на національному та глобальному масштабах.	Робота в обставинах обмеженості виробничих, фінансових, людських ресурсів. Розробка стратегій росту підприємства чи компанії в обставинах обмеженості ресурсів.
3. Розробка програм інтегрованих маркетингових комунікацій з метою просування, допомоги та підтримки підприємств або компаній, що функціонують на принципах сталого розвитку.	Просування товарів та послуг, підвищення іміджу підприємства чи компанії, що функціонує на принципах сталого розвитку.
4. Вплив на споріднені види бізнесу для адаптації принципів сталого розвитку.	Просування ідеї сталого розвитку серед співробітників, партнерів, споживачів, у суспільстві в цілому (концепція маркетингу відносин)
5. Мінімізація витрат ресурсів у щоденній виробничій діяльності.	Використання сучасних ресурсоощадливих технологій виробництва та засобів зв'язку.

Джерело: узагальнено автором на основі [5, 7]

Висновки. Результати проведених досліджень свідчать про те, що в умовах усвідомлення виробниками й споживачами обмеженості природних ресурсів, усе більшого інтересу до споживання екологічних продуктів, підвищення загальної екологічної свідомості споживачів, а також необхідності розуміння й підтримки стану сталого розвитку підприємств, компаній, ринків, концепція стійкого маркетингу є найбільш логічною і затребуваною. Вона повинна бути адаптована на рівні управління будь-якими господарюючими суб'єктами, однак слід проводити додаткові дослідження для деталізації її основних елементів.

Література.

1. Тейяр де Шарден. Феномен человека / Тейяр де Шарден. – М. : Наука, 1987.
2. Котлер Ф. Маркетинг менеджмент / Ф. Котлер. – [13-е изд.]. – СПб. : Питер, 2011.
3. Fuller D. Sustainable Marketing. Sage Publications. Thousands Oaks. – California, 1999.
4. Skorobogatykh I.I., Lukina A.V., Musatova J.B.. The Concept of Sustainable Marketing. Economy of Sustainable Development. 2013. № 4. pp. 5-17.
5. Горбатенко В. Римський клуб і організація трансдисциплінарних проєктів з довгострокового прогнозування глобальних проблем / В. Горбатенко // Політичний менеджмент. – 2012. – № 3. – С. 52-64.
6. Клочан В.В. Сталій розвиток та концентрація виробництва сільськогосподарських підприємств / В.В. Клочан // Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка: Економічні науки. – 2013. – Вип. 137. – С. 117-125.
7. Медоуз Д. Пределы роста. 30 лет спустя / Донелла Медоуз, Йорген Рандерз, Денис Медоуз; пер. с англ. – М. : Академкнига, 2008. – 342 с.
8. Підліснюк В. Сталій розвиток суспільства: роль освіти. Путівник / В. Підліснюк, І. Рудик, В. Кириленко, І. Вишньська, О. Маслюківська / За ред. В. Підліснюк – К. : Видавництво СПД «Ковальчук», 2005. – С. 88.
9. Чайківський І.А. Механізми забезпечення сталого розвитку сільськогосподарських підприємств / І.А. Чайківський // Інноваційна економіка. – 2014. – № 6 (55). – С. 108-114.
10. Шубравська О.В. Сталій економічний розвиток: поняття і напрям досліджень / О.В. Шубравська // Економіка України. – 2005. – № 1. – С. 36-42.
11. Jordan N. Sustainable Development of the Agricultural Bio-Economy / G. Boody, W. Broussard, J.D. Glover et. al. // Science: Policyforum. – 2007. – № 15. – P. 1570-1571.

References.

1. Teilhard de Chardin (1987). *Fenomen cheloveka* [*Fenomen cheloveka*]. Moscow: Nauka [in Russian].
2. Kotler F. (2011). *Marketing menedzhment* [*Marketing Management*]. (13d ed.). Saint Petersburg : Peter [in Russian].
3. Fuller D. (1999). Sustainable Marketing. Sage Publications. Thousands Oaks. – California [in English].
4. Skorobogatykh I.I., Lukina A.V., & Musatova J.B. (2013). Kontseptsiya staloho marketynhu [The Concept of Sustainable Marketing]. Economy of Sustainable Development. No. 4. pp. 5-17 [in Ukrainian].
5. Gorbatenko V. (2012). Rym's'kyi klub i orhanizatsiya transdystsyplinarnykh proektiv z dovhostrokovoho prohnzuvannya hlobal'nykh problem. [Roman club and organization of transdisciplinary projects on long-term forecasting of global problems]. *Politychnyy menedzhment – Political Management*, No. 3, pp. 52-64 [in Ukrainian].

6. Klochan V.V. (2013). Stalyy rozvytok ta kontsentratsiya vyrobnytstva sil's'kohospodars'kykh pidpryyemstv [Sustainable development and concentration of agricultural enterprises]. *Bulletin of the Kharkiv National Technical University of Agriculture named after Petr Vasilenko: Economics – Bulletin of the Kharkiv National Technical University of Agriculture named after Petr Vasilenko: Economic sciences*, Issue 137, pp. 117-125 [in Ukrainian].

7. Meadows D. (2008). Predely rosta. 30 let spustya [Growth limits. 30 years later]. (Trans.). Moscow: Akademkniga, p. 342 [in English].

8. Pidlisniuk V., Rudik I., Kirilenko V., Vyshenskaya I., & Maslyukivska O. (2005). *Stahy rozvytok suspil'stva: rol' osvity* [Sustainable development of society: the role of education]. V. Pidlisniuk (Ed). Kyiv: Publishing house of SPD «Kovalchuk», p. 88 [in Ukrainian].

9. Tchaikovsky I.A. (2014). Mekhanizmy zabezpechennya staloho rozvytku sil's'kohospodars'kykh pidpryyemstv [Mechanisms for Sustainable Development of Agricultural Enterprises]. *Innovatsiyna ekonomika – Innovative economy*, No. 6 [55], pp. 108-114 [in Ukrainian].

10. Shubravskaya O.V. (2005). Stalyy ekonomichnyy rozvytok: ponyattya i napryam doslidzhen' [Sustainable economic development: the notion and direction of research]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, No. 1, pp. 36-42 [in Ukrainian].

11. Jordan N., Boody G., Broussard W., & Glover J.D. (2007). Sustainable Development of the Agricultural Bio-Economy. Science: Policyforum. No. 15, pp. 1570-1571 [in English].

Анотація.

Устїк Т.В., Лищенко М.О. Концепція стійкого («зеленого») маркетингу та її вплив на сталий розвиток аграрних підприємств.

У статті розглядаються мікро- та макросередовища функціонування вітчизняних господарюючих суб'єктів. Доведено, що перехід на засади сталого розвитку є безальтернативним рішенням у сучасних умовах господарювання для будь-яких суб'єктів господарювання. Зазначений стратегічний план розвитку передбачає необхідність адаптації класичної теорії маркетингу до проблем екологізації ринку, що в свою чергу може служити напрямком підвищення конкурентоспроможності підприємства та його продукції. Робиться висновок, що перехід на засади стійкого маркетингу сприяє стійкості підприємств та цілих галузей вітчизняної економіки через залучення та використання засобів соціально-відповідального маркетингу, підтримки й захисту екологічних систем у зовнішньому й внутрішньому маркетинговому середовищі.

Ключові слова: стійкий маркетинг, зелений маркетинг, маркетингове середовище, сталий розвиток, екологізація, навколишнє середовище, суб'єкти господарювання.

Аннотация.

Устик Т.В., Лищенко М.А. Концепция устойчивого («зеленого») маркетинга и ее влияние на устойчивое развитие аграрных предприятий.

В статье рассматриваются микро- и макросреда функционирования отечественных хозяйствующих субъектов. Доказано, что переход на принципы устойчивого развития является безальтернативным решением в современных условиях хозяйствования для

любых субъектов хозяйствования. Указанный стратегический план развития предусматривает необходимость адаптации классической теории маркетинга к проблемам экологизации рынка, которая в свою очередь может служить направлением повышения конкурентоспособности предприятия и его продукции. Делается вывод, что переход на принципы устойчивого маркетинга содействует устойчивости предприятий и целых областей отечественной экономики через привлечение и использование средств социально- ответственного маркетинга, поддержки и защиты экологических систем во внешней и внутренней маркетинговой среде.

Ключевые слова: устойчивый маркетинг, зеленый маркетинг, маркетинговая среда, устойчивое развитие, экологизация, окружающая среда, субъекты хозяйствования.

Abstract.

Ustik T.V., Lyshenko M.O. Concept of steady marketing and its influence on sustainable development of the agrarian enterprises.

For today the international society adopted the concept of sustainable development. Acceptance of provisions of this concept demands from entrepreneurs to develop and deliver products and services which have no adverse effect on the environment, are safe in the sphere of the provided application, effective concerning energy consumption and natural resources and also such from which waste can be reused, or are safely utilized. Importance of recognition of an ecological factor in business activity caused emergence and development in many developed countries of strategy of so-called «green» marketing which domestic producers only begin to develop.

The research of the concept ecological or in other words "green" marketing, its formation and development, disclosure of its tasks and main objectives for a domestic producer is the purpose of own scientific research.

In the course of change of the external environment under the influence of macro - and micro factors also the marketing concept changes. Today strengthening of the importance and influence of an ecological factor which is considered by the different enterprises not only in terms of ecological protection, but also in broader understanding - sustainable development of the company, the region, the country, and a marketing role in support of sustainable development is observed. The ecological factor covers a social and economic problem which has great scientific and practical value for human community in general. The market relations can be considered as a dynamic system which now to strive for balance, but it is still far from it. Interaction of forces in this system has bipolar influence. On the one hand the environmental pressure due to development of new technologies with the minimum influence on the environment, development of the ecological legislation, increase in ecological culture in society decreases, but on the other hand there is an increase in load of the environment through industry development, concentration of the population in the cities, etc. But support of balance in the specified system promotes strengthening of sustainable development of society and economy.

Results of the conducted researches demonstrate that in the conditions of understanding by producers and consumers of limitation of natural resources, the increasing interest in consumption of ecological products, increase in the general ecological consciousness of consumers and also need of understanding and support of a condition of sustainable development of the enterprises, companies, the markets, the concept of steady marketing is the most logical and requested. It should be adapted at the level of management of economic entities, however it is necessary to conduct additional researches for specification of its basic elements.

Key words: steady marketing, green marketing, marketing environment, sustainable development, ekeologization, environment, subjects of managing.

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ, ЯК ОСНОВА ЕФЕКТИВНОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

***АНТОЩЕНКОВА В.В., К.Е.Н., ДОЦЕНТ,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІАБСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ ПЕТРА ВАСИЛЕНКА***

Постановка проблеми в загальному вигляді. Конкуренція є фундаментом для становлення ефективної ринкової економіки та є основою прогресу, особливо в жорстких умовах глобалізації суспільних явищ та процесів. «Конкуренція», «конкурентоспроможність» є одними з найбільш вживаних термінів в ринковій економіці. У сучасних умовах господарювання, конкурентоспроможність країни визначається не стільки забезпеченістю різноманітними ресурсами, скільки ефективністю їх використання в реальному секторі економіки, активними інноваційними процесами, можливістю своєчасно генерувати і впроваджувати нововведення. Саме інновації, пов'язані з високотехнологічним виробництвом, є ключовим фактором, який забезпечує високі позиції економічних суб'єктів в глобальному просторі, сприяють захисту інтересів держави від зовнішніх і внутрішніх загроз. А отже актуальність обраної тематики дослідження беззаперечна.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні та практичні аспекти «конкуренції» і «конкурентоспроможності» досліджували численні зарубіжні науковці: П. Хейне, Ф. Найт, Фрідріх А. фон Хаск, К.Р. Макконнелл, С. А. Брю, М. Портер, Й. Шумпетер та вітчизняні науковці: А.А. Постол, А.М. Собченко, О.А. Стахів, Т.А. Адамчук. Однак, підвищення конкурентоспроможності (здатності економіки задовольняти зростаючий сукупний попит і підтримувати експорт) є наразі для України основою для формування національної безпеки та ефективної економіки.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження конкуренції, як основи забезпечення ефективного розвитку національної економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Глобальна конкуренція – це боротьба країн за більш вигідні умови виробництва і збуту товарів, за світові ресурси і за ринки збуту продукції; суперництво за отримання найвищого прибутку від національного виробництва.

Здатність займати підні позиції в цій боротьбі визначається конкурентоспроможністю держави, та позиціонує Україну на світовій глобалізаційній економічній арені. Конкурентоспроможність виступає рушійною силою розвитку суспільства, є важливим інструментом економії ресурсів, підвищення якості товарів та рівня життя населення. Підвищення конкурентоспроможності продукції, галузей та підприємств відіграє надзвичайно важливу роль в умовах ринкової економіки.

Дослідження еволюції поглядів економістів на конкуренцію дозволило встановити, що вчені по-різному трактують цю категорію, виходячи з поведінкового, функціонального і структурного підходів.

Одними з перших до аналізу категорії «конкуренція» підійшли меркантилісти в XV-XVII ст. Основоположником класичної концепції конкуренції прийнято вважати А. Сміта [1]. Теорія конкуренції була узагальнена у праці «Дослідження про природу і причини багатства народів». Новизна його теорії полягала в тому, що він вперше сформулював поняття конкуренції як суперництва, що впливає на зростання або зниження цін і сформулював головний принцип конкуренції – принцип «невидимої руки». За Смітом, сутність конкурентної поведінки виробників складало «чесне» – без змови суперництво виробників за допомогою, як правило, цінового тиску на конкурентів.

Один з провідних світових фахівців у сфері конкурентної стратегії та міжнародної конкурентоспроможності, професор Гарвардської школи бізнесу Майкл Портер відзначав, що конкуренція виходить далеко за рамки діючих гравців і виділяв п'ять конкурентних сил: загроза появи на ринку нових учасників, загроза появи субститутів, ринкова влада покупців, ринкова влада постачальників і суперництво між діючими конкурентами. Споживачі, постачальники, субститути, потенційні учасники – все це «конкуренти» для підприємств певної галузі, які можуть бути більш-менш впливовими в залежності від конкретних обставин. Конкуренція в такому широкому сенсі може бути визначена як розширене суперництво [2, с. 40].

Американський економіст П. Хейне розуміє конкуренцію як прагнення якомога краще задовольнити критеріям доступу до рідкісних благ. Ф. Найт визначає конкуренцію як ситуацію, в якій конкуруючих одиниць багато і вони незалежні. К.Р. Макконнелл, С.А. Брю вважають, що конкуренція – це наявність на ринку великої кількості незалежних покупців і продавців, які можуть вільно виходити на ринок і залишати його. Й. Шумпетер трактував «конкуренцію», як динамічний процес, що веде до відкриття нового товару (технології), через механізм

«творчого руйнування», що очищає економіку від всього старого, непотрібного. Науковець стверджував, що принаймні з точки зору економічного зростання конкуренція являє собою суперництво старого з новим: нові товари, нові технології, нові джерела забезпечення потреб, нові типи організації. Нобелівський лауреат з економіки, австрійський вчений Фрідріх А. фон Хаск вказує на те, що конкуренція – це процес, за допомогою якого люди отримують і передають знання. Тільки завдяки конкуренції, на його погляд, на ринку приховане стає явним., що «конкуренція є динамічним процесом, особливо в країнах, що розвиваються [2].

При розгляді конкурентоспроможності також є відмінності в підходах економістів оскільки найчастіше сутність цієї категорії не має свого об'єктивного вираження.

Конкурентоспроможність належить до найбільш уживаних категорій оцінювання ступеня розвитку економічної системи підприємства, розглядається на різних рівнях та є одним із постійно діючих факторів його функціонування [3].

Стратегічну мету України в напрямку формування високорозвиненої соціально-орієнтованої економіки, що базується на знаннях та інноваціях, передбачено Стратегією сталого розвитку «Україна-2020», схваленою Указом Президента України № 5 від 12.01.2015 р., планами дій з імплементації Угоди про асоціацію з ЄС, зобов'язаннями України щодо досягнення національних Цілей сталого розвитку на період до 2030 р. Нажаль конкурентна позиція України є нерівноважною, що відображено у низці світових рейтингів.

Велика увага аналізу конкурентоспроможності країни та її кількісній оцінці приділяється в Глобальному звіті про конкурентоспроможність, що розробляється експертами Всесвітнього економічного форуму [4]. В табл. 1 представлено позиції України в загальному Індексі глобальної конкурентоспроможності за 2015-2018 роки.

Індекс глобальної конкурентоспроможності складається з більш ніж 100 змінних, що згруповані у 12 контрольних показників («Інституції», «Інфраструктура», «Макроекономічне середовище», «Охорона здоров'я та початкова освіта», «Вища освіта і професійна підготовка», «Ефективність ринку товарів», «Ефективність ринку праці», «Розвиток фінансового ринку», «Технологічна готовність», «Розмір ринку», «Відповідність бізнесу сучасним вимогам» та «Інноваційний потенціал»), які об'єднані 3-ма основними групами субіндексів: «Основні вимоги», «Підсилювачі продуктивності» та «Інновації та фактори вдосконалення». Згідно з даними дослідження за

2015-2018 роки, Україна погіршила свої позиції у 6 з 12 основних показників. Найбільше втрачено (мінус 30 пунктів) за складовою «Ефективність ринку праці». Тенденція до погіршення цього показника спостерігалася і в минулорічних дослідженнях, при чому за 2016-2017 Україна знизила відповідний показник на 17 пунктів. Також, Україна зазнала втрат за оцінкою інноваційної складової Індексу – («мінус» 9 пунктів), інфраструктурної («мінус» 3 пункти) та за складовою, що характеризує вищу освіту та професійну підготовку («мінус» 2 пункти). Отже, конкуренція означає суперництво між окремими суб'єктами ринкового господарства за найбільш вигідні умови виробництва і реалізації товарів, а конкурентоспроможність.

Таблиця 1

Індекс глобальної конкурентоспроможності України*

<i>Показники</i>	<i>Місце в рейтингу</i>			<i>Значення індексу (2017-2018)</i>
	<i>2015-2016 (140 країн)</i>	<i>2016-2017 (138 країн)</i>	<i>2017-2018 (137 країн)</i>	
Основні вимоги	101	102	96	4,2
інституції	130	129	118	3,2
інфраструктура	69	75	78	3,9
макроекономічне середовище	134	128	121	3,5
охорона здоров'я та початкова освіта	45	54	53	6,0
Підсилюючі продуктивності	65	74	70	4,1
вища освіта і професійна підготовка	34	33	35	5,1
ефективність ринку товарів	106	108	101	4,0
ефективність ринку праці	56	73	86	4,0
розвиток фінансового ринку	121	130	120	3,1
технологічна готовність	86	85	81	3,8
розмір ринку	45	47	47	4,5
Інновації та фактори вдосконалення	72	73	77	3,5
відповідність бізнесу сучасним вимогам	91	98	90	3,7
інновації	54	52	61	3,4
Загальне місце в рейтингу	79	85	81	4,1

Примітки* Індекс оцінюється від 0 до 7, більші значення якого є кращим.

Україна сьогодні належить до країн, які декларують важливість підвищення конкурентоспроможності для вирішення соціально-економічних проблем країни. Водночас структурно-технологічні зрушення, що відбулися в роки незалежності, значною мірою мали стихійний характер, а основні механізми зростання продовжують концентруватися в групі галузей, конкурентоспроможність яких в основному залежить від використання екстенсивних факторів виробництва і потребує відносно невисокого рівня інноваційної активності, ґрунтуючись на експорті сировинних товарів і продукції нижчих виробничих переділів, що обумовлює низьку конкурентоспроможність економіки, нееквівалентний обмін та значне відставання країни в соціально-економічному розвитку. В умовах глобалізації дедалі більшого значення для позиціонування країни на світовому ринку високотехнологічних товарів і послуг набуває міжнародне партнерство, залучення зарубіжних інвесторів до розвитку вітчизняної інноваційної сфери та використання можливостей міжнародної співпраці, в тому числі і в науковій сфері. Тому надзвичайно актуальним є визначення ролі та можливостей участі України в інноваційних програмах, зокрема тих, що реалізуються Європейським Союзом.

У сучасних умовах конкурентоспроможність країни визначається не стільки забезпеченістю різноманітними ресурсами, скільки ефективністю їх використання в реальному секторі економіки, активними інноваційними процесами, можливістю своєчасно генерувати і впроваджувати нововведення. Саме інновації, пов'язані з високотехнологічним виробництвом, є ключовим фактором, який забезпечує високі позиції економічних суб'єктів в глобальному просторі, сприяє захисту інтересів держави від зовнішніх і внутрішніх загроз.

Рік 2019 є важливою віхою в історії функціонування та формування Глобального індексу конкурентоспроможності 4.0 (чотири десятиліття). Індекс оцінює здатність економік забезпечувати більш високу продуктивність бізнесу, і як наслідок, більш високі темпи економічного зростання й економічного добробуту нації. Індекс глобальної конкурентоспроможності був розроблений Всесвітнім економічним форумом (ВЕФ). В 1979 році Клаус Шваб опублікував перше видання засідання ВЕФ, щодо оцінки конкурентоспроможності економік світу. Центральною темою програми оцінки

конкурентоспроможності є визнання того, що саме розвиток людини є ключовим фактором економічне зростання країни в цілому. Існують беззаперечні докази того, що зростання відбувається найбільш ефективно саме шляхом подолання бідності і поліпшення умов (якості) життя. Ґрунтуючись на оригінальній ідеї професора Клауса Шваба під керівництвом професора Ксав'є Сала-і-Мартін з Колумбійського університету (автор Індексу глобальної конкурентоспроможності), GCI 4.0 (Global Competitiveness Index 4.0) – є кульмінацією емпіричного дослідження розпочатого ще в 2015 році. Десятки фахівців, науковців, експертів з академічних кіл, міжнародних організацій, аналітичних центрів, центральних банків і урядів внесли свій вклад в концептуальне та технічне оновлення Індексу глобальної конкурентоспроможності особливо після кризи 2008 року. Щоб вчасно реагувати на глобальні виклики, необхідно створити відповідні механізми для зниження ризику нових фінансових криз і управляти соціально-економічними наслідками інновацій.

В доповіді Всесвітнього Економічного Форуму за 2018 рік використовується нова методологія, яка дає змогу якомога повніше врахувати вплив четвертої промислової революції на розвиток економік світу. Оновлений індекс оцінює економіку різних країн за 98-ма індикаторами, які розділені за 12-ма драйверами продуктивності. Для кожного індикатора, використовується шкала від 0 до 100, що вказує на те, наскільки близька економіка до ідеального стану або знаходиться на «кордоні» конкурентоспроможності. В табл. 2 представлено аналіз Індексу глобальної конкурентоспроможності України та Польщі за 2018 рік у розрізі 12 драйверів продуктивності.

Оцінити рівень глобальної конкурентоспроможності важливо для загальної самооцінки і аналізу основ факторно-орієнтованих показників. Розвиток економіки та прибуткове функціонування господарюючих суб'єктів залежить від інституційного середовища, в якому відбувається їх взаємодія. Однак однією з найбільших глобальніших проблем України є корупція, яка з 1991 року набула загрозливої для країни і державності форми. І як результат, відсутність реформ в оборонній сфері, медицині, освіті в усіх галузях економіки. За показником «Інституції» Україна в 2018 році займала 110 місце. А отже це і вплинуло на низькі позиції України в загальному Індексі глобальної конкурентоспроможності (83 місце).

Таблиця 2

**Індекс глобальної конкурентоспроможності України
та Польщі у розрізі 12 драйверів продуктивності (2018 рік)***

<i>Показники</i>	<i>Україна (83)</i>		<i>Польща (37)</i>		<i>Країна (країни) з найкращим результатом</i>
	<i>Бал</i>	<i>Місце</i>	<i>Бал</i>	<i>Місце</i>	
1. Інституції	46,3	110	57,1	53	Нова Зеландія
2. Інфраструктура	70,1	57	79,3	27	Сінгапур
3. Впровадження інформаційно- комунікаційних технологій	51,0	77	54,4	68	Республіка Корея
4. Макроекономічна стабільність	55,9	131	100	1	31 країна (США, Великобританія, Німеччина, Фінляндія, Сінгапур та ін.
5. Здоров'я	72,0	94	86,2	49	4 країни (Японія, Іспанія, Сінгапур, Гонконг**)
6. Кваліфікація	68,9	46	72,9	32	Фінляндія
7. Ринок товарів	55,3	73	61,2	38	Сінгапур
8. Ринок праці	59,5	68	59,8	62	США
9. Фінансова система	48,7	117	63,4	55	США
10. Ємність ринку	62,7	47	73,4	22	Китай
11. Динаміка бізнесу	55,3	86	61,5	55	США
12. Спроможність до інновацій	39,0	58	48,7	38	Німеччина

Примітки* Індекс оцінюється від 0 до 100, де 100 представляє оптимальну ситуацію або «межу» конкурентоспроможності (найкращий результат); ** особливий адміністративний район Китайської Народної Республіки.

Подолавши та викоринивши корупційну складову, коли будуть достатні грошові надходження, ефективно та раціональне їх використання, Україна зможе навести лад в усіх сферах економіки, зокрема і розвивати інфраструктуру (57 місце); «Впровадження ІКТ» – 77 місце; «Макроекономічна стабільність» – 131 місце; «Здоров'я» – 94 місце; «Кваліфікація» – 46 місце; «Ринок товарів» – 73 місце; «Ринок праці» – 68 місце; «Фінансова система» – 117 місце; «Ємність ринку» – 47 місце; «Динаміка бізнесу» – 86 місце; «Спроможність до інновацій» – 58 місце.

З огляду на інтеграцію України до ЄС, необхідно здійснити такі заходи державної підтримки підвищення конкурентоспроможності вітчизняних аграрних підприємств та продовольчої продукції: 1) всебічна підтримка сільгосптоваровиробників в орієнтації на споживача; 2) стимулювання забезпечення цінової доступності аграрної продовольчої продукції для всіх соціальних груп населення; 3) поширення використання «нішової» спеціалізації виробництв, що може забезпечити країну високоякісними сільськогосподарськими продуктами харчування та ефективний експорт; 4) розвиток органічного землеробства саме на базі малих аграрних підприємств та господарств населення як найбільш відповідного структурі їх агресурсного потенціалу; 5) використання маркетингових стратегій організації виробництва та збуту продовольчої продукції; 6) створення дорадчих та консалтингових структур, обслуговуючих кооперативів з метою забезпечення ефективної діяльності вітчизняних товаровиробників у сегменті малого та середнього агробізнесу [8].

Отже, за результатами обговорення ВЕФ успішні економіки повинні бути спрямовані на: формування противаг і економічних механізмів для запобігання фінансовим кризам або масовому безробіттю і реагувати на зовнішні загрози; бути гнучким, вчасно реагуючи на зміни, а не опиратися ним, тобто швидко адаптуватися до змін; побудову інноваційної екосистеми, де інновації інтенсифікуються на всіх рівнях, і всі зацікавлені сторони мають зробити свій внесок, щоб створити найкращі умови для нових ідей; прийняття людини, як орієнтиру в економічному розвитку. Це означає визнання того, що людський капітал має важливе значення для створення добробуту і будь-яка політика, яка негативно впливає на потенціал людських чинників, призведе до зниження економічного зростання в довгостроковій перспективі. Як наслідок, формування політики має гарантувати, що швидкість зміни і впровадження нових технологій, в кінцевому рахунку, призведуть до поліпшення умов життя кожної окремої людини. Одночасне поліпшення умов життя не може відбуватися на фоні зростання добробуту одних громадян і різкого зuboжіння інших. Саме зменшення кількості українців, які на даний час перебувають або на межі, або за межею бідності і є головною метою громадянського європейського суспільства. Ми повинні сформулювати платоспроможну більшість, яка може і хоче працювати на благо національної економіки.

**Позиції України та деяких країн світу за
Індексом глобальної конкурентоспроможності**

<i>Країна</i>	<i>2014-2015 (144 країни)</i>	<i>2015-2016 (140 країн)</i>	<i>2016-2017 (138 країн)</i>	<i>2017-2018 (137 країн)</i>
Україна	76	79	85	81
Грузія	69	66	59	67
Туреччина	45	54	55	53
Росія	53	45	43	38
Польща	43	41	36	39

Джерело: розраховано за даними Statistical Databases (Faostat) [5] та Держслужби статистики України [6].

Вже традиційно, рейтинг очолила Швейцарія. До десятки найконкурентоспроможніших, як і в попередньому дослідженні, увійшли США, Сінгапур, Нідерланди, Німеччина, Гонконг, Швеція, Великобританія, Японія та Фінляндія. Останніми в рейтингу були незмінно, країни Африки (Смен 137 місце в рейтингу). Збільшення конкурентоспроможності стає однією з провідних завдань економічної політики урядів держав та залежить від ступеня розвитку економіки.

Висновки. В умовах глобалізації економічних відносин та відкритості розвинених економік відбуваються істотні перетворення, пов'язані зі збільшенням значення концепції конкурентоспроможності. Внаслідок цього могутність будь-якої держави багато в чому визначається конкурентоспроможністю його виробників. Практика економічно розвинених держав демонструє, що між рівнем конкурентоспроможності економіки країни та господарюючих суб'єктів існує пряма залежність, що означає, чим сильніше конкуренція і різноманітніше форми її прояву на національному ринку, тим вище рівень конкурентоспроможності держави на міжнародному ринку. Конкуренція – двигун економічного прогресу. Це пояснюється тим, що ринкове суперництво призводить до успіху в тому випадку, якщо підприємець дбає не тільки про збереження, а й про розширення свого виробництва, для чого прагне вдосконалити технологію і організацію, підвищує якість товарів, їх інноваційність, знижує витрати на виробництво одиниці продукції і тим самим має можливість знизити ціни, розширює асортимент товарів, покращує обслуговування покупців. Конкуренція сприяє витісненню з виробництва неефективних підприємств, раціональному використанню ресурсів, запобігає диктату виробників по відношенню до споживача. В цьому

безперечна позитивна роль конкуренції в суспільному розвитку і підвищенні ефективності конкурентних ринків.

Література.

1. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Смит. – М. : Эксмо, 2007. – 960 с.
2. Портер М. Конкуренция : [учебное пособие] / М. Портер. – Москва : Вильямс, 2001. – 425 с.
3. Стахів О.А. Фактори конкурентоспроможності сільськогосподарського підприємства / О.А. Стахів, Т.Л. Адамчук // Економіка і суспільство. – 2017. – Вип. 12. – С. 360-365.
4. Competitiveness Report 2018. Professor Klaus Schwab, World Economic Forum. Insight Report. Switzerland. – 657 p. URL: <https://www.weforum.org/reports/the-global-competitiveness-report-2018/> (дата звернення 15.02.2019).
5. FAO, Statistical Databases (Faostat). [Electronic resource]. – Access mode: www.faostat.fao.org
6. Офіційний веб-сайт Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
7. Постол А.А. Регулювання конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції вітчизняних аграрних підприємств в умовах євроінтеграції [Електронний ресурс] / А.А. Постол, А.М. Собченко // Науковий вісник Херсонського державного університету Серія Економічні науки. – 2015. – № 10. – С. 50-53. – Режим доступу: http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_10/160.pdf
8. Батюк Л.А. Інноваційно-технологічні чинники глобального економічного розвитку / Л.А. Батюк, В.В. Антощенкова // Інтелект ХХІ: наук.журн. / Нац. ун-т харч. технол., Ін-т проблем конкуренції. – 2019. – Випуск № 1. – С. 29-32.

References.

1. Smit A. (2007) Issledovanie o prirode i prichinah bogatstva narodov [*Research on the nature and causes of the wealth of nations*]. Moscow: Jeksmo, p. 960 [in Russian].
2. Porter M. (2001). Konkurenciya [*Competition*]. Moscow: Vilyams, p. 425 [in Russian].
3. Stakhiv O.A., & Adamchuk T.L. (2017). «Factors of competitiveness of agricultural enterprise» [Factors of competitiveness of agricultural enterprise]. *Ekonomika i suspil'stvo – Economy and Society*, Vol. 12, pp. 360-365 [in Ukrainian].
4. FAO, Statistical Databases (Faostat). Retrieved from www.faostat.fao.org. [in English].
5. Oficijnyj veb sajt Derzhkomstatu Ukrai'ny [Official website of the State Statistics Service of Ukraine]. [ukrstat.gov.ua](http://www.ukrstat.gov.ua). Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].

7. Postol A.A., & Sobchenko A.M. (2015). Reguljuvannja konkurentospromozhnosti sil's'kogospodars'koi' produkciï' vitchyznjanyh agrarnyh pidprijemstv v umovah jevrointegraciï' [Regulation of Competitiveness of Agricultural Products of Domestic Agrarian Enterprises in the Conditions of European Integration]. *Naukovyj visnyk Hersons'kogo derzhavnogo universytetu Serija Ekonomichni nauky – Scientific Herald of Kherson State University Series Economic Sciences*, No 10, pp. 50-53. – Retrieved from http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_10/160.pdf [in Ukrainian].

8. Batjuk L.A. (2019). Innovacijno-tehnologichni chinniki global'nogo ekonomichnogo rozvitku [Innovative and technological factors of global economic development]. *Intelekt XXI: nauk. zhurn. Nac. un-t harch. tehnol., In-t problem konkurencii – Scientific Economic Journal of National University of Food Technology*, No 1, Vol. 2, pp. 29-32 [in Ukrainian].

Анотація.

Антощенко В. В. Конкурентоспроможність, як основа ефективної національної економіки.

У дослідженні доведено актуальність і беззаперечність підвищення конкурентоспроможності, як основи забезпечення ефективності національної економіки. Конкурентоспроможна економіка повинна бути спрямована на формування противаг і економічних механізмів для запобігання фінансовим кризам або масовому безробіттю і реагувати на зовнішні загрози. Вона повинна швидко адаптуватися до змін. Конкурентоспроможна економіка повинна бути спрямована на побудову інноваційної екосистеми, де інновації інтенсифікуються на всіх рівнях, і всі зацікавлені сторони мають зробити свій внесок, щоб створити найкращі умови для нових ідей. У сучасних умовах конкурентоспроможність країни визначається не лише забезпеченістю різноманітними ресурсами, а і ефективністю їх використання в реальному секторі економіки, активними інноваційними процесами, можливістю своєчасно генерувати і впроваджувати нововведення. Саме інновації, що пов'язані з високотехнологічним виробництвом є ключовим фактором, який забезпечує високі позиції економічних суб'єктів в глобальному просторі. Вони сприяють захисту інтересів держави від зовнішніх і внутрішніх загроз.

Ключові слова: конкуренція, конкурентоспроможність, індекс глобальної конкурентоспроможності, ринок, інновація.

Аннотация.

Антощенко В. В. Конкурентоспособность, как основа эффективной национальной экономики.

В исследовании доказано актуальность и бесспорность повышения конкурентоспособности как основы обеспечения эффективности национальной экономики. Конкурентоспособная экономика должна быть направлена на формирование противовесов и экономических механизмов для предотвращения финансовых кризисов или массовой безработицы и реагировать на внешние угрозы. Она должна быстро адаптироваться к изменениям. Конкурентоспособная экономика должна быть направлена на построение инновационной экосистемы, где инновации интенсифицируются на всех уровнях, и все заинтересованные стороны должны внести свой вклад, чтобы создать лучшие условия для

новых идей. В современных условиях конкурентоспособность страны определяется не только обеспеченностью различными ресурсами, а и эффективностью их использования в реальном секторе экономики, активными инновационными процессами, возможностью своевременно генерировать и внедрять нововведения. Именно инновации, связанные с высокотехнологичным производством, являются ключевым фактором, который обеспечивает высокие позиции экономических субъектов в глобальном пространстве. Они способствуют защите интересов государства от внешних и внутренних угроз.

Ключевые слова: конкуренция, конкурентоспособность, индекс глобальной конкурентоспособности, рынок, инновация.

Abstract.

Antoshchenkova V.V. Competitiveness as a basis of an effective national economy.

The research proved the relevance and indisputability of improving competitiveness as a basis for ensuring the effectiveness of the national economy. A competitive economy should be aimed at creating balances and economic mechanisms to prevent financial crises or mass unemployment and respond to external threats. It must be flexible, respond to changes in a timely manner, and not resist them, that is, quickly adapt to changes. A competitive economy should be focused on building an innovation ecosystem, where innovation is intensified at all levels, and all stakeholders must contribute to create better conditions for new ideas. In modern conditions, the country's competitiveness is determined not only by the availability of various resources, but also by the efficiency of their use in the real sector of the economy, active innovation processes, and the ability to generate and introduce innovations in a timely manner. It is innovations associated with high-tech production that are the key factor that ensures the high positions of economic actors in the global space. They help protect the interests of the state from external and internal threats.

Key words: competition, competitiveness, global competitiveness index, market, innovation.

УДК: 339.137.2:339.94

ТРАНСНАЦІОНАЛІЗАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

**БАТЮК Л.А., К.Е.Н., ДОЦЕНТ,
КВЯТКО Т.М., К.Е.Н., ДОЦЕНТ, БАБКО Н.М., К.Е.Н.,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ ПЕТРА ВАСИЛЕНКА**

Постановка проблеми в загальному вигляді. Сучасні тенденції світового економічного розвитку зокрема проявляються у фундаментальних змінах механізмів функціонування економічних систем різних рівнів. Насамперед, це пов'язано з посиленням

міжнародного руху капіталу, товарів, послуг та інтелектуальної власності в умовах зниження бар'єрів між національними ринками, зростанням відкритості світової економіки, що у свою чергу стало причиною формування ринків нового типу – глобальних ринків. Проявом інтеграції економічних систем на макрорівні, наслідком їх інтернаціоналізації стає процес транснаціоналізації. Ключовим аспектом цього дослідження є визначення перспектив та наслідків економічних перетворень під впливом транснаціоналізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методологічні засади дослідження глобальної інтеграції економічних систем закладено в роботах А. Маршалла, Дж. Стігліца, Й. Шумпетера. Дослідженню проблематики і розвитку процесу транснаціоналізації у світовому господарстві присвячено роботи Дж. Гелбрейта, Р. Коуза, П. Кругмана, М. Портера та інших. Ряд робіт українських вчених-економістів є вагомим внеском у дослідження процесів глобальної інтеграції та транснаціоналізації економічних систем. Значну увагу цій проблематиці приділяли Д. Лук'яненко, А. Поручник, О. Білорус, та ін. Проте незважаючи на велику кількість публікацій у питаннях транснаціоналізації та глобальної економічної інтеграції, ця проблема є надзвичайно динамічною, а тому потребує подальшого дослідження.

Формулювання цілей статті. Метою статті є визначення основних рис, напрямків та наслідків транснаціоналізації національних економічних систем в умовах глобалізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Однією з ключових тенденцій глобального економічного розвитку є транснаціоналізація національних економічних систем. На всіх стадіях свого руху – від виробництва до кінцевого споживання – суспільний продукт поступово втрачає національні ознаки, стаючи універсальним і здатним, з точки зору споживчих якостей, задовольняти потреби суб'єктів будь-якої країни.

Транснаціоналізація, будучи вищою формою інтернаціоналізації національних економік і економічним базисом їх зростаючої єдності і взаємозалежності, визначає характер взаємодії держав зі світовим господарством і реалізується через їх зовнішньоекономічні зв'язки. Вона слугує матеріальною основою світового ринку, міжнародної торгівлі та руху факторів виробництва, економічного співробітництва між країнами і народами. Транснаціоналізації притаманні внутрішні суперечності розвитку, які випливають з асиметричності міжнародних економічних відносин і неоднорідності країн-учасниць міжнародного поділу праці. Останні відрізняються між собою за природними умовами, рівнем соціально-економічного, політичного та

інституційного розвитку, а також за рівнем продуктивності суспільної праці та приналежності до субрегіональних, регіональних і міжнародних організацій. Саме ефективність включення національних економік країн світу в процеси транснаціоналізації все більшою мірою зумовлює їх диспозицію на економічній карті світу і можливості впливу на кількісно-якісні параметри глобальної економічної системи.

Транснаціоналізація обумовлює формування міцних каналів міжнародної науково-технологічної, виробничої, інвестиційно-фінансової взаємодії національних економік і визначає умови і параметри їх конкурентоспроможності на світових ринках. Транснаціоналізація є економічним механізмом, який встановлює нові соціальні пріоритети, цілі міжнародної політики держав, характер і динаміку інтернаціоналізації господарського життя в ХХІ столітті. Тому в міжнародній економіці виділяють два рівні транснаціоналізації: рівень бізнесового середовища та рівень національних економічних комплексів.

Процесу транснаціоналізації національних економічних систем в глобальному просторі притаманний ряд спільних рис: зведення до відносно однакового рівня виробничих витрат; інтенсивна диверсифікація виробництва з постійним прискоренням оновленням номенклатури продукції; посилення стандартизації продукції; усунення дублювання виробництва однотипних виробів; орієнтація виробників на задоволення індивідуальних потреб споживачів; формування глобального попиту і глобальної пропозиції; зародження нових механізмів поширення влади монополій на підприємства немонополізованого сектору; превалювання нематеріального сектору і ключова роль інноваційно-технологічного компонента в її функціонуванні; наростання структурних змін з дедалі більшим залученням до них інноваційно-смілих виробництв; посилення асиметричності і стрибкоподібності розвитку окремих глобальних корпорацій і охоплення їх діяльністю практично всіх країн світу; стрімке зростання надконцентрації глобального капіталу; втягування в межі глобальної конкуренції окремих національних регіонів країн світу та ін. [1].

Ключовими елементами транснаціоналізації виробничого процесу виступають ТНК, які в результаті реалізації конкурентоспроможних стратегій прагнуть отримати як національний, так і інтернаціональний дохід. Саме ці суб'єкти економічних відносин дозволяють представити транснаціоналізацію як складну багатофункціональну систему взаємозв'язків, які впливають на розвиток

всієї економічної системи [2]. Світові тенденції інтернаціоналізації виробництва і капіталу, лібералізації зовнішньої торгівлі та процес приватизації дали змогу ТНК стати чільним важелем глобального економічного розвитку. Глобалізація впродовж останніх десятиліть характеризується домінуванням у світовій економіці ТНК, які контролюють 70-90 % світових ринків товарів, послуг, технологій, а загальний обсяг реалізації 200 найбільших з них становить понад 30 % світового валового внутрішнього продукту [3]. Серед 100 провідних ТНК світу найбільшу питому вагу займають саме американські корпорації; найбільшу динаміку зростання демонструють японські корпорації; європейським ТНК належить найбільша частка ринку фармацевтичної та хімічної продукції. Першу десятку найпотужніших державних нефінансових корпорацій світу у 2013 р. склали Volkswagen Group, Eni SpA, Enel SpA, EDF SA, GDF Suez, Deutsche Telecom AG, CITIC Group, Statoil ASA, Airbus Group NV, General Motors Co. загальна вартість їх активів становила 2,7 трлн дол. США, загальний продаж товарів – 1,2 трлн дол. США, а сукупна зайнятість – 1,7 млн. чол.

Однак, навіть беручи до уваги швидкі темпи зростання чисельності ТНК (1970 р. – близько 7 тис; 2015 р. – близько 77 тис), ключові сегменти на цільових ринках посідають 2-3 ТНК, які є монополістами у певному секторі. Так, наприклад, ринок цивільного літакобудування, щорічні масштаби якого оцінюються в 1 трлн. дол. США та 16 тис. літаків, контролюють лише 2 компанії – «Boeing» та «Airbus Industry». При цьому 73 % обсягу глобального автомобільного ринку монополізували лише 10 концернів, серед яких провідні позиції посідають – «General Motors» (13 % у 2014 р.), «Toyota» (11 %), «Ford» (9 %), «Renault-Nissan» (8 %), «Volkswagen» (8 %), «Hyundai-Kia» (6 %) та «Honda» (5 %). Ще вищий рівень транснаціоналізації фіксується в галузях, пов'язаних з інформаційними технологіями. Так, за даними компанії «Blumberg», у 2009 р. 73 % світового ринку напівпровідників монополізували десять концернів, з-поміж яких лідирують «Taiwan Semiconductor Manufacturing Company» (46 %), «United Microelectronics Corporation» (14 %), «Chartered Semiconductor» (8 %), «GlobalFoundries» (5 %) та «Semiconductor Manufacturing International Corporation» (5 %) [3, с. 196].

Загалом у світі спостерігається концентрація влади та капіталу «в руках» 50 найпотужніших ТНК. Так, у 1950-1960-ті рр. у світі налічувалося 500 найвпливовіших ТНК, у 1970-1980-ті рр. на розвиток

світової економічної ситуації впливало 200 корпорацій, 2000-2010-ті рр. їх кількість скоротилася до 150-120, сьогодні ця кількість скорочується до 50 ТНК [4].

Переважає також їх частка в експорті, накопиченні капіталу, НДДКР та інновації (сучасні ТНК володіють приблизно 95 % світових патентів і ліцензій) [5], що свідчить про безумовне домінування в глобальній економіці великомасштабного транснаціонального сектору. Це створює необхідні передумови для безперешкодного включення глобального капіталу у відтворювальні взаємозв'язки національних економік з руйнуванням відтворювальної цілісності національних народногосподарських комплексів і формуванням нових галузевих пропорцій глобального виробництва.

В умовах, коли сектор науки і науково-інформаційного обслуговування виробництва стає безпосередньою продуктивною силою і все більше зростається з процесом відтворення, перетворюючись в провідну галузь економіки, в глобальній економіці все більш рельєфно проявляється тренд глибокої інтеграції сфер матеріального і інтелектуального виробництва, зростання рівня наукового насичення виробничого процесу, високої динаміки збільшення абсолютних і питомих витрат на науку. Про це свідчать показники кадрового наукового потенціалу і рівні витрат на НДДКР в провідних країнах світу. Зокрема, країни ОЕСР витрачають на фінансування інноваційних розробок щорічно до 3,82 % свого ВВП, що забезпечує їм глобальне лідерство у науково-технологічній сфері [6].

Один з основних напрямків сучасної транснаціоналізації національних економічних систем – це міжнародна науково-технологічна та інноваційна співпраця на основі стимулювання науково-дослідницької та технологічної кооперації, оскільки динамічний розвиток науково-технічного прогресу не дає кожній країні поодиночки проводити масштабні наукові дослідження і розробки, не кажучи вже про розвиток фундаментальної науки. Отже, поглиблення кооперації в галузі науково-дослідних розробок і технологій вийшло за рамки національних кордонів, сформувавши ефективні механізми міждержавного науково-технологічного та інноваційного співробітництва. Основою для його інтенсифікації в умовах транснаціоналізації національних економічних систем є високий рівень дослідницької та технологічної (міжфірмової) кооперації в сфері НДДКР. Зокрема, за показниками розвитку дослідницької та технологічної кооперації провідні позиції займають Фінляндія, Японія,

США, Швейцарія, Швеція, Німеччина – країни, які завдяки державній підтримці добросусідським відносинам між науково-дослідними, освітніми та виробничими структурами побудували ефективні національні кластерні мережі.

Поглибленню транснаціоналізації національних економічних систем країн світу в значній мірі сприяє інтеграція їх національних фінансових систем. Вона відбувається по каналах транскордонного володіння фінансовими активами, припливу і відпливу іноземного інвестиційного та кредитного капіталу, накопичення зовнішніх активів і пасивів країн та ін.

Глобальні перетворення формують високу динаміку транснаціоналізації сфери обміну. Для неї характерні такі риси: реальне функціонування глобальних ринків товарів, послуг, капіталів, робочої сили, технологій, інформації і знань; збільшення в міжнародних товарних поставках частки компонентів і напівфабрикатів при зменшенні обсягів торгівлі готовими виробами; випереджальні темпи зростання торгівлі послугами; все більш широке залучення в міжнародні торговельні відносини країн, що розвиваються; підвищення рівня внутрішньорегіональної торгівлі в рамках інтеграційних союзів та ін.

Підтвердженням високої динаміки транснаціоналізації сфери обміну є збереження протягом останніх десятиліть стійко високих темпів зростання світової торгівлі, в чому проявляються розширення експортоорієнтованих секторів національних економік країн світу і превалювання в глобальному виробничому процесі транснаціональних корпорацій. Так, на тлі нерівномірного розвитку окремих національних економік і регіонів в певні історичні періоди довгострокового характеру набув процес випереджаючого зростання світової торгівлі в порівнянні з темпами зростання світового виробництва. Так, в 1981-2009 рр. світова торгівля зростала щорічно приблизно на 4,5 %, тобто в 1,6 рази, швидше, ніж світове виробництво, а вже в 2010 р в порівнянні з 2009 р приріст світової торгівлі товарами склав 13,8 % проти 3,8 % зростання світового ВВП. Взагалі ж за 1950-2012 рр., незважаючи на глибокий спад 1970-1980-х рр. і світову економічну рецесію 2007-2008 рр., світова торгівля випереджала щонайменше в 1,6 рази сукупний ВВП світу.

Висновки. Роль ТНК у розвитку світової економічної системи неухильно зростає і перетворює їх в основний важіль суспільного розвитку. Останнє обумовлюється тим, що саме ТНК спеціалізуються на створенні та впровадженні близько 80 % новітніх технологій, які сьогодні є запорукою стрімкого та ефективного розвитку економіки.

Саме ТНК визначають динаміку та структуру світового господарства, рівень конкуренції, контролюють рух світового капіталу, виступають основними інвесторами для країн економіки яких розвиваються (у результаті чого мають широкий вплив на різні сфери господарювання цих країн), стимулюють процес міжнародної трудової міграції. Як свідчить практика, сьогодні держави втрачають можливість контролю над функціонуванням ТНК, які в свою чергу, перебирають на себе ряд їх функцій, пов'язаних з забезпеченням суспільного розвитку та охороною навколишнього середовища.

Література.

1. Батюк Л.А., Квятко Т.М., Бабко Н.М. Суспільні ринкові трансформації: глобальний контекст. Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства: Економічні науки. Харків: ХНТУСГ, 2018. Вип. 193. С. 110-120.

2. Квятко Т.М., Рижикова Н.І. Генезис теорій конкуренції та прикладні засади їх імплементації в інноваційно-інвестиційному розвитку соціально-економічних систем. Актуальні проблеми інноваційної економіки. 2017. № 4. С. 45-54.

3. Глобальное экономическое развитие: тенденции, асимметрии, регулирование: монография / Д. Лукьяненко и др.; под научн. ред. Д. Лукьяненко, А. Поручника, В. Колесова. Киев: КНЭУ, 2013. 740 с.

4. Столярчук Я.М. Глобальна транснаціоналізація бізнес-діяльності. Зовнішня політика і дипломатія: традиції, тренди, досвід. Серія «Економічні науки». 2015. Вип. 22. С. 86-94.

5. Report of the Secretary-General of UNCTAD to UNCTAD XIII. Development-led globalization: Towards sustainable and inclusive development paths. – N. Y.; Geneva: UN, 2011. – 136 p.

6. Ковтун О. І. Інноваційні стратегії в системі забезпечення конкурентоспроможності для вітчизняних підприємств: теоретико-методологічні засади формування та реалізації: монографія. Львів: АКА, 2013. 352 с.

7. Кушник П.О., Ковтун О.І., Башнянин Г.І. Джерела і стратегії розвитку та забезпечення конкурентного лідерства сучасних корпорацій у глобальній економіці. Економіка України. 2015. № 7. С. 72–86.

8. Глобальные трансформации современности / Ю.Н. Пахомов и др.; под ред. Ю.Н. Пахомова, Ю.В. Павленко. Киев: Наук. думка. 2006, 565 с.

References.

1. Batiuk L.A., Kviatko T.M., & Babko N.M. (2018). Suspilni rynkovi transformatsii: hlobalnyi kontekst. [Public Market Transformations: Global Context]. *Bulletin of Kharkiv National Technical University of Agriculture: Economic Sciences*. (pp. 110-120). Kharkiv: KhNTUSH. Vol. 193. [in Ukrainian].

2. Kviatko T.M., & Ryzhykova N.I. (2017). Henezys teorii konkurenttsii ta prykladni zasady yikh implementatsii v innovatsiino-investytsiynomu rozvytku sotsialno-ekonomichnykh system [Genesis of the Theory of Competition and Applied Fundamentals of their Implementation in the Innovation-Investment Development of Socio-Economic Systems]. *Aktualni problemy innovatsiinoi ekonomiky - Actual problems of innovative economy*. No 4. pp. 45-54 [in Ukrainian].

3. Lukianenko D., Poruchnyk A., & Kolesov V. et al. (2013). *Globalnoe ekonomicheskoe razvitiie: tendentsii, asimetrii, regulirovanie. [Global economic development: trends, asymmetries, regulation]*. D. Lukianenko, A. Poruchnyk, & V. Kolesov (Eds.). Kiev: KNEU. p. 740 [in Russian].

4. Stoliarchuk Ya.M. (2015). Hlobalna transnatsionalizatsiia biznes-dialnosti [Global transnationalization of business activities]. *Zovnishnia polityka i dyplomatiia: tradytsii, trendy, dosvid. Seriia «Ekonomichni nauky» – Foreign Policy and Diplomacy: Traditions, Trends, Experience. Series «Economic Sciences»*. Vol. 22. pp. 86-94 [in Ukrainian].

5. Report of the Secretary-General of UNCTAD to UNCTAD XIII. Development-led globalization: Towards sustainable and inclusive development paths. N.Y.; Geneva: UN, 2011. p. 136 [in English].

6. Kovtun O.I. (2013). *Innovatsiini stratehii v systemi zabezpechennia konkurentospromozhnosti dlia vitchyznianykh pidpriemstv: teoretyko-metodolohichni zasady formuvannia ta realizatsii. [Innovative Strategies in the System of Providing Competitiveness for Domestic Enterprises: Theoretical and Methodological Principles of Formation and Implementation]*. Lviv: LKA, p. 352 [in Ukrainian].

7. Kutsyk P.O., Kovtun O.I., & Bashnianyn H.I. (2015). Dzherela i stratahemy rozvytku ta zabezpechennia konkurentnoho liderstva suchasnykh korporatsii u hlobalnii ekonomitsi [Sources and stratagems of development and ensuring the competitive leadership of modern corporations in the global economy]. *Ekonomika Ukrainy – Ukraine economy*. No 7. pp. 72-86 [in Ukrainian].

8. Pahomov Yu.N. (2006). *Globalnyie transformatsii sovremennosti [Global transformations of the present]*. Kiev: Science. opinion. p. 565 [in Russian].

Анотація.

Батюк А.А., Квятко Т.М., Бабко Н.М. Транснаціоналізація національних економічних систем в умовах глобалізації.

У даній статті було визначено основні спільні риси та напрямки транснаціоналізації національних економічних систем в умовах глобалізації. Встановлено, що транснаціоналізація визначає характер взаємодій держав зі світовим господарством і реалізується через їх зовнішньоекономічні зв'язки. На основі дослідження сучасних тенденцій розвитку процесу транснаціоналізації визначено її можливості впливу на кількісно-якісні параметри глобальної економічної системи. Аргументовано подвійний характер впливу транснаціональних корпорацій на розвиток світової економіки. Визначено вплив ТНК на розвиток науково-технічного прогресу у світі.

Ключові слова: глобалізація, транснаціональні корпорації, транснаціоналізація, національні економічні системи, конкурентні переваги.

Аннотация.

Батюк Л.А., Квятко Т.Н. Бабко Н.Н. Транснационализация национальных экономических систем в условиях глобализации.

В данной статье были определены основные общие черты и направления транснационализации национальных экономических систем в условиях глобализации. Установлено, что транснационализация определяет характер взаимодействия государств с мировым хозяйством и реализуется через их внешнеэкономические связи. На основе исследования современных тенденций развития процесса транснационализации определены ее возможности влияния на количественно-качественные параметры глобальной экономической системы. Аргументировано двойственный характер влияния транснациональных корпораций на развитие мировой экономики. Определено влияние ТНК на развитие научно-технического прогресса в мире.

Ключевые слова: глобализация, транснациональные корпорации, транснационализация, национальные экономические системы, конкурентные преимущества.

Abstract.

Batyuk L.A., Kvyatko T.N., Babko N.N. Transnationalization of national economic systems in the context of globalization.

This article identified the main common features and directions of transnationalization of national economic systems in the context of globalization. It is established that transnationalization determines the nature of the interaction of states with the world economy and is realized through their foreign economic relations. Based on the study of modern trends in the process of transnationalization, its potential for influencing the quantitative and qualitative parameters of the global economic system is determined. The dual nature of the influence of transnational corporations on the development of the world economy is argued. The influence of TNCs on the development of scientific and technological progress in the world has been determined.

Key words: globalization, transnational corporations, transnationalization, national economic systems, competitive advantages.

УДК 33.025.12

**ВПЛИВ РЕСУРСНОГО ДОСТАТКУ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ
ІНСТИТУЦІЙНОГО РОЗВИТКУ РЕСУРСНИХ ЕКОНОМІК**

**БЕЛОУСОВА О.С., К.Н.ДЕРЖ. УПР., ДОЦЕНТ,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІАБСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ ПЕТРА ВАСИЛЕНКА**

Постановка проблеми у загальному вигляді. Пожвавлення інтересу до вивчення інститутів та інституціоналізму, не лише в економіці, а й в різних сферах державного управління, визначає низку основних питань: як формуються інститути найбільш та найменш

розвинутих країн, як вони впливають на економічні показники та ефективність державного управління, в чому причини існуючих розбіжностей і які фактори призводять до ефективного, або навпаки неефективного інституційного устрою різних держав. Виникає закономірне питання, чому так, деякі країни змогли створити правила та норми, які сприяють зростанню і соціальному прогресу, а деякі, в тому числі і Україна, навіть змінюючи інституційну структуру у відповідність із політичною та економічною модернізацією, породжують та зберігають неефективні інституції.

В останні 15 років вчені активно досліджують взаємозв'язок між ресурсним достатком і якістю інститутів. При цьому вивчається вплив в обох сторони: як достаток впливає на інститути і як інститути впливають на виникнення ресурсного прокляття. Можна впевнено стверджувати, що саме характер суспільних інститутів, що існують в тій чи іншій країні, визначає успіх або провал розвитку даної країни в довгостроковій перспективі. При цьому вважаємо, що в принципі, не існує ідеальної моделі інституційної структури, яку б можна було б впровадити, досліджуючи зарубіжний досвід, та гарантовано отримати ефективну економіку та державне управління, гарантований соціальний прогрес.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання дослідження інституційного середовища та впливу інститутів на ефективність економіки, публічного управління та соціальної сфери, знайшли відображення в наукових працях багатьох зарубіжних дослідників, зокрема: А. Аузана [4], Г. Бортіса [2], Є. Бера [13], О. Вільямсона, Д. Норта [7], В. Полтеровича, К. Сабліна [8], Дж. Стігліца, О. Сухарева [11].

Проблематика впливу державних інститутів на структурні перетворення в національній економіці розкрита в працях таких вітчизняних науковців як: З. Ватаманюка [5], О. Власюка, І. Манцурова [6], А. Гриценка, С. Єрохіна [3], А. Мельник, С. Степаненка [9], А. Ткача [12].

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження механізмів трансмісії ресурсного достатку в ресурсне прокляття; визначення поняття ефективних інститутів; узагальнення результатів досліджень впливу інституційного розвитку на подолання ресурсного прокляття; визначення інститутів, що в більшій мірі сприяють розвитку економіки, обґрунтування рекомендацій по створенню адекватних інститутів для країн, багатих на природні ресурси.

Виклад основного матеріалу дослідження. Україна – одна з найбільших країн Європи за територією та чисельністю освіченого міського населення. Країна №1 за площею родючих ґрунтів і технічних талантів, лідер за географічною досяжністю найбільших світових ринків. Країна з дешевою електроенергією та багатими надрами, відкрита для бізнесу та в цілому достатньо демократична країна. Водночас це країна з надзвичайно бідними громадянами. І справді, саме узурпація економічних і політичних ресурсів (екстрактивність інститутів) лежала в основі довгої історії занепаду України. Однак сьогодні ми маємо справу вже не з причинами, а з наслідками, які значно глибше простої корупції чи несправедливого розподілу благ.

Дослідження, присвячені впливу ресурсного достатку на інститути або його залежності від них, можна розділити на три групи:

- вплив ресурсного достатку на корупцію;
- вплив ресурсного достатку на такі політичні інститути, як рівень розвитку демократії і авторитаризм;
- вплив ресурсного достатку на політичну стабільність і на можливе виникнення збройних конфліктів як крайньої форми політичної нестабільності.

Результати досліджень впливу ресурсного достатку на демократію і виникнення конфліктів суперечливі. Наприклад, автори одного з досліджень [Arezki, Brückner 2009] знаходять негативний вплив на політичні свободи, але позитивне – на цивільні права і т. п. [17]

Результати досліджень впливу ресурсного прокляття на корупцію трохи більш стабільні (хоча серед них теж є роботи, автори яких його не знаходять). В [Arezki, Brückner 2009] на основі даних з 1992 по 2005 рік підтверджується його вплив на рівень корупції, який вимірюється за індексом корупції PRS, для 31 нафтовидобувної країни. Автори [Busse, Gröning, 2013] досліджують вплив експорту ресурсів на корупцію в 1984-2007 роках в 129 країнах і знаходять позитивну залежність [13].

Вперше термін «ресурсне прокляття» був введений британським економістом Річардом Оті (Richard Auty) в його книзі, присвяченій розвитку країн, багатих мінеральним сировиною [Auty, 1993]. У 1995 році економісти Джеффрі Сакс і Ендрю Уорнер провели статистичне дослідження, в якому показали, що у країн з високою часткою експорту сировини в довгостроковій перспективі темпи зростання ВВП на душу населення нижче, ніж у країн з меншою часткою сировини в експорті [Sachs, Warner, 1995] [14].

Ресурсним прокляттям вважається феномен, що полягає в тому, що економіка багатих на природні ресурси країн розвивається більш низькими темпами, ніж країн, бідних ресурсами, або їх ВВП на душу населення і зовсім показує негативні темпи зростання. Цей феномен став доволі дискусійним та більшість дослідників не погоджувались із його існуванням.

Тим часом автори пізніших досліджень практично одноголосно стверджують: якщо ресурсного прокляття і не існує в середньому по всій групі сировинних країн, то воно, як правило, спостерігається у країн зі слабкими інститутами.

Ресурсне прокляття пов'язано з рентними доходами, які занадто легко дістаються і занадто нерозумно витрачаються. Згідно усталеній думці, високий рентний дохід створюється в першу чергу нафтовою промисловістю, яка більшою мірою, ніж будь-яка інша, здатна породжувати ресурсне прокляття. Не тільки через високу ренти, а й тому, що нафтову галузь найлегше областити податками, а високі початкові інвестиції створюють передумови для домінування в ній державної власності. Таким чином, виникає хороший плацдарм для появи держави-рантє.

Існує й альтернативна ієрархія природних ресурсів з точки зору їх потенціалу по створенню ресурсного прокляття. Автори дослідження [Boschini, et al., 2007] стверджують, що він вище всього у копалин, які не тільки створюють високу вартість, але і мають низькі витрати на зберігання і транспортування і які відносно нескладно продати. Контроль над такими ресурсами набагато привабливіший, оскільки дає можливість легкого отримання незаконних вигод, і він настільки привабливий, що боротьба може дійти до збройного конфлікту [16].

При такому підході нафта виявляється тільки на третьому місці, серйозно поступаючись алмазам, та й кольоровим металам. Нижче нафти і приблизно на одному рівні розташовуються кава, какао, цукор і деревина. Зовсім низько – сільськогосподарська продукція і риба.

У сучасній економічній науці прийнято розрізняти ресурсну залежність (resource dependence) і ресурсне достаток, або достаток ресурсів (resource abundance). Не всі багаті на ресурси (resource-rich) країни від ресурсів залежать. Прикладами останніх є Австралія, Канада, США і Південна Африка [12].

Сакс і Уорнер запропонували взяти в якості запобіжного ресурсного достатку «частку експорту сировини в ВВП країни». В рамках цієї традиції зазвичай пропонується вважати багатими на ресурси країнами ті, в яких частка ресурсів у експорті або доходи

бюджету перевищує 20 %. Таке граничне значення використовується, наприклад, в одному з досліджень МВФ [Berg, et al., 2012] [13].

Коли мова йде про подолання ресурсного прокляття, фахівці звертають увагу як на економічні показники - зростання і диверсифікацію економіки, так і на соціальні - розвиток демократії. При цьому диверсифікація не є самоціллю, але вона сприяє економічному росту, забезпечує хоча б часткове збереження рівня ВВП при вичерпанні ресурсів і вирішує ряд інших економічних проблем.

Зазвичай механізми трансмісії ресурсного достатку в прокляття ділять на дві великі групи: макроекономічні та політ економічні [8].

До першої групи відносять «голландську хворобу», яка полягає в тому, що через експорт ресурсів за високими цінами національна валюта зміцнюється – і це знижує прибутковість і конкурентоспроможність інших галузей. На тлі високих цін на сировинні товари вкладення в переробний сектор стають неприбутковими у порівнянні із вкладеннями в видобувний.

Друга група причин пов'язана з державним управлінням. Ресурсний достаток стимулює активність в пошуках ренти (rent seeking), пов'язаної із корупцією і високими державними витратами («ненажерливістю»), збільшує ймовірність політичних репресій і військових конфліктів [15].

Економісти сходяться в тому, що в країнах з низьким рівнем інституційного розвитку ресурсний достаток породжує авторитарні інститути і навіть анархію, при якій неможливо гарантувати права власності. Велика рента - надто ласий шматок для правителів, і прагнення взяти її під контроль може стати причиною запеклої боротьби за владу і збройного конфлікту.

Фінансування нерационально надмірної зайнятості в держсекторі, а також завищених пенсій і зарплат вважаються політично привабливим способом розподілу природної ренти. Вони є непрямою формою підкупу виборців з метою виграти наступні вибори [Robinson, 2006] [14].

Одним з проявів держави-рантє, є штучне стимулювання імпортозаміщення: вітчизняне виробництво сприяє зайнятості. Ще однією проблемою багатьох ресурсами країн може стати накопичення великих боргів під час економічного буму, оскільки їх бюджетна політика занадто проциклічна і держава витрачає навіть більше, ніж заробляє, фінансуючи дефіцит запозиченнями.

Економічні інститути визначають стимули і обмеження економічних суб'єктів, а також результати функціонування економіки.

Як такі, інститути являють собою рішення товариства, прийняте з урахуванням їх значення. Оскільки різні групи і індивіди, як правило, отримують вигоду від різних економічних інститутів, зазвичай даний суспільний вибір супроводжується конфліктом інтересів, який, в кінцевому рахунку, вирішується на користь груп, що володіють більшою політичною владою [9].

У свою чергу, обсяг політичної влади в суспільстві залежить від політичних інститутів і розподілу ресурсів. Політичні інститути визначають обсяг політичної влади *de jure*, тоді як групи, що володіють великими економічними ресурсами, можуть, як правило, мати велику політичну владу *de facto*. З цієї причини ми розглядаємо відповідні теоретичні рамки як динамічні, де політичні інститути і розподіл ресурсів є базовими змінними. Дані змінні також змінюються з часом, оскільки існуючі економічні інститути впливають на розподіл ресурсів, а групи, що володіють сьогодні політичною владою *de facto*, прагнуть змінити політичні інститути з тим, щоб розширити свою політичну владу *de jure* в майбутньому [11].

Економічні інститути сприяють економічному зростанню, коли політичні інститути надають владу групам, зацікавленим в широкомасштабному захисті прав власності, вводять ефективні обмеження індивідів, що володіють владою, і коли можливості отримання ренти можновладцями відносно невеликі.

Один з найвідоміших дослідників інститутів і нобелівський лауреат Дуглас Норт в програмній статті «Інститути» [North, 1991] визначив їх так: «Інститути - це обмеження, встановлені людиною, які структурують економічну, політичну і соціальну взаємодію. Концепція інституційної еволюції Д. Норта претендує на пояснення найзагальніших закономірностей розвитку людського суспільства. У складі інститутів Норт виділяє три головних складових: а) неформальні обмеження (традиції, звичаї, соціальні умовності), які складаються спонтанно, без чийогось свідомого задуму, як побічний результат взаємодії безлічі людей, які переслідують власні інтереси (багато в цьому процесі проявила теорія ігор - Р. Аксельрод, Р. Сагден і ін.), і змінюються лише поступово; б) формальні правила (конституції, закони, судові прецеденти, адміністративні акти) встановлюються і підтримуються свідомо, найчастіше - силою держави, і допускають різку одномоментну ломку (в періоди революцій); в) механізми примусу, що забезпечують дотримання правил (суди, поліція і т.д.) [7].

Інститути визначають систему стимулів в економіці і задають напрямок змін - економічне зростання, стагнація або падіння. Стосовно

інститутів «круговорот речовин в природі» виглядає так: формальна політична влада створює економічні інститути, які, в свою чергу, визначають розподіл ресурсів, а воно веде до реальної політичної влади (може відрізнитися від формальної) [6].

Теоретики інститутів вважають, що економічні та політичні інститути взаємно впливають один на одного: якщо політична влада - це монополія вузької групи, то права власності всіх інших не можуть бути добре захищені. З іншого боку, якщо економічні інститути ведуть до нерівного розподілу ресурсів, то політичні інститути не можуть бути демократичними [1].

До економічних інститутів в першу чергу відносять ті, які визначають права власності; регулюють виконання контрактів, взаємодія між економічними суб'єктами і бар'єри на вхід. Головними політичними інститутами вважаються форма правління, обмеження на поведінку політиків і еліт, поділ влади, виборче право (в разі демократії) [10].

Інститутом також вважається рівень корупції - правда, важко сказати, економічний це інститут або політичний (група PRS, що випускає довідник з ризиків країн, відносить рівень корупції до політичних). В емпіричних дослідженнях в якості запобіжного розвитку інститутів зазвичай використовують ті чи інші індекси [16].

Інституційні зміни можуть виникати спонтанно, за рахунок стихійного взаємодії дій окремих господарюючих суб'єктів, - тоді змінюються неформальні правила гри - і свідомо, під впливом держави, що змінює ті чи інші формальні правила гри. Перший з основних джерел змін - це зрушення в структурі відносних цін. Технічний прогрес, відкриття нових ринків, зростання населення ведуть або до зміни цін кінцевого продукту по відношенню до цін факторів виробництва, або до зміни цін одних факторів по відношенню до цін інших. Деякі з колишніх форм організаційного та інституціонального взаємодії стають невітідними, і економічні агенти починають експериментувати з новими формами. Неформальні норми «розпадаються» ціновими зрушеннями поступово, коли їх починає дотримуватися все менша і менша кількість людей [3].

Інше джерело - ідеологія, тобто суб'єктивні моделі, через призму яких люди сприймають і оцінюють навколишній світ. Ідеологічні уподобання також не вільні від впливу економічних розрахунків: чим більше прибуткових можливостей блокує будь-чия суб'єктивна картина світу, тим сильніше стимули до її перегляду. Але ідеологія нерідко діє як самостійний фактор. Приклад - скасування економічно

високоєфективного інституту рабства в США, що можна пояснити тільки поступовим проникненням у свідомість суспільства переконання в аморальності власності на людські істоти [9]. Наприклад, як тільки корупція в Україні буде вважатися свідомо аморальною для усіх громадян, (а ні хоча й і несправедливою, але можливістю для обраних), тільки тоді може відбутися її зменшення (автор вважає, що корупція не може бути ліквідована в принципі).

Відсутність інституційних змін означає, що ніхто з агентів не зацікавлений в перегляді діючих «правил гри» (з урахуванням витрат, які їм довелося б понести). При відсутності інституційних витрат оптимальний набір «правил гри» складався б всюди і завжди, так як будь-який застарілий інститут нічого не варто було б замінити новим, більш ефективним.

Головну причину того, чому сили конкуренції далеко не завжди ведуть до відбраковування неефективних «правил гри» і чому застійні соціальні форми могли існувати тисячоліттями, Норт вбачає в тому, що високі транзакційні витрати роблять політичні ринки мало схожими на досконалий ринок неокласичної теорії [7].

У збереженні неефективних інститутів може бути зацікавлена держава, якщо це сприяє максимізації різниці між доходами та витратами бюджету; такі інститути можуть підтримуватися могутніми групами зі спеціальними інтересами; еволюція суспільства залежить від одного разу обраної інституційної траєкторії (path dependence): нові, більш ефективні «правила гри» можуть залишатися незадіяними, тому що їх введення вимагає значних початкових вкладень, від яких вільні вже давно вкорінені інститути. Все це стабілізує інституційну систему незалежно від ступеня її ефективності. Інститути як би «заптовхують» суспільство в певне русло, з якого потім важко згорнути. Складається «суміш» з ефективних і неефективних інститутів і саме співвідношення між ними визначає в кінцевому рахунку траєкторію розвитку суспільства [17].

При цьому формальні і неформальні правила повинні відповідати один одному та відповідно повинні відповідати один одному і їх зміни (принцип «конгруентності інститутів»). Наприклад, якщо держава позичає формальні правила гри з-за кордону, здійснюючи «імпорт інститутів», але ці правила в корені не відповідають звичаям і традиціям суспільства, то запозичення не матиме успіху.

Кумулятивність інституційних змін також означає їх пат- залежність: зміни, що почалися в якомусь напрямку, триватимуть в

майбутньому все з більшою силою. Еволюційність змін вказує на їх поступовість і повільність: інституційний процес носить інкрементний характер. Це означає, що інституційні зміни не відбуваються дискретно. Для них характерно перетікання, зазвичай вельми повне, утримання старих інститутів в нові, навіть в ході революційних, на перший погляд, змін. Пат-залежність визначає інституційну стабільність суспільства. Інститути структурують політичний процес, визначаючи доступи до участі в ньому і окреслюючи рамки активності політичних акторів. Дифузія влади через політичні інститути вносить вклад в процес демократизації, ускладнюючи для будь-якої гілки влади завдання сконцентрувати її в своїх руках [5].

Поділ влади між політичними інститутами і механізми інтеграції політичних рішень гілок в одне, загальнодержавне рішення, є фундаментальними питаннями, з яким стикається демократична влада на ранніх стадіях становлення. Визначальною і необхідною умовою розвитку будь-якої розвиненої країни, є наявність суспільних інститутів, які є інклюзивними (англ. Inclusive institutions). Прикладами таких країн є всі розвинені демократичні країни світу. І навпаки, країни, де громадські інститути носять закритий характер, приречені на відставання і занепад. Громадські інститути в таких країнах, на думку дослідників, стимулюють лише збагачення еліт, які контролюють доступи до цих інститутів, - це так звані екстрактивні інститути (англ. extractive institutions) [15].

Спробуємо визначити які інститути можна вважати якісними та ефективними. Відповідь міститься в методології розрахунку індексів, які оцінюють якість інститутів. Наведемо тут деякі з них.

– Захист прав власності. В якості запобіжного захисту прав власності можна використовувати міжнародний індекс захисту прав власності (IPRI). Його компонент «Правове і політичне середовище» включає такі чинники, як незалежність судової системи від держави і бізнесу, верховенство закону, політичну стабільність і контроль над корупцією.

– Відкритість економіки. В якості оцінки відкритості економіки можна використовувати підіндекс «Свобода торгівлі», підіндекс «Відкритість ринків» (входить в індекс економічної свободи газети Wall Street Journal і дослідницького центру Heritage Foundation). Він розраховується на основі двох показників: «середній рівень митних зборів» і «інші обмеження на торгівлю». Показник «інші обмеження», в свою чергу, складається з шести складових:

– кількісні обмеження: імпорتنі квоти, обмеження на експорт, ембарго і заборони, бартерна торгівля та т.п.;

– цінові обмеження: антидемпінгові і компенсаційні мита; податки, що стягуються при перетині товаром кордону, і т.п.;

– регуляторні обмеження: ліцензування, санітарні вимоги, стандарти безпеки, вимоги до упаковки і маркування, вимоги до реклами, захист торгових марок;

– інвестиційні обмеження: обмеження на конвертацію валюти, фінансовий контроль;

– митні обмеження: вимоги внесення депозиту, процедури оцінки митної вартості, митна класифікація, митні процедури;

– пряме державне втручання: субсидії та інша допомога, промислова політика, державне фінансування досліджень, технологічна політика.

– Підіндекс «Свобода міжнародної торгівлі» індексу економічної свободи в світі Інституту Фрейзера, який також можна використовувати в якості індикатора відкритості економіки, він виходить в першу чергу з такого непрямого показника, як відношення експортно-імпортних мит в абсолютному вираженні до обороту зовнішньої торгівлі. При цьому найгірший рейтинг отримують країни, де цей показник дорівнює 15 % і вище, то є й рівень в 15 %, на думку укладачів рейтингу, дуже високий.

– Далі йдуть середній розмір митних зборів (порогове значення для нижчого рейтингу – 50 %), середнє стандартне відхилення від середнього розміру мит - чим воно більше, чим гірше (порогове значення для нижчого рейтингу - 25%), а також регуляторні обмеження міжнародної торгівлі, валютні курси чорного ринку і контроль над переміщеннями людей і капіталу.

– Корупція. Відповідно до думки PRS, найпоширенішою формою корупції є незаконні платежі та хабарі, що виникають у зв'язку з експортними та імпортними ліцензіями, контролем над конвертацією валюти, нарахуванням податків, поліцейський захист і можливість отримання кредитів. Крім того, корупцією вважаються і такі, як висловлюються автори методології, потенційні форми, як надмірний патронаж, кумівство, працевлаштування, підхід «послуга за послугою», фінансування політичних партій і підозріло близькі зв'язки політиків і бізнесменів.

– Політичні інститути. Це «врахування думки громадян і підзвітність уряду», для чого є відповідний підіндекс індексу Міжнародного індексу якості державного управління (WGI) Світового банку. У ньому безліч складових, починаючи з індикаторів рівня розвитку демократії (свобода преси, чесність виборів, безперешкодний виїзд з країни і т. п.) [16].

Найбільш ефективними для подолання ресурсного прокляття інститутами вважаються сильний захист прав власності, відкритість економіки, низький рівень корупції та такі політичні інститути, як підзвітність уряду і гарантії виконання ним контрактів. Крім інститутів, важливими факторами є розмір компаній експортного сектора (менше – краще) і наявність сильного приватного сектора. А гнучкість фінансової політики та оподаткування середньої тяжкості створюють стимули інвестувати і відведуть загрозу націоналізації видобувного сектора в період високих цін на сировину.

З точки зору боротьби з ресурсним прокляттям, можна визначити основні напрями інституційних змін: особиста зацікавленість, достовірність даних державного бюджету, достовірність даних держкомпаній, достовірність економічної і фінансової статистики (наприклад, цінних індексів, статистики зовнішньої торгівлі), достовірність даних державних банків, роз'яснення та публічне обговорення державної економічної політики, прозорість процесу держзакупівель.

Висновки. Таким чином, дослідження залежності ресурсного прокляття від якості інститутів і економічної політики дає теоретичні підстави вважати, що ресурсний достаток впливає на інститути. Як уже зазначалося, у держави-рантє менше стимулів інвестувати в створення ефективного податкового апарату, що, в свою чергу, може і погіршувати економічні показники, і сприяти зростанню авторитаризму. Зростання корупції може бути викликане пошуками ренти.

Визначимо три основні шляхи, що ведуть до позбавлення ресурсозалежної країни від ресурсного прокляття:

- диверсифікація економіки,
- ефективне витрачання коштів бюджету,
- згладжування волатильності.

Що стосується зворотного впливу – інститутів на ресурсне прокляття, то практично всі дослідники схиляються до висновку: природне багатство сприяє економічному зростанню, якщо в країні створені сильні інститути, але воно може обернутися і негативною стороною, якщо інститути слабкі. На думку автора, економічний розвиток суспільства неможливий без випереджаючого політичного розвитку, тобто без становлення загальнодоступних політичних інститутів.

Створення інститутів і впровадження політик і інструментів, що сприяють економічному зростанню і диверсифікації економіки, під

силу країні з будь-яким рівнем економічного розвитку при наявності політичної волі, яка може бути або свідомою, або примусовою, в залежності від ефективності політичної влади та політичних інститутів.

Література.

1. Богоявленська Ю.В. Еволюція інституціональної теорії в контексті трансформації сучасних економічних систем: Монографія / Ю.В. Богоявленська, К.С. Шапошников. – Житомир : ЖДТУ, 2010. – 550 с.
2. Бортіс Г. Інституції, поведінка та економічна теорія: Внесок до класико-кейнсіан. політ. економії / Г. Бортіс ; пер. з англ. Т. Бардадим. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. – 560 с.
3. Єрохін С.А. Структурна трансформація національної економіки (теоретико-методологічний аспект) : наукова монографія / С.А. Єрохін. – К., Видавництво «Світ Знань», 2002. – 528 с.
4. Институциональная экономика: новая институциональная экономическая теория : учебник / Под общей ред. д.э. н., проф. А.А. Лузана. – М. : ИНФРА-М, 2006. – 416 с.
5. Інституційні засади формування економічної системи України: теорія і практика / За ред. З. Ватаманюка. – Львів : «Новий світ – 2000», 2005. – 648 с.
6. Манцуров І.Г. Інституційне планування в системі державного регулювання економіки : [монографія] / І.Г. Манцуров. – К. : НДЕІ, 2011. – 655 с.
7. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки / Д. Норт ; пер. з англ. І. Дзюб. – К. : Основи, 2000. – 18 с.
8. Саблин К.С. Роль институциональной среды в формировании институтов развития / К.С. Саблин // Журнал институциональных исследований. – 2012. – № 2, Том 4. – С. 32.
9. Степаненко С.В. Інституціональний аналіз економічних систем (проблеми методології) : монографія / С.В. Степаненко. – К. : КНЕУ, 2008. – 312 с.
10. Структурні трансформації в національній економіці: проблеми діагностики та інституційного забезпечення : монографія / За ред. д.е.н., проф. А.Ф. Мельник. – Тернопіль : ТНЕУ, 2012. – 175 с.
11. Сухарев О.С. Методологические основы институционального анализа: старая, новая школы и мейстрим / О.С. Сухарев // Макроэкономика. – 2013. – № 41 (179). – 17 с.
12. Ткач А.А. Інституціональна економіка. Нова інституціональна економічна теорія / А.А. Ткач. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 304 с.
13. Berr E., Combarnous F., and Rougier E. (2009). Too much consensus could be harmful : measuring the implementation of international financial institutions policies and their effects on growth, in Rochon L.-P. (Ed.) Monetary policies and Financial stability, London : [Electronic resource]. – Access mode: <https://ideas.repec.org/e/c/pci2.html>.

14. Besley T., and Persson T. (2009). State Capacity, Conflict and Development, *Econometrica*, Forthcoming. [Electronic resource]. – Access mode: <https://doi.org/10.3982/ECTA8073>.

15. Credit Suisse Global Wealth Databook 2015. Research Institute Thought leadership from Credit Suisse Research and the world's foremost experts [Electronic resource]. – Accessed mode : <http://publications.credit-suisse.com/tasks/render/file/index.cfm?fileid=Index of Economic Freedom / The Wall Street Journal & The Heritage Foundation> [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.heritage.org/>.

16. The International Property Rights Index 2015 [Electronic resource]. – Access mode : <http://international.propertyrightsindex.org/> The Corruption Perceptions Index / Transparency International [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.transparency.org/>.

17. World Economic Forum [Electronic resource]. – Access mode: <https://ru.wikipedia.org>

References.

1. Bohoiavlenska Yu.V., & Shaposhnykov K.S. (2010). *Evolutsiia instytutsionalnoi teorii v konteksti transformatsii suchasnykh ekonomichnykh system* [Evolution of institutional theory in the context of the transformation of modern economic systems]. Zhytomyr: ZhDTU, p. 550 [in Ukrainian].

2. Bortis H. (2007). *Instytutsi, povedinka ta ekonomichna teoriia: Vnesok do klasyko-keinsian. polit. ekonomii* [Institutions, Behavior and Economic Theory: Contribution to the Classical-Keynesian Political Econom]. (T. Bardadym, Trans). Kyiv: Vyd. dim «Kyievo-Mohylianska akademii», p. 560 [in Ukrainian].

3. Ierokhin S.A. (2002). *Strukturna transformatsiia natsionalnoi ekonomiky (teoretyko-metodolohichniy aspekt)* [Structural transformation of the national economy (theoretical and methodological aspect)]. Kyiv: Vydavnytstvo «Svit Znan», p. 528 [in Ukrainian].

4. Luzan A.A. (Ed.). (2006). *Ynstytutsional'naya ékonomyka: novaya ynstytutsional'naya ékonomycheskaya teoriya* [Institutional economy: a new institutional economic theory]. Moscow: YNFRA-M, p. 416 [in Russian].

5. Vatamaniuk Z. (Ed.). (2005). *Instytutsiini zasady formuvannia ekonomichnoi systemy Ukrainy: teoriia i praktyka* [Institutional Principles of the Formation of the Ukrainian Economic System: Theory and Practice]. Lviv : «Novyi svit-2000», p. 648 [in Ukrainian].

6. Manturov I.H. (2011). *Instytutsiine planuvannia v systemi derzhavnoho rehuliuvannia ekonomiky* [Institutional planning in the system of state regulation of economics]. Kyiv: NDEI, p. 655 [in Ukrainian].

7. Nort D. (2000). *Instytutsi, instytutsiina zmina ta funktsionuvannia ekonomiky* [Institutions, Institutional Change and the Functioning of the Economy]. (I. Dziub, Trans). Kyiv: Osnovy, p. 18 [in Ukrainian].

8. Sablyn K.S. (2012). Rol' ynstytutsional'noy sredy v formirovanny ynstytutov razvytyia [The role of the institutional environment in the formation of development institution]. *Zhurnal ynstytutsional'nykh yssledovany – Journal of Institutional Studies*, No. 2, Vol. 4, p. 32 [in Russian].

9. Stepanenko S.V. (2008). *Instytuttsionalnyi analiz ekonomichnykh system (problemy metodolohii)* [Institutional analysis of economic systems (problems of methodology)]. Kyiv: KNEU, p. 312 [in Ukrainian].

10. Melnyk A.F. (Ed.). (2012). *Strukturni transformatsii v natsionalnii ekonomitsi: problemy diabnostyky ta instytutsiinoho zabezpechennia* [Structural Transformations in the National Economy: Problems of Diagnosis and Institutional Support]. Ternopil : TNEU, p. 175 [in Ukrainian].

11. Sukharev O.S. (2013). Metodolohycheskye osnovy ynstytutsyonal'noho analiza: staraya, novaya shkoly y meystrym [Methodological foundations of institutional analysis: old, new school and meistram]. *Makroekonomyka – Macroeconomics*, No. 41(179), p. 17 [in Russian].

12. Tkach A.A. (2007). *Instytuttsionalna ekonomika. Nova instytuttsionalna ekonomichna teoriia* [Institutional Economics. New Institutional Economic Theory]. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury, p. 304 [in Ukrainian].

13. Berr E., Combarous F., & Rougier E. (2009). Too much consensus could be harmful: measuring the implementation of international financial institutions policies and their effects on growth, in Rochon L.-P. (Ed.) *Monetary policies and Financial stability*, London . Retrieved from <https://ideas.repec.org/e/c/pei2.html> [in English].

14. Besley T., & Persson T. (2009). State Capacity, Conflict and Development, *Econometrica*, Forthcoming. Retrieved from <https://doi.org/10.3982/ECTA8073> [in English].

15. Credit Suisse Global Wealth Databook 2015. Research Institute Thought leadership from Credit Suisse Research and the worlds foremost experts Retrieved from <http://publications.credit-suisse.com/tasks/render/file/index.cfm?fileid> Index of Economic Freedom / The Wall Street Journal & The Heritage Foundation. Retrieved from <http://www.heritage.org/> [in English].

16. The International Property Rights Index 2015. Retrieved from <http://internationalpropertyrightsindex.org/> The Sorruption Perceptions Index / Transparency International. Retrieved from <http://www.transparency.org/> [in English].

17. World Economic Forum. Retrieved from <https://ru.wikipedia.org> [in English].

Анотація.

Белоусова О.С. Вплив ресурсного достатку на ефективність інституційного розвитку ресурсних економік.

Статтю присвячено дослідженню взаємного впливу ресурсного достатку та ефективності інституційного розвитку ресурсних економік, а також механізмів трансмісії ресурсного достатку в ресурсне прокляття, за умови неефективності інституційної системи.

Визначено, що саме характер суспільних інститутів, що існують в тій чи іншій країні, визначає успіх або провал розвитку даної країни в довгостроковій перспективі.

Обґрунтовано, що в країнах з низьким рівнем інституційного розвитку ресурсний достаток породжує авторитарні інститути і навіть анархію. Природне багатство сприяє економічному зростанню, якщо в країні створені сильні інститути, але воно може обернутися і негативною стороною, якщо інститути слабкі. На думку автора, економічний розвиток суспільства неможливий без випереджаючого політичного розвитку, тобто без становлення загальнодоступних політичних інститутів.

Запропоновано шляхи, що ведуть до позбавлення ресурсозалежної країни від ресурсного прокляття: диверсифікація економіки, ефективне витрачання коштів бюджету, згладжування волатильності; найбільш ефективні для подолання ресурсного прокляття інститути: сильний захист прав власності, відкритість економіки, низький рівень корупції та такі політичні інститути, як підзвітність уряду і гарантії виконання ним контрактів.

Ключові слова: *інститути, ресурсний достаток, ресурсне прокляття, інституційні зміни, ефективна інституційна система, ресурсна економіка, механізми трансмісії, економічне зростання.*

Аннотація.

Белоусова О.С. Влияние ресурсного изобилия на эффективность институционального развития ресурсных экономик.

Статья посвящена исследованию взаимного влияния ресурсного изобилия и эффективности институционального развития ресурсных экономик, а также механизмов трансмиссии ресурсного изобилия в ресурсное проклятие, при неэффективной институциональной системе.

Определено, что именно характер общественных институтов, существующих в той или иной стране, определяет успех или провал развития данной страны в долгосрочной перспективе.

Обосновано, что в странах с низким уровнем институционального развития ресурсное изобилие порождает авторитарные институты и даже анархию. Природное богатство способствует экономическому росту, если в стране созданы сильные институты, но при этом оно может иметь и отрицательный эффект, если институты слабы. По мнению автора, экономическое развитие общества невозможно без опережающего политического развития, то есть без становления общедоступных политических институтов.

Предложены пути, ведущие к избавлению ресурсозависимой страны от ресурсного проклятия: диверсификация экономики, эффективное расходование средств бюджета, сглаживание волатильности; наиболее эффективные для преодоления ресурсного проклятия институты: сильная защита прав собственности, открытость экономики, низкий уровень коррупции и такие политические институты, как подотчетность правительства и гарантии выполнения им контрактов.

Ключевые слова: *институты, ресурсный достаток, ресурсное проклятие, институциональные изменения, эффективная институциональная система, ресурсная экономика, механизмы трансмиссии, экономический рост.*

Abstract.

Belousova O.S. The influence of resource abundance on the effectiveness of the institutional development of resource economies.

The article is devoted to the study of the mutual influence of resource abundance and the effectiveness of the institutional development of resource economies, as well as the mechanisms of transmission of resource abundance to the resource curse, with an ineffective institutional system.

It was determined that it is the nature of public institutions that exist in a particular country that determines the success or failure of a given country's development in the long term.

It has been substantiated that in countries with a low level of institutional development, resource abundance creates authoritarian institutions and even anarchy. Natural wealth contributes to economic growth if a country has strong institutions, but it can also have a negative effect if institutions are weak. According to the author, the economic development of society is impossible without advanced political development, that is, without the formation of public political institutions.

The ways leading to the deliverance of a resource-dependent country from a resource curse are proposed: diversification of the economy, efficient use of budget funds, smoothing out volatility; the most effective institutions for overcoming the resource curse are: strong protection of property rights, an open economy, low levels of corruption, and political institutions such as government accountability and guarantees that contracts are fulfilled.

Key words: *institutions, resource wealth, resource curse, institutional changes, effective institutional system, resource economy, transmission mechanisms, economic growth.*

УДК:338.2.332

СУТНІСТЬ ТА ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

***БОГОМОЛОВА К.С., К.Е.Н., ДОЦЕНТ,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ ПЕТРА ВАСИЛЕНКА***

Постановка проблеми у загальному вигляді. Тенденції глобалізації, посилення інтеграційних процесів, а також сучасна криза світової продовольчої системи, яка пов'язана зі збільшенням чисельності населення Землі, підвищенням рівня життя в умовах обмеженої кількості земельних та інших ресурсів для виробництва продуктів споживання, визначає об'єктивну необхідність підвищення конкурентоспроможності продукції агропромислового виробництва. Це визначається винятковим значенням аграрного комплексу у забезпеченні сталого розвитку аграрного ринку, здійсненні продовольчої незалежності, розширення експортного потенціалу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми підвищення конкурентоспроможності аграрного виробництва та ефективності господарювання аграрних підприємств в своїх роботах досліджували В.Г. Андрійчук, О.Д. Гудзинський, С.І. Дем'яненко, О.Ю. Єрмакова, С.М. Квапа, П.М. Макаренко, В.Я. Месель-Веселяк, П.Т. Саблук, М.П. Сахацький, І.Н. Топіха, В.В. Юрчишин, та ін. Теоретичні засади формування стратегій конкуренції викладено також у працях зарубіжних учених: Г.Л. Азоева, М.Е. Портера, У.М. Ліферта, Д.М. Майєра, Т.К. Пауєлла, Й.А. Шумпетера, Р.А. Фатхутдінова та ін.

Формулювання цілей статті. Ціллю статті є виділення сутності конкурентоспроможності сільського господарства за допомогою зіставлення різних підходів до аналізу даної категорії та виявлення чинників, які її формують.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно досліджень, проведених з метою вивчення явища конкуренції в економічній теорії, не існує загальноприйнятого тлумачення поняття «конкуренція».

Відомого економіста Адама Сміта прийнято вважати засновником класичної концепції конкуренції. Серед основних положень теорії Сміта – це ототожнення конкуренції з принципом «невидимої руки», визначення умов існування ефективної конкуренції, вперше показав, яким чином конкуренція, зрівнюючи норми прибутку, призводить до оптимального розподілу праці і капіталу між галузями, розробив елементи моделі досконалої конкуренції, зробив суттєвий крок до формування теорії оптимального розподілу ресурсів в умовах досконалої конкуренції.

Вагомий внесок в дослідженні категорій «конкуренція» та «конкурентоспроможність» належить американському економісту М. Портеру, який визначає конкуренцію на ринку як результат дії п'яти сил: суперництва між продавцями-конкурентами (горизонтальної конкуренції), загрозою появи нових конкурентів та загрозою появи товарів-замінників (потенційної конкуренції), контролю з боку постачальників та контролю з боку покупців (вертикальної конкуренції) [1].

Наприкінці 1970-х років М. Портер вперше застосовує поняття «конкурентоспроможність». За думкою М. Портера [2] конкурентоспроможність є порівняльною характеристикою підприємства, яка відбиває різницю між рівнем ефективності використання на ньому всіх видів ресурсів порівняно до аналогічних показників інших підприємств певної однорідної групи. Конкурентоспроможність підприємства є відображенням відносного

рівня ефективності використання усіх видів наявних у цього підприємства виробничих ресурсів.

Група науковців О.М.Сумець, О.Є.Сомова і Є.Ф.Пеліхов визначають конкурентоспроможність підприємства як – «стабільно діюче прибуткове підприємство», а саме, результат діяльності всіх підрозділів підприємства у всіх напрямках виробництва та його обслуговування та його здатність у поточному періоді та в довгостроковій перспективі забезпечувати вищу, порівняно з конкурентами, ефективність виробництва та вигідність реалізації своїх товарів [3].

І.М. Кирчата вважає, що це здатність підприємства ефективно використовувати свій конкурентний потенціал, зберігаючи при цьому своє становище на конкурентному ринку, або ж розширювати зайнятий сектор ринку, постійно вести пошук і раціонально реалізувати виявлені резерви конкурентного потенціалу в умовах обмеженості ресурсів [4].

На думку В. Іванюти конкурентоспроможність підприємства – здатність підприємства шляхом запровадження новацій у виробництво продукції або надання послуг приваблювати споживачів кращими якісними характеристиками виробленої продукції за нижчою ціною та здатністю даного підприємства мати відмінності від підприємств конкурентів за рівнем ефективності господарської діяльності, спроможністю пристосовуватися до умов економічної кон'юнктури [5].

Ми визначасмо конкурентоспроможність підприємства як здатність підприємства вести стабільне ефективне господарювання (оснащення технічного рівня виробництва, виконання своєчасних фінансових зобов'язань, вирішення соціальних потреб працівників), ефективно використовувати наявні виробничі, фінансові, трудові ресурси, задля виробництва та реалізації продукції, яка здатна задовольняти суспільний попит на певному цільовому ринку в певний час в необхідній кількості.

Поняття конкурентоспроможності аграрних підприємств в сучасному розумінні включає крім всіх перелічених характеристик здатність формування таких фінансово-економічних результатів, які б забезпечували просте або розширене відтворення товаровиробника [6]. Ми цілком погоджуємося з наведеним визначенням, адже, в умовах пригніченості економічних інтересів підприємств-товаровиробників та панування на аграрному ринку суб'єктів сфери споживання, агровиробники недоотримують прибуток та фактично знаходяться на межі простого відтворення.

Аналізуючи науково-теоретичні аспекти поняття конкурентоспроможності, можемо зробити висновок, що це – багатогранна категорія, яку треба розглядати на рівні товару, підприємства, галузі, країни. У зв'язку з цим не існує єдиного підходу до визначення даної категорії. Розуміння сутності конкурентоспроможності аграрних підприємств слід розглядати через особливості аграрної галузі, серед яких:

- ризик впливу змін природно-кліматичних умов на результати господарської діяльності аграріїв;
- збереження та розширене відтворення родючості ґрунтів, недопущення нанесення шкоди навколишньому середовищу в процесі виробництва, створення безпечної органічної продукції;
- тривалий період окупності, сезонність виробництва ;
- низька рентабельність агровиробництва;
- невисокі показники виробництва валової доданої вартості.

Втім, аграрний сектор сьогодні є галуззю, що розвивається найбільш динамічно. Впродовж останніх років поступово зростають посівні площі, підвищується рівень урожайності, застосовуються інтенсивні і ресурсощадні технології.

Агропромисловий комплекс в 2016 році забезпечив 12 % ВВП, третину експортної валютної виручки і оновив рекорд врожаю зернових, зібравши 66 млн. т [7]. Врожай зернових й зернобобових у 2017 склав 61,3 млн т з 14,5 млн га при урожайності 41,8 ц/га. Основний фактор, що вплинув на зниження урожайності — недоотримання суттєвої кількості опадів в період вегетації культури.

Рекордні показники врожаю за всі роки незалежності України були зафіксовані у 2018 році – це 66,4 млн. т зерна при урожайності 46,5 ц/га (в 2017 р. – 41,8 ц/га) з 14,3 млн га [8].

На думку О.В. Копистки, найважливішим фактором конкурентоспроможності аграрного підприємства є конкурентоспроможність його продукції. При цьому ключовою характеристикою продукції автор називає її цінову перевагу. Зниження витрат пропонується досягти за рахунок підвищення продуктивності праці, ефективного використання ресурсів та виробничого потенціалу, впровадження науково обґрунтованої спеціалізації та концентрації виробництва [9].

Наша думка полягає в тому, що кількість чинників, які впливають на конкурентоспроможність аграрного виробництва досить велика і залежить вона від особливостей та сучасних тенденцій розвитку даної галузі.

Створивши Теорію конкурентних переваг країни, Портер через ідею, так званого, «Національного ромба» розкрив основні детермінанти економіки, що формують конкурентне макросередовище, в якому діють підприємства цієї країни. До ключових характеристик автор відносить: параметри факторів (фактори виробництва), стратегія фірм, їх структура та суперництво, параметри попиту, родинні та підтримуючі галузі, виділяє випадкові події та уряд.

Пропонуємо застосувати концепцію детермінантів «Національного ромбу» по М. Портеру для визначення факторів формування конкурентоспроможності аграрних підприємств.

Безумовно, серед ключових факторів виробництва виступають природно-кліматичні умови; наявність водних ресурсів для ведення аграрного виробництва; земельні площі, на яких вирощують сільськогосподарську продукцію, та якість цих площ (родючість ґрунтів); рівень техніки та використання технологій підвищення урожайності (зокрема, використання засобів захисту рослин і мінеральних добрив); доступність до фінансових ресурсів та уміння ними управляти. Впровадження сучасних технологій в сільському господарстві неможливо без участі висококваліфікованих спеціалістів. В якості індикатора ефективності застосування новітніх технологій й технічних засобів разом з кваліфікованими трудовими ресурсами при високому рівні механізації та низькому зносі основних виробничих фондів виступає показник об'єму доданої вартості в сільському господарстві на одного робітника. В таблиці представлені показники деяких країн, без урахування даних по країнам Північної Америки (Канади, США), згідно даних Всесвітнього банку за 2016 рік [10].

Таблиця

Додана вартість в сільському господарстві на одного робітника в 2016 р., дол. США (в постійних цінах 2010 р.)

<i>Країна</i>	<i>Додана вартість, дол</i>
Норвегія	98,129
Франція	88,578
Фінляндія	84,428
Нідерланди	81,215
Бельгія	73,738
Австралія	55,934
Італія	59,978
Вірменія	18,401
Білорусь	17,133
Україна	9,963
В середньому по світу	1878,10

Аналіз даних Всесвітнього банку свідчить про те, що сільське господарство розвинутих країн відрізняється великим ступенем інтенсивності та продуктивності, а також високим рівнем механізації, автоматизації та комп'ютеризації аграрних процесів, а через це відбувається зниження зайнятості в аграрному секторі некваліфікованої робочої сили та витіснення ручної праці в рослинництві та тваринництві.

Сучасні тенденції розвитку економіки вимагають впровадження новітніх методик стратегічного управління. Стратегія підприємства – це довгостроковий план дій ведення бізнесу в умовах неповноти інформації про майбутній стан макросередовища та підприємництва, що включає формування місії, довгострокових цілей, аналіз сильних та слабких сторін діяльності організації, вивчення факторів впливу зовнішнього середовища, формування шляхів і правил ефективного використання стратегічних ресурсів.

Враховуючи особливості аграрних підприємств, при розробці стратегії, на часі є актуальним спрямовувати зусилля на розвинення інтеграційних заходів горизонтального та вертикального типу з метою створення потужних кооперативів для здійснення спільної постачальницької, збутової та переробної діяльності, як засіб протидії крупним посередницьким організаціям, задля відстоювання інтересів товаровиробників в процесі розподілу виготовленої сільськогосподарської продукції.

Наявність в аграрному секторі конкуренції є стимулюючим фактором до підвищення якості продукції, впровадженню новітніх технологій та механізмів, залученню заходів, здатних удосконалити ведення господарської діяльності, з метою зниження витрат та збільшення об'ємів виробництва.

Важливу роль при визначенні факторів формування конкурентоспроможності аграрних підприємств відіграє організаційна структура. Оптимізація організаційної структури фірми вирішує питання зниження витрат на персонал; гнучкості та оперативності в прийнятті рішень; усунення дублювання обов'язків; зручності формування внутрішніх інформаційних потоків; підвищення значимості кожного робітника.

Величезну роль у формуванні конкурентоспроможності сільського господарства відіграє держава. Як зазначалось вище, сільське господарство є галуззю з невисоким рівнем доданої вартості, в той же час, продукція, що виробляється в рослинництві та тваринництві приймає участь у формуванні продовольчої безпеки, саме тому аграрний сектор потребує найбільшої підтримки з боку держави. Серед

основних заходів, спрямованих на підвищення рівня конкурентоспроможності сільського господарства, першочерговим є розв'язання питань щодо доступності товаровиробників до фінансових ресурсів. На сьогоднішній день, комерційним банкам не цікаво надавати кредити агровиробникам через ризики, пов'язані з впливом природних чинників, сезонністю бізнесу, а також через те, що рентабельність дрібно та середньотоварних суб'єктів господарювання здебільшого нижча за відсоткові ставки за кредит, що діють на ринку кредитних послуг [11].

Потребує подальшого удосконалення заходи держави щодо формування інвестиційно-інноваційного розвитку, митно-тарифного регулювання, податкової політики, ринку цінних паперів, страхування сільськогосподарських ризиків, матеріально-технічного забезпечення, організації земельних відносин, потреб розвитку сільських територій.

Не можна недооцінювати вплив на сільське господарство суміжних галузей економіки, що поставляють йому засоби виробництва, приймають участь у переробці і зберіганні сільськогосподарської сировини, забезпечують надходження сільськогосподарської продукції до споживача.

На підвищення рівня конкурентоспроможності в сільському господарстві суттєво впливає наступна продукція суміжних йому видів виробництва: у відновленні родючості ґрунтів ключова роль належить використанню засобів захисту рослин і мінеральних добрив; від розвитку тваринництва залежить стан та подальший розвиток виробництва біокормів, ветеринарних засобів, нових порід тварин та птиці, органічне (біологічне) землеробство; для зниження впливу ґрунтово-кліматичних чинників впроваджуються новітні технології біоінженерії - використання генетично модифікованих організмів.

Продовольство зараз є дуже затребуваним ресурсом у світі, так само як вода та енергоресурси. Україна може бути конкурентоспроможною на світовому ринку продовольства, тому що небагато країн світу можуть збільшити виробництво аграрної продукції. Наша держава має природні конкурентні переваги для того, щоб виходити на зовнішні ринки. Український аграрний сектор має величезний експортний потенціал. Наприклад, виробництво зернових зараз становить більш ніж 60 млн. тонн на рік, за прогнозами вчених ми можемо його збільшити до 120-150 млн. тонн на рік.

Держава відіграє значну роль у формуванні рівня попиту на сільськогосподарську продукцію. Аграрний сектор в багатьох країнах світу субсидується. Зокрема, одним із засобів підтримки

товаровиробників є попит зі сторони держави на заздалегідь обговорені об'єми продукції по встановленим цінам. На превеликий жаль, рівень підтримки суб'єктів аграрної галузі в Україні значно поступається від державної підтримки у країнах ЄС. Згідно проведених досліджень, С. Олійник [12] наводить наступні данні: аграрії Греції отримують приблизно 700 євро в розрахунку на один га землі, у Болгарії – 190, у Литві – 143, в Естонії – 112 євро, а в Україні – менш ніж 20 євро. До того ж в ЄС сільгоспвиробники можуть взяти кредит під 3-5% річних.

Ведення агропромислового бізнесу супроводжується впливом непередбачуваних чинників. На сьогоднішній день з метою мінімізувати цінові ризики, дієвим засобом виступають форвардні та ф'ючерсні контракти, державні заходи підтримки, страхування ризиків неврожаю та загибелі сільхозкультур.

В умовах зміни клімату особливого значення набуває впровадження сучасних технологій ведення рослинництва та тваринництва, що надасть можливість знизити залежність галузі від ґрунтово-кліматичних чинників.

Для подальшого нарощування виробничого потенціалу та підвищення рівня конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції необхідно вирішити ряд питань, серед яких – подолання технічної та технологічної відсталості, досягнення високого рівня рентабельності виробництва, підвищення продуктивності праці, покращення якості сільськогосподарської продукції.

Висновок. Як зазначалось вище, Україна – експортоорієнтована країна, тому необхідно задіяти всі можливі важелі, щоб у експорті держави домінувала не сільськогосподарська сировина, а вироблена на її основі готова продукція. Сьогоднішній стан речей цілком підтверджує Теорію конкурентних переваг М. Портеру, згідно якої «наявність в країні природних ресурсів не може стати конкурентною перевагою нації. Навпаки, країни з багатими природними ресурсами можуть відставати в економічному розвитку, а ті країни, які відчують нестачу природних ресурсів, - активно розвиватися. Такий розвиток пов'язаний із набутими перевагами, але не з факторами виробництва і тим більше не з використанням природних ресурсів» [13].

Література.

1. Портер М.Э. Конкуренция / М.Э. Портер: пер. с англ. – М. : Вильямс, 2002.
2. Портер М. Международная конкуренция / М.Э. Портер; пер. с англ. – М. : Международные отношения, 1993. – 896 с.

3. Сумець О.М. Оцінка конкурентоспроможності сучасного промислового підприємства: навч.-практ. посібник для студентів економ. спец. / О.М. Сумець, О.Є. Сомова, Є.Ф. Пеліхов. — К.: Професіонал, 2007. — 208 с.

4. Кирчата І.М. Управління конкурентоспроможністю підприємства в глобальному середовищі: [кол. монографія] / І.М. Кирчата, Г.В. Поясник. — Харків, 2009. — 160 с.

5. Іванюта В.Ф. Теоретико-методологічні підходи формування конкурентоспроможності / В.Ф. Іванюта // Агроінком. — 2008. — № 1-2. — С. 97-101.

6. Підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств на ринку зерна: [кол. монографія] / О.В. Олійник, В.Й. Шиян, В.В. Олійник; Харк. нац. аграр. ун-т ім. В.В. Докучаєва. — Харків: ХНАУ ім. В.В. Докучаєва, 2011. — 227 с.

7. Підсумки АПК-2016: першість в економіці, третина експорту та рекордні врожаї [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://propozitsiya.com/ua/pidsumky-apk-2016-pershist-v-ekonomici-tretna-eksportu-ta-rekordni-vrozhayi>

8. Украина собрала рекордный урожай зерновых [Электронный ресурс]. — Режим доступу: <https://korrespondent.net/business/economics/4034669-ukrayna-sobrala-rekordnyi-urozhai-zernovykh>

9. Копистко О.В. Теоретичні основи конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції / О.В. Копистко // Економіка АПК. — 2010. — № 1. — С. 61-63.

10. Agriculture value added per worker (constant 2005 US) \$ [Electronic resource] // World Bank. — Mode of access: <<http://data.worldbank.org/indicator/EA.PRD.AGRI.KD/countries?display=default>>. — Date of access: 15.09.2014.

11. Голобородько Я.О. Напрями вдосконалення кредитного забезпечення конкурентоспроможності підприємств аграрної сфери / Я.О. Голобородько // «Young Scscentist» — 2015. — №5 (20) Ч. 1 — С. 111-118.

12. Олійник С. Фермери просять підтримки / С. Олійник // Газета Експрес 16-17 вересня 2014. — С. 2-3.

13. Теорія конкурентних переваг М. Портера [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://pidruchniki.com/12461220/ekonomika/teoriya_konkurentnih_perevag_portera_porters_competitive_advantage_theory.

References.

1. Porter M.E. (2002). *Konkurentsya [Competition]*. (Trans). M. E. Porter (Ed.). Moscow: Vilyams [in Russian].

2. Porter M. E. (1993). *Mezhdunarodnaya konkurentsya [International competition]*. (Trans). M. E. Porter (Ed.). Moscow: Mezhdunarodnyie otnosheniya, p. 896 [in Russian].

3. Sumets O.M., Somova O.Ie., & Pielikhov Ye.F. (2007). *Otsinka konkurentospromozhnosti suchasnoho promyslovoho pidpriemstva* [Assessment of the competitiveness of a modern industrial enterprise]. Kyiv: Profesional, p. 208 [in Ukrainian].
4. Kyrchata I.M., & Poiasnyk H.V. (2009). *Upravlinnia konkurentospromozhnistiu pidpriemstva v globalnomu seredovyshchi: [Managing the Competitiveness of an Enterprise in a Global Environment]*. Kharkiv, p. 160 [in Ukrainian].
5. Ivaniuta V.F. (2008). Teoretyko-metodolohichni pidkhody formuvannia konkurentospromozhnosti [Theoretical and methodological approaches to the formation of competitiveness]. *Ahroinkom – Agroincom*, No 1-2, pp. 97-101 [in Ukrainian].
6. Oliinyk O.V., Shyian V.I., & Oliinyk V.V. (2011). Pidvyshchennia konkurentospromozhnosti silskohospodarskykh pidpriemstv na rynku zerna. [Increasing the competitiveness of agricultural enterprises in the grain market]. *Kharkivskyyi natsionalnyi ahraryi universytet im. V.V. Dokuchaieva – Kharkiv National Agrarian University named after. V.V. Dokuchaev*, Kharkiv; KhNAU im. V.V. Dokuchaieva, p. 227 [in Ukrainian].
7. Pidsumky APK-2016: pershist' v ekonomitsi, tretyna eksportu ta rekordni vrozhayi [Results of AIC-2016: economy in primacy, third of exports and record crops]. (n.d.). *propozitsiya.com.ua*. Retrieved from <http://propozitsiya.com/ua/pidsumky-apk-2016-pershist-v-ekonomici-tretyna-eksportu-ta-rekordni-vrozhayi> [in Ukrainian].
8. Ukrayna sobrala rekordnyy urozhay zernovykh [Ukraine has collected a record harvest of cereals]. (n.d.). *korrespondent.net*. Retrieved from <https://korrespondent.net/business/economics/4034669-ukrayna-sobrala-rekordnyi-urozhai-zernovykh> [in Ukrainian].
9. Kopystko O.V. (2010). Teoretychni osnovy konkurentospromozhnosti silskohospodarskoi produktsii [Theoretical foundations of the competitiveness of agricultural products]. *Ekonomika APK – Economy AIC*, No 1, pp. 61-63 [in Ukrainian].
10. Agriculture value added per worker (constant 2005 US) \$. World Bank. Retrieved from <http://data.worldbank.org/indicator/EA.PR.D.AGRI.KD/countries?display=defaul>>. — Date of access: 15.09.2014. [in English].
11. Holoborodko Ya.O. (2015). Napriamy vdoskonalennia kredytnoho zabezpechennia konkurentospromozhnosti pidpriemstv ahraryoi sfery [Directions of improvement of credit support of competitiveness of enterprises of agrarian sphere]. *Molodyi vchenyy – Young Scientist*, No 5 (20) part 1, pp. 111-118 [in Ukrainian].
12. Oliinyk S. Fermery prosiat pidtrymky [Farmers are asking for support]. (2014, September 16-17). *Hazeta Ekspres – Express Newspaper*, pp. 2-3 [in Ukrainian].
13. Sait «Navchalni materialy onlain» [Educational materials online site]. (n.d.). *pidruchniki.com*. Retrieved from http://pidruchniki.com/12461220/ekonomika/teoriya_konkurentnih_pereva_g_portera_porters_competitive_advantage_theory [in Ukrainian].

Анотація.

Богомолова К.С. Сутність та фактори формування конкурентоспроможності аграрних підприємств.

В умовах стрімкого розвитку агропромислового комплексу України питання підвищення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств набуває все більшої актуальності. У статті розглянуто наукові підходи щодо сутності понять «конкуренція», «конкурентоспроможність» та «конкурентоспроможність аграрних підприємств». Проаналізовано основні фактори, що впливають на конкурентоспроможність аграрних підприємств в умовах мінливого ринкового середовища та прояву кризових явищ; вказано на структурні компоненти підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств та запропоновано шляхи їх удосконалення.

Ключові слова: конкурентоспроможність, держава, стратегія, новітні технології, сільськогосподарська продукція.

Аннотация.

Богомолова К.С. Сущность и факторы формирования конкурентоспособности аграрных предприятий.

В условиях стремительного развития агропромышленного комплекса Украины вопрос повышения конкурентоспособности отечественных предприятий приобретает все большую актуальность. В статье рассмотрены научные подходы к сущности понятий «конкуренция», «конкурентоспособность» и «конкурентоспособность аграрных предприятий». Проанализированы основные факторы, влияющие на конкурентоспособность аграрных предприятий в условиях меняющейся рыночной среды и проявления кризисных явлений; указано на структурные компоненты повышения конкурентоспособности аграрных предприятий и предложены пути их усовершенствования.

Ключевые слова: конкурентоспособность, государство, стратегия, современные технологии, сельскохозяйственная продукция.

Abstract.

Bogomolova K.S. Essence and factors in the formation of competitiveness of agricultural enterprises.

With the rapid development of the agro-industrial complex of Ukraine, the issue of improving the competitiveness of domestic enterprises is becoming increasingly important. The article discusses the scientific approaches to the essence of the concepts of "competition", "competitiveness" and "competitiveness of agricultural enterprises." The main factors have been analyzed, so they are absorbed into the competitiveness of agrarian enterprises in the minds of the continuous market medium that will manifest crisis signs; It is indicated on the structural components of the competitiveness of the agricultural enterprises and is based on the goals of them.

Key words: competitiveness, state, strategy, modern technologies, agricultural products.

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ МОДЕЛЕЙ У СФЕРІ МАРКЕТИНГУ ІНТЕГРОВАНИХ ПІДПРИЄМСТВ

*ВАРДІАШВІЛІ А.В.,
ІНСТИТУТ ПРОБЛЕМ РИНКУ*

ТА ЕКОНОМІКО-ЕКОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ НАНУ

Постановка проблеми в загальному вигляді. На сьогоднішній день, особливості формування валового національного продукту та зрушення в секторах економіки країни вимагають переосмислення історично сформованих передумов галузевого сегментування. Одним з визначених напрямів є розуміння інтегрованої аграрної сфери як сфери промислового виробництва. Це пов'язано, в першу чергу, з тими фактами, що, наразі, суб'єкти сфери агробізнесу вже більше відповідають основним характеристикам, притаманним промисловості, зокрема, відновлюваність засобів виробництва. Так, навіть не беручи до уваги переробні підприємства в аграрній сфері, слід виокремлювати сільськогосподарські підприємства, які сформували на своїй базі можливості та потужності для запровадження, як мінімум, первинної переробки і, навіть, в окремих випадках, поглибленої переробки сільськогосподарської сировини для більш результативного виходу як на внутрішній, так і на міжнародні ринки. Тим самим залучення до аграрного виробництва техніко-технологічного забезпечення власної переробки сільськогосподарської сировини визначає даний сектор як агропромислове виробництво, що повною мірою слід відносити до сучасної промисловості країни [3]. Разом з тим отримані зрушення викликають необхідність реінжинірингу сучасних моделей управління агропромисловими підприємствами, особливо в сфері маркетингу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Понятійно-категоріальний апарат досліджень теоретичного змісту маркетингу є майже повністю розкритим та сформованим. Втім, жодне інтегроване (агропромислове) підприємство, не беручи до уваги об'єднання холдингового типу, не застосовує достатньою мірою у своїй практиці інструментарій стратегічного управління конкурентоспроможністю та фактично не використовує у своїй організаційно-управлінській практиці оформлених структур маркетингу. Вказане складає сутність наукової проблеми розвитку стратегічного управління в сфері маркетингу в агропромислових підприємствах в контексті забезпечення їх конкурентоспроможного розвитку на засадах сучасних теорій.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає у визначенні суті, змісту, функцій і інструментарію запровадження окремих моделей та інтегрованих структур у маркетинговій діяльності підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Концепція запровадження агропромислового маркетингу, на нашу думку, має базуватись на розумінні маркетингу, як різновиду системи управління виробничо-збутовою діяльністю суб'єктів агробізнесу, в основу якого покладено використання базових інструментів маркетингу (товарної, цінової, комунікаційної та збутової політик) як єдиного комплексу. Результатом формування даної системи є визначення напрямів діяльності господарюючого суб'єкта у відповідності до постійних змін ринкового середовища; тактики поведінки на ринку з метою утримання необхідної ринкової частки та інших результативних показників виробничо-комерційної діяльності; стратегії забезпечення розвитку суб'єктів виробничої сфери аграрного ринку. При чому потребує оновлення змістове наповнення визначеного маркетингового інструментарію не через розширення його теоретичної сутності з подальшим пристосуванням до умов аграрного виробництва, а з урахуванням, в першу чергу, можливостей практичного застосування у діяльності товаровиробників, що і складає базовий рівень реінжинірингу маркетингової діяльності в сфері інтегрованого (агропромислового) виробництва.

Визначено, що формування та реінжиніринг маркетингових стратегій в агропромисловому виробництві має свою специфіку, тому можна виокремити наступні напрями. Так, до першої групи входять агропромислові підприємства, що займаються реалізацією продукції лише до інших суб'єктів агробізнесу. Це в переважній більшості продукція агросировинного сегменту. До другої групи віднесені агропромислові підприємства, які функціонують на агропродовольчому та промисловому ринках. Їх товарна політика формується з продукції первинної переробки для можливостей збуту кінцевим споживачам – як підприємствам, що займаються більш глибокою переробкою та населенню. Третя група сформована суб'єктами агробізнесу, які реалізують свою продукцію лише на споживчому ринку (який також є окремим сегментом агропродовольчого ринку). До них відносять особисті (селянські) та фермерські господарства.

Формування та реінжиніринг маркетингової стратегії має відбуватись за сценарієм використання визначеного інструментарію маркетингової діяльності. До основних характеристик реалізації товарної політики для агропромислового маркетингу слід віднести наступні:

– асортимент товарів в агропромисловому підприємстві формується одночасно з урахуванням виробничих можливостей (потужностей) господарюючого суб'єкта та результатів аналітичного дослідження кон'юнктури обраних сегментів об'єктового ринку;

– формування товарної партії має відбуватись відповідно до особливостей використання маркетингової стратегії B2B першої визначеної групи агропромислових підприємств, тобто товарна партія за розміром має відповідати запитам, в першу чергу, експортерів;

– використання найбільш ефективного маркетингового підходу – пропозиція товарів з підкріпленням (прояв особистої уваги до покупців, формування однорідних товарних партій за якістю та іншим набором споживчих властивостей, надання покращених умов щодо транспортування та доставки товарних партій).

Формування цінової політики маркетингу в умовах діяльності інтегрованих підприємств матиме наступний вигляд, враховуючи особливості галузі:

– ціноутворення є вільним (ринковим), тобто ціни формуються на обраних сегментах об'єктового ринку під впливом кон'юнктури незалежно від державних органів, особливо при виході на міжнародні ринки;

– цінова політика господарюючого суб'єкта має відповідати типу ринку, зокрема, ринок агропромислової продукції в більшості випадків є наближеним до олігопсонії чи монопсонії;

– основним підходом до формування ціни на товари сировинного сегмента обраного об'єктового ринку має стати метод «витрати + необхідний прибуток»;

– найбільш вдалими ціновими стратегіями агропромислових підприємств при запровадженні маркетингу є окремі стратегії диференційованих цін, які формуються з урахуванням особливостей експорту.

Так, існуюча ситуація щодо формування цінової політики агропромислових підприємств дозволяє найбільш вдало використовувати саме диференційовані ціни, метою застосування яких є збільшення обсягів реалізації експортерам, й тим самими зменшення обсягів для посередницьких організацій. Зокрема, базовими мають стати наступні:

– стратегія пільгових цін, яка дозволить більше зацікавлювати покупців через тимчасові заходи сезонних цінових коливань для постійних клієнтів та зниження цін в залежності від збільшення товарних партій;

– стратегія гнучких та еластичних цін, яка передбачає зміну ціни в залежності від можливостей покупців, що сприятиме взаємовигідній та довгостроковій співпраці зі споживачами даної продукції, які також знаходяться в умовах постійних фінансових умов своєї діяльності;

– стратегія масових цін, ефект від якої можна отримати через формування найбільших товарних партій для одного покупця.

При чому слід відмітити, що використання більш відомих маркетингових цінових стратегій (стратегії високих цін, стратегії низьких цін) є для агропромислових підприємств неефективними [4]. Це пов'язано з наступними особливостями. Так, стратегія високих цін передбачає продажі товарів спочатку за високими цінами з поступовим зниженням, що є більш характерним для товарів – новинок. В агропромисловому виробництві пропонувані для ринку товари не є такими. Також слід враховувати момент сезонних цінових коливань, який, наприклад, у галузі рослинництва, доведено багаторічним досвідом встановлення найнижчих цін у період збору врожаїв, тобто на початку маркетингового року, і найвищих – у березні-травні. Стратегія низьких цін базується на початковому формуванні найнижчих цін з поступовим їх підвищенням. Однак в умовах агропромислового виробництва перші продажі мають забезпечувати приплив фінансових ресурсів для забезпечення подальшого простого чи розширеного відтворення. Тому стратегічне управління на підприємствах із застосуванням даних методів ціноутворення є неприйнятним.

Політика комунікацій для умов функціонування аграрних товаровиробників є дуже умовною, що спричинено особливим характером товару та особливими споживачами такого товару. Загалом, до основних і практично дієвих заходів щодо просування товарів на ринок можна віднести лише участь у спеціалізованих виставках, ярмарках; рекламну діяльність на спеціалізованих сайтах мережі Інтернет; персональний продаж, тобто самостійний пошук потенційних клієнтів і налагодження з ними зв'язків.

Розподіл товарів та збут є головною політикою для забезпечення конкурентоспроможного розвитку агропромислових підприємств, що доведено принципом маркетингу – виробляти слід те, що можна продати! Тому саме результативні можливості збутової політики є запорукою успіху. Основними завданнями збутової політики є поєднання в єдину систему товарної, цінової та комунікаційної політик підприємства для формування ефективної системи розподілу продукції. Це дозволить, по-перше, управляти каналами реалізації продукції агропромислового підприємства з головною метою – формування

товарних партій, необхідних за обсягами для продажу за схемою прямого маркетингу саме найбільш важливим споживачам продукції первинної переробки – експортерам, а також збільшення обсягів реалізації своєї продукції за каналами нульового рівня (тобто виключаючи посередницькі організації) загалом. І, по-друге, дозволить формувати систему розподілу продукції в часовій площині, яка спричинена особливостями та, зокрема, сезонністю в сфері агропромислового виробництва. Останнє дозволить підтримувати постійне та планомірне фінансове забезпечення виробничої діяльності господарюючих суб'єктів, що є базовою складовою їх існування та функціонування на обраному об'єктовому ринку.

Висновки. В контексті імплементації парадигми сталого розвитку суб'єктів економічних відносин в менеджменті основної діяльності підприємств сфери агропромислового виробництва доцільно вести мову не стільки про динаміку рівнів конкурентоспроможності та ефективності, скільки про визначення напрямку організаційних, виробничо-технологічних та комерційних змін, спрямованих на довготривале підтримання та підвищення зазначених рівнів. Стратегічне управління є основним можливим інструментом забезпечення належного рівня ефективності, а від вдалого застосування механізму генерування та імплементації стратегій залежить, власне, конкурентоспроможний розвиток підприємств. Стратегію слід не лише виокремлювати як інтегровану модель дій чи перспективний деталізований проект, а застосовувати в якості інструменту довгострокової конкретизації напрямку розвитку підприємства, який стосується всіх сфер та засобів його виробничо-комерційної діяльності, систем внутрішніх й зовнішніх зв'язків, а також можливостей посилення конкурентних позицій підприємства на обраному об'єктовому ринку.

Література.

1. Бойко, Ю.О. (2015). Конкурентні структури ринків збуту та потенціал конкурентоспроможності аграрних підприємств. Теорія і практика розвитку агропромислового комплексу та сільських територій, 315-317.
2. Зінчук, Т.О. (2013). Кон'юнктура європейського аграрного ринку: тенденції та перспективи для України. Збірник наукових праць Таврійського державного агроекологічного університету, 2 (14), 96–105.
3. Іващенко, О.В. (2012). Сучасні тенденції розвитку маркетингу вітчизняних – підприємств – виробників зерна. Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету, 2 (18), 146-153.

4. Мандич О. В. (2017) Стратегії конкурентоспроможного розвитку аграрних підприємств. Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії. 1 (07), 116-120.

5. Красноручий, О.О. (2015). Детермінанти розвитку систем ринкового розподілу продукції аграрних підприємств. Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка, 162, 20-31.

References.

1. Boyko Yu.O. (2015). Konkurentni cтруktury rynkiv zbutu ta potentsial konkurentospromozhnosti ahrarnykh pidpryyemstv [Competitive structures of sales markets and the state of competition of industrial enterprises]. *Teoriya i praktyka rozvytku ahropromyulovoho kompleksu ta cil'kykh terytoriy – Theory and practice of the development of agricultural and industrial complexes*, pp. 315-317 [in Ukrainian].

2. Zinchuk T.O. (2013). Kon"yunktura yevropeys'koho ahrarnoho rynku: tendentsiyi ta perspektyvy dlya Ukrayiny [Daylight saving time for the european market: trends and opportunities for Ukraine]. *Zbirnyk naukovykh prats' Tavriys'koho derzhavnoho ahroekolohichnoho univertsytetu – The assistant of the Naukoib Pravets of the Tavritsky Institute of Constitutional Affairs*, No. 2 (14), pp. 96-105 [in Ukrainian].

3. Ivashchenko O.V. (2012). Cuchacni tendentsiyi rozvytku marketynhu vitchyznyanykh – pidpryyemstv – vyrobnykiv zerna [Educational trends in the development of domestic language - entrepreneurship - grain harvesters]. *Zbirnyk naukovykh prats' Tavriys'koho derzhavnoho ahrotekhnolohichnoho univertsytetu – The assistant of the naukovich praxis of the Tavritskogo conducting the scientific conference Univ*, No. 2 (18), pp. 146-153 [in Ukrainian].

4. Mandych O.V. (2017) Stratehiyi konkurentospromozhnoho rozvytku ahrarnykh pidpryyemstv [Strategies for competitive development of agrarian enterprises]. *Ekonomichnyy visnyk Zaporiz'koyi derzhavnoyi inzhenernoyi akademiyi – Economic Bulletin of the Zaporizhzhya State Engineering Academy*, No.1 (07), pp. 116-120 [in Ukrainian].

5. Krasnoruts'ky O.O. (2015). Determinanty rozvytku cystem rynkovoho rozpodilu produktuiy ahrarnykh pidpryyemstv [Databases of the development of the market of market for the production of agricultural enterprises]. *Visnyk HNTUSG. Ekonomichni nauky – Bulletin of HNTUSG. Economic science*, No 162, pp. 20-31 [in Ukrainian].

Анотація.

Вардіашвілі А.В. Особливості формування моделей у сфері маркетингу інтегрованих підприємств.

В статті розглянуто систему конкурентних стратегій підприємств, зокрема, особлива увага приділяється стратегії отримання конкурентних переваг в якості загальної конкурентної стратегії. Проаналізовано особливості формування і використання деяких певних стратегій для сучасних умов підприємств. Запропонована комплексна стратегія для формування конкурентного потенціалу та конкурентоспроможності підприємств функціональними компонентами.

Ключові слова: конкурентоспроможність, стратегія, система, підприємство, ефективність.

Аннотация.

Вардиашвили А.В. Особенности формирования моделей в сфере маркетинга интегрированных компаний.

В статье рассмотрена система конкурентных стратегий предприятий, в частности, особое внимание уделяется стратегии получения конкурентных преимуществ в качестве общей конкурентной стратегии. Проанализированы особенности формирования и использования некоторых определенных стратегий для современных условиях предприятий. Предложена комплексная стратегия для формирования конкурентного потенциала и конкурентоспособности предприятий функциональными компонентами.

Ключевые слова: конкурентоспособность, стратегия, система, предприятие, эффективность.

Abstract.

Vardiashvili A. Features of forming models in the marketing of integrated enterprises.

The article describes a system of competitive strategies of enterprises, in particular, it focuses on strategies to gain competitive advantage in an overall competitive strategy. The peculiarities of formation and use of some specific strategies for modern conditions of enterprises. A comprehensive strategy for the formation of competitive potential and competitiveness of the enterprises of the functional components.

Key words: competitiveness, strategy, system, enterprise, efficiency.

УДК 338.431: 631.115

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ВИЗНАЧЕННЯ ОПТИМАЛЬНОСТІ ГАЛУЗЕВОЇ СТРУКТУРИ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

ВЛАСЕНКО Т.В., К.Е.Н.,

**ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ ПЕТРА ВАСИЛЕНКА**

Постановка проблеми у загальному вигляді. Забезпечення конкурентоспроможності вітчизняної сільськогосподарської продукції вимагає від аграрних підприємств впровадження інноваційних технологій для їх стабільного та ефективного розвитку. Однак нестабільність економіки, криза політичної сфери, здебільшого низька конкурентоспроможність держави в глобальному вимірі – все це призвело до диспропорцій у міжгалузевих співвідношеннях, руйнації міжгосподарських зв'язків. У цих умовах пошук найбільш ефективної системи управління галузевою структурою конкретних аграрних підприємств проводився здебільшого емпіричним шляхом, без

урахування світового та передового вітчизняного досвіду, що є причиною проблематичності прискорення підвищення ефективності діяльності підприємств та забезпечення їх конкурентоспроможності як на локальному так і на світовому ринку.

Оптимізація галузевої структури аграрних підприємств є основною складовою системи моделей планування оптимального розвитку сільськогосподарського виробництва. Така модель дозволяє встановлювати параметри поточної та перспективної діяльності підприємства, виконати ґрунтовний аналіз наявної виробничої системи, а також виявити найбільш ефективні напрямки використання ресурсів для забезпечення максимальних показників рентабельності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ґрунтовні теоретичні дослідження щодо вивчення оптимальності галузевої структури підприємств різних форм власності й господарювання знайшли відображення в наукових працях відомих вчених: В.Г. Андрійчука, Н.В. Статівки, Гупорова А.О., Pieri R., Venturini L., Wojnec S., Huffman W.E. та Evenson R.E., Steven W.O., Kurosaki T., Dong F. X., Hennessy D.A., Maciejewski K. та інші. Незважаючи на значну кількість наукових досліджень зі спеціалізації підприємств, оптимізації їх галузевої структури залишаються питання, які є постійним об'єктом дискусій. Наявність переважно теоретичного моделювання при визначенні оптимального рівня спеціалізації аграрних підприємств не дозволяє ефективно використовувати механізми управління їх галузевою структурою та досягати заданого рівня ефективності та продуктивності функціонування.

Формулювання цілей статті. Метою статті є наукове обґрунтування методичних засад щодо вдосконалення механізмів управління галузевою структурою аграрних підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Оптимізація галузевої структури аграрних підприємств є основною складовою системи моделей планування оптимального розвитку сільськогосподарського виробництва [1]. Така модель дозволяє встановлювати параметри поточної та перспективної діяльності підприємства, виконати ґрунтовний аналіз наявної виробничої системи, а також виявити найбільш ефективні напрямки використання ресурсів для забезпечення максимальних показників рентабельності [1, с. 367]. Розрізняють два види показників, за якими проводиться визначення оптимальності галузевої структури аграрних підприємств. До першого виду відносять максимізуючі критерії, такі як рентабельність, прибуток, валовий дохід та валова продукція, які визначають при заданих обсягах

виробничих ресурсів [2]. До другого виду відносяться мінімізуючі – різні витрати, які розраховують при фіксованих обсягах виробництва.

Ефективна діяльність аграрного підприємства не можлива без оцінки взаємозв'язків між основними показниками управління процесами та чинниками виробничо – господарської діяльності, а також без виявлення закономірностей, які відбуваються як в середині організації так і в зовнішньому середовищі [3, 7]. Для моделювання динаміки розвитку аграрного підприємства на підставі визначення оптимальності його галузевої структури, обґрунтування управління спеціалізацією як одного з основних факторів підвищення конкурентоспроможності за рахунок інтенсифікації виробництва, необхідно встановити вплив чинників, що позитивно або негативно впливають на кінцевий результат – ефективність господарювання [4, 7]. Така модель повинна надавати можливість при обмеженому обсязі даних динаміки реальних підприємств окремо виділяти вплив чинників. По-перше, тих що залежать безпосередньо від прийняття управлінських рішень і зумовляють результативність діяльності підприємства. По-друге тих, які практично не можуть бути проконтрольовані або не мають достатнього впливу. Елімінування (усунення) дії таких чинників і кількісна характеристика їх впливу шляхом відповідних обчислень дозволяє підвищити достовірність прогнозування результатів діяльності підприємства та якості управлінських рішень [3, с. 26].

Для визначення та врахування істотних і відмінних ознак досліджуваних економічних явищ, встановлення науково-обґрунтованого взаємозв'язку чинників з результуючою ознакою як за кордоном [3], так і в Україні використовують переважно такі статистичні та математичні методи: статистичні групування; середні та відносні величини; аналіз рядів динаміки; показники варіації; дисперсійний, регресійний і кореляційний аналізи; статистичні рівняння залежностей; статистичні індекси, тощо. Однак достовірна оцінка взаємозв'язків результативних показників із різними чинниками економічних процесів можлива за допомогою далеко не всіх статистичних методів.

Використання методу статистичних групувань за визначеною ознакою проводиться за наявності не менше двох десятків одиниць спостережень [5] та дозволяє не тільки отримати характеристику абсолютного рівня показника в окремих групах, визначити відхилення, але й оцінити взаємозв'язки чинників і результативних показників. До обмежень використання методу слід віднести суттєву відмінність

значень та тенденцій зміни результуючої ознаки за різного поєднання чинників і підходу до вибору інтервалів групувань. Деякого підвищення достовірності оцінок при використанні методу можливо досягти за рахунок використання обґрунтованих ступеня заповнення інтервалів одиницями сукупності та нерівних інтервалів для неоднорідної сукупності. Однак для більшості економічних явищ, що неоднорідні за своєю структурою, достовірна оцінка ускладнена. Окрім того при аналітичному групуванні використовується один фактор, що не дозволяє застосувати такий результат при переході до комбінаційного і часто призводить до недостовірних висновків при прогнозуванні впливу декількох чинників на майбутній період.

При дисперсійному аналізі дослідження загальної варіації ознаки відбувається за рахунок її поділу на дві дисперсії, з яких одна частина визначається впливом чинника, а друга – варіацією, зумовленою впливом усіх інших чинників. Слід зазначити, що дисперсійний аналіз з точки зору обсягу обчислювальної роботи значно складніше процедур розрахунку більшості параметричних і непараметричних критеріїв. Інший недолік методу полягає в тому, що область його застосування обмежена даними, що мають нормальний розподіл досліджуваних груп, але таку передумову дуже часто неможливо відтворити при аналізі реальних економічних процесів [7, с. 26].

Широке використання індексного аналізу зумовлене простотою методу та можливістю оцінити вплив зміни кількісних та якісних показників на результати господарської діяльності за рахунок побудови узагальнюючих характеристик динаміки чи просторових порівнянь, а також вивчення закономірностей динаміки, взаємозв'язків між показниками, структурних зрушень. Недоліком є відсутність загального методу розкладання абсолютних відхилень узагальнюючого показника за факторами при числі факторів більше двох.

Більш ефективним для оцінки результатів господарської діяльності підприємств та вирішення цілого спектру економічних завдань є використання методу комплексних статистичних коефіцієнтів [8, с. 297]. Традиційний метод побудови матриці координат передбачає виявлення в кожному стовпчику таблиці вихідних даних, що характеризують, наприклад, виконання планів відповідно до різних показників господарсько-фінансової діяльності, мінімального відсотку виконання плану з наступним діленням на нього всіх показників графі.

При дослідженні взаємозв'язків економічних процесів слід враховувати, що їх розвиток відбувається за взаємопов'язаного впливу, а також часто розвиток окремого явища відбувається за взаємодії

багатьох явищ. Для розв'язання таких завдань використовують переважно регресійний і кореляційний аналіз, менше поширення набув порівняно новий метод статистичних рівнянь залежностей [8, с. 297]. Передумовою використання регресійного і кореляційного аналізу є перш за все наявність нормального розподілу сукупності, який простежується тільки у випадках дії багатьох незалежних або слабо залежних чинників та відсутності значимих показників. Тобто для з'ясування залежності між результативною ознакою та чинником необхідно забезпечити незмінність інших чинників, що надасть стабільність основної залежності. Як показано в роботах W. Pouliot [9, с. 523-534] та М.А. Millstein [10, с. 71-80] методи кореляційного, регресійного аналізу та групування досить ефективно використовуються для вирішення певних завдань аналізу процесів управління. Однак суттєвим обмеженням використання методу є й те, що при вивченні економічних явищ сукупність з нормальним розподілом зустрічається рідко, а за сумісності ознак – практично відсутня. Найважчим аспектом проблеми отримання достовірних даних є порушення принципу побудови множинних регресійних рівнянь. Ці обмеження зумовили переважну область використання методу регресійного аналізу, яка полягає у визначенні кількісної оцінки взаємозв'язку чинникових і результативних ознак, що дає змогу обчислити їх збільшення або зменшення за зміни значень чинника на одиницю, якщо рівні всіх інших чинників прийняти незмінними, що часто не відповідає дійсності. Але, при обґрунтуванні економічних явищ, а саме задач оптимізації, необхідним є розв'язання оберненої задачі, тобто відповідь на питання, за яких рівнів чинників може бути досягнутим оптимальний або прогнозований рівень результативної ознаки.

Таким чином з одного боку вирішальним для використання регресійного і кореляційного аналізів, як зазначає Е.Е. Leamer є наявність багаточисельних досліджуваних сукупностей даних, кореляційних залежностей, а також нормального розподілу змінних [11, с. 149]. Зазвичай таке поєднання характерно для обробки результатів при оцінці експериментальних даних технічних вимірювань: механічних випробувань матеріалів при виробництві [12, с. 498]. З іншого боку, як підкреслює Харченко Ю.А. [13, с. 217], для регресійного і кореляційного аналізів розподіл змінних може відбутися лише за умови дії незалежних або слабо залежних багаточисельних чинників та за відсутності значущих показників. Для показників реального виробництва сукупність явищ з нормальним розподілом

зустрічається досить рідко, а між чинниками часто прослідковується функціональна залежність.

Більш ефективним для пошуку оптимальних результатів економічних явищ є використання саме статистичних методів для вивчення взаємозв'язків економічних явищ, які б адекватно відображали їх залежність. Таким вимогам відповідає метод статистичних рівнянь залежностей [8], який дає можливість одержувати достовірні висновки як за нечисленних, так і численних сукупностях, на відміну від традиційних методів групування, кореляційного, регресійного та дисперсійного аналізів, котрі вимагають наявності численних сукупностей одиниць спостереження та мають обмеження зазначені вище. Сутність методу статистичних рівнянь залежностей ґрунтується на обчисленні коефіцієнтів порівняння, що визначають відношення окремих значень однойменної ознаки до її мінімального або максимального рівнів. За збільшення значень ознаки коефіцієнти порівняння розраховують від мінімального рівня, а за зменшення – від максимального [8].

До переваг методу статистичних рівнянь залежностей, на відміну від методу найменших квадратів, слід віднести те, що початковий член рівняння залежності має реальний економічний зміст, тому що це мінімальне або максимальне значення результативної ознаки. Значення параметрів і знаків при них для кожного з чинників в одно- і багаточинникових рівняннях однакові. Окрім того його використання дозволяє визначити: рівень та розмір зміни результативної ознаки за зміни чинника (чинників) на одиницю чи будь-яку дану величину; рівні чинника (чинників) та розміру їх зміни за зміни результативної ознаки на одиницю чи будь-яку дану величину (обернена задача); ступінь інтенсивності використання чинників для забезпечення формування середнього рівня результативної ознаки; обчислення частки впливу чинників на результативну ознаку; розмір зміни рівнів чинників для забезпечення заданого рівня економічного явища, чи навпаки – рівнів результативного показника за заданих значень чинників, і визначення при цьому необхідних витрат ресурсів за кожним чинником у вартісному вираженні; середній темп зміни економічного явища в результаті дії чинників для кожного періоду. Метод також дозволяє створювати функціональні теоретичні моделі розвитку економічних явищ, моделювати динаміку економічних явищ і процесів, обґрунтовувати прогнозовані рівні економічних явищ та оцінювати інтенсивність використання чинників, що формують розвиток рівня економічного явища за кожний період ряду динаміки.

Висновки. Вирішення загальної проблеми підвищення ефективності діяльності аграрних підприємств за рахунок удосконалення управління їх спеціалізацією та оптимізації галузевої структури потребує подолання існуючого протиріччя між необхідністю моделювання динаміки їх розвитку для визначення оптимального рівня показників, з одного боку, а з іншого – суттєвими обмеженнями використання традиційних методів аналізу в умовах нечисленних сукупностей показників та їх функціонального взаємозв'язку. Це протиріччя являє собою суть проблемної ситуації, відображенням якої є актуальність досліджень з ефективного використання методу статистичних рівнянь залежностей для оцінки динаміки в умовах управління спеціалізацією конкретних аграрних підприємств.

Література.

1. Vlasenko T. Features of formation levels specialization of production agrarian enterprises and their associations/ T. Vlasenko// Prospect of world science-2016: Materials of XII International scientific and practical conference (30 July 2016). – Sheffield: Science and education LTD. – 2016. – P. 7-9.
2. Власенко Т.В. Економічне оцінювання взаємовпливу основних чинників формування обсягу валової продукції сільського господарства в Харківській області/ Т.В. Власенко// Наука й економіка. – 2007. – № 2(6). – С. 25-35.
3. Dobbelaere S. Panel data estimates of the production function and product and labor market imperfections / S. Dobbelaere, J. Mairesse// Journal of Applied Econometrics. – 2013. – № 28 (1). – P. 1-46.
4. Vlasenko T. Status and trends of agricultural enterprises in Ukraine in terms of market agricultural machinery/ T. Vlasenko, V. Vlasovets // Econtechmod: An international quarterly journal. – 2016. – Vol. 5. – No. 3. – P. 159-170.
5. Levers C. Drivers of changes in agricultural intensity in Europe / C. Levers, V. Butsic, P.H. Verburg, D. Müller, T. Kuemmerle // Land Use Policy. – 2016. – No. 58. – P. 380-393.
6. Прикладная статистика: современные подходы и инструментарий анализа массовых явлений и процессов: [монография] / Под ред. Е.В. Раевневой, Н.А. Кизима. – Х. : ИД “ИНЖЭК”, 2010. – 288 с.
7. Власенко Т.В. Принципи державного регулювання в управлінні галузевою структурою аграрних підприємств / Г.Є. Мазнев, Т.В. Власенко // Вісник ХНТУСГ: Економічні науки. – 2016. – Вип. 177. – С. 94-101.
8. Кулинич Р.О. Способи прогнозування економічних явищ методом статистичних рівнянь залежностей / Р.О. Кулинич // Університетські наукові записки. – 2007. – № 3(23). – С. 295–305.
9. Pouliot W. Robust tests for change in intercept and slope in linear regression models with application to manager performance in the mutual fund industry/ W. Pouliot// Economic Modelling. – 2016. – No. 58. – P. 523–534.

10. Millstein M.A. Optimizing ABC inventory grouping decisions/ M.A. Millstein, L. Yang, H. Li // International Journal of Production Economics. – 2014. – No. 148. – P. 71-80.

11. Leamer E.E. SS-values: Conventional context-minimal measures of the sturdiness of regression coefficients / E.E. Leamer // Journal of Econometrics. – 2016. – No. 193(1). – P. 147-161.

12. Vlasovets V.M. Structure and distribution of components in the working layer upon reconditioning of parts by electric-arc metallization/ V.M. Vlasovets, T.S. Skoblo, V.V. Moroz // Metal science and heat treatment. – 2001. – No. 43 (11-12). – P. 497- 500.

13. Харченко Ю.А. Кореляційно-регресійний аналіз обсягів збуту продукції промислового підприємства / Ю.А. Харченко // Економічний простір. – 2014. – № 86. – С. 214-223.

14. Власенко Т.В. Моделювання динаміки розвитку для удосконалення управління спеціалізацією підприємства / Т.В. Власенко, В.М. Власовець // Технологічний аудит и резервы производства. – 2016. – № 5/4 (31). – С. 9-15.

References.

1. Vlasenko T. (2016). Features of formation levels specialization of production agrarian enterprises and their associations. *Prospect of world science-2016: Materials of XII International scientific and practical conference (30 July 2016)*. (pp. 7-9). Sheffield: Science and education LTD [in English].

2. Vlasenko T.V. (2007). Ekonomichne ocinjuvannja vzajemovplyvu osnovnykh chynnykiv formuvannja obsjaghu valovoji produkciji sil'skogho ghospodarstva v Kharkivskij oblasti [Economic assessment of the mutual influence of the main factors of the formation of gross agricultural output in the Kharkiv region]. *Nauka j ekonomika – Science and economics*, No 2(6), pp. 25-35 [in Ukrainian].

3. Dobbelaere S., & Mairesse J. (2013). Panel data estimates of the production function and product and labor market imperfections. *Journal of Applied Econometrics*, No 28 (1), pp. 1-46 [in English].

4. Vlasenko T., & Vlasovets V. (2016). Status and trends of agricultural enterprises in Ukraine in terms of market agricultural machinery. *Econtechmod: An international quarterly journal*, Vol. 5, No 3, pp. 159-170 [in English].

5. Levers C., Butsic V., Verburg P.H., Müller D., & Kuemmerle T. (2016). Drivers of changes in agricultural intensity in Europe. *Land Use Policy*, No 58, pp. 380-393 [in English].

6. Raevnevoy Ye.V., Kizim N.A. (Eds.). (2010). *Prikladnaya statistika: sovremennye podkbody i instrumentariy analiza massovykh yavleniy i protsessov* [Applied statistics: modern approaches and tools for analyzing mass phenomena and processes]. Kharkov: ID «INZhEK», p. 288 [in Ukrainian].

7. Vlasenko T.V., & Maznev G.E. (2016). Pryncypy derzhavnogho rehuljuvannja v upravlinni ghaluzevoju strukturoju aghrarnykh pidpryemstv

[Principles of state regulation in the management of the sectoral structure of agrarian enterprises]. *Visnyk KhNTUSGh: Ekonomichni nauky – Bulletin KHNTUSG: Economic sciences*, No 177, pp. 94-101 [in Ukrainian].

8. Kulynych R.O. (2007). Sposoby proghnozuwannja ekonomichnykh javyshh metodom statystychnykh rivnjanj zalezhnostej [Methods of forecasting economic phenomena by the method of statistical equations of dependencies]. *Univertsytetsjki naukovy zapysky – University Scientific Notes*, No 3(23), pp. 295–305 [in Ukrainian].

9. Pouliot W. (2016). Robust tests for change in intercept and slope in linear regression models with application to manager performance in the mutual fund industry. *Economic Modelling*, No 58, pp. 523-534 [in English].

10. Millstein M.A., Yang L., & Li H. (2014). Optimizing ABC inventory grouping decisions. *International Journal of Production Economics*, No 148, pp. 71-80 [in English].

11. Leamer E.E. (2016). SS-values: Conventional context-minimal measures of the sturdiness of regression coefficients. *Journal of Econometrics*, No 193(1), pp. 147–161 [in English].

12. Vlasovets V.M., Skoblo T.S., & Moroz V.V. (2001). Structure and distribution of components in the working layer upon reconditioning of parts by electric-arc metallization. *Metal science and heat treatment*, No 43 (11-12), pp. 497- 500 [in English].

13. Kharchenko Ju.A. (2014). Koreljacijno-reghresijnjy analiz obsjaghiv zbutu produkciiji promyslovogho pidpryjemstva [Correlation and regression analysis of sales volumes of industrial enterprises]. *Ekonomichnyj prostir – Economic space*, No 86, pp. 214-223 [in Ukrainian].

14. Vlasenko T.V., Vlasovets V.M. Modeljuvannja dynamiky rozvytku dlja udoskonalennja upravlinnja specializacijeju pidpryjemstva [Modeling the dynamics of development for improving the management of the specialization of the enterprise]. *Tekhnologhycheskyy audyt y rezervi proyzvodstva – Technological audit and production reserves*, No 5/4 (31), pp. 9-15 [in Ukrainian].

Анотація.

Власенко Т.В. Методичні засади визначення оптимальності галузевої структури аграрних підприємств.

В статті розглядаються методичні засади визначення оптимальності галузевої структури аграрних підприємств.

Встановлено, що вирішення загальної проблеми підвищення ефективності діяльності підприємств за рахунок удосконалення управління їх спеціалізацією та оптимізацією галузевої структури потребує подолання існуючого протиріччя між необхідністю моделювання динаміки їх розвитку для визначення оптимального рівня показників, з одного боку, а з іншого – суттєвими обмеженнями використання традиційних методів аналізу в умовах нечисленних сукупностей показників та їх функціонального взаємозв'язку.

Обґрунтовано доцільність використання методу статистичних рівнянь залежностей з пошуком оптимуму показників ефективності діяльності для створення моделі динаміки розвитку аграрних підприємств в умовах обмежених сукупностей даних.

Показано, що встановлення закономірних зв'язків між специфічною дією основних факторів на галузеву структуру аграрних підприємств повинно базуватись на експериментальних дослідженнях з обґрунтуванням використання методики, яка дозволить визначити оптимальний рівень галузевої структури конкретних підприємств.

Ключові слова: галузева структура, оптимізація, метод статистичних рівнянь залежностей, аграрні підприємства.

Аннотация.

Власенко Т.В. Методические основы определения оптимальности отраслевой структуры аграрных предприятий.

В статье рассматриваются методические основы определения оптимальности отраслевой структуры аграрных предприятий.

Установлено, что решение общей проблемы повышения эффективности деятельности предприятий за счет совершенствования управления их специализацией и оптимизацией отраслевой структуры требует преодоления существующего противоречия между необходимостью моделирования динамики их развития для определения оптимального уровня показателей, с одной стороны, а с другой - существенными ограничениями использования традиционных методов анализа в условиях малочисленных совокупностей показателей и их функциональной взаимосвязи.

Обоснована целесообразность использования метода статистических уравнений зависимости с поиском оптимума показателей эффективности деятельности для создания модели динамики развития аграрных предприятий в условиях ограниченных совокупностей данных.

Показано, что установление закономерных связей между специфическим действием основных факторов на отраслевую структуру аграрных предприятий должно основываться на экспериментальных исследованиях с обоснованием использования методики, которая позволит определить оптимальный уровень отраслевой структуры конкретных предприятий.

Ключевые слова: отраслевая структура, оптимизация, метод статистических уравнений зависимости, аграрные предприятия.

Abstract.

Vlasenko T.V. Methodical principles of determining the optimality of the sectoral structure of agrarian enterprises.

The article discusses the methodological basis for determining the optimality of the sectoral structure of agricultural enterprises.

It was found that solving the general problem of increasing the efficiency of enterprises by improving the management of their specialization and optimizing the sectoral structure requires overcoming the existing contradiction between the need to model the dynamics of their development to determine the optimal level of indicators, on the one hand, and on the other, significant limitations of using traditional analysis methods in conditions of small aggregates of indicators and their functional relationship.

The expediency of using the method of statistical equations of dependencies with the search for optimum performance indicators to create a model of the dynamics of the development of agricultural enterprises in conditions of limited data sets has been substantiated.

It is shown that the establishment of natural links between the specific action of the main factors on the sectoral structure of agricultural enterprises should be based on experimental studies with the rationale for using the methodology, which will determine the optimal level of sectoral structure of specific enterprises.

Key words: *industry structure, optimization, method of statistical equation of dependencies, agrarian enterprises.*

УДК 334.012.61

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ МАЛОГО БІЗНЕСУ В ХАРКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

ГРЖЕВА О.М., к.е.н., доцент,

БІРЧЕНКО Н.О., к.е.н., старший викладач,

РЯСНЯСЬКА А.М., к.е.н., асистент,

**ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ ПЕТРА ВАСИЛЕНКА**

Постановка проблеми у загальному вигляді. За часів активних соціально-економічних перетворень в Україні, в умовах, коли відбувається розширення економічної самостійності регіонів та децентралізація влади, по-новому визначається роль малого бізнесу для регіонального розвитку. Причиною цього є те, що малий бізнес охоплює найбільшу частку ринку та широкий спектр видів економічної діяльності, при цьому маючи значні конкурентні переваги порівняно з великим бізнесом. Але відсутність належної підтримки малого бізнесу з боку зацікавлених учасників економічних відносин породжує низку проблем щодо ефективного його функціонування та розвитку. Вирішення існуючих проблем визначає необхідність розробки системи підтримки малого бізнесу, яка дасть змогу сформулювати стратегічні засади такої підтримки та розробити управлінські технології стимулювання розвитку малого підприємництва для забезпечення ефективного регіонального розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню теоретичних засад та функціонування підприємств малого бізнесу присвячено роботи багатьох вчених: З.С. Варналія, В.М. Гейця, Г.Є. Гаврилюка, О.В. Дикань, В.К. Збарського, Й.П. Звоняра,

О.М. Капуби, І.В. Корогода, В.В. Паппа, Н.І Редіної, В.А. Табінського, О.В. Якушевої та інших [1-10]. У працях зазначених науковців розглянуто процес становлення малого і середнього бізнесу в Україні, особливості його розвитку в сучасних умовах, основні проблеми та перспективи розвитку малого підприємництва як на регіональному, так і на державному рівні. Однак незважаючи на значну кількість наукових праць щодо діяльності суб'єктів підприємницької діяльності малого бізнесу надалі залишаються актуальними і потребують подальшого дослідження питання щодо визначення тенденцій розвитку підприємств малого бізнесу в Україні та в окремих регіонах, а також усвідомлення їхніх конкурентних переваг та проблем розвитку.

Формулювання цілей статті. Метою даного дослідження є визначення сучасного стану та тенденцій діяльності підприємств малого бізнесу в Харківській області.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для розуміння головних засад і закономірностей розвитку малого бізнесу, необхідно визначити сутність цього поняття. Дефініції «бізнес» та «підприємництво» є категоріями, здебільшого, синонімічними, але з певними відмінностями в системі використання, тому виникає необхідність з'ясувати особливості цих понять. Серед найбільш поширених визначень такі: бізнес – економічна діяльність, яка має ризиковий характер та спрямованість на отримання комерційного прибутку; підприємництво – ініціативна, самостійна діяльність осіб або підприємств (фірм), націлена на отримання прибутку, або особистого доходу, і яка здійснюється на власний ризик та під власну майнову відповідальність [11].

Зміст бізнесу, межі його здійснення тісно пов'язані з формами й видами підприємницької діяльності, оскільки відображають характерні особливості тієї чи іншої ланки господарювання, уточнюють межі його розвитку та особливостей функціонування.

Погодимося із думкою більшості науковців, поняття «бізнес» є ширшим, ніж «підприємництво», оскільки охоплює відносини, що виникають між усіма учасниками ринкової економіки, включаючи не лише підприємців, а й споживачів, найманих працівників, державні структури [12].

З огляду на наведені поняття, основною метою бізнесу вважатимемо отримання прибутку, притому ця діяльність не обов'язково повинна бути ризиковою та інноваційною, на відміну від підприємництва. Аналіз цих понять за основними критеріями наведено в таблиці 1.

Таблиця 1

Порівняння дефініцій «підприємництво» та «бізнес»

<i>Підприємництво</i>	<i>Бізнес</i>
1. Основна мета діяльності	
Досягнення соціального та економічного (в т. ч. прибутку) ефектів.	Отримання прибутку
2. Суб'єкт діяльності	
Фізичні та юридичні особи.	
3. Шляхи досягнення основної мети діяльності	
З використанням інноваційних технологій, підходів до управління, розроблення нової продукції.	Розширенням обсягів виробництва, наданням послуг чи зі збільшенням товарообороту без введення інновацій.
4. Особисті якості суб'єкта діяльності	
Організаторські здібності, ініціативність, комплексне знання з основ економіки, наявність підприємницького хисту, новаторство.	Бажання швидкого прибутку, авантюризм, ініціативність, комплексне знання з основ економіки.
5. Періодичність здійснення діяльності	
Систематична діяльність, здійснюється постійно.	Як систематично, так і одноразово в будь-якій сфері діяльності.
6. Наявність найманих працівників	
Є обов'язковою умовою для юридичної особи. Фізична особа-підприємець у своїй діяльності може не використовувати працю найманих робітників.	

Порівняння термінів «бізнес» та «підприємництво» дало змогу дійти висновку, що підприємництво відрізняється від бізнесу однією істотною властивістю – новаторством. В умовах ринкової економіки конкурентоздатним вважається те підприємство, яке зможе визначити вимоги ринку й виробляти продукцію, яка буде користуватися попитом. Здатність підприємства швидко реагувати на зміну попиту стає першочерговим завданням, вирішення якого визначає виживання й успішне функціонування підприємства.

В загальносвітовій практиці не розроблено єдиних підходів поділу підприємств на малі, середні та великі, вони дещо відрізняються по країнах. Критерії та їх розміри щодо виокремлення типів бізнесу в Україні відобразимо в таблиці 2, а також виділимо такий критерій як чутливість до економічних змін, який має значення для подальшого дослідження [12].

Таблиця 2

Критерії виокремлення різних типів бізнесу в Україні

<i>Критерії</i>	<i>Малий бізнес</i>	<i>Середній бізнес</i>	<i>Великий бізнес</i>
Чисельність працівників	до 50 ос.	до 250 ос.	більше 250 ос.
Обсяги обороту	до 10 млн. €	до 50 млн. €	більше 50 млн. €
Чутливість до економічних змін	підвищена	середня	незначна

Отже, підприємство малого бізнесу – суб'єкт господарювання певної організаційно-правової форми та форми власності, економічна діяльність якого має ризиковий характер і спрямована на отримання комерційного прибутку, а також в якого середньорічна кількість працівників не перевищує 50 осіб, річний дохід не перевищує суму еквівалентну 10 млн. євро.

У країнах із ринковою економікою малі та середні підприємства кількісно складають абсолютну більшість підприємств. Вони представлені практично в усіх секторах економіки, але їхня роль є особливо важливою в тих галузях, в яких немає великого бізнесу.

В Україні підприємства малого та середнього бізнесу є в усіх галузях економіки, при цьому в деяких галузях діяльність здійснюється лише суб'єктами малого підприємництва, а великих підприємств взагалі немає. Це, зокрема, стосується освіти, охорони здоров'я та надання інших видів послуг. Понад 90 % реалізованої продукції припадає на малий бізнес у сфері фінансової та страхової діяльності, а також операцій із нерухомим майном. Загалом, у більшості галузей на малий бізнес припадає понад 50 % реалізованої продукції [12].

Аналіз економічної ситуації та статистичних даних за 2010-2017 рр. показав, що відбувається тенденція до зменшення загальної кількості суб'єктів господарювання в Україні: з 378810 од. у 2010 р. до 338256 од. у 2017 р., при чому кількість малих підприємств зберігається приблизно на одному рівні протягом досліджуваного періоду 2010-2017 рр. (близько 320000 од.) [13].

Частка малих підприємств у загальній кількості суб'єктів господарювання по Україні складає близько 95 %, середніх – близько 4 % і великих підприємств – лише близько 1 % (табл. 3).

Таблиця 3

**Кількість суб'єктів господарювання по Україні
у 2010-2017 рр. з розподілом за їх розмірами**

<i>Показники</i>	<i>Усього</i>	<i>у тому числі підприємства</i>		
		<i>великі</i>	<i>середні</i>	<i>малі</i>
2010	378810	586	20983	357241
2011	375695	659	20753	354283
2012	364935	698	20189	344048
2013	393327	659	18859	373809
2014	341001	497	15906	324598
2015	343440	423	15203	327814
2016	306369	383	14832	291154
2017	338256	399	14937	322920

Розглянемо основні показники діяльності суб'єктів господарювання по Україні у 2017 р. за розмірами підприємств: кількість зайнятих працівників у підприємствах великого бізнесу приблизно така ж як і в підприємствах малого бізнесу – 1560,9 і 1658,9 тис. осіб відповідно, у підприємствах середнього бізнесу зайнято значно більше працівників – 2593,1 тис. осіб; обсяг реалізованої продукції, (товарів, послуг) у малому бізнесі 1482000,7 млн. грн., у великому бізнесі – 2929516,6 млн. грн. і найбільше у середньому – 1482000,7 млн. грн. (табл. 4) [13].

Таблиця 4

**Основні показники діяльності суб'єктів господарювання
по Україні у 2017 р. з розподілом за їх розмірами**

<i>Показники</i>	<i>Усього</i>	<i>у тому числі підприємства</i>		
		<i>великі</i>	<i>середні</i>	<i>малі</i>
Кількість суб'єктів господарювання, одиниць	338256	399	14937	322920
Кількість зайнятих працівників, тис. осіб	5812,9	1560,9	2593,1	1658,9
Обсяг реалізованої продукції, (товарів, послуг), млн. грн.	7707935,2	2929516,6	3296417,9	1482000,7

В регіональному розрізі найвищі показники кількості суб'єктів малого підприємництва в 2017 р. спостерігалися у Дніпропетровській (22989 од.), Одеській (20210 од.), Харківській (18297 од.), Київській (15668 од.) і Львівській (14432 од.) областях. Найнижчі показники кількості суб'єктів малого підприємництва в Луганській (2763 од.), Чернівецькій (3192 од.), Тернопільській (3720 од.), Рівненській (4177 од.) та Сумській (4481 од.) областях (рис. 1) [14].

Харківська область поділена на 27 районів. Загальна кількість підприємств у 2017 р. становить 22597 од. В розрізі районів найбільша кількість підприємств зареєстровано в Харківському (1083 од.), Дергачівському (461 од.) та Богодухівському (218 од.); найменша кількість – в Коломацькому (38 од.), Великобурлуцькому – (57 од.) та Зачепилівському (63 од.) районах [15].

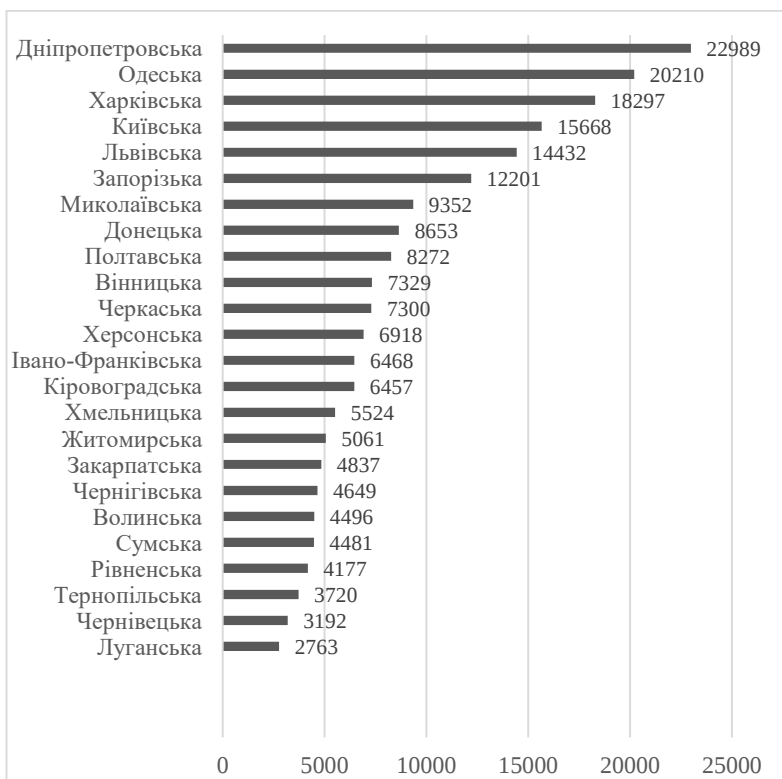

Рис. 1. Кількість підприємств малого бізнесу по областям України у 2017 р.

Проаналізуємо сучасний стан діяльності підприємств малого бізнесу в Харківській області в 2013-2017 рр. та визначимо основні тенденції їх розвитку (табл. 5).

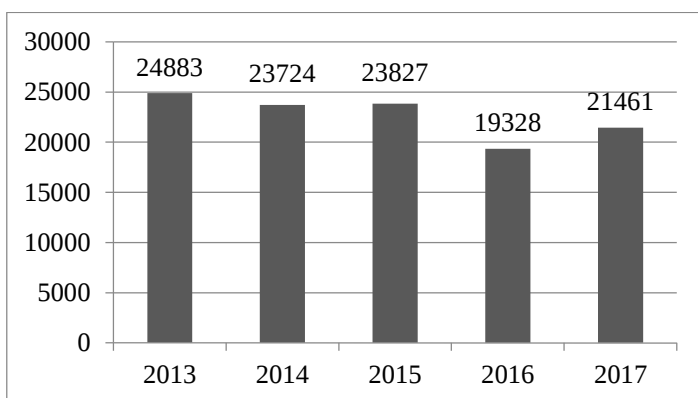
Харківська область у 2017 р. налічувала 6,9 % підприємств від загальної кількості підприємств малого бізнесу в Україні, але в регіоні існує достатньо проблем, що стримують ефективний розвиток малого бізнесу та перешкоджають економічному відтворенню регіону.

Таблиця 5

**Показники діяльності підприємств малого бізнесу
в Харківській області в 2013-2017 рр.**

<i>Показники</i>	<i>Роки</i>				
	<i>2013</i>	<i>2014</i>	<i>2015</i>	<i>2016</i>	<i>2017</i>
Кількість підприємств, од.	24883	23724	23827	19328	21461
% до загальної кількості малих підприємств по Україні	6,7	7,3	7,3	6,6	6,9
Зайняті працівники, тис. осіб	130,1	118,6	113,6	111,2	116,4
Обсяг реалізованої продукції, млн. грн.	40664,4	44745,9	65273,7	80385,4	99231,6
Одержали прибуток, %	64,3	64,7	72,3	70,4	69,6

Динаміку кількості підприємств в Харківській області в 2013-2017 рр. відобразимо на рис. 2.

**Рис. 2. Динаміка кількості підприємств малого бізнесу
в Харківській області в 2013-2017 рр.**

Аналіз рис. 2 показує, що кількість підприємств малого бізнесу в Харківській області за досліджуваний період зменшилася з 24883 од. у 2013 р. до 21461 од. у 2017 р., проте зросла порівняно з попереднім 2016 р. (19328 од.). Однією з причин таких змін є кризові явища в Україні: велика кількість малих підприємств не витримують конкуренцію та банкрутують, деяким з них вдається побороти кризові явища і повернути втрачені позиції.

Аналіз кількості зайнятих працівників Харківській області свідчить про систематичне зменшення кількості працівників у підприємствах малого бізнесу з 130,1 тис. осіб у 2013 р., до 116,4 тис. осіб у 2017 р., проте порівняно з минулим роком відбулося збільшення (111,2 тис. осіб у 2016 р.).

Зменшення кількості зайнятих робітників обумовлюється скороченням кількості малих підприємств в Харківській області, а також підвищенням рівнем автоматизації праці за сучасних часів. Через відсутність пільгових умов при збільшенні кількості зайнятих працівників, підприємці вимушені приховувати їх, бо не мають певної зацікавленості в збільшенні їхньої кількості. Така ситуація є наслідком тіньової економіки в Україні, рівень якої в є одним з найвищих у Європі.

В цілому по області протягом 2017 р. прибутково працювало 69,6 % підприємств, що на 1,2 % менше, ніж у минулому році (70,4 %) і на 5,3 % більше, порівняно з 2013 р. (64,3 %).

Обсяг реалізованої продукції, не зважаючи на скорочення кількості підприємств малого бізнесу в Харківській області, загалом має позитивну динаміку, що може бути пов'язане з підвищенням механізації та автоматизації виробництва, де є потреба в меншій кількості зайнятих та більш якісному виробництві продукції.

Підприємствами малого бізнесу Харківської області у 2017 році реалізовано продукції (товарів, послуг) на суму 99231,6 млн. грн., що на 23,4 % більше ніж у попередньому році (80385,4 млн. грн.) (рис. 3). Обсяги реалізації підприємств малого бізнесу Харківщини становили у 2017 р. 6,7 % від загального обсягу реалізації аналогічних підприємств по Україні.

Отже, аналізуючи період 2013-2017 рр., можна зробити висновок, що в Харківській області кількість підприємств малого бізнесу зменшилась, разом з тим зменшилась кількість зайнятих робітників у малому бізнесі. Проте значно збільшився обсяг реалізованої продукції та відсоток підприємств малого бізнесу, які отримали прибуток, що свідчить про позитивні тенденції їх розвитку.

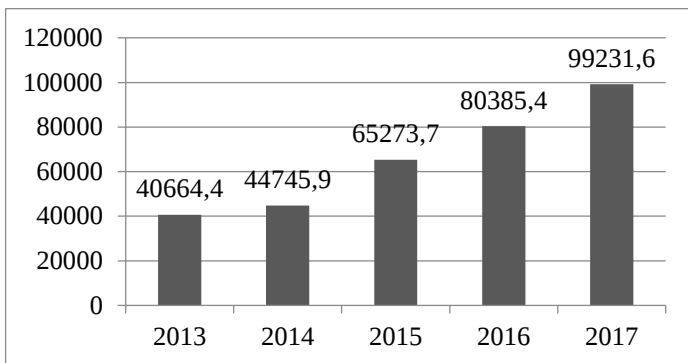

Рис. 3. Динаміка обсягу реалізованої продукції підприємствами малого бізнесу в Харківській області в 2013-2017 рр.

Висновки. Дослідивши теоретичні аспекти малого бізнесу, зокрема, співставивши дефініції «підприємництво» та «бізнес» і врахувавши поділ суб'єктів господарювання на види за розміром, пропонуємо застосовувати таке поняття як підприємство малого бізнесу, що є найбільш влучним у даному дослідженні. Під підприємством малого бізнесу розуміємо суб'єкт господарювання певної організаційно-правової форми та форми власності, економічна діяльність якого має ризиковий характер і спрямована на отримання комерційного прибутку, а також в якого середньорічна кількість працівників не перевищує 50 осіб, річний дохід не перевищує суму еквівалентну 10 млн. євро.

Аналіз сучасного стану діяльності підприємств малого бізнесу в Харківській області за основними показниками показав, що протягом досліджуваного періоду спостерігалась тенденція до зменшення їх кількості з 24883 од. у 2013 р. до 21461 од. у 2017 р. та скорочення кількості зайнятих в їх діяльності працівників з 130,1 тис. осіб у 2013 р., до 116,4 тис. осіб у 2017 р. Проте порівнюючи з попереднім 2016 р. відбулося збільшення кількості підприємств на 11 % (на 2133 од.) та на 5 % (на 5200 осіб) зросла кількість зайнятих працівників, що все ж таки свідчить про позитивні тенденції. Крім того, спостерігається чітка тенденція до збільшення обсягів реалізованої продукції підприємствами малого бізнесу Харківської області: у 2017 році реалізовано продукції (товарів, послуг) на суму 99231,6 млн. грн., що на 23,4 % більше ніж у попередньому році (80385,4 млн. грн.) і більш ніж в два рази більше за 2013 р. (40664,4 млн. грн.).

Література.

1. Варналій З.С. Мале підприємництво: основи теорії і практики : монографія / З.С. Варналій. – [4-те вид., стер.]. – К.: Знання, КОО, 2008. – 302 с.
2. Гаврилюк Г.Є. Сучасний стан і проблеми розвитку малого підприємництва в Україні / Г.Є. Гаврилюк, Н.О. Одрібець // Вісник Львівської комерційної академії. Серія економічна. – 2015. – Вип. 48. – С. 17–21.
3. Дикань О.В. Розвиток малого бізнесу в Україні: проблеми та шляхи забезпечення / О.В. Дикань // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2017. – № 57. – С. 58-66.
4. Збарський В.К. Менеджмент малого та середнього бізнесу: навчальний посібник / В.К. Збарський – К.: ДАКККіМ, 2006. – 361 с.
5. Звонар Й.П. Бар'єри на шляху розвитку малого бізнесу в Україні та інструменти їх подолання / Й.П. Звонар // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2015. – Випуск 15. – Частина 1. – С. 36-39.
6. Кашуба О.М. Підприємництво в Україні: проблеми і перспективи розвитку [Електронний ресурс] / О.М. Кашуба. – Режим доступу: http://www.economy.in.ua/pdf/6_2015/24.pdf
7. Корогод І.В. Генезис і сутнісна характеристика бізнесу в контексті економічних учень / І.В. Корогод // Економіка і регіон. – 2012. – № 2. – С. 57-62.
8. Папш В.В. Сучасний стан і тенденції розвитку малого підприємництва в Україні / В.В. Папш // БІЗНЕСІНФОРМ. – 2013. – № 6. – С. 160-164.
9. Розвиток малого підприємництва промислового регіону: монографія / За загальною редакцією академіка Академії економічних наук України Н.І. Редіної. – Дніпропетровськ, ДДФА, 2014. – 200 с.
10. Табінський В.А. Деякі аспекти розвитку малого підприємництва в Україні / В.А. Табінський, А.П. Сімон, А.В. Стасюк // Економіка і суспільство. – 2016. – № 2. – С. 36-39.
11. Nicolas C. (1997). Siropolis. Small business management: A guide to entrepreneurship. Boston: Houghton, Mifflin Company, P. 672.
12. Якушева О.В. Економічний розвиток і підтримка малого та середнього бізнесу на регіональному рівні: десерт. на здоб. наук. ступ. канд. екон. наук / О.В. Якушева. – Черкаси, 2017. – 288 с.
13. Статистичний щорічник України за 2017 рік / За редакцією І.Є. Вернера. – Київ: Державна служба статистики України, 2017. – 541 с.
14. Статистичний збірник «Регіони України» за 2017 рік / За редакцією І.Є. Вернера. – Ч. 2. – Київ: Державна служба статистики України, 2018. – 682 с.
15. Діяльність підприємств [Електронний ресурс] / Головне управління статистики в Харківській області. – Режим доступу: <http://kh.ukrstat.gov.ua/index.php/stat-informatsiya>.

References.

1. Varnalij Z.S. (2008). *Male pidpryjemnytstvo: osnovy teorii i praktyky* [Small business: fundamentals of theory and practice: monograph]. (4d ed.). Kyiv: Znannja, KOO, p. 302 [in Ukrainian].
2. Havryliuk H.Ie. (2015). Suchasnyi stan i problemy rozvytku maloho pidpryjemnytstva v Ukraini [Current state and problems of small business development in Ukraine]. *Visnyk of the Lviv Commercial Academy. The series is economical – Bulletin Lwivskoi komertsii noi akademii. Seria ekonomichn*, Issue 48, pp. 17–21 [in Ukrainian].
3. Dykan O.V. (2017). Rozvytok maloho biznesu v Ukraini: problemy ta shliakhy zabezpechennia [Small business development in Ukraine: problems and ways of providing]. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti – Bulletin of the Economy of transport and industry*, No. 57, pp. 58–66 [in Ukrainian].
4. Zbarskyi V.K. (2006). *Menedzhment maloho ta serednoho biznesu: navchalnyi posibnyk* [Small and medium business management: a manual]. Kyiv: DAKKKiM, p. 361 [in Ukrainian].
5. Zvonar Y.P. (2015). Bariery na shliakhu rozvytku maloho biznesu v ukraini ta instrumenty yikh podolannia [Barriers to the development of small business in Ukraine and tools to overcome them]. *Naukovi visnyk Khersonskoho derzhavnogo universytetu – Scientific bulletin of Kherson state university*, Issue 15. Part 1, pp. 36–39 [in Ukrainian].
6. Kashuba O.M. (2015). Pidpryjemnytstvo v Ukraini: problemy i perspektyvy rozvytku [Entrepreneurship in Ukraine: problems and prospects of development]. *www.economy.in.ua*. Retrieved from http://www.economy.in.ua/pdf/6_2015/24.pdf [in Ukrainian].
7. Korohod I.V. (2012). Henezys i sutnisna kharakterystyka biznesu v konteksti ekonomichnykh uchen [Genesis and essential characteristics of business in the context of economic learning]. *Ekonomika i rehion – Economy and region*, No. 2, pp. 57–62 [in Ukrainian].
8. Papp V.V. (2013). Suchasnyi stan i tendentsii rozvytku maloho pidpryjemnytstva v Ukraini [Current state and trends of small business development in Ukraine]. *Biznes inform – Business inform*, No. 6, pp. 160–164 [in Ukrainian].
9. Redina N.I. (Eds.) (2014). *Rozvytok maloho pidpryjemnytstva promyslovoho rehionu* [Development of small business in the industrial region]. Dnipropetrovsk, DDFA, p. 200 [in Ukrainian].
10. Tabinskyi V.A., Simon A.P., & Stasiuk A.V. (2016). Deiaki aspekty rozvytku maloho pidpryjemnytstva v Ukraini [Some aspects of small business development in Ukraine]. *Ekonomika i suspilstvo – Economics and Society*, No 2, pp. 36–39 [in Ukrainian].
11. Nicolas C. (1997). Siropolis. Small business management: A guide to entrepreneurship. Boston: Houghton, Mifflin Company, P. 672 [in English].
12. Yakusheva O.V. (2017). Ekonomichnyi rozvytok i pidtrymka maloho ta serednoho biznesu na rehionalnomu rivni [Economic development and support of small and medium-sized businesses at the regional level]. *Dissertation of candidate of economic Sciences*. Cherkasy, p. 288 [in Ukrainian].

13. Verner I.Ie. (2017). *Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2017 rik* [Statistical yearbook of Ukraine for 2017]. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, p. 541 [in Ukrainian].

14. Verner I.Ie. (2018). *Statystychnyi zbirnyk «Rehiony Ukrainy» za 2017 rik* [Statistical collection "Regions of Ukraine" for 2017]. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, p. 682 [in Ukrainian].

15. Diialnist pidpriemstv. Holovne upravlinnia statystyky v Kharkivskii oblasti [Activities of enterprises. Main administration of statistics in the Kharkiv region]. *kh.ukrstat.gov.ua*. Retrieved from <http://kh.ukrstat.gov.ua/index.php/stat-informatsiya> [in Ukrainian].

Анотація.

Гіржева О.М., Бірченко Н.О., Рясняська А.М. Сучасний стан та тенденції діяльності підприємств малого бізнесу в Харківській області.

У статті досліджується сучасний стан діяльності та тенденції діяльності підприємств малого бізнесу. Вивчено співвідношення дефініцій «підприємство» і «бізнес». Запропоновано при врахуванні розміру підприємств застосовувати поняття «підприємство малого бізнесу». Проаналізовано діяльність підприємств малого бізнесу в Україні та Харківській області за період 2013-2017 рр.

Ключові слова: підприємництво, бізнес, підприємство малого бізнесу, діяльність підприємств, обсяг реалізованої продукції, Харківська область.

Аннотация.

Гиржева А.Н., Бирченко Н.А., Рясняська А.М. Современное состояние и тенденции деятельности предприятий малого бизнеса в Харьковской области.

В статье исследуется современное состояние деятельности и тенденции деятельности предприятий малого бизнеса. Изучено соотношение определенных «предприятие» и «бизнес». Предложено при учете размера предприятий применять понятие «предприятие малого бизнеса». Проанализирована деятельность предприятий малого бизнеса в Украине и Харьковской области за период 2013-2017 гг.

Ключевые слова: предприятие, бизнес, предприятие малого бизнеса, деятельность предприятий, объем реализованной продукции, Харьковская область.

Abstract.

Girzheva O.M., Birchenko N.O., Ryansnyaska A.M. The current state and trends of small business enterprises in the Kharkiv region.

The article examines the current state of activity and trends of small business enterprises. The comparison of the definitions of "enterprise" and "business" is studied. It is proposed to use the concept of "small business enterprise" when taking into account the size of enterprises. The analysis of activity of small business enterprises in Ukraine and Kharkiv oblast for the period of 2013-2017 is analyzed.

Key words: enterprise, business, small business enterprise, activity of enterprises, volume of sold products, Kharkiv region.

УПРАВЛІНСЬКІ СТРАТЕГІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ

*КАЛІНІЧЕНКО С.М., К.Е.Н., МИКИТАСЬ А.В., К.Ю.Н.,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ ПЕТРА ВАСИЛЕНКА
НАГОЛЮК О.Є., К.Ю.Н.,
ЛУТАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ*

Постановка проблеми в загальному вигляді. Підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств, за сучасних умов їх функціонування на об'єктових ринках, є одним з найскладніших та найперспективніших напрямів досліджень, що, в першу чергу, викликано особливостями провадження їх виробничої діяльності. Слід відзначити, що основні проблеми провадження ефективної виробничої-господарської діяльності аграрних товаровиробників мають не лише комерційний, а й виробничий характер. Тому пристосування існуючих теоретичних положень та виокремлення основних компонентів з подальшим використанням, як комплексної стратегії, є актуальним завданням проведення досліджень даного напрямку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Існує широкий спектр вже визначених в теорії стратегій ринкової конкуренції, які можна об'єднати в систему конкурентних стратегій підприємств і розглядати їх як сукупність стратегій, спрямованих на адаптацію підприємств до змін в умовах конкуренції та зміцнення його довгострокової конкурентної позиції на ринку. Зокрема, виділяють блок стратегій формування конкурентних переваг (стратегії контролю над витратами, стратегії диференціації та стратегії фокусування), блок стратегій забезпечення конкурентоспроможності підприємств (товарно-ринкова й ресурсно-ринкова стратегії, технологічна стратегія, соціальна стратегія, фінансово-інвестиційні стратегії, організаційна та управлінська стратегії тощо), блок стратегій конкурентної поведінки підприємств на обраних цільових ринках (наступальні, оборонні та коопераційні стратегії). Однак, на нашу думку, їх пристосування до діяльності аграрних підприємств в повному обсязі не є можливим через галузеву специфіку.

Формулювання цілей статті. Метою даної статті є дослідження окремих компонентів системи стратегій підприємств для можливості

обґрунтування їх використання у виробничо-комерційній діяльності вітчизняних аграрних підприємств з метою підвищення ефективності їх функціонування на цільових ринках.

Виклад основного матеріалу дослідження. Система конкурентних стратегій підприємств в теорії має включати стратегії формування конкурентних переваг, стратегії забезпечення конкурентоспроможності підприємств та стратегії їх конкурентної поведінки. При цьому слід відзначити, що основною особливістю формування даних стратегій для умов діяльності аграрних підприємств є неможливість їх швидкого та повного впровадження через ряд чинників організаційного, економічного та управлінського характеру.

Зокрема, що стосується проблем організаційної частини, то першочерговою стратегією підприємств є якнайповніше забезпечення використання вже існуючих виробничих потужностей підприємств. В аграрному виробництві роками формується техніко-технологічна база, проведення оновлення якої не є можливим для фактора швидкого реагування на зміни ринкового середовища. Тобто така стратегія формування конкурентних переваг, як стратегія диференціації, та основні виробничі стратегії забезпечення конкурентоспроможності підприємств – товарно-ринкова, ресурсно-ринкова та технологічна стратегія – в більшості випадків не зможуть оновлюватись або взагалі застосовуватись до аграрних підприємств в короткостроковому періоді. Слід також відзначити, що основним негативним фактором підвищення конкурентоспроможності для аграрних підприємств є час, тому саме швидке реагування на ринкову ситуацію є одним з найважливіших та найважчих завдань, поставлених перед ними.

Пристаюючи стратегії надбання конкурентних переваг чи так звані загальні стратегії конкуренції, сутність яких розкрита через матрицю за канонічним підходом М. Портера, для умов функціонування аграрних підприємств, можна зробити наступні висновки. Стратегія «лідирства на основі зниження витрат (цін)» базується на оптимізації усіх частин виробничо-управлінської системи: виробничих потужностей; рівня витрат на сировину, матеріали, енергоносії; продуктивності праці, тобто зорієнтована на високий рівень показників ефективності виробництва. З іншого боку, ця стратегія може сприяти зниженню інших параметрів конкурентоспроможності: якості виготовлення окремих деталей, відповідного рівня сервісу тощо.

Стратегія диференціації передбачає використання елементів унікальності у виробництві та збуті продуктів, які мають цінність для

споживачів. Ця додаткова цінність, якої не мають продукти конкуруючих підприємств, дозволяє товаровиробнику отримувати премію, яка являє собою різницю між ціною, що призначає виробник, та середньою ціною у галузі. Успіх конкурентної стратегії диференціації вимагає відповідності між потребами у диференціації, які мають споживачі, та можливостями підприємства забезпечити цю диференціацію. Стратегія диференціації створює сприятливі умови для взаємодії з усіма п'ятьма елементами проміжного середовища організації і, за умови ефективної реалізації, дозволяє отримувати вищі прибутки, ніж стратегія контролю над витратами [3].

Стратегія фокусування – це більш глибока диференціація продукції, що випускається підприємством, або досягнення нижчих витрат в умовах функціонування на обраному сегменті. Іноді обидві сторони цієї стратегії реалізуються одночасно. Для аграрних підприємств стратегія фокусування являє собою комплекс рішень щодо переліку цільових сегментів, на яких воно буде працювати, та способу позиціонування товарів підприємства в кожному з цільових сегментів. Укрупнено процес розробки стратегії фокусування для підприємств складається з п'яти етапів: 1. Визначення доцільності застосування підприємством генеричної стратегії фокусування. 2. Сегментування ринку. 3. Вибір цільових сегментів. 4. Позиціонування товару на ринку. 5. Конкретизація стратегії фокусування шляхом розробки комплексу маркетингу для кожного цільового сегменту

Запропонований М.Портером підхід до класифікації конкурентних стратегій пізніше піддавався доповненням та модифікаціям. Одна з таких модифікацій передбачає виділення не трьох, а п'яти базових стратегій конкуренції: стратегія лідерства по витратах; стратегія широкої диференціації; стратегія оптимальних витрат; сфокусована стратегія на базі низьких витрат; сфокусована стратегія на базі диференціації продукції. Розробка стратегії конкуренції значною мірою визначається чітким формулюванням того, яким буде бізнес, якими повинні бути його цілі та яка політика є необхідною для їх досягнення [4].

Етапи розробки та реалізації конкурентних стратегій:

1. Встановлення мети. Розробка та встановлення короткотермінових, середньотермінових і довготермінових цілей підприємства виступає фундаментом у виборі конкурентної стратегії. Залежно від обставин одні фірми стратегічно націлюють свої дії на усунення конкурентів, інші – на відособлення від них, треті - на зближення з ними, четверті – на здачу їм позицій (самоусунення) на вигідних умовах. Оскільки всі

суб'єкти підприємництва розрізняються між собою за типом поведінки і реалізації цільових установок, кожному підприємству доводиться, прагнучи до оптимуму конкурентних позицій, по-своєму впливати на суперників, нав'язуючи їм свої інтереси, і одночасно протидіяти їм, відстоюючи дані інтереси від посягань ззовні.

2. Аналіз зовнішнього середовища. Являє собою процес моніторингу організаційного оточення, що ідентифікується зі справжніми і майбутніми погрозами та сприятливими можливостями, які можуть впливати на здатність фірми досягти її мети. Мета аналізу: забезпечити своєчасне реагування управління на зовнішні і внутрішні імпульси для досягнення мети підприємства.

3. Дослідження внутрішнього середовища підприємства. Мета дослідження - виявити внутрішні змінні організації, які можуть розглядатися як її сильні (слабких) сторони, оцінити їх важливість, встановити, які з цих змінних можуть стати основою конкурентних переваг. Принципи проведення аналізу: принцип комплексного аналізу всіх підсистем, що становлять, і елементів підприємства; організація розглядається як складна система, що діє в середовищі відкритих систем і складається у свою чергу з ряду підсистем; оцінювати показники слід в динаміці, а також порівняно з аналогічними показниками конкуруючих підприємств; принцип урахування галузевої і регіональної специфіки підприємства. Аналіз внутрішнього середовища включає дослідження двох областей організації: макросередовища (досліджується внутрішнє середовище всього підприємства (порівняння ресурсів фірми й ефективності їх використання з іншими організаціями галузі (регіону) для вибору оптимального конкурентного розвитку – аналіз організації); мікросередовища (досліджується внутрішнє середовище тільки по конкретній стратегічній зоні господарювання: дослідження ресурсів підприємства; оцінка ефективності виробничо-збутової діяльності організації; визначення стратегічного конкурентного потенціалу по підприємств.

4. Визначення стратегічної мети і постановки завдань. Визначення, на основі комплексного аналізу зовнішнього і внутрішнього середовища, обмежень в діяльності підприємства, погроз і можливостей для нього з боку, зовнішнього середовища, перспектив розвитку фірми, формування стратегічних альтернатив досягнення мети.

5. Аналіз стратегічних альтернатив і вибір стратегії. Спочатку розглядається весь набір альтернативних варіантів розвитку, з яких в процесі оцінки обираються ті, які більшою мірою забезпечать досягнення наміченої мети, можуть бути реалізовані в рамках ресурсних можливостей, задовольняють системі прийнятих критеріїв ефективності. Процес вибору стратегічних альтернатив може

бути заснований на стратегічному позиціонуванні організації, стратегічних зон господарювання, окремого товару, з використанням матричних інструментів аналізу. Групи критеріїв вибору альтернатив: реакція на можливості / погрози зовнішнього середовища; отримання конкурентних переваг; відповідність цілям підприємства; здійснимість стратегії; врахування взаємозв'язків з іншими стратегіями підприємства (стратегіями різного рівня). Найбільш поширеним методом оцінки вірогідної економічної дії кожної альтернативи на майбутнє підприємства є розробка сценаріїв, в яких передбачено три варіанти розвитку подій: оптимістичний, песимістичний і найбільш вірогідний.

6. Планування реалізації стратегії. Включає: розробку розгорнутого плану втілення у реальність вибраної стратегії, вказуючи терміни поетапної реалізації та очікувані результати. 7. Реалізація стратегічних рішень. Здійснюється у двох напрямках: з використанням адміністративних важелів (тактики, політики, процедур та правил); за допомогою економічних важелів, шляхом формування бюджету, застосування системи показників та управління за цілями. Етапи процесу реалізації стратегії: підготовка інформації, використовуваної на всіх етапах реалізації стратегії; планування, програмування, бюджетування схвалюваних рішень; власне виконання рішень; контроль. Всі стратегічні рішення повинні бути доведені до конкретних виконавців у вигляді затверджених планів, наказів, розпоряджень і інших організаційних документів, тобто управлінські рішення повинні бути перетворені в організаційні.

Процес формування конкурентної стратегії повинен мати комплексний характер. Проте, запропоновану модель не слід вважати універсальною, оскільки у кожній реальній ситуації необхідно опиратися на ті обставини, що склалися. Кожен етап має самостійне значення і вимагає застосування специфічних, з погляду розробки і реалізації конкурентних стратегій, процедур і методик.

Висновки. Стратегія забезпечення розвитку підприємства являє собою комплексну стратегію підприємств, яка включає довгострокові програми дій по всіх функціональних напрямках його діяльності, спрямовані на формування належного рівня конкурентного потенціалу та конкурентоспроможності. Пристосування існуючих теоретичних положень до умов виробничо-господарської діяльності аграрних підприємств дає можливість виділити основні компоненти, а також запропонувати комплексну систему забезпечення їх конкурентоспроможності.

Література.

1. Бойко, Ю.О. (2015). Конкурентні структури ринків збуту та потенціал конкурентоспроможності аграрних підприємств. Теорія і практика розвитку агропромислового комплексу та сільських територій, 315-317.
2. Зінчук, Т.О. (2013). Кон'юнктура європейського аграрного ринку: тенденції та перспективи для України. Збірник наукових праць Таврійського державного агроекологічного університету, 2 (14), 96-105.
3. Іващенко, О.В. (2012). Сучасні тенденції розвитку маркетингу вітчизняних – підприємств – виробників зерна. Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету, 2 (18), 146-153.
4. Мандич О. В., (2017). Стратегії конкурентоспроможного розвитку аграрних підприємств. Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії. 1 (07), 116-120.
5. Красноручий, О.О. (2015). Детермінанти розвитку систем ринкового розподілу продукції аграрних підприємств. Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка, 162, 20-31.

References.

1. Boyko Yu.O. (2015). Konkurentni struktury rynkiv zbutu ta potentsial konkurentospromozhnosti ahrarnykh pidpryyemstv [Competitive structures of sales markets and the state of competition of industrial enterprises]. *Teoriya i praktyka rozvytku ahropromylovoho kompleksu ta sil's'kykh terytoriy – Theory and practice of the development of agricultural and industrial complexes*, pp. 315-317 [in Ukrainian].
2. Zinchuk T.O. (2013). Kon'yunktura yevropey's'koho ahrarnoho rynku: tendentsiyi ta perspektyvy dlya Ukrainy [Daylight saving time for the european market: trends and opportunities for Ukraine]. *Zbirnyk naukovykh prats' Tavriy's'koho derzhavnoho ahroekolohichnoho univertsytetu – The assistant of the Naukoib Pravets of the Tavritsky Institute of Constitutional Affairs*, No. 2 (14), 96-105 [in Ukrainian].
3. Ivashchenko O.V. (2012). Cuchacni tendentsiyi rozvytku marketynhu vitchyznyanykh – pidpryyemctv – vyrobnykiv zerna [Educational trends in the development of domestic language – entrepreneurship – grain harvesters]. *Zbirnyk naukovykh prats' Tavriy's'koho derzhavnoho ahrotekhnolohichnoho univertsytetu – The assistant of the naukovi praxis of the Tavritskogo conducting the scientific conference Univ*, No. 2 (18), pp. 146-153 [in Ukrainian].
4. Mandych O.V. (2017). Stratehiyi konkurentospromozhnoho rozvytku ahrarnykh pidpryyemstv [Strategies for competitive development of agrarian enterprises]. *Ekonomichnyy visnyk Zaporiz'koyi derzhavnoyi inzhenernoyi akademiyi – Economic Bulletin of the Zaporizhzhya State Engineering Academy*, No. 1 (07), pp. 116-120 [in Ukrainian].

5. Kracnoruts'kyi O.O. (2015). Determinanty rozvytku cytem rynkovoho rozpodilu produktsiyi ahrarnykh pidpryyemstv [Databases of the development of the market of market for the production of agricultural enterprises]. *Visnyk HNTUSG. Ekonomichni nauky – Bulletin of HNTUSG. Economic science*, No. 162, pp. 20-31 [in Ukrainian].

Анотація.

Калініченко С.М., Микитась А.В., Наголюк О.Є. Управлінські стратегії забезпечення розвитку підприємств.

В статті розглянуто систему конкурентних стратегій аграрних підприємств, зокрема, особлива увага приділяється стратегії отримання конкурентних переваг в якості загальної конкурентної стратегії. Проаналізовано особливості формування і використання деяких певних стратегій для сучасних умовів сільськогосподарських підприємств в Україні. Запропонована комплексна стратегія для формування конкурентного потенціалу та конкурентоспроможності підприємств функціональними компонентами.

Ключові слова: конкурентоспроможність, стратегія, система, підприємство, ефективність.

Аннотация.

Калиниченко С.Н., Микитась А.В., Наголюк А.Е. Управленческие стратегии обеспечения развития предприятий.

В статье рассмотрена система конкурентных стратегий аграрных предприятий, в частности, особое внимание уделяется стратегии получения конкурентных преимуществ в качестве общей конкурентной стратегии. Проанализированы особенности формирования и использования некоторых определенных стратегий для современных условиях сельскохозяйственных предприятий в Украине. Предложена комплексная стратегия для формирования конкурентного потенциала и конкурентоспособности предприятий функциональными компонентами.

Ключевые слова: конкурентоспособность, стратегия, система, предприятие, эффективность.

Abstract.

Kalinichenko S., Mykytas A., Nagolyuk O. Management structures for enterprise development.

The article describes a system of competitive strategies of agricultural enterprises, in particular, it focuses on strategies to gain competitive advantage in an overall competitive strategy. The peculiarities of formation and use of some specific strategies for modern conditions of agricultural enterprises in Ukraine. A comprehensive strategy for the formation of competitive potential and competitiveness of the enterprises of the functional components.

Key words: competitiveness, strategy, system, enterprise, efficiency.

ОСНОВНЫЕ РЕЗЕРВЫ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ ПРОИЗВОДСТВА ЛЬНА-ДОЛГУНЦА В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ

***КОРОЛЕВИЧ Н.Г., К.Э.Н., ДОЦЕНТ,
ОГАНЕЗОВ И.А., К.Т.Н., ДОЦЕНТ,
УО «БЕЛОРУССКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ
АГРАРНЫЙ ТЕХНИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ»***

Постановка проблемы в общем виде. Лен является одной из основных технических культур, возделываемых в Республике Беларусь. Основными видами льнопродукции являются: льнотреста, длинное и короткое льноволокно, чесаный лен и льносемена, используемые для получения льняного масла. Льняное масло используется для изготовления лака, линолеума, краски [1-9].

Актуальность проблемы обуславливается значением льна как ценного сырья для легкой промышленности. Основной задачей является получение высоких устойчивых урожаев льна-долгунца и льносемян при наименьших затратах труда и материально-технических ресурсов на единицу продукции.

Лен – ценная культура, которая может обеспечить существенное поступление отечественным субъектам хозяйствования АПК денежных средств, в том числе и валютных.

Главными причинами, сдерживающими повышение урожайности льна в Республике Беларусь, являются: недостаточно высокое качество семян, недостаточный уровень технологии и, особенно, технологической дисциплины, невысокий уровень комплексной механизации и недостаточное количество современных машин, недостаточно эффективная материально-техническая база для переработки, недостаточно высокая подготовленность основных специалистов к современным прогрессивным технологиям его производства.

В связи с этим возникает необходимость исследования и разработки основ совершенствования развития эффективного льнопродуктового подкомплекса АПК при рациональном использовании земельных, материально-технических и трудовых ресурсов на всех стадиях воспроизводства, развитии кооперации и интеграционных процессов и совершенствовании экономического механизма.

Поэтому совершенствование основных технологических процессов и технических средств для возделывания льна-долгунца и льно-семян, повышения его урожайности и сокращения затрат труда является актуальной проблемой, имеющей важное научное и практическое значение в сельскохозяйственном производстве.

Анализ последних исследований и публикаций. В настоящее время лен-долгунец в основном возделывался в 56 районах Республики Беларусь (РБ). Средняя площадь на одну сельскохозяйственную организацию — 318 га, на льнозавод — 1029 га. Урожайность льноволокна в сельскохозяйственных организациях за последние годы в РБ составляла 6-14 ц /га [2-7].

Организационно-функциональная структура льняного подкомплекса стран СНГ, в рамках которого хозяйствующие субъекты подкомплекса функционируют самостоятельно и независимо, включает следующие сферы: 1 - предприятия и организации, которые производят комплекс оборудования и сельскохозяйственных машин, необходимых для выращивания и переработки льна; 2 - непосредственно льноводство; 3-4 - льнозаводы, льнокомбинаты, ткацкие фабрики, другие организации, которые осуществляют весь воспроизводственный процесс (производство, заготовку, переработку, хранение, реализацию сырья и готовой продукции), научные учреждения, занимающиеся проблемами льняного подкомплекса [2-7].

Исследованиями выявлено, из-за недостаточного уровня технико-технологической базы хозяйствующие субъекты агропромышленного сектора стран СНГ не могут полностью обеспечить сырьем по объему и по качеству предприятия льняной промышленности, в то время как льняной подкомплекс передовых европейских стран представляет собой более развитую систему, что позволяет им более успешно обеспечивать рыночный спрос на льнопродукцию [2-7].

За последние годы на основе использования новейших достижений в области генетики и селекции для льноводческого подкомплекса РБ в РУП «Институт льна» созданы и разработаны высокопродуктивные, высококачественные и конкурентоспособные сорта льна-долгунца Веліч, Верас, Грот, Грант, Маяк, Рубин, Марас. В настоящее время производство льнопродукции в РБ осуществляется на 24 льнозаводах, 10 из которых модернизированы [2-7].

Формулировка целей статьи. На новых этапах технического перевооружения отечественного АПК для повышения эффективности производства льна-долгунца перед сельскохозяйственной наукой возникают задачи, связанные с совершенствованием основных

технологических процессов с использованием передового отечественного и зарубежного опыта с целью снижения основных производственных издержек, повышения качественных и технико-экономических показателей производимой продукции.

Цель статьи состоит в разработке научно-обоснованных предложений по повышению эффективности производства льна-долгунца с учетом особенностей основных хозяйств-товаропроизводителей Витебской области Республики Беларусь.

В соответствии с указанной целью поставлены следующие основные задачи:

- провести анализ современного состояния развития льноводства в Республике Беларусь и Витебской области и выявить основные изменения объемов производства льна-долгунца;
- дать оценку основным факторам эффективности производства и реализации льна-долгунца в рассматриваемом регионе;
- выявить и обосновать конкретные резервы повышения экономической эффективности производства и реализации льна-долгунца в основных сельскохозяйственных организациях Витебской области.

Изложение основного материала исследования. Информационной базой исследования являются отраслевые справочно-нормативные материалы, положения и рекомендации специализированных научно - исследовательских учреждений, данные статистических органов и Министерства сельского хозяйства и продовольствия Республики Беларусь, Витебской области, годовые отчеты ОАО «Дубровенский льнозавод» Дубровенского района Витебской области за 2014-2017 гг., а также результаты лабораторно-полевых и хозяйственных испытаний.

С учетом поставленных задач в работе применялись методы исследования: экономико-статистический, монографический, абстрактно-логический, расчетно-конструктивный, социологический и интервьюирования др. В частности, при обосновании теоретических и методических положений использовались абстрактно-логический и экспертный методы, при оценке факторов, влияющих на формирование и развитие льняного подкомплекса – абстрактно-логический и экономико-математический. При разработке приоритетных направлений формирования и развития льняного подкомплекса применялись SWOT- анализ, экспертно-аналитический, экономико-статистические, расчетно-конструктивный, и монографический методы.

Практическая значимость результатов проведенных нами научных исследований заключается в возможности их научно-практического использования региональными органами исполнительной власти, коммерческими и другими организациями при разработке и обосновании инвестиционных проектов и программ развития льняного подкомплекса.

В таблице 1 приведена динамика основных показателей производства льна-долгунца в Республике Беларусь и Витебской области [1].

Таблица 1

Динамика основных показателей производства льна-долгунца в Республике Беларусь и Витебской области

<i>Показатели</i>	<i>2014</i>	<i>2015</i>	<i>2016</i>	<i>2017</i>	<i>2017 г. в % 2014 г.</i>
Посевная площадь всех категорий хозяйств в Республике Беларусь, тыс. га	47,7	45,3	46,3	47,4	99,37
Посевная площадь всех категорий хозяйств в Витебской области, тыс. га	14,0	12,2	12,7	13,0	92,86
Валовой сбор льноволокна в Республике Беларусь, тыс. т	48	41	41	42	87,50
Валовой сбор льноволокна в Витебской области, тыс. т	12,3	10,3	12,6	11,8	95,93
Урожайность льноволокна в Республике Беларусь, ц /га	10,7	10,1	9,4	9,2	85,98
Урожайность всех категорий хозяйств в Витебской области, ц /га	9,6	9,4	10,7	10,0	104,17

Посевная площадь льна-долгунца для всех категорий хозяйств в РБ за изучаемый период (2014-2017 гг.) уменьшилась на 0,63 %, в Витебской области – на 7,14 %. Валовой сбор льноволокна в РБ уменьшился на 12,5 %, в то же время данный показатель в Витебской области уменьшился на 4,07 %. За данный период при снижении урожайности льноволокна в РБ на 14,02 %, в Витебской области ее рост составил 4,17 %. В 2018 году посевные площади льна-долгунца в Витебской области составили 14 тыс. га. В 2019 г. его планируется выращивать на площади до 17-18 тыс. га, что позволит полностью загрузить имеющиеся мощности льнозаводов области.

В РУП «Институт льна» РБ созданы сорта льна масличного Грант, Опус, Илим, Салют с потенциалом урожайности льнотресты до 40 ц /га семян, содержанием 42-45 % пищевого масла высокого

качества, пригодные к механизированной уборке. Сорты белорусской селекции Блакит, Василек, Ива по семенной продуктивности льнотресты (0,43-0,45 т/га) находились на уровне стандарта (0,41 т/га) [2-7].

По результатам проведенных нами лабораторно-полевых и хозяйственных испытаний и исследований данных сортов льна и семян французской селекции Ярок и Ализе в ОАО «Дубровенский льнозавод» Дубровенского района Витебской области за последние три года средняя урожайность льноволокна на площади 2,0 тыс. га составила 13,7 ц /га, по Витебской области – 10,03 ц /га, по Республике Беларусь – 9,57 ц/га. Новые сорта высоких репродукций на опытных участках предприятия обеспечивали урожайность в размерах до 15-20 ц /га льноволокна. Выработка льноволокна производится на двух технологических линиях. Длинное льноволокно – на оборудовании фирмы «VanDommele» и МТА и короткое льноволокно – на оборудовании «Deportere» и КПАЛ. На заводе более 100 единиц самодвижущейся техники, в том числе 50 единиц импортных машин для уборки льна. Численность работающих – 230 человек [2-9].

На основании проведенных лабораторно-полевых и хозяйственных испытаний и исследований в ОАО «Дубровенский льнозавод», Дубровенского района Витебской области, нами были выявлены основные резервы увеличения производства льна-долгунца в сельскохозяйственных организациях в Республике Беларусь [9-10]:

Во-первых, совершенствование раздельной уборки товарных посевов. При раздельной уборке льна-долгунца в отличие от комбайновой, процессы теребления и очеса ленты выполняются с временным интервалом в 5-7 дней между ними, а воздействие рабочих органов на стебли аналогично их воздействию при уборке комбайнами. Она дает выход длинного волокна из тресты получается на 1,0–2,97 % больше, а качество его на 0,96-1,12 номера выше, чем при комбайновой.

Во-вторых, использование комбинированной уборки семенных посевов с использованием самоходных очесывателей-оборачивателей и льноуборочных комбайнов в зависимости от складывающихся климатических условий. Она отвечает требованиям адаптивности к различным погодным условиям, когда при достижении посевами ранней желтой спелости следует применять технологию раздельной уборки, а затем, по мере достижения культурой конца желтой и полной спелости, технологию комбайновой уборки. Условием применения этой технологии уборки льна-долгунца является его возделывание льносеющими хозяйствами в достаточно крупных масштабах.

В-третьих, прессование тресты в рулоны с внутренней прокладкой шпагата из натуральных волокон – льна, сизаля или джута – и полное устранение ручной сноповой уборки. Для уборки льнотресты в рулонах может быть использовано льносырье с засоренностью не более 10 %. Ленты должны быть сплошными, прямолинейными, без перекосов стеблей, с горстевой длиной не менее 60 см и растянутостью стеблей не более 1,2. Влажность льносырья в ленте не должна превышать 23 %.

В-четвертых, перевозка заготовленной льнотресты транспортными средствами высокой грузоподъемности (до 50-60 рулонов). Специальное транспортное средство для перевозки рулонов «СТС-12» ОАО «Бобруйск Сельмаш» предназначено для перевозки рулонов льнотресты с поля в склады на хранение.

В-пятых, складирование заготовленной льнотресты в специализированных хранилищах (шохах). Имеющиеся на льнозаводах шохи способны вместить не более 150 тыс. тонн льнотресты, или не более 70 процентов от планового объема. В ОАО «Кореличи-Лен» завершен проект по реконструкции с размещением высокопроизводительной технологической линии длинного и короткого льноволокна и двух хранилищ, одно из которых имеет емкость 2,5 тысячи тонн льнотресты [1-9].

В-шестых, технологическое обновление перерабатывающих линий на основе совместного производства с машиностроительными европейскими фирмами «DEPOORTERE», «VanDommele» с повышением доли локализации технологического оборудования до 70 %.

В-седьмых, необходима перепрофилированием части льнозаводов на выращивание и уборку масличного льна на семена. Основные статьи затрат разработанного нами инвестиционного проекта производства льняного масла на площадях ОАО «Дубровенский льнозавод»: сырье – 55,61 %, топливно-энергетические ресурсы – 23,74 %, амортизационные отчисления – 15,61 %. Выход масла – до 25 %. По результатам расчетов производство льняного масла может обеспечить предприятию 25 % и более рентабельности [8-9].

В-восьмых, организация производства топливных брикетов из отходов первичной обработки льна – льнокостры. Ее осуществление (при установке специального оборудования) может позволить создать законченный цикл переработки исходного сырья (льнотресты) с получением конкурентоспособной товарной продукции –

экологически чистых топливных брикетов, которые пользуются растущим спросом у иностранных потребителей и могут найти широкое применение в Республике Беларусь [10].

В-девятых, использование разработанной технологии локального внесения минеральных удобрений отдельно от высеваемых семян, позволяющей сэкономить до 50 % удобрений при на 7-12 % более высокой урожайности культуры [9,11].

Выводы.

1. Лен-долгунец является одной из основных технических сельскохозяйственных культур в Беларуси.

2. Посевные площади льна-долгунца для всех категорий хозяйств в РБ за изучаемый период (2014-2017 гг.) уменьшилась на 0,63 %, в Витебской области – на 7,14 %. Валовой сбор льноволокна в РБ уменьшился на 12,5 %, в то же время данный показатель в Витебской области уменьшился на 4,07 %. За данный период при снижении урожайности льноволокна в РБ на 14,02 %, в Витебской области ее рост составил 4,17 %.

3. Для повышения урожайности и качества льнопродукции в хозяйствах Республики Беларусь необходимо внедрение следующих основных мероприятий: совершенствование раздельной уборки товарных посевов, использование комбинированной уборки семенных посевов с использованием самоходных очесывателей-оборачивателей и льноуборочных комбайнов в зависимости от складывающихся климатических условий, прессование тресты в рулоны с внутренней прокладкой шпата из натуральных волокон — льна, сизаля или джута — и сокращение ручной сноповой уборки, перевозка заготовленной льнотресты транспортными средствами высокой грузоподъемности (до 50-60 рулонов), складирование заготовленной льнотресты в специализированных хранилищах (шпах), технологическое обновление перерабатывающих линий на основе совместного производства с машиностроительными европейскими фирмами «DEPOORTERE», «Van Dommelle» с повышением доли локализации отечественного технологического оборудования до 70 %.

4. Важнейшим направлением развития льняного подкомплекса является формирование и реализация механизма государственного заказа на льняную продукцию (например, текстильные изделия для Минздрава, Минобороны, МВД, МЧС, и др.) на постоянной основе, что будет способствовать развитию импортозамещения и наиболее быстрому инновационному развитию льняного подкомплекса РБ.

5. Целесообразно организовать на льнозаводах Витебской области внедрение эффективных инвестиционных проектов,

связанных с производством льняного масла и экологически чистых топливных брикетов.

Литература.

1. Сельское хозяйство Республики Беларусь: стат.сб. – Минск, 2017. – 320 с.
2. Андроник Е.А. Районированные и перспективные белорусские сорта льна масличного /Е.А. Андроник, А.Н. Снопов, Е.В. Иванова // Масличные культуры. Научно-технический бюллетень Всероссийского научно-исследовательского института масличных культур. – 2018. – Вып. 3 (175). – С. 161-164.
3. Возделывание льна масличного в Республике Беларусь / И.А. Голуб [и др.] // Земледелие и защита растений. – 2017. – Прил. к № 4. – С. 35–38.
4. Голуб И.А. Возделывание льна масличного в Республике Беларусь / И.А. Голуб [и др.] // Современные ресурсосберегающие технологии производства растениеводческой продукции в Беларуси : сборник научных материалов / Национальная академия наук Беларуси, Научно-практический центр НАН Беларуси по земледелию ; ред.: Ф.И. Привалов [и др.]. – 3-е изд., доп. и перераб. – Минск, 2017. – С. 666-682.
5. Голуб И.А. Особенности возделывания и первичной переработки льна долгунца / И.А. Голуб [и др.] // Современные ресурсосберегающие технологии производства растениеводческой продукции в Беларуси : сборник научных материалов / Национальная академия наук Беларуси, Научно-практический центр НАН Беларуси по земледелию ; ред.: Ф.И. Привалов [и др.]. – 3-е изд., доп. и перераб. – Минск, 2017. – С. 641-665.
6. Голуб И.А. Перспективы возделывания и переработки льна-долгунца в Республике Беларусь / И.А. Голуб // Весці Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі. Сер. аграрных навук. – 2017. – № 3. – С. 91-98.
7. Голуб И.А. Проблемы производства льна в Беларуси и пути их решения / И.А. Голуб // Земледелие и защита растений. – 2017. – Прил. к № 4. – С. 4-6.
8. Оганезов И.А. Повышение эффективности производства и переработки льна-долгунца / И.А. Оганезов, А.В. Лукшевич // Формирование организационно-экономических условий эффективного функционирования АПК : сборник науч. статей X Междунар. науч.-практ. конф., Минск, 24-25 мая 2018 г. – Минск : БГАТУ, 2018. – С. 267-272.
9. Самаренкова Е.А. Повышение эффективности производства на льнозаводах Республики Беларусь / Е.А. Самаренкова, И.А. Оганезов // Актуальні проблем і управління та адміністрування: теоретичні і практичні аспекти: матеріали Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції науковців, аспірантів та студентів 10 листопада 2016 р. – Кам'янець-Подільський, 2016. – С. 265-267.
10. Стош Е.В. Эколого-экономическая эффективность организации производства топливных брикетов из льнокустры / Е.В. Стош, И.А. Басалай

// Промышленная экология: сборник трудов Международной научно-технической конференции, 27-28 октября 2015 г. – Минск : БНТУ, 2015. – С. 385-391.

11. Heilbroner R. Analysis and vision in the history of modern economic thought. // Journal of Economic Literature, Sep. 90, Vol. 28 Issue 3.

References.

1. *Sel'skoye khozyaystvo Respubliki Belarus' [Agriculture of the Republic of Belarus]*. (2017). Minsk, p. 320 [in Russian].

2. Andronik Ye.L., Snopov A.N., & Ivanova Ye.V. (2018). Rayonirovannyye i perspektivnyye belorusskiye sorta l'na maslichnogo [Zoned and promising Belarusian varieties of oil flax]. *Maslichnyye kul'tury. Nauchno-tehnicheskiiy byulleten' Vserossiyskogo nauchno-issledovatel'skogo instituta maslichnykh kul'tur.* – Oilseeds. Scientific and technical bulletin of the All-Russian Scientific Research Institute of Oilseeds, Issue 3 (175), pp. 161-164 [in Russian].

3. Golub I.A. et al. (2017). Vozdelyvaniye l'na maslichnogo v Respublike Belarus' [Oil flax cultivation in the Republic of Belarus]. *Zemledeliye i zashchita rasteniy – Agriculture and Plant Protection*, Annex to No 4, pp. 35-38 [in Russian].

4. Golub I.A. et al. (2017). Vozdelyvaniye l'na maslichnogo v Respublike Belarus' [The cultivation of oil flax in the Republic of Belarus]. *Sovremennyye resursosberegayushchiye tekhnologii proizvodstva rasteniyevodcheskoy produkcii v Belarusi – Modern resource-saving technologies for the production of crop products in Belarus.* Natsional'naya akademiya nauk Belarusi, Nauchno-prakticheskiiy tsentr NAN Belarusi po zemledeliyu. F.I. Privalov et al. (Ed.). 3d ed. Minsk, pp. 666-682. [in Russian].

5. Golub I.A. et al. (2017). Osobennosti vozdelyvaniya i pervichnoy pererabotki l'na dolguntsa [Features of cultivation and primary processing of flax flax]. *Sovremennyye resursosberegayushchiye tekhnologii proizvodstva rasteniyevodcheskoy produkcii v Belarusi – Modern resource-saving technologies for the production of crop products in Belarus: a collection of scientific materials.* Natsional'naya akademiya nauk Belarusi, Nauchno-prakticheskiiy tsentr NAN Belarusi po zemledeliyu. F.I. Privalov et al. (Ed.). 3d ed. Minsk, pp. 641-665 [in Russian].

6. Golub I.A. (2017). Perspektivy vozdelyvaniya i pererabotki l'na-dolguntsa v Respublike Belarus' [Prospects for the cultivation and processing of flax in the Republic of Belarus]. *Vesti Natsyonal'nay akademii nauk Belarusi. Ser. agrarnykh nauk – Vesti Nationals Academics of Belarus. A series of agricultural science*, No 3, pp. 91-98 [in Russian].

7. Golub I.A. (2017). Problemy proizvodstva l'na v Belarusi i puti ikh resheniya [Problems of flax production in Belarus and their solutions]. *Zemledeliye i zashchita rasteniy – Agriculture and Plant Protection*, Annex to No 4, pp. 4-6 [in Russian].

8. Oganezov I.A., & Lukshevich A.V. (2018). Povysheniye effektivnosti proizvodstva i pererabotki l'na-dolguntsa [Improving the efficiency of production and processing of flax]. Formation of organizational and economic conditions for the effective functioning of the AIC: *X Mezhdunar. nauch.-prakt. konf., Minsk, 24-25*

maya 2018 g. – *Articles X Intern. scientific-practical Conf., Minsk, May 24-25, 2018.* (pp. 267-272). Minsk : BGATU [in Russian].

9. Samarenkova Ye.A., & Oganezov I.A. (2016). *Povysheniye effektivnosti proizvodstva na l'nozavodakh Respubliki Belarus'* [Improving production efficiency at flax plants of the Republic of Belarus]. *ctual Problems and Control and Administration: Theoretically and Practical Aspects: Materiali Mizhnarodnoinaukovo-praktichnoi Internet-konferentsii naukortsiv, aspirantiv ta studentiv, (10 listopada 2016 r) – Materials Internationally and Science-Practical Internet Conferencing Naukortsiv, Graduate and Students (10th Fall of 2016).* (pp. 265-267). Kam'yanets'-Podil's'kiy [in Russian].

10. Stosh Ye.V., & Basalay I.A. (2015). *Ekologo-ekonomicheskaya effektivnost' organizatsii proizvodstva toplivnykh briketov iz l'nokostry* [Ecological and economic efficiency of the organization of production of fuel briquettes from flaxcoall]. *Industrial Ecology: Sbornik trudov Mezhdunarodnoy nauchno-tehnicheskoy konferentsii, (27-28 oktyabrya 2015 g.) – A collection of works of the International Scientific and Technical Conference, (October 27-28, 2015).* (pp. 395-391). Minsk : BNTU [in Russian].

11. Heilbronner R. Analysis and vision in the history of modern economic thought. // *Journal of Economic Literature*, Sep. 90, Vol. 28 Issue 3 [in English].

Анотація.

Королевич Н.Г., Оганезов І.А. Основні резерви підвищення ефективності виробництва льону-довгунця в Республіці Білорусь.

Мета досліджень полягає в розробці науково обґрунтованих пропозицій щодо підвищення ефективності виробництва льону-довгунця з урахуванням особливостей основних льонозаводів Вітебської області Республіки Білорусь. Методи дослідження: абстрактно-логічний, монографічний, розрахунково-конструктивний, економіко-статистичний. На підставі проведених лабораторно-польових і господарських випробувань і досліджень в ВАТ «Дубровенського льонозавод» Дубровенського району Вітебської області були виявлені основні резерви збільшення виробництва льону-довгунця в сільськогосподарських організаціях Вітебської області. Елементи наукової новизни полягають у виявленні та обґрунтуванні практичних можливостей використання нових вітчизняних і зарубіжних сортів льону-довгунця для льонозаводів Вітебської області Республіки Білорусь.

Ключові слова: льон, резерви, ефективність, виробництво, сорт, технологія.

Аннотация.

Королевич Н.Г., Оганезов И.А. Основные резервы повышения эффективности производства льна-долгунца в Республике Беларусь.

Цель исследований состоит в разработке научно-обоснованных предложений по повышению эффективности производства льна-долгунца с учетом особенностей основных льнозаводов Витебской области Республики Беларусь. Методы исследования: абстрактно-логический, монографический, расчетно-конструктивный, экономико-статистический. На основании проведенных лабораторно-полевых и хозяйственных испытаний и исследований в ОАО «Дубровенский льнозавод» Дубровенского района Витебской области были выявлены

основные резервы увеличения производства льна-долгунца в сельскохозяйственных организациях Витебской области. Элементы научной новизны заключаются в выявлении и обосновании практических возможностей использования новых отечественных и зарубежных сортов льна-долгунца для льнозаводов Витебской области Республики Беларусь.

Ключевые слова: лен, резервы, эффективность, производство, сорт, технология.

Abstract.

Korolevich N.G., Oganezov I.A. The main reserves for improving the efficiency of flax-fiber production in the Republic of Belarus.

The purpose of the research is to develop scientifically-based proposals for improving the efficiency of flax-fiber production, taking into account the characteristics of the main flax plants in the Vitebsk region of the Republic of Belarus. Research methods: abstract logical, monographic, computational-constructive, economic and statistical. On the basis of the laboratory-field and economic tests and research in the Dubrovensky flax plant of the Dubrovensky district of the Vitebsk region, the main reserves of an increase in the production of flax in the agricultural organizations of the Vitebsk region were identified. Elements of scientific novelty consist in identifying and substantiating the practical possibilities of using new domestic and foreign varieties of flax for flax plants in the Vitebsk region of the Republic of Belarus.

Key words: flax, reserves, efficiency, production, variety, technology.

УДК 338.432

ФАКТОРИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ АГРАРНОГО СЕКТОРУ

**КРАВЧЕНКО Ю.М., К.Е.Н., СТ. ВИКЛАДАЧ,
АНТОЩЕНКОВА В.В., К.Е.Н., ДОЦЕНТ,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ ПЕТРА ВАСИЛЕНКА**

Постановка проблеми у загальному вигляді. Прискорення інтеграційних процесів розвитку світової економіки, глобалізація ринків, зростання конкурентної боротьби та загострення кризових явищ зумовили необхідність переходу на нову модель господарювання, основою якої стала концепція сталого розвитку. Для концепції сталого розвитку характерне збалансоване вирішення проблем економічної та соціальної сфер із одночасним вирішенням проблем навколишнього природного середовища для забезпечення життєдіяльності майбутніх поколінь. Така концепція передбачає антропоцентричний варіант забезпечення потреб людства. Масштаби даного кола проблематик

мають загальносвітовий характер, проте вони вирізняються особливостями в окремих сферах та сегментах суспільних відносин. Саме стан розвитку аграрного сектора виступає визначальним чинником економічної та соціально-політичної стабільності суспільства. Аграрний сектор має величезний потенціал і володіє суттєвими резервами і саме він визначає соціально-економічні умови життя людей і є споживачем великих обсягів матеріально-технічних ресурсів. Сталому розвитку притаманні загальні риси системи в цілому, а також особливості, що характеризують своєрідність та необхідність дослідження аграрного сектору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні питання сталого розвитку з урахуванням особливостей в аграрному секторі поглиблено аналізують Барановський В.А., Мельник Л.Г., Лісовий А.В., Лопатинський Ю.М., Онегіна В.М., Попова О.А. та багато інших науковців.

Формулювання цілей статті. Метою статті є визначення основних факторів та складових для забезпечення сталого розвитку аграрного сектору

Виклад основного матеріалу дослідження. Останнім часом теорія сталого розвитку набуває все більшого значення. Цю теорію було оприлюднено в квітні 1987 р. Міжнародною комісією з навколишнього середовища і розвитку та було сформульовано поняття «сталого розвитку». Генеральна Асамблея ООН на Конференції з навколишнього середовища і розвитку у Ріо-де-Жанейро в 1992 р. схвалила висновки і рекомендації міжнародної комісії [3], що відображені у програмі «Порядок денний на ХХІ сторіччя», прийнятої представниками 179 держав, яка і є глобальною програмою формування нового типу сталого розвитку.

Сутність теорії сталого розвитку полягає у забезпеченні гармонійного розвитку національного господарства, що сприяє економічному та соціальному зростанню; в центрі уваги є людина, що свою діяльність максимально орієнтує на досягнення гармонії з природою; несумісність та недопустимість революційних катастрофічних змін.

Поняття «сталий розвиток» ще знаходиться в процесі розвитку, так як його необхідно розглядати як категорію, що має складний, багатоаспектний, багаторівневий і суперечливий характер. У фаховій літературі існує безліч трактувань поняття «сталий розвиток». Українські науковці пропонують наступні визначення цього поняття.

Барановський В.А. під сталим (гармонійним, збалансованим) розвитком розуміє розвиток, який забезпечує певний тип рівноваги, тобто баланс між його соціально-економічними та природними складовими, рівновага і збалансованість повинні лежати в основі такого розвитку регіонів [1].

Мельник Л.Г. розглядає стійкий розвиток як перманентне відтворення динамічної рівноваги (стану гомеостазу) з періодичною зміною його рівня, за якого відбувалося б постійне вирішення суперечностей між внутрішніми компонентами системи, а зміна параметрів біосфери не виходила за межі катастрофічних (фатальних) для системи трансформацій. Автор наголошує саме на вживанні поняття «стійкий розвиток», а не «сталий розвиток», так як стійкість є саме тим рівноважним станом, що підтримує добробут людини та суспільного ладу [7].

Лісовий А.В. визначає сталий розвиток, як напрям світового економічного зростання, при якому забезпечується якість життя громадян, який з одного боку опирається на сучасні досягнення науково-технічного прогресу, що задовольняють його поточні потреби, але по своїй дії на навколишнє середовище не загрожують майбутнім поколінням, з другого боку, забезпечується якісне зростання по рівнях матеріального, житлово-побутового, соціального забезпечення, охорони здоров'я, екологічної та особистої безпеки [4].

Сталий розвиток визначається як процес гармонізації продуктивних сил, забезпечення задоволення життєво необхідних потреб всього суспільства, одночасно зберігаючи й поетапно відтворюючи природне середовище, для забезпечення умовами життя людей майбутніх поколінь.

Світова економічна наука та накопичений досвід розвитку високорозвинених суспільних формацій стверджують гостру необхідність забезпечення сталості. Концепція сталого розвитку має на меті гармонізувати зростання економічних, екологічних та соціальних параметрів. Особливо потребує сталості аграрний сектор, який являє собою специфічне, особливе середовище життя та підприємницької діяльності.

У визначеннях сталого розвитку в контексті аграрного розвитку, сформульованих у матеріалах сесії Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО) в Римі в 1996 році, зазначено, що головним завданням Програми сталого сільського господарства та сільського розвитку є підвищення рівня виробництва продуктів харчування та забезпечення продовольчої безпеки населення.

Для вирішення цих важливих завдань необхідно створити та підтримувати освітні ініціативи, стимулювати практичне впровадження економічних інновацій і сприяти розвитку нових технологій, забезпечуючи у такий спосіб стабільний доступ до продуктів харчування, відповідно до потреби людини в поживних елементах; доступ до них для бідних груп; розвиток товарного виробництва; скорочення безробіття та підвищення рівня доходів в цілях боротьби з бідністю; управління природними ресурсами та захист навколишнього середовища [10].

Лопатинський Ю.М. сталий розвиток аграрного сектору розглядає як здатність суб'єктів господарювання безперервно рухатися та підтримувати раціональну пропорційність між чинниками відтворення і необхідними темпами розвитку в умовах невизначеності й мінливості зовнішнього середовища як тепер, так і в майбутньому, беручи до уваги при цьому відповідальність щодо створення належних соціальних умов і попередження забруднення довкілля [5].

Український науковець О.А. Попова розглядає сталий розвиток в контексті розвитку агросфери та визначає його як системні, орієнтовані на інтереси і потенціал людини, соціуму й суспільства загалом адаптивні за природою та якісні за суттю цілеспрямовані зміни, що супроводжуються підвищенням еколого-економічної ефективності, соціально-економічної прогресивності та екологічної стійкості як щодо попередніх інваріантних станів, так щодо досягнення раціональних моделей сталості на різних етапах еволюційного розвитку [9]. Викладене дозволяє зробити висновки, що сталий розвиток аграрного сектора варто розглядати як здатність суб'єктів господарювання безперервно та динамічно підтримувати раціональну пропорційність між чинниками відтворення та необхідні темпи його розвитку в умовах невизначеності та мінливості зовнішнього середовища з метою постійного задоволення потреб населення у продуктах харчування і товарах народного споживання, що виробляються з сільськогосподарської сировини як в теперішньому часі, так і в майбутньому, враховуючи при цьому відповідальність щодо створення необхідних соціальних умов і попередження забруднення навколишнього середовища.

З організаційного погляду сталий розвиток економічної системи повинен задовольняти три головні умови: економічну заможність (основа сталого розвитку – це ефективна економіка), екологічну сталість (забезпечувати рівновагу екосистеми); соціальну сприятливість (задовольняти культурні, матеріальні та духовні потреби населення).

Як відомо, модель сталого розвитку характеризується збалансованим вирішенням проблем економічної та соціальної сфер із одночасним вирішенням проблем навколишнього природного середовища, збереження сприятливого стану якого є необхідною умовою для забезпечення життєдіяльності сучасного та майбутнього поколінь людства.

Забезпечення соціально-привабливих та екологічно-безпечних умов життя у сільській місцевості є важливою передумовою підтримання та збереження миру та злагоди в суспільстві та умовою виходу з економічної кризи суспільства та його сталого розвитку.

Для аграрного сектору характерні наступні особливості: слабкий розвиток інфраструктури, велика залежність від природно-кліматичних умов, використання землі як обмеженого ресурсу, низький рівень оплати праці, сезонність робіт, великий розрив у часі від фінансових та трудових затрат до отримання доходу, великі ризики тощо. Сукупність таких факторів призводить до меншої стійкості аграрного сектору в порівнянні з іншими секторами національного господарства. Фактори, що впливають на аграрний сектор умовно поділяються на зовнішні та внутрішні.

Вирішальну роль на формування сталого розвитку аграрного сектору відіграють такі зовнішні фактори як: економічна ситуація в країні, наростання кризи доходів, зміна в розподілі доходів населення, величина й доступність кредитів, зростання цін на енергоресурси; доступність ресурсів; конкурентне середовище; розвиненість внутрішнього попиту; державна підтримка; розвиток ринків збуту; інституційне середовище; державна науково-технічна політика; інвестиційний клімат; цінова і податкова політика; природні умови; стан навколишнього середовища та природних ресурсів.

Наведена група факторів є однією із найголовніших умов функціонування та розвитку аграрного сектору, через те що прямо впливає на ефективність діяльності суб'єктів господарської діяльності та регулює внутрішні чинники стимулюючи або стримуючи їх.

На сталий розвиток аграрного сектору впливають і внутрішні фактори: наявність висококваліфікованих менеджерів, здатних приймати оптимальні управлінські рішення, забезпечення сільськогосподарського виробництва кваліфікованими кадрами, інвестиційна активність, інновації.

Основним важелем сталого розвитку аграрного сектору є економічна складова, а саме конкурентоспроможність аграрних підприємств, підвищення якості продукції, застосування новітніх

технологій, стимулювання випуску екологічної продукції, що відповідатиме світовим стандартам.

Лопатинський Ю.М., окреслюючи перспективи удосконалення складових економічного регулювання у реалізації принципів екологізації вітчизняної системи аграрного господарювання, робить висновки про важливість процесів поєднання економічних та екологічних регуляторних механізмів у створенні «досконалого» агроекологічного продукту, та акцентує увагу на значних можливостях інституцій державного регулювання та ринкового саморегулювання при розв'язуванні поточних завдань та стратегічних принципів національної концепції сталого розвитку, а саме: подоланні існуючих невідповідностей на рівні окремих суб'єктів аграрного господарювання та дієвому вирішенні екологічних проблем (в окремих випадках масштабних загроз), що супроводжують розвиток сільського господарства України з обов'язковістю попередження загрозливих ситуацій через урегулювання природоохоронних відносин та ресурсозберігаючих технологій у формі екологічного аудиту, екологічних фондів природокористування, переходу на нові засади збалансування економічних, а саме підприємницьких інтересів та екологічних пріоритетів в економічно обґрунтованих формах – структурних змінах аграрного господарювання та підвищенні інвестиційної привабливості вітчизняних аграрних підприємств, значних перспективах екологічно орієнтованого менеджменту, маркетингу, формування ринку екологічно безпечної аграрної продукції тощо [6].

Онегіна В.М. зазначає, що забезпечення орієнтації інновацій на сприяння сталості, потребує інтеграції цілей та індикаторів сталого розвитку в системах управління агробізнесу та державного регулювання. Впровадження нових сортів та гібридів рослин, порід сільськогосподарських тварин, добрив, засобів захисту рослин і тварин, нових сільськогосподарських машин, технологій обробітки ґрунту, збору врожаю, ґрунтосумішів та систем управління процесами зумовили підвищення продуктивності праці в аграрних підприємствах України, зростання рівня врожайності сільськогосподарських культур та сільськогосподарських тварин [8].

Реалізація на практиці концепції сталого розвитку аграрного сектора потребує визначення головних напрямів, котрі б враховували економічні інтереси з позицій соціальної відповідальності з урахуванням екологічних аспектів суб'єктів господарської діяльності. В даному контексті можна виділити наступні пріоритети: формування

комплексного підходу на шляху до економічного, екологічного та соціального розвитку; запровадження раціонального та екологічно безпечного землекористування; природно-просторова організація використання ресурсів, яка має на меті забезпечити належні умови для раціонального використання потенційних ресурсних можливостей без порушення екологічної рівноваги для окремих адміністративно-територіальних одиниць та держави загалом; оптимальне поєднання приватних інтересів із суспільними в сфері відтворення природних ресурсів [2, с. 135-141].

Наявність багатьох пріоритетів зумовлює необхідність дотримання системного підходу у їхній реалізації.

Висновки. Отже, концепція сталого розвитку в умовах загострення антропогенного впливу на навколишнє середовище, погіршення економічної, соціальної ситуації в аграрному секторі набула першочергового значення. Забезпечення сталого розвитку аграрного сектору можливе при коригуванні впливів зовнішніх і внутрішніх факторів, а також врахуванні необхідності поєднання залучених складових. Недостатній розвиток соціальної складової стримує розвиток людського капіталу, особливо це стосується аграрного сектору економіки. Формування стратегії сталого розвитку має ґрунтуватися на гармонійному та пропорційному поєднанні взаємопов'язаних складових: економічної, соціальної, екологічної, це забезпечить отримання синергетичного ефекту в усіх сферах та загального гармонійного зростання галузі сільського господарства.

Література.

1. Барановський В.А. Стратегічні аспекти та пріоритети сталого (збалансованого, гармонійного) розвитку / В.А. Барановський // Територія. Сталий розвиток. – 2004. – № 2. – С. 24-31.
2. Буркинский Б.В. Экономико-экологические основы регионального природопользования и развития / Б.В. Буркинский, В.Н. Степанов, С.К. Харичков // ИПРЭИ НАН Украины. – Одеса : Фенікс, 2005. – 575 с.
3. Комиссия по устойчивому развитию. Сайт ООН [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.un.org/ru/development/sustainable/csd.shtml>
4. Лісовий А.В. Сталий розвиток сільських територій: виникнення, сутність, принципи / А.В. Лісовий // Економіка АПК. – 2007. – № 4. – С. 140-145.
5. Лопатинський Ю.М. Складові та пріоритети сталого розвитку аграрного сектору економіки: концептуально-теоретичний дискурс / Ю.М. Лопатинський, О.І. Буринська // Економіка АПК. – 2018. – № 6. – С. 94-102.

6. Лопатинський Ю.М. Детермінанти сталого розвитку аграрних підприємств : [монографія] / Ю.М. Лопатинський, С.І. Тодорюк. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2015. – 220 с.

7. Мельник Л.Г. Основи стійкого розвитку: Посібник для перепідготовки фахівців / Л.Г. Мельник. – Суми : Університетська книга, 2006.

8. Онегіна В.М. Сучасні трансформації в агробізнесі та сталий розвиток аграрного сектору / В.М. Онегіна // Вісник ХНТУСГ: Економічні науки. – Харків : ХНТУСГ. – 2017. – Вип. 182. – С. 36-47.

9. Попова О.Л. Сталий розвиток агросфери України: політика і механізми / О.Л. Попова; НАН України; Ін-т екон. та прогнозув. НАН України. – К., 2009. – 352 с.

10. Promoting Sustainable Agriculture and rural development: Agenda 21 Chapter 14. Rome: FAO, 1996.

References.

1. Baranovskiy V.A. (2004). Stratehichni aspekty ta priorityety staloho (zbalansovanoho, harmoniynoho) rozvytku [Strategic Aspects and Priorities for Sustainable (Balanced, Harmonious) Development]. *Terytoriya. Stalyi rozvytok – Territory. Sustainability*, Vol. 2, pp. 24-31 [in Ukrainian].

2. Burkynskiy B.V., Stepanov V.N. & Kharychkov S.K. (2005). *Ekonomyko-ekolohycheskye osnovy rehional'noho pryrodopol'zovannya y razvytiya* [Economic and environmental pillars of regional nature management and developing]. Odesa: Feniks, p. 575 [in Ukrainian].

3. Komissiya po ustoychivomu razvitiyu [Commission on Sustainable Development]. www.un.org. Retrieved from <http://www.un.org/ru/development/sustainable/csd.shtml>.

4. Lisoviy A.V. (2007). Stalyi rozvytok sil's'kykh terytoriy: vynyknennya, sutnist', pryncypy [The sustainable development of rural territories: origin, essence, principles]. *Ekonomika ahropromyslovoho kompleksu – Economy of agroindustrial complex*, Vol. 4, pp. 140-145 [in Ukrainian].

5. Lopatinskyy Yu.M., & Burinskaya O.I. (2018), Skladskyye i proizvodstvennyye napravleniya agrarnogo sektora ekonomiki: kontseptual'no-teoreticheskyy diskurs [Warehouses and priorities of the steel development of the agrarian sector of economics: conceptual and theoretical discourse] *Ekonomika ahropromyslovoho kompleksu – Economy of the agroindustrial complex*, Vol. 6, pp. 94-102 [in Ukrainian].

6. Lopatinskyy Yu.M., & Todoryuk S.I. (2015). *Detimanti stalogo rozvytku agrarnogo pidpriemstv* [Determinants of steel development of agrarian enterprises]. Chernivtsi: Chernivets'kyy nats. un-t. p. 220 [in Ukrainian].

7. Mel'nik L.G. (2006) Osnovy stilevogo rozvytku: Posibnik dlya perepodgotovki fakhivtsiv [Founding the development of a development: Provider for retraining fakhivtsiv]. Sumi: Universitets'ka kniha [in Ukrainian].

8. Onegina V.M. (2017), Suchasni transformatsii v agrobiznesi ta stalyy rozvytok agrarnogo sektora [Modern transformations in agribusiness and sustainable development of the agrarian sector]. *Visnyk HNTUSG «Ekonomichni nauky»* –

Bulletin of the KhNTUSG «Economic Sciences», Kharkiv: KhNTUSG, Issue 182, pp. 36-47 [in Ukrainian].

9. Popova O.L. (2009), *Stalyj rozvytok ahrosfery Ukrainy: polityka i mekhanizmy* [Sustainable development agrosphere Ukraine: policy and mechanisms]. Kyiv, p. 352 [in Ukrainian].

10. Promoting Sustainable Agriculture and rural development: Agenda 21 Chapter 14. Rome: FAO, 1996 [in English].

Анотація.

Кравченко Ю.М., Антощенко В.В. Фактори сталого розвитку економіки аграрного сектору.

В статті розглядаються основні фактори розвитку економіки аграрного сектору в контексті концепції сталого розвитку. Забезпечення сталого розвитку економіки аграрного сектору базується на гармонізації економічних, соціальних та екологічних складових. Посилення глобалізаційних процесів у світі, орієнтація України до європейського простору вимагають дотримання принципів сталого розвитку. Для впровадження цієї концепції в аграрному секторі необхідно врахувати особливості, характерні для галузі. Формулювання та втілення парадигми сталого розвитку допоможе подолати економічну кризу, створити умови для економічного зростання, покращити соціальний добробут населення, зменшити антропогенний вплив на навколишнє середовище.

Ключові слова: сталий розвиток, концепція сталого розвитку, фактори, аграрний сектор.

Аннотация.

Кравченко Ю.Н., Антощенко В.В. Факторы устойчивого развития экономики аграрного сектора.

В статье рассматриваются основные факторы развития экономики аграрного сектора в контексте концепции устойчивого развития. Обеспечение устойчивого развития экономики аграрного сектора базируется на гармонизации экономических, социальных и экологических составляющих. Усиление глобализационных процессов в мире, ориентация Украины в европейское пространство требуют соблюдения принципов устойчивого развития. Для внедрения этой концепции в аграрном секторе необходимо учесть особенности, характерные для отрасли. Формулировка и воплощение парадигмы устойчивого развития поможет преодолеть экономический кризис, создать условия для экономического роста, улучшить социальное благополучие населения, уменьшить антропогенное воздействие на окружающую среду.

Ключевые слова: устойчивое развитие, концепция устойчивого развития, факторы, аграрный сектор.

Abstract.

Kravchenko Yu.M., Antoshchenkova V.V. Factors of sustainable development of the agrarian sector.

The article discusses the main factors of development of the agricultural sector in the context of the concept of sustainable development. Ensuring the sustainable development of the agricultural sector is based on the harmonization of economic, social and environmental components. The

strengthening of globalization processes in the world, the orientation of Ukraine into the European space require adherence to the principles of sustainable development. To implement this concept in the agricultural sector, it is necessary to take into account the peculiarities characteristic of the industry. The formulation and implementation of the sustainable development paradigm will help overcome the economic crisis, create conditions for economic growth, improve the social well-being of the population, and reduce the anthropogenic impact on the environment.

Key words: *sustainable development, concept of sustainable development, factors, agrarian sector.*

УДК: 330.341.1:637.5.031

ЕКОНОМІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ВПРОВАДЖЕННЯ У ВИРОБНИЦТВО М'ЯСОПЕРЕРОБНИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ СИСТЕМИ ВЕТЕРИНАРНО-САНІТАРНИХ ЗАХОДІВ

***КРАВЧЕНКО О.М., к.е.н., доцент,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ ПЕТРА ВАСИЛЕНКА
РОДІОНОВА К.О., к.е.н., доцент,
ЛУТАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ***

Постановка проблеми у загальному вигляді. Згідно із законодавством України [1], харчові продукти повинні відповідати мінімальним параметрам безпеки, встановленим відповідними органами державного контролю. Загально визнана модель НАССР (Hazard Analysis and Critical Control Points – аналіз ризиків та критичні точки контролю) є одним з інструментів досягнення відповідності мінімальним параметрам безпеки. Тому, з метою максимально можливого задоволення потреб внутрішніх споживачів у якісних продуктах харчування та нарощування експортного потенціалу, головною проблемою товаровиробників м'ясної продукції залишається пошук нових технологій у комплексній ветеринарно-санітарній обробці (з метою підвищення якості кінцевої продукції) і економічне обґрунтування доцільності впровадження нововведень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання вимог законодавства України у сфері гігієни харчових продуктів та відповідності законодавству розвинутих країн розглядали Т.М. Чурилова та А.І. Малус [2]. Проблемам підвищення якості та безпеки харчової продукції присвячено наукові праці Г.І. Хімичевої

[3]. Екологізацію аграрного виробництва та проблему продовольчої безпеки в цілому розглянуто в роботах О.В. Ходаківської [4] та І.В. Кошкалди І.В. [5] та інших. Техніко-економічні основи промислового виробництва, в тому числі харчової промисловості, розкрито в роботі С.І. Іщука та О.В. Гладкого [6].

Заслуговує на увагу праця американських дослідників М. Оллінгера, Д. Мооре і Р. Чандрана [7], в якій наводяться результати першого національного обстеження типів та обсягів інвестицій у безпеку харчових продуктів. У роботі М. Генчіона та інших [8] зазначено, що споживання м'яса в світі зростає, переважно білого, зокрема, м'яса птиці, тому, з часом, вплив такого фактору, як якість, стане більш важливим.

Незважаючи на це, в сучасному динамічному економічному просторі, в умовах жорсткої конкуренції на всіх продовольчих ринках, коли здійснюється пошук оптимізації витрат, залишається невирішеною проблема економічного обґрунтування додаткових фінансових витрат на впровадження у виробництво м'ясопереробними підприємствами нововведень щодо комплексної ветеринарно-санітарної обробки з метою підвищення якості кінцевої продукції.

Формулювання цілей статті. Метою статті є розробка економічного обґрунтування доцільності здійснення підприємствами харчової промисловості м'ясного напрямку додаткових фінансових витрат, пов'язаних із впровадженням комплексних ветеринарно-санітарних заходів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розробленою авторською системою інноваційних, комплексних, науково-обґрунтованих ветеринарно-санітарних заходів на м'ясопереробних підприємствах [9; 10] передбачено проведення дезінфекції виробничих приміщень м'ясопереробних підприємств, санацію приміщень лабораторій ветеринарно-санітарної експертизи, знежирення ножів перед стерилізацією, знезараження засобів виробництва, зниження мікробної контамінації поверхні тушок, гігієнічну обробку рук персоналу новими, екологічно-безпечними, високоефективними препаратами та засобами: «Анти-Джерм SR S 25» (2,0 % – 30 хвилин); «CD-256» (0,3 % – 1 год); «Дезконтен» (0,3 % – 3 год); «ДЗПТ-2» (0,5 % – 2 год); «Гігазім (Gigazyme)» (1,0 % – 1 хв); озон в озоновій шафі «Озотон» (7,0 мг/м³ – 45 хв); УФ-випромінювання (один УФ-рециркулятор на 100 м³) протягом робочого часу при допоміжній роботі бактерицидних ламп ДБ-30-1 (потужність кожної лампи – 30 Вт, із бактерицидним потоком 6 Вт) упродовж 30 хвилин перед початком

роботи й після прибирання цеху в кінці зміни; «ПЗ-оксонія актив 150» (0,03 % – 30 хв); «Санітель» (30 с); «BakterioSol (БактеріоСоЛ)» (60 с); «Анавидин-Експроф» (30 с). Кожний засіб, залежно від його фізико-хімічних та бактерицидних властивостей, застосовується окремо для кожного виду санітарної обробки.

Отримані результати експериментальних досліджень суттєво розширюють арсенал сучасних антимікробних засобів, які можна застосовувати у м'ясопереробній галузі.

Результати наукового дослідження впроваджуються м'ясопереробними підприємствами України, а саме: ТОВ «Ольховський м'ясокомбінат» (м. Харків, Харківська область); ФОП Проценко О.В. (м. Богодухів, Харківська область); ТДВ «М'ясокомбінат «Ятрань» (м. Кропивницький, Кіровоградська область); ТзОВ «Птахокомплекс «Губин» (м. Луцьк, Волинська область).

Відносно економічного обґрунтування запропонованих заходів, сучасний світ неможливо уявити без інноваційних технологій, які істотно підвищують економічну ефективність не лише харчової промисловості, а й усього господарського комплексу. Наразі важливим фактором, що впливає на економічний результат діяльності м'ясопереробних підприємств, є методологія розтину тварин та система ветеринарно-санітарних заходів. Від обраного способу розтину залежить кількість кінцевої продукції та її класифікація. Залежно від організації санітарно-мікробіологічного контролю – рівень мікробної контамінації продукції і тривалість зберігання м'яса та м'ясопродуктів. Зазначені фактори формують ціну реалізації кінцевої продукції, зокрема розмір прибутку підприємства.

Для визначення економічної ефективності запропонованих ветеринарно-санітарних заходів ми використали розрахунково-конструктивний метод економічного аналізу, який традиційно використовують у плануванні виробництва й прогнозуванні економічних результатів діяльності підприємства. Зазначеним методом дослідження передбачено розроблення й попереднє оцінювання кількох варіантів розв'язання певної економічної проблеми підприємства з подальшим вибором найкращого з них.

Ми обрали цей спосіб здійснення економічних розрахунків ефективності системи ветеринарно-санітарних заходів виходячи з того, що в планах зазначених м'ясопереробних підприємств є реалізація продукції на експорт, тому під час розрахунків враховано певні фактори (табл. 1).

Таблиця 1

**Вихідні дані для здійснення економічного обґрунтування
запропонованих ветеринарно-санітарних заходів**

<i>Показник</i>	<i>Значення</i>
1. Добове завантаження м'ясопереробного підприємства, голів ВРХ	80
2. Площа виробничого приміщення, м ²	180
3. Кількість робочих днів на рік, днів	260
4. Жива маса худоби, кг	550
5. Вихід парного м'яса, %	57
6. Втрати продукту під час охолодження, %	2
7. Обсяг кінцевої продукції, тонн	6521
8. Персонал з системи ветеринарно-санітарних заходів, осіб	1
9. Придбання і монтаж системи мийки й дезінфекції засобів виробництва, в тому числі, приміщень, тис. грн.	367
10. Норма амортизаційних відрахувань обладнання та устаткування, %	15
11. Норма відрахувань на поточний ремонт та технічне обслуговування, %	6
12. Ціна реалізації м'яса яловичини свіжого та охолодженого на внутрішньому ринку, грн/кг [11]	95,84
13. Експортна ціна реалізації м'яса яловичини свіжого та охолодженого (з підприємства), грн/кг	100,63

Джерело: розраховано авторами.

Сума витрат на придбання і монтаж системи мийки й дезінфекції засобів виробництва, зокрема приміщень, – 367 тис. грн., що є обсягом капітальних вкладень на впровадження запропонованих заходів, включає в себе вартість ультрафіолетового випромінювача-рециркулятора, бактерицидних ламп ДБ-30-1, шафи для стерилізації ножів «Озотон», установки з пом'якшення води безперервної дії WSA Twin 1865S / 175 та іншого обладнання й устаткування.

Оскільки більшість підприємств, на яких здійснювалось упровадження ветеринарно-санітарних заходів, розширюють ринки збуту продукції шляхом експорту, важливим для розрахунків, крім обсягу необхідних капітальних вкладень, є представлення інформації відносно норми виходу м'ясної продукції, згідно з міжнародними нормативами та стандартами щодо забою ВРХ, та сучасною експортною ціною реалізації кінцевої продукції (табл. 2).

Таблиця 2

Норми виходу продукції та експортна ціна реалізації

Міжнародна назва	Українська назва	Вихід з туші, кг	Ціна реалізації:	
			Min, \$ /pound1	грн/кг ²
Chuck	Лопатка			
Chuck Roll	Рулет з лопаткової частини	14,55	2,14	128,16
Under Blade	Підрізна лопатка	2,73	2,10	125,76
Chuck Short Ribs	Реберний край лопатки	0,91	3,14	188,04
Chuck Tender (Mock Tender)	М'якоть лопатки	2,73	2,42	144,92
Clod Top Blade	М'якоть верхньої частини лопатки	4,55	1,75	104,80
Clod Heart	Круглий м'яз лопатки	5,45	2,05	122,77
Clod Teres Major	М'якоть лопатково-пийної частини	0,91	5,02	300,63
Rib	Грудинка			
Ribeye Roll	Товстий край зачищений	10,44	6,35	380,27
Peeled Cap	Верхня частина грудинки	2,54	2,20	131,75
Rib, Blade Meat	Ребра	3,67	2,26	135,34
Short Ribs	Реберний край грудинки	3,39	3,62	216,79
Loin	Філей			
Peeled Tenderloin	Вірізка	4,51	8,00	479,09
Strip Loin, Boneless	Тонкий край	9,53	7,64	457,53
Top Butt, Cap Off	Кострець	6,52	3,75	224,57
Top Butt, Cap	Горбушка кострецю	1,5	3,97	237,75
Ball Tip	Нижній товстий філей	2,01	3,25	194,63
Tri-Tip	Дельтоподібний м'яз тазостегнової частини	3,51	3,85	230,56
Bottom Sirloin Flap	Триглавий м'яз нижнього кострецю	3,01	4,94	295,84
Round	Стегно			
Sirloin Tip (Knuckle)	Оковалок	9,66	2,30	137,74
Top Round	Огузок	18,62	2,22	132,95
Bottom Round (Gooseneck)	Підстегнок	24,83	1,96	117,38
Thin Cuts + Miscellaneous	Інше м'ясо			
Flank	Пашина	1,79	5,20	311,41
Plate, Outside Skirt	Зовнішня частина діафрагми	1,19	4,66	279,07
Plate, Inside Skirt	Внутрішня частина діафрагми	2,38	4,06	243,14
Brisket	Грудинка	10,13	2,12	126,96
Stewing/ Ground Beef Trimmings	Тріммінг	96,09	1,05	62,88
Thick Skirt	Діафрагма	0,94	1,65	98,81
Byproducts	Субпродукти			
Byproducts I cat.	Субпродукти I категорії	13,79	0,20	11,95
Byproducts II cat.	Субпродукти II категорії	34,49	0,36	21,73
Fats	Жири	29,47	0,23	13,85
Hyde	Шкура	39,19	0,58	34,50

1 Вказана мінімальна ціна, а саме доларів США за фунт. 1 фунт= 0,453592 кг,;

2 Курс НБУ на 1 березня 2017 року становить 27,1637 грн. за 1 долар США.

Джерело: розраховано авторами на базі статистичних даних Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (FAO) [12]

Виходячи з представлених матеріалів середня реалізаційна експортна ціна м'яса ВРХ становить 144,19 грн/кг, проти ціни у 95-96 грн/кг на внутрішньому українському ринку.

Наступним етапом є представлення даних щодо обсягу і вартості необхідних високоефективних препаратів та засобів дезінфекції (табл. 3).

Таблиця 3

Річний обсяг і вартість препаратів та засобів дезінфекції

<i>Засіб</i>	<i>Обсяг робочого розчину</i>	<i>Обсяг засобу</i>	<i>Ціна за 1 л (кг)</i>	<i>Всього, грн</i>
1. «Анти-Джерм SR S 25»	7020	140,4	90	12 636,0
2. «CD-256»	1404	4,212	675	2 843,1
3. «ДЗПТ-2»	1404	7,02	200	1 404,0
4. «ПЗ-оксонія актив 150»	65208	19,56	77	1 506,3
5. «Гігазім (Gigazyme)»	780	7,8	800	6 240,0
6. «Санітель»	31,2	31,2	320	9 984,0
7. «BakterioSol (БактеріоСол)»	31,2	31,2	308,2	9 615,8
8. «Анавидин-Експроф»	31,2	31,2	200	6 240,0
ВСЬОГО	х	х	х	50 469,2

Джерело: розраховано авторами.

Отже, щорічно на здійснення системи комплексних ветеринарно-санітарних заходів на м'ясопереробних підприємствах необхідно витрачати більше 50 тис. грн, в тому числі на дезінфекцію приміщень до 17 тис. грн, на обробку м'яса – до 2 тис. грн, на обробку ножів – понад 6 тис. грн та на гігієну рук персоналу – до 26 тис. грн.

Також ми провели розрахунок фактичних поточних витрат виробничих ресурсів для здійснення системи комплексних ветеринарно-санітарних заходів на підприємствах з переробки м'яса.

Усі витрати згруповано за такими елементами: матеріальні витрати (сировина, матеріали, паливо, вода, всі види енергії, тара й тарні матеріали тощо); витрати на оплату праці (всі форми основної заробітної плати штатного і позаштатного виробничого персоналу підприємства); відрахування на соціальні заходи (включають відрахування на пенсійне забезпечення, на соціальне страхування, страхування на випадок безробіття, на індивідуальне страхування); витрати на утримання та експлуатацію основних засобів, зокрема амортизацію основних засобів і нематеріальних активів (нараховані

амортизаційні відрахування на повне відтворення основних засобів, інших необоротних матеріальних активів та нематеріальних активів) та витрати на ремонт і технічне обслуговування основних засобів; інші операційні витрати поточної діяльності, які не увійшли у вищенаведені елементи (зокрема інші поточні й загальновиробничі витрати).

Усі перераховані елементи операційних витрат, необхідні для організації санітарно-мікробіологічного контролю, наведено у табл. 4.

Таблиця 4

Річний розмір поточних витрат на здійснення системи ветеринарно-санітарних заходів

<i>Елементи витрат</i>	<i>Всього витрат, грн.</i>
<i>1. Матеріальні витрати, тис. грн.</i>	<i>55 516,2</i>
а) дезінфекційні препарати та мийні засоби	50 469,2
б) інші матеріальні витрати (10%)	5 046,9
<i>2. Витрати на оплату праці</i>	<i>104 000,0</i>
<i>3. Відрахування на соціальні заходи, 22%</i>	<i>22 880,0</i>
<i>4. Витрати на утримання та експлуатацію основних засобів, всього</i>	<i>77 070,0</i>
а) амортизація основних засобів	55 050,0
б) поточний ремонт та технічне обслуговування	22 020,0
<i>5. Інші витрати, всього</i>	<i>18 727,4</i>
а) інші поточні витрати (10 % від матеріальних витрат та витрат на оплату праці)	15 951,6
б) загальновиробничі витрати (5 % матеріальних витрат)	2 775,8
Всього поточних витрат	278 193,6

Джерело: розраховано авторами.

Таким чином, на здійснення системи інноваційних, комплексних, науково-обґрунтованих ветеринарно-санітарних заходів на підприємствах з переробки м'яса з метою реалізації продукції на експорт необхідно витрачати щорічно майже 280 тис. грн, в тому числі на придбання дезінфекційних препаратів і мийних засобів майже 51 тис. грн.

Метою збільшення виробничих витрат на таку суму, як уже зазначалось, є отримання підвищеної ціни реалізації кінцевої продукції завдяки зменшенню мікробної контамінації м'яса та м'ясної продукції, що обумовить можливість збільшення тривалості зберігання продукції в охолодженому вигляді. Збільшення ціни в нашому науковому дослідженні, за найпесимістичнішими прогнозами, становитиме 5 % до ціни на внутрішньому ринку (з 95,84 грн/кг до 100,63 грн/кг).

На завершення даного наукового дослідження необхідним є представлення показників економічної ефективності впровадження системи інноваційних, комплексних, науково-обґрунтованих ветеринарно-санітарних заходів на переробних підприємствах харчової промисловості, зокрема м'ясопереробних (табл. 5).

Таблиця 5

**Економічні показники ефективності
впровадження системи ветеринарно-санітарних заходів
на м'ясопереробних підприємствах**

<i>Показник</i>	<i>Проект із системи ветеринарно- санітарних заходів</i>
1. Розмір капітальних вкладень, тис. грн.	367,0
2. Сума поточних витрат, тис. грн.	278,2
3. Кількість виробленої продукції, тонн на рік	6 390,4
4. Собівартість дезінфекції, грн./т	43,53
5. Додаткова ціна реалізації одиниці продукції, грн./кг	4,79
6. Додатковий дохід (виручка) від реалізації продукції, тис. грн.	30 622,7
7. Додатковий прибуток – всього, тис. грн.	30 344,5
8. Додатковий прибуток на одиницю продукції, грн./кг	4,75

Джерело: розраховано авторами.

Розмір додаткових капітальних витрат на реалізацію розробленої системи інноваційних, комплексних, науково-обґрунтованих ветеринарно-санітарних заходів на переробних підприємствах харчової промисловості, зокрема м'ясопереробних, становить 367 тис. грн. Одночасно необхідним є збільшення поточних витрат на суму у 278,2 тис. грн., або майже 44 грн. на кожен тону продукції, а саме: на проведення дезінфекції виробничих приміщень, санацію приміщень лабораторій ветеринарно-санітарної експертизи, знежирення ножів перед стерилізацією, знезараження засобів виробництва, зниження мікробної контамінації поверхні м'яса, гігієнічну обробку рук персоналу деззасобами.

Усі перелічені технологічні прийоми дозволяють підвищити якість кінцевої продукції і, відповідно, отримати підвищену ціну реалізації. Як наслідок – розмір річного економічного ефекту переробного підприємства з річною потужністю у 6,4 тис. тонн м'ясної продукції становитиме 30,3 млн. грн., або додатково – 4,75 грн на кожний кілограм м'яса.

Висновки. В умовах сьогодення, коли процеси виробництва харчових продуктів знаходяться під постійним наглядом і контролем, на підприємствах необхідним є впровадження системи керування безпекою продуктів харчування. Особливо коли діє міжнародний стандарт НАССР (Hazard Analysis and Critical Control Point), який дозволяє підприємствам, що створюють ланцюг поставок, впровадити і сертифікувати систему менеджменту безпеки харчових продуктів та мати доступ до більш привабливих за ціною кінцевої продукції світових ринків.

Запропонована система інноваційних, комплексних, науково-обґрунтованих ветеринарно-санітарних заходів на м'ясопереробних підприємствах відповідає сучасним вимогам організації виробництва та захисту навколишнього середовища, забезпечує отримання безпечної й високоякісної продукції тваринного походження, є високоефективною та економічно вигідною, оскільки дозволить переробним підприємствам харчової промисловості з річною потужністю у 6,4 тис. тонн м'ясної продукції отримати розмір річного економічного ефекту 30,3 млн. грн.

Література.

1. Закон України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів». URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/771/97-%D0%B2%D1%80>
2. Чурилова Т.М., Малус А.І. Окремі питання адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу у сфері гігієни харчових продуктів. Юридичний науковий електронний журнал. 2015. № 5. С. 94-97 http://lsecj.org.ua/5_2015/26.pdf
3. Хімічева Г.І., Зенкін М.А., Скалига Т.М. Аналіз сучасних принципів і підходів до оцінки якості та безпечності харчової продукції. Вісник КНУТД. № 6 (92). Київ, 2015. С. 156-163.
4. Ходаківська О.В. Екологізація аграрного виробництва: монографія. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2015. 350 с.
5. Кошкала І.В. Актуальні питання продовольчого забезпечення. Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія : Економіка і менеджмент. 2017. Вип. 4. С. 207-212.
6. Іпчук С.І., Гладкий О.В. Техніко-економічні основи промислового виробництва : навч.посіб. Київ : ВЦ «Академія», 2011. 296 с.
7. Ollinger M, Moore D., Chandran R. Meat and poultry plants' food safety investments: survey findings. Electronic Report from the Economic Research Service. Technical bulletin (United States. Dept. of Agriculture); no. 1911. May 2004. p. 48. URL: https://www.ers.usda.gov/webdocs/publications/47486/17469_tb1911.pdf?v=0

8. Henchion M, McCarthy M, Resconi VC, Troy D. Meat consumption: trends and quality matters. *Meat Sci.* 2014 Nov; 98(3):561-8. doi:10.1016/j.meatsci.2014.06.007.

9. Родіонова К.О. Санітарно-гігієнічна оцінка та дезінфекція об'єктів ветеринарного нагляду на м'ясопереробних підприємствах [Текст] : автореф. дис. ... канд. вет. наук : 16.00.06; Харків. держ. зоовет. акад. – Харків, 2018. – 21 с.

10. Система інноваційних, комплексних, науково-обґрунтованих ветеринарно-санітарних заходів на м'ясопереробних підприємствах : св. про авторське право № 71415 / К.О. Родіонова, А.П. Палій ; реєстр. 14.04.2017.

11. Динаміка цін (тарифів) на споживчому ринку станом на 10 березня 2017 року. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

12. Бізнес-план «Комплекс забою та первинної переробки ВРХ». В рамках спільного проекту ФАО та ЄБРР «Підтримка діалогу держави та бізнесу в українському м'ясному секторі» / А. Ярмач. URL: <https://drive.google.com/file/d/1lSQO3IBYE37aPnAWYjH14kB9Hyjobrsd/view>

References.

1. Zakon Ukrainy «Pro osnovni pryntsypy ta vymohy do bezpechnosti ta iakosti kharchovykh produktiv» [The law of Ukraine «On the basic principles and requirements for the safety and quality of food products»]. *zakon4.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/771/97-%D0%B2%D1%80> [in Ukrainian].

2. Churylova T.M., & Malus A.I. (2015) Okremi pytannia adaptatsii zakonodavstva Ukrainy do zakonodavstva Yevropejs'koho Soiuzu u sferi hihieny kharchovykh produktiv [Some issues of adaptation of Ukrainian legislation to the legislation of the European Union in the field of food hygiene]. *Yurydychnyj naukovyj elektronnyj zhurnal – Legal scientific electronic journal*, No. 5, pp. 94-97. Retrieved from http://lsej.org.ua/5_2015/26.pdf [in Ukrainian].

3. Khimicheva H.I., Zenkin M.A., & Skalyha T.M. (2015). Analiz suchasnykh pryntsypiv i pidkhodiv do otsinky iakosti ta bezpechnosti kharchovoi produktsii [An analysis of modern principles and approaches to assessing the quality and safety of food products]. *Visnyk KNUTD – KNUTD Bulletin*, No. 6 (92). Kyiv, pp. 156-163 [in Ukrainian].

4. Khodakivs'ka O.V. (2015). *Ekolohizatsiia abrarnoho vyrobnytstva: monografiia* [Ecologization of agrarian production]. Kyiv: NNTs «IAE», p. 350 [in Ukrainian].

5. Koshkalda I.V. (2017). Aktual'ni pytannia prodovol'choho zabezpechennia [Topical issues of food security]. *Visnyk Sums'koho natsional'noho abrarnoho universytetu – Bulletin of the Sumy National Agrarian University. Series: Economics and Management*, No. 4, pp. 207-212 [in Ukrainian].

6. Ischuk S.I., & Hladkyj O.V. (2011) *Tekhniko-ekonomichni osnovy promyslovoho vyrobnytstva: navch.posib.* [Technical and economic bases of industrial production]. Kyiv: VTs «Akademiia», p. 296 [in Ukrainian].

7. Ollinger M, Moore D., & Shandran R. (2004). Meat and poultry plants' food safety investments: survey findings. Electronic Report from the Economic Research Service. Technical bulletin (United States. Dept. of Agriculture); no. 1911? p. 48 URL: https://www.ers.usda.gov/webdocs/publications/47486/17469_tb1911.pdf?v=0 [in English].

8. Henchion M, McCarthy M, Resconi V.C., & Troy D. (2014). Meat consumption: trends and quality matters. Meat Sci. Nov; 98(3):561-8. doi:10.1016/j.meatsci.2014.06.007. [in English].

9. Rodionova K.O. (2018). Sanitarno-higienichna otsinka ta dezinfektsiia ob'ektiv veterynarnoho nahliadu na m'iasopererobnykh pidpryemstvakh [Sanitary and hygienic assessment and disinfection of veterinary supervision objects at meat processing enterprises]. *Abstract of dissertation of candidate of veterinary sciences*. Kharkiv, p. 21 [in Ukrainian].

10. Rodionova K.O., & Palij A.P. (2017). Systema innovatsijnykh, kompleksnykh, naukovo-obgruntovanykh veterynarno-sanitarnykh zakhodiv na m'iasopererobnykh pidpryemstvakh: sv. pro avtors'ke pravo № 71415 [The system of innovative, complex, scientifically substantiated veterinary and sanitary measures at meat processing enterprises: a certificate of copyright]. No. 71415 [in Ukrainian].

11. Dynamika tsin (taryfiv) na spozhyvchomu rynku stanom na 10 bereznia 2017 roku [The dynamics of prices (tariffs) on the consumer market as of March 10, 2017]. State Statistics Service of Ukraine. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].

12. Yarmak A. (2017). Biznes-plan «Kompleks zaboju ta pervynnoi pererobky VRKh». V ramkakh spil'noho proektu FAO ta YeBRR «Pidtrymka dialohu derzhavy ta biznesu v ukrains'komu m'iasnomu sektori» [Business plan «Complex of slaughter and primary processing of cattle». Within the framework of the joint FAO-EBRD project «Support to the Dialogue of the State and Business in the Ukrainian Meat Sector»]. URL: <https://drive.google.com/file/d/1ISQO3IBYE37aPnAWYjH14kB9Hyjobrsd/view> [in Ukrainian].

Анотація.

Кравченко О.М., Родіонова К.О. Економічне обґрунтування впровадження у виробництво м'ясопереробними підприємствами системи ветеринарно-санітарних заходів.

Метою статті є проведення економічного обґрунтування доцільності впровадження системи ветеринарно-санітарних заходів м'ясопереробними підприємствами харчової промисловості. Теоретико-методичною основою дослідження є діалектичний метод пізнання економічних процесів, наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених щодо дослідження проблем якості продуктів харчування, зокрема, м'ясопродуктів. Для досягнення поставленої мети використано системний підхід та розрахунково-конструктивний метод економічного аналізу. Результатом дослідження є розгорнутий порівняльний аналіз економічної ефективності впровадження нових засобів дезінфекції. Набула подальшого розвитку методика визначення техніко-економічних показників ефективності впровадження інноваційних заходів. Реалізація запропонованої системи дозволяє збільшити

прибутковість м'ясопереробних підприємств шляхом поліпшення якості та посилення безпечності продуктів харчування, розширення переліку каналів реалізації і підвищення кінцевої ціни продукції, що реалізується.

Ключові слова: економічна ефективність, ветеринарно-санітарні заходи, м'ясопереробні підприємства, продукти харчування, річний економічний ефект.

Аннотация.

Кравченко О.М., Родионова Е.А. Экономическое обоснование внедрения в производство мясоперерабатывающими предприятиями системы ветеринарно-санитарных мероприятий.

Целью статьи является проведение экономического обоснования целесообразности внедрения системы ветеринарно-санитарных мероприятий мясоперерабатывающими предприятиями пищевой промышленности. Теоретико-методической основой исследования является диалектический метод познания экономических процессов, научные труды отечественных и зарубежных ученых по исследованию проблем качества продуктов питания, в частности, мясопродуктов. Для достижения поставленной цели использован системный подход и расчетно-конструктивный метод экономического анализа. Результатом исследования является широкий сравнительный анализ экономической эффективности внедрения новых средств дезинфекции. Получила дальнейшее развитие методика определения технико-экономических показателей эффективности внедрения инновационных мероприятий. Реализация предложенной системы ветеринарно-санитарных мероприятий позволяет увеличить доходность мясоперерабатывающих предприятий путем улучшения качества и усиления безопасности продуктов питания, расширения перечня каналов реализации и повышения конечной цены реализуемой продукции.

Ключевые слова: экономическая эффективность, ветеринарно-санитарные мероприятия, мясоперерабатывающие предприятия, продукты питания, годовой экономический эффект.

Abstract.

Kravchenko O.M., Rodionova K.O. Economic justification of introducing the system of veterinary and sanitary measures to the production by meat processing enterprises.

The purpose of the Article is to economically substantiate the relevancy of a system of veterinary and sanitary measures introduction by meat processing enterprises of the food industry. The theoretical and methodological basis of the research is the dialectical method of economic processes, scientific works of domestic and foreign scientists study related to researching the issues of food products quality, in particular, meat products. To achieve this goal, a systematic approach and calculation and constructive method of economic analysis were used. As a result of the research a comparative analysis of the economic efficiency of introducing new disinfectants was conducted. The methodology of determining the technical and economic indicators of efficiency of introducing innovative measures has been further developed. Implementation of the proposed system of veterinary and sanitary measures allows to increase the profitability of meat processing enterprises by improving quality and safety of food, expanding sales channels and increasing the final selling price of products.

Key words: economic efficiency, veterinary and sanitary measures, meat processing enterprises, food products, annual economic effect.

СВІТОВИЙ ДОСВІД РОЗВИТКУ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ

*Крутько М.А., к.е.н., доцент,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ ПЕТРА ВАСИЛЕНКА*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Світовий соціально-економічний простір диктує тенденції розвитку та постійних змін в частині господарського забезпечення діяльності. Для ринкового середовища характерним є коливання як в політичній так і фінансово-економічній сферах в усьому світі. В дослідженні будь-кого економічного явища важливим етапом залишається досконале вивчення та генезис історії розвитку та стану дослідження даного питання. Одним із найважливіших напрямків як світового так і українського виробництва залишається агропромисловий комплекс. Досить значна частина праць видатних вчених присвячена саме питанням нарощення продовольчої спроможності аграрної сфери для забезпечення світових продовольчих потреб. На сьогоднішній день можна спостерігати прагнення підприємств агропромислового комплексу до пошуку нових та стабільних джерел фінансування, нарощення обсягів та потоків грошових коштів та матеріальних ресурсів в виробничі потужності господарства на взаємовигідних умовах шляхом інтеграції виробництва та об'єднання капіталів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вивчення питань розвитку інтеграційних процесів знайшли своє відображення в працях відомих західних вчених-економістів: О. Вільямсона, М. Бредлі, Р. Коуза та ін. Значний внесок у вивчення проблем розвитку інтеграції зробили видатні українські вчені В.Г. Андрійчук, В.Я. Амбросов, В.М. Жук, П.І. Гайдуцький, А.С. Даниленко, С.М. Кваша, Ю.О. Лупенко, М.Й. Малік, В.Я. Месель-Веселяк, та ін. Дослідження та результати, які були проведені і отримані в даному напрямку є основою розвитку теорії і практики інтеграційної аграрної економіки. Важливе значення набуває саме світовий досвід агропромислової інтеграції, адже він може і повинен слугувати фундаментом для посилення інтеграційних зв'язків та процесів в нашій країні. Практика показує, що система вчень підкріплена вагомим багажем досліджень і на достатньому рівні вивчене питання дає більші і ефективніші результати а ніж ті якими займалися менше. Все вищезазначене посилює значення проведення подальших досліджень в даному напрямку.

Формулювання цілей статті. Метою проведення даного дослідження виступає вивчення та наукове обґрунтування теоретичних засад та світового досвіду з розвитку інтеграційних процесів сільськогосподарських підприємств для підвищення економічної ефективності їх діяльності. Досягнення мети зумовлює планомірне виконання взаємопов'язаних завдань, таких як вивчення міжнародного досвіду інтеграційних процесів в АПК; визначення умов та особливостей необхідних для посилення інтеграційних процесів в Україні. Методологічною основою дослідження є вивчення світового досвіду інтеграції та фундаментальних принципів інтеграційних процесів в ринковій економічній системі та демократичному суспільстві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Підтвердженням актуальності досліджень інтеграційних тенденцій в економіці є значні обсяги глобальних (4,7 трлн дол. США) і національних (14,5 млрд. дол. США або 5,5 % від ВВП) угод щодо злиттів та поглинань компаній (M&A), активності обсягів торгів Першої фондової торговельної системи (27,6 млрд грн, щорічний темп зростання – 1,9 рази) та участі вітчизняних інтеграційних структур у первинному розміщенні акцій (3,1 млрд. дол. США за 2010 р.) [1]. Частка інтегрованих суб'єктів господарської діяльності в економіці України становить близько 75 % у загальному обсязі виробництва продукції та надання послуг [2].

Сучасний етап розвитку аграрної сфери країн Америки та Західної Європи характеризується значним поглибленням інтеграційних процесів на регіональному, державному та міждержавному рівні. Це підтверджується організацією та ефективним функціонуванням різноманітних агропромислових структур, що формують значний сегмент аграрного ринку [3]. Використання позитивного зарубіжного досвіду розвитку інтеграційних процесів не повинно відбуватись у вигляді його копіювання, а можливе за умов адаптації певних елементів зарубіжних моделей інтеграційних зв'язків до сучасних вітчизняних умов [4].

Аналіз показав, що агропромислова інтеграція в зарубіжних країнах здійснюється переважно в наступних формах [5].

1. Контрактна система відносин між сільськогосподарськими товаровиробниками, переробними, збутовими та іншими організаціями.

2. Агропромислові формування, створені шляхом об'єднання капіталів і праці юридичних та фізичних осіб (корпорації, кооперативи і т. д.).

3. Комбінати, в яких представлений увесь технологічний цикл – від виробництва сільгосппродукції, її переробки і до реалізації кінцевому споживачу.

4. Об'єднання, створювані на основі договорів між учасниками й очолювані фірмою інтегратором, яка здійснює зв'язки з іншими учасниками об'єднання на контрактній основі або шляхом участі у формуванні їх власності.

5. Холдингові компанії. Значного поширення в США набула контрактна форма агропромислової інтеграції, базою якої є зв'язок фермерів з іншими суб'єктами АПК на основі виробничих та збутових контрактів. Відмінність між ними полягає в тому, що збутові контракти стосуються винятково умов реалізації продукції, з обумовленням її якості, ціни та умов доставки. Виробничі контракти регламентують умови виробництва до його початку та жорстко прописують коло обов'язків учасників. Гарантований ринок збуту продукції для фермера та стабільне забезпечення сировиною потрібної якості для контрактора – це основні переваги контрактації для її учасників [6].

Для більш детального дослідження питань агропромислової інтеграції кооперативного типу, яка набула широкого розвитку у світовій практиці. Можна виділити два різновиди такої інтеграції: західноєвропейська та північноамериканська.

У США і Канаді пішли шляхом створення гігантських багатопрофільних кооперативів, які довгий час успішно розвивалися в умовах жорсткої конкуренції як на Американському континенті, так і за його межами. Так, за повідомленням В. О. Цимбала, Саскачеванський пшеничний кооператив "Saskatchewan Wheat Poul" був найбільшим пшеничним кооперативом, мав 450 зернових елеваторів. До нього було приєднано кооператив тваринників, введено в дію олійний комбінат, борошномельний комплекс. Ним створювалися спільні підприємства з виробництва добрив, переробки олійних культур та у сфері міжнародного маркетингу зерна, викупувалися пакети акцій збанкрутілих компаній. Кооператив вкладав свої капітали у виробництво спирту, солоду, пива, в борошномельну і хлібопекарську промисловість [7]. Такі позитивні тенденції дають підстави для схвалення та дослідження системи їх функціонування.

Цілком погоджуємося з твердженням Поляруш М.О. – агропромислова інтеграція – необхідна умова адаптації АПК до ринку, її поява викликана потребами розвитку і самого промислового виробництва сільськогосподарської продукції. Зворотний процес життєво необхідний не тільки у зв'язку з сезонністю

сільськогосподарського виробництва, а й тому, що дозволяє якісно поліпшити взаємодію виробників і споживачів сільськогосподарської техніки і обладнання з метою максимального задоволення запитів виробників якісної і високопродуктивної техніки та обладнанні [8].

Таким чином можна сказати, що агропромислова інтеграція кооперативного типу за американським зразком за сукупністю наведених причин банкрутства гігантських кооперативів дає підстави зробити узагальнений висновок: такі кооперативи формувалися за значного ігнорування основних принципів створення кооперативів та їх основного функціонального призначення – обслуговувати сільськогосподарських товаровиробників, дотримуватися демократичного принципу при прийнятті рішення: один член – один голос, який часто порушувався з орієнтацією на принцип голосування в товариствах з обмеженою відповідальністю. Особливо негативну роль відіграли надмірна багатопрофільність (вертикальна конгломератна інтеграція) і масштаби діяльності.

Європейська модель агропромислової інтеграції в кооперативному секторі будується, за іншою ідеологією: тут відсутня гігантomanія і надмірна урізноманітненість діяльності. Створені вертикально інтегровані кооперативи є більш однопрофільними, вузькоспеціалізованими, їм не притаманна гостра конкуренція. Головною метою їх діяльності є не одержання прибутку, як це властиво американським кооперативам, а обслуговування своїх членів [7].

Взаємна матеріальна зацікавленість усіх учасників регіональних і господарських організаційних форм агропромислової інтеграції в досягненні високих кінцевих результатів, з одного боку, і кожного з них у зростанні масштабів та ефективності виробництва свого виду діяльності, з іншого, стає тією рушійною силою, яка створює необхідне економічне середовище для ширшого впровадження у виробництво найновіших досягнень науки і передової практики, економічно спонукає забезпечувати пропорційний розвиток сільського господарства і переробної промисловості, бази зберігання продукції та її реалізації. В результаті створюються умови не лише для збільшення обсягу виробництва і поліпшення якості продукції, а й для раціонального використання сировини, забезпечення її поглибленої переробки, розширення асортименту продовольства. Все це зміцнює економіку агропромислових формувань [9, с. 25-26].

Зарубіжна практика свідчить, що нині найбільш прогресивним видом агропромислової інтеграції є злиття виробничого і фінансового

капіталів [10]. Підтвердження цих слів виступає поданий вище аналіз європейської та американської моделей агропромислової інтеграції, який показує, що завдяки власним фінансовим структурам можна оперативніше мобілізувати грошовий капітал та ефективніше використати його забезпеченні господарського процесу.

Запропоновані методологічні підходи щодо інтеграційних процесів дають можливість визначити перспективи євроінтеграції для національної економіки базуються на вивченні досвіду інших країн світу, формуванні власних методологічних підходів, адаптованих до вимог ЄС, що в сучасних умовах суттєво впливає на розвиток галузей народного господарства України, з метою поступового перетворення на стабільні та конкурентоспроможні галузі економіки на засадах синергетичного поєднання загальнонаціональних і регіональних принципів [11, с. 136-137]. Конкурентоспроможність агропромислового виробництва – основна ціль функціонування аграрної сфери та є одним із вирішальних факторів, що формує загальне ефективне соціально-економічне середовище нашої країни.

Висновки. Отже, стабільний розвиток агропромислової інтеграції в цих умовах можливий за умов досягнення основних завдань у проведенні аграрних перетворень з застосування останніх наукових, практичних, управлінських надбань та міжнародного і досвіду України попередніх періодів для уникнення помилок при проведенні сучасних економічних змін та перетворень в агропромисловому виробництві.

Література.

1. United Nations Conference on Trade and Development. Information Economy Report 2009. The development perspective [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.unctad.org>.
2. Лук'яненко А.Г. Стратегії економічного розвитку в умовах глобалізації : монографія [Електронний ресурс] / А.Г. Лук'яненко. – Режим доступу : <http://eolib.com.ua/book.php?book=20>.
3. Шаманська О. І. Інтеграційні процеси як фактор розвитку сільськогосподарських підприємств / О.І. Шаманська, Г.В. Єкель // Агросвіт. – 2012. – № 18. – С. 35-39. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/agrosvit_2012_18_10.
4. Канінський П.К. Розвиток фермерства в країнах Євросоюзу, його фінансування й оподаткування [Електронний ресурс] / П.К. Канінський // Облік і фінанси АПК. – 2005. – № 9-10. – Режим доступу: <http://magazine.faaf.org.ua/content/view/85/35>.
5. Кобець С.А. Економічна сутність інтеграції в аграрному виробництві / С.А. Кобець // Держава та регіони. Серія «Економіка та підприємництво». – 2007. – № 1. – С. 146-149.

6. Моренова Н.Ю. Міжнародний кооперативний рух у глобалізованій економіці [Електронний ресурс] / Н.Ю. Моренова. – Режим доступу: <http://mev.lac.lviv.ua/downloads/vyklad/fedor/stat6.pdf>.

7. Світовий досвід розвитку агропромислової інтеграції кооперативного типу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://pidruchniki.com/75558/agropromislovist/svitoviy_dosvid_rozvitku_agropromislovoi_integratsiyi_kooperativnogo_tipu.

8. Поляруш М.О. Агропромислова інтеграція – один із факторів системного розвитку АПК регіону / М.О. Поляруш, І.М. Поляруш, Н.А. Славина [за ред. М.І. Бахмата] // Збірник наукових праць Подільський державний аграрно-технічний університет. – Кам'янець-Подільський: ФОП Сисин О.В., 2007. – С. 187-189.

9. Гладій Н.В. Складові інтегрованих процесів в агропромисловому виробництві України/ Н.В. Гладій // Економіка АПК. – 2005. – № 3. – С.25-27.

10. Бесараб Є.О. Роль банків у формуванні інвестиційних ресурсів ФПГ / Є.О. Бесараб // Фінанси України. – 2004. – № 6. – С. 116.

11. Попова В.В. Становлення аграрного сектору економіки України в умовах міжнародної конкуренції / В.В. Попова // Економіка АПК. – 2005. – № 4. – С. 131-137.

References.

2. United Nations Conference on Trade and Development. Information Economy Report 2009. The development perspective [in English].

1. Lukianenko L.H. (2001). Stratehii ekonomichnoho rozvytku v umovakh hlobalizatsii [Strategies for economic development in the conditions of globalization]. *ecolib.com.ua*. Retrieved from <http://ecolib.com.ua/book.php?book=20> [in Ukrainian].

3. Shamanska O.I., & Yekel H.V. (2012). Intehratsiini protsesy yak faktor rozvytku silskohospodarskykh pidpriemstv. [Integration processes as a factor in the development of agricultural enterprises]. *Ahrosvit – Ahrosvit*, No 18, pp. 35-39. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/ahrosvit_2012_18_10 [in Ukrainian].

4. Kaninskyi P.K. (2005). Rozvytok fermerstva v krainakh Yevrosoiuzu, yoho finansuvannia y opodatkuvannia. [Development of farming in the countries of the European Union, its financing and taxation]. *Oblik i finansy APK – Accounting and finance AIC*, No 9-10. Retrieved from <http://magazine.faa.org.ua/content/view/85/35> [in Ukrainian].

5. Kobets Ye.A. (2007). Ekonomichna sutnist intehtatsii v ahrronomu vyrobnytstvi. [The economic essence of integration in agrarian production]. *Derzhava ta rehiony. Seriya «Ekonomika ta pidpriemnytstvo» – State and regions. Series «Economics and Entrepreneurship»*, No 1, pp. 146-149 [in Ukrainian].

6. Morenova N.Iu. (n.d.). Mizhnarodnyi kooperatyvnyi rukh u hlobalizovanii ekonomitsi. [International Cooperative Movement in a Globalized Economy]. *mev.lac.lviv.ua*. Retrieved from <http://mev.lac.lviv.ua/downloads/vyklad/fedor/stat6.pdf> [in Ukrainian].

7. Svitovyi dosvid rozvytku ahropromyslovoi intehtratsii kooperatyvnoho typu. [World experience of development of agro-industrial integration of cooperative type]. (n.d.). *pidruchniki.com* Retrieved from https://pidruchniki.com/75558/agropromislovist/svitoviy_dosvid_rozvitku_agro_promislovoi_integratsiyi_kooperativnogo_tipu [in Ukrainian].

8. Poliarush M.O., Poliarush I.M., & Slavina N.A. (2007). Ahropromyslova intehtratsiia – odyń iz faktoriv systemnoho rozvytku APK rehionu. [Agro-industrial integration is one of the factors of systemic development of agro-industrial complex of the region]. Bahmat M.I. (Ed); *Zbirnyk naukovykh prats' Podil's'kyy derzhavnyy aharno-tekhnichnyy universytet – Collection of scientific works Podilsky state agrarian and technical university*. Kamianets-Podilskyi: FOP Sysyn O.V., pp. 187-189 [in Ukrainian].

9. Hladii N.V. (2005). Skladovi intehtrovanykh protsesiv v ahropromyslovomu vyrobnytstvi Ukrainy. [Components of integrated processes in the agro-industrial production of Ukraine]. *Ekonomika APK – Ekonomika AIC*, No 3, pp. 25-27 [in Ukrainian].

10. Besarab Ye.O. (2004). Rol bankiv u formuvanni investytsiinykh resursiv FPH. [The role of banks in the formation of investment funds of FIGs]. *Finansy Ukrainy – Finance of Ukraine*, No 6, p. 116 [in Ukrainian].

11. Popova V.V. (2005). Stanovlennia aharnoho sektoru ekonomiky Ukrainy v umovakh mizhnarodnoi konkurentsii [The formation of the agrarian sector of the Ukrainian economy in conditions of international competition]. *Ekonomika APK – Ekonomika AIC*, No 4, pp. 131-137 [in Ukrainian].

Анотація.

Крутько М.А. Світовий досвід розвитку інтеграційних процесів в аграрному секторі.

Стаття направлена на висвітлення світового досвіду з розвитку інтеграційних процесів в агропромисловому виробництві, досягнення цієї мети зумовило планомірне виконання взаємопов'язаних завдань. Методологічною основою дослідження виступило вивчення світового досвіду інтеграції та фундаментальних принципів інтеграційних процесів. Розкрито питання світового досвіду агропромислової інтеграції, її форм в контексті економічного тлумачення та своєї інтеграції; визначено необхідні умови та особливості для посилення інтеграційних процесів в Україні. Окреслено перспективи подальших досліджень в частині максимального використання вітчизняного потенціалу та світового досвіду розвитку інтеграційних процесів.

Ключові слова: світовий досвід, інтеграційні процеси, агропромислова інтеграція, сільське господарство, розвиток.

Аннотация.

Крутько М.А. Мировой опыт развития интеграционных процессов в аграрном секторе.

Статья направлена на освещение мирового опыта по развитию интеграционных процессов в агропромышленном производстве, достижение этой цели обусловило планомерное выполнение взаимосвязанных задач. Методологической основой исследования

выступило изучение мирового опыта интеграции и фундаментальных принципов интеграционных процессов. Раскрыты вопросы мирового опыта агропромышленной интеграции, ее форм в контексте экономического толкования и евро интеграции; определены необходимые условия и особенности для усиления интеграционных процессов в Украине. Определены перспективы дальнейших исследований в части максимального использования отечественного потенциала и мирового опыта развития интеграционных процессов.

Ключевые слова: мировой опыт, интеграционные процессы, агропромышленная интеграция, сельское хозяйство, развитие.

Abstract.

Krutko M. World experience in development of integration processes in the agricultural sector.

The article is aimed at highlighting world experience in the development of integration processes in agro-industrial production, achieving this goal has resulted in the systematic implementation of interrelated tasks. The methodological basis of the study was the study of the world experience of integration and the fundamental principles of integration processes. Issues of world experience of agro industrial integration, its forms in the context of economic interpretation and euro integration; necessary conditions and peculiarities for strengthening of integration processes in Ukraine are determined. The prospects for further research in terms of maximizing the use of domestic potential and world experience in the development of integration processes are outlined.

Key words: world experience, integration processes, agro-industrial integration, agriculture, development.

УДК 631.1:330.131.3:338.005

СКЛАДОВІ МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ

КУСКОВА С.В., К.Е.Н.,

**ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ ПЕТРА ВАСИЛЕНКА**

Постановка проблеми в загальному вигляді. Економічне зростання є основним показником розвитку і добробуту будь-якої країни, однією з головних макроекономічних цілей, досягнення якої зумовлене необхідністю випереджаючого зростання національного доходу порівняно зі зростанням чисельності населення для підвищення рівня життя.

При будь-яких господарських системах категорія економічного зростання виступає найважливішою характеристикою суспільного

виробництва. Параметри економічного зростання широко використовуються у процесі оцінки тенденцій розвитку національної економіки. Його темпи, якість та інші показники залежать не лише від потенціалу національного господарства, а й від впливу зовнішньоекономічних та зовнішньополітичних чинників.

Економічне зростання означає поступальний рух економіки, її прогрес і розвиток та відображає підсумок функціонування економіки в цілому, або окремих її галузей, який можна виміряти темпами приросту валового національного продукту, валової продукції, чи темпами приросту цих же показників у розрахунку на душу населення [1, 2].

Зростаюча економіка має більшу здатність задовольняти нові потреби та вирішувати соціально-економічні проблеми як всередині країни, так і на міжнародному рівні. Економічне зростання полегшує вирішення проблеми обмеженості ресурсів, дозволяє суспільству більш повно реалізовувати економічні цілі та здійснювати нові програми. Кінцевими цілями макроекономічного зростання є підвищення матеріального добробуту населення та підтримання національної безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. При здійсненні оцінки економічного зростання та для забезпечення його довготермінової стійкості необхідно визначити тенденції та джерела зростання, провести аналіз наслідків вибраної моделі технологічної політики, дослідити темпи оновлення структури національного господарства, здійснити вимір факторів та результатів зростання. З метою вирішення цих та інших проблем застосовують різні моделі економічного зростання. Слід відзначити, що в умовах ринку потенційні можливості економічного зростання пов'язані з інтенсифікацією відтворення. Практикою господарювання доведено, що найбільш важливим чинником, який забезпечує зростання реального продукту і доходу є підвищення продуктивності праці на основі запровадження досягнень науково-технічного прогресу. За умов інтенсивного економічного зростання відбувається, з одного боку, підвищення ефективності використання живої праці, а з іншого – підвищення ефективності використання уречевленої праці на основі зростання віддачі функціонуючої техніки, технологій, засобів праці в цілому, їх принципового оновлення та зниження витрат предметів праці на одиницю виробленого продукту. З усього вищевикладеного можна зробити висновок, що стійке економічне зростання добробуту населення можливе лише за умов максимального використання всіх факторів, які сприяють науково-технічному прогресу, поліпшенню

якості робочої сили, стабільності соціально-економічної системи загалом.

Виклад основного матеріалу дослідження. Організаційно-економічний механізм забезпечення інтенсивного типу економічного зростання сільського господарства являє собою систему, яка поєднує організаційні та економічні важелі (кожному з яких властиві власні форми управлінського впливу) у забезпеченні найбільш ефективної взаємодії організаційних, виробничих, фінансово-економічних процесів на всіх рівнях управління галуззю, що сприяє отриманню конкурентних переваг та забезпечує ефективне функціонування галузі упродовж часового проміжку. Для цього механізму має бути спрямованою на підвищення ефективності виробництва на рівні країни та окремих регіонів. Для описання конкретизованих цілей функціонування організаційно-економічного механізму можуть бути застосовані сукупності як кількісних, так і якісних показників. Також повинні бути представлені критерії, що дозволяють оцінити ступінь виконання поставлених цілей. Базовою функцією даного механізму є реалізація процесу розробки, прийняття і виконання управлінських рішень, спрямованих на досягнення економічного зростання сільського господарства на інтенсивній основі. Об'єктом впливу організаційно-економічного механізму є економічний потенціал галузі, а кінцевою метою його функціонування – досягнення ефективних результатів аграрної сфери національної економіки шляхом забезпечення інтенсивного типу економічного зростання. При розробці організаційно-економічного механізму забезпечення інтенсивного типу економічного зростання сільського господарства слід враховувати такі важливі принципи: системність, декомпозиція та синтез, синергія, цілісність, економічність та ефективність, адаптивність, урахування інтересів зацікавлених сторін, інноваційність розвитку, узгодженість.

Принцип системності базується на урахуванні того, що організаційно-економічний механізм забезпечення інтенсивного типу економічного зростання сільського господарства є цілісною системою, яка являє собою сукупність взаємодіючих підсистем та взаємодіє із зовнішнім середовищем. Організаційно-економічний механізм забезпечення інтенсивного типу економічного зростання сільського господарства формують такі підсистеми: підсистема прогнозування обсягів економічного зростання та ресурсних потреб галузі; підсистема організації дій, спрямованих на забезпечення інтенсивного розвитку сільського господарства та контролю за їх виконанням; підсистема інформаційного забезпечення. Організаційно-економічний механізм

забезпечення ефективності використання матеріально-технічної бази в контексті інтенсивного типу економічного зростання сільського господарства має оперативно реагувати на зміни у зовнішньому середовищі, що можливе лише при умові злагодженої взаємодії всіх складових елементів та підсистем.

Принцип декомпозиції та синтезу витікає з принципу системності та полягає в тому, що організаційно-економічний механізм можна представити у вигляді елементів, які можуть утворювати відповідні блоки або підсистеми в результаті вирішення поставлених завдань. Тобто існує різноманітність способів представлення структури організаційно-економічного механізму ефективності використання матеріально-технічної бази в контексті забезпечення інтенсивного типу економічного зростання сільського господарства, яку можна відобразити як сукупність взаємопов'язаних блоків (підсистем), що складаються з елементів. Спосіб представлення організаційно-економічного механізму у вигляді цих блоків залежить від послідовності вирішення поставлених завдань. З принципу системності також походить принцип синергії. Його зміст полягає в тому, що ефект функціонування системи не є простою сумою складових ефектів функціонування окремих її елементів. Тобто, при оцінці ефективності організаційно-економічного механізму ефективності використання матеріально-технічної бази в контексті забезпечення інтенсивного типу економічного зростання сільського господарства слід враховувати можливість прояву нелінійних впливів ефекту від функціонування галузі на рівні окремих регіонів держави. Цілісність являє собою орієнтацію організаційно-економічного механізму на забезпечення єдності множини елементів, кожен з яких відіграє свою часткову роль у функціонуванні даного механізму. Принцип економічності та ефективності формується на основі багатоваріантного вибору шляхів розвитку сільського господарства.

Будь-який організаційно-економічний механізм не є сталою системою, що не змінюється у часі. Під адаптивністю розуміють відповідність організаційно-економічного механізму ефективності використання матеріально-технічної бази в контексті забезпечення інтенсивного типу економічного зростання сільського господарства вимогам сучасного мінливого середовища, його пристосованість до змін зовнішнього та внутрішнього середовища.

Ефективний розвиток сільського господарства можливий лише на основі урахування інтересів економічних контрагентів, з якими взаємодіють суб'єкти аграрного підприємництва, споживачів та

держави. У такий спосіб проявляється принцип урахування інтересів усіх зацікавлених сторін.

Принцип інноваційності розвитку передбачає орієнтацію аграрного виробництва України на європейські стандарти, підвищення якості продукції та сервісу й прагнення до інновацій. Постійний пошук нових можливостей стимулює ефективний розвиток галузей національної економіки, і зокрема сільського господарства.

Під узгодженістю розуміється виявлення можливих протиріч у локальних цілях окремих підсистем та цілої системи й використання механізмів для їх вирішення і підпорядкування єдиній глобальній цілі. Розробляючи організаційно-економічний механізм ефективності використання матеріально-технічної бази в контексті забезпечення інтенсивного типу економічного зростання сільського господарства, слід виявляти локальні цілі, визначати заходи щодо усунення можливих протиріч.

Висновки. Таким чином, в якості організаційно-економічного механізму слід розглядати комплексну систему, яка містить сукупність організаційних та економічних важелів, які впливають на економічні та організаційні параметри даної системи. Інтенсивний тип економічного зростання сільського господарства забезпечують: компоненти матеріально-технічної бази галузі та їх раціональне поєднання у виробничих процесах; науково-технологічний потенціал техніко-технологічного забезпечення; агротехнологічні та технічні інновації; належне фінансування.

Функціонування організаційно-економічного механізму ефективності використання матеріально-технічної бази в контексті забезпечення інтенсивного типу економічного зростання сільського господарства значною мірою залежить від обраних напрямів державного регулювання інноваційної діяльності, формування й використання інтелектуального потенціалу, а також інтеграційних механізмів між виробниками інноваційних продуктів, організаційно-фінансового та технічного забезпечення галузі. Важливу роль при цьому відіграє оцінка факторів, які впливають на вибір стратегії формування інтенсивного типу економічного зростання.

Література.

1. World Development Indicators: Agricultural inputs [Electronic resource]. – Access mode: <http://wdi.worldbank.org/table/3.2#>
2. Agriculture value added per worker [Electronic resource]. – Access mode: <http://data.worldbank.org/indicator/EA.PR.D.AGRI.KD>

3. Агєєва І.В. Матеріально-технічне забезпечення фермерських господарств / І. В. Агєєва // Економіка АПК. – 2013. – № 2. – С. 165-170.

4. Білоусько Я.К. Розвиток ринку сільськогосподарської техніки / Я. К. Білоусько, А. В. Бурілко, П. А. Денисенко. – К. : ННЦ ІАЕ, 2008. – 132 с.

5. Рижикова Н.І. Європейський досвід реформування податкових систем / Н.І. Рижикова // Вісник ХНТУСГ. Серія : Економічні науки. – Х. : ХНТУСГ. – 2016. – С. 133-139.

6. Church A.H. The science and practice of management / A. Hamilton Church. – New York. – 1918. – 535 p. URL http://openlibrary.org/books/OL24601473M/The_science_and_practice_of_management.

References.

1. World Development Indicators: Agricultural inputs: <http://wdi.worldbank.org/table/3.2#> [in English].

2. Agriculture value added per worker: <http://data.worldbank.org/indicator/EA.PRD.AGRI.KD> [in English].

3. Ageeva I.V. (2013). Materialno-tehnichne zabezpechenna fermerskih gospodarstv [*Material technical support for farmers*]. Ekonomika APK – Ekonomika AIC, No. 2, pp. 165-170 [in Ukrainian].

4. Bilousko Ya.K., Burilko A.V., Denisenko P.A. (2008) Rozvytok rynku silskogospodarskoy tehniky [*Development of agricultural technology*]. – Kyiv: NNC IAE, p. 132 [in Ukrainian].

5. Rygykova N.I. (2016). Evropeyski dosvid reformuvannya podatkovykh system [*The European experience of reforming tax systems*]. Visnyk Khntush. Seriya: Ekonomichni nauky – Kharkiv: KhNTUSH, pp. 133-139 [in Ukrainian].

6. Church A.H. The science and practice of management. New York. 1918. p. 535 Retrieved from http://openlibrary.org/books/OL24601473M/The_science_and_practice_of_management [in English].

Анотація.

Кускова С.В. Складові механізму забезпечення економічного зростання.

В статті визначено, що в якості організаційно-економічного механізму слід розглядати комплексну систему, яка містить сукупність організаційних та економічних важелів, які впливають на економічні та організаційні параметри даної системи. Інтенсивний тип економічного зростання сільського господарства забезпечують: компоненти матеріально-технічної бази галузі та їх раціональне поєднання у виробничих процесах; науково-технологічний потенціал техніко-технологічного забезпечення; агротехнологічні та технічні інновації; належне фінансування. Функціонування організаційно-економічного механізму ефективності використання матеріально-технічної бази в контексті забезпечення інтенсивного типу економічного зростання сільського

господарства значною мірою залежить від обраних напрямів державного регулювання інноваційної діяльності, формування й використання інтелектуального потенціалу, а також інтеграційних механізмів між виробниками інноваційних продуктів, організаційно-фінансового та технічного забезпечення галузі.

Ключові слова: механізм, економічне зростання, сільське господарство, система, інтенсивний тип розвитку.

Аннотация.

Кускова С.В. составляющие механизма обеспечения экономического роста.

В статье определено, что в качестве организационно-экономического механизма следует рассматривать комплексную систему, которая содержит совокупность организационных и экономических рычагов, влияющих на экономические и организационные параметры данной системы. Интенсивный тип экономического роста сельского хозяйства обеспечивают: компоненты материально-технической базы отрасли и их рациональное сочетание в производственных процессах; научно-технологический потенциал технико-технологического обеспечения; агротехнологические и технические инновации; надлежащее финансирование. Функционирование организационно-экономического механизма эффективности использования материально-технической базы в контексте обеспечения интенсивного типа экономического роста сельского хозяйства в значительной степени зависит от выбранных направлений государственного регулирования инновационной деятельности, формирования и использования интеллектуального потенциала, а также интеграционных механизмов между производителями инновационных продуктов, организационно-финансового и технического обеспечения отрасли.

Ключевые слова: механизм, экономический рост, сельское хозяйство, система, интенсивный тип развития.

Abstract.

Kuskova S. Components of economic growth mechanism of support of agriculture.

The article stipulates that as the organizational and economic mechanism should be considered a comprehensive system that includes a set of organizational and economic levers that affect the economic and organizational parameters of the system. An intensive type of economic growth in agriculture provide: components of logistics industry and their rational combination of production processes; scientific and technological potential technical and technological support; Agro technological and technical innovation; adequate funding. The functioning of the organizational and economic mechanism efficiency of logistics in the context of intensive type of economic growth in agriculture is largely dependent on the selected areas of state regulation of innovation, creation and use of intellectual potential and integration mechanisms between manufacturers of innovative products, organizational, financial and logistics industry.

Key words: mechanism, economic growth, agriculture system, intensive type of development.

ДІАГНОСТИКА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ В УПРАВЛІННІ ПІДПРИЄМСТВОМ

***МІНЕНКО С.І., АСПИРАНТ*,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ ПЕТРА ВАСИЛЕНКА***

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сучасні умови господарювання, особливістю яких є нестабільність ринкового середовища, високий рівень конкуренції, обмеженість економічних ресурсів та необхідність ефективного їх використання, вимагають застосування таких методів діагностики, які дозволяли б керівництву підприємства приймати своєчасні управлінські рішення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням, присвяченим оцінці конкурентоспроможності та виявлення заходів щодо підвищення її рівня присвячена велика кількість робіт вітчизняних і зарубіжних вчених. Хочемо відмітити роботи вчених І. Ансоф, Ф. Тейлор, М. Портер, В.Г. Балан, Л.А. Анісімова, О.О. Шевченко, А.О. Левицька, Н.О. Сагалакова, М. Мескон, Ф.Л. Якокка та інші. Ними запропоновано підходи до оцінки конкурентоспроможності підприємств. Проте, на даний час недостатньо уваги приділено системі показників діагностики конкурентоспроможності підприємства.

Формулювання цілі статті. Багатосторонність конкурентоспроможності підприємства як монолітного економічного явища та неоднозначність і різноманітність існуючих методик її діагностики й оцінки вимагає більш детального аналізу та пошуку нових оптимальних методів для проведення діагностики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Конкуренція виступає рушійною силою розвитку товарного господарства, а сам товар стає знаряддям конкурентної боротьби. Успіх в цій боротьбі забезпечує товар, що має унікальні характеристики чи нижчу собівартість у порівнянні з аналогічними позиціями на ринку.

Ефективність функціонування підприємств на ринку залежить від своєчасного реагування на зміни їх конкурентоспроможності, що містить у собі складний комплекс характеристик. Виходячи з цього,

** Науковий керівник – Дудник О.В., к.е.н., доцент*

можна зазначити, що конкурентоспроможність – багаторівнева економічна категорія, складальними рівнями якої є: технологія, товар, підприємство, регіон, галузь і країна. Усі перелічені рівні взаємопов'язані та взаємодіючі. Надана ієрархія передбачає, що оцінка кожного нижчого суб'єкта формує конкурентоспроможність вищого, і забезпечує таку характеристику підприємства, як здатність його до існування на ринку [1].

Головним напрямом діагностики є оцінка фактичного рівня конкурентоспроможності підприємства. Неоднозначність методологічних підходів, що існують в сучасній економіці, до дослідження конкурентоспроможності підприємства зумовлює і багатоваріантність використовуваних методів її оцінки.

Теоретичні та практичні аспекти оцінювання конкурентоспроможності підприємства представлені в роботах: В.Г. Балан, Л.А. Анісімова, які запропонували модель побудови рейтингів конкурентоспроможності підприємств з використанням методів багатокритеріального аналізу та визначення рівня узгодженості одержаних результатів [2]; в роботі О.О. Шевченко розглянуті сучасні методи оцінювання конкурентоспроможності підприємства, а також конкурентоспроможність потенціалу як основу конкурентоспроможності підприємства [3]; А.О. Левицькою сформовано систему методів оцінки конкурентоспроможності підприємства та доведено необхідність застосування комплексу методів для більш повної оцінки конкурентоспроможності того чи іншого підприємства [4]; Д.В. Яцковий запропонував власний підхід до експрес-оцінки конкурентоспроможності харчових підприємств [5]; Н.О. Сагалакова запропонувала систему показників для діагностики конкурентоспроможності роздрібних торговельних підприємств [6].

На думку зарубіжних дослідників, конкурентоспроможність підприємства виражається через багаторівневу ієрархію чинників, де верхній рівень – частка ринку – безпосередньо залежить від досягнутої конкурентоспроможності продукції, другий рівень визначає її потенційну конкурентоспроможність, третій і четвертий, – якості управління, останній, п'ятий рівень, – характеризує досягнуті економічні результати. [7, 8].

Так, наприклад, розглядаючи окремі підприємства на рівні національної економіки, М. Портер дійшов до висновку, що існує ряд підходів щодо діагностики конкурентоспроможності, в першу чергу, – це залежить від місця розташування підприємства та інших факторів, які посилюють або послаблюють регулюючий вплив, діючи одночасно різнонаправлено.

Опрацювавши запропоновані вченими методи оцінки конкурентоспроможності, можемо виділити наступні принципи:

- комплексність – означає, що всі поняття, які розглядаються, як база порівняння (наприклад, оцінка ефективності процесу адаптації до змінних умов функціонування, ступінь реалізації стратегічного потенціалу, і конкурентні позиції підприємства відносно конкурентів) повинні сполучати в собі всі отримані результати діагностики;

- системність – для оцінки рівня конкурентоспроможності і розробки відповідних рекомендацій можуть виступати лише результати системного аналізу впливу чинників зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства ;

- об'єктивність – для отримання результатів дослідження та оцінки конкурентоспроможності підприємства, має місце тільки повна та достовірна інформація.

- динамічність – при дослідженні конкурентоспроможності, потрібно звертати увагу, не на статичну інформацію, а намагатися спрогнозувати їх змін та розробити на цій основі ефективні управлінські рішення;

- безперервність – процес дослідження і оцінки конкурентоспроможності та змін її рівня має відбуватися за мінімальних перерв в аналізуючих періодах.

- оптимальність – пошук ефективного рішення з урахуванням всіх можливих шляхів досягнення певних конкурентних переваг.

Загальний порядок дослідження, оцінки та, в цілому, управління конкурентоспроможністю підприємства охоплює такі принципові етапи (рис. 1).

Все більше існуючих методик будуються на зіставленні майже схожих підприємств за виробництвом товарів і наданням послуг, та які проваджують свою діяльність у схожих економічних умовах. Поряд з цим, розвиток товарно-грошових відносин призводить до все більшої диверсифікації підприємств, все більшої диференціації товарів і послуг, відмінностей в економічних умовах діяльності підприємств, які з кожним роком посилюються. У зв'язку з цим стає складніше визначити чіткі географічні межі того чи іншого ринку, встановити перелік товарів і підприємств що конкурують, це призводить до непримиримість подібних методик оцінки конкурентоспроможності підприємств.

Вибір показників оцінки конкурентоспроможності підприємства, методики в цілому залежить від великої кількості факторів: мети проведення оцінки, сфери бізнесу, наявної інформації тощо.

Рис. 1. Схема етапів управління конкурентоспроможністю підприємства

Отже, конкурентоспроможність підприємства більш точно може бути оцінена комплексними підходами, які б враховували ринкові чинники, зовнішні та внутрішні переваги. На сьогодні теорія конкурентоспроможності не має у своєму арсеналі визначених підходів, які б всебічно характеризували цю категорію.

Оцінки конкурентоспроможності підприємства здійснюється відповідно до найбільш загальних підходів – структурного та

функціонального [9]. В основі структурного підходу до оцінки конкурентоспроможності підприємства лежить аналіз його позиції на ринку з урахування рівня монополізації галузі, тобто концентрації виробництва і капіталу, наявності вхідних бар'єрів для нових підприємств, що вступають до галузевого ринку, ступеня диференціації продукції, можливості технологічних нововведень та економії на масштабах виробництва. Функціональний підхід полягає у визначенні конкурентоспроможності підприємства за показниками ефективності виробництва, фінансового стану, збуту та конкурентоспроможності товару.

Перевагою функціонального підходу є використання тих груп показників, які дають змогу більш об'єктивно оцінити найважливіші сфери діяльності підприємства, зокрема фінансово-господарську діяльність підприємства (продуктивність праці та фондівіддача, показники ліквідності та платоспроможності підприємства, рентабельності продажу тощо), та визначити місце на галузевому ринку. Однак цей підхід не дає змогу врахувати такі характеристики конкурентоспроможності підприємства, як імідж та потенціал підприємства.

Тож вважаємо що більш ефективним є багатофакторний підхід до оцінки конкурентоспроможності, що ґрунтується на використанні структурних і функціональних можливостей на параметричній основі, тобто шляхом зіставлення підприємств за певними параметрами: як ресурсними, так і функціональними.

Загалом, «діагностика конкурентоспроможності» – це багатопараметрична категорія, яка включає і показники товару, і показники підприємства – його основних фондів, ресурсів, можливостей, і показники персоналу – його професійно-кваліфікаційний рівень, інтелектуальний потенціал тощо.

Варто наголосити, що сьогодні для оцінки конкурентоспроможності підприємства використовується цілий ряд методів, що пояснюється невизначеністю наявних методичних підходів у дослідженні конкурентоспроможності підприємства. [10].

Пошук підприємств, однакових за випуском продукції, номенклатурою і чисельністю працюючих, ускладнений, оскільки такі рідко зустрічаються, і відсутніми є зарубіжний аналог, який би відрізнявся від підприємства, для якого здійснюється оцінка рівня конкурентоспроможності.

Узагальнюючи наявні наукові дослідження з цього питання, сукупність методів оцінки конкурентоспроможності підприємства можна представити у вигляді нижче наведеної таблиці.

Методи оцінки конкурентоспроможності підприємства

<i>Ключова характеристика</i>	<i>Методи оцінки</i>
1. Економіко-математичні	• параметричні
	• аналогові
	• на основі норми доданої вартості
	• полікритеріальної оптимізації
2. Графічні	• теорії життєвого циклу
	• побудови багатокутника
	• на основі функції бажаності
	• дослідження кривої досвіду
	• складання карти стратегічних груп
3. Описові	• матричні або портфельні моделі
	• факторні моделі Портера
	• PIMS-моделі
	• SWOT-аналіз
	• LOTS-аналіз
	• BSC-аналіз
	• GAP-аналіз
4. Мішані методи	• концепції маркетингу
	• взаємодії на основі функціонально-вартісного аналізу
	• моделі Ансоффа «продукт–ринок»

Отже, використовуючи різні види методів для оцінки конкурентоспроможності, підприємства можуть їх застосовувати для порівняння діяльності з конкурентами, прогнозувати їх рівень конкурентоздатності, задоволення інтересів споживачів тощо. Ця класифікація дозволить підприємствам розширити інструментальний апарат і проводити якісну та комплексну оцінку конкурентоздатності у забезпеченні конкурентних переваг підприємств на зовнішньому та внутрішньому ринках.

Висновки. Як бачимо, на сьогодні не має чітко визначених методів, які б застосовувались при діагностиці конкурентоспроможності підприємства. Наведена нами різноманітність наявних методів ставить перед суб'єктом господарювання вибір ефективного методу оцінки конкурентоспроможності, який би не тільки об'єктивно показав реальний стан речей, але й надав змогу спланувати подальшу діяльність, обрати найбільш оптимальні фактори

конкурентоспроможності, сформувати правильну стратегію конкурентоспроможності.

Але поряд із зазначеними нами методами оцінки конкурентоспроможності, як завжди існують певні переваги і недоліки при використанні кожного із них, тому варто підходити до цього питання комплексно, а саме застосовувати систему методів для більш повної оцінки конкурентоспроможності підприємства з урахуванням всіх факторів.

Література.

1. Дудник О.В. Економічна природа понять «конкуренція» та «конкурентоспроможність» / О.В. Дудник, С. Міненко // Причорноморські економічні студії. – 2018. – Вип. 29(1). – С. 112-116. – Режим доступу : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/bses_2018_29\(1\)_25](http://nbuv.gov.ua/UJRN/bses_2018_29(1)_25).
2. Балан В.Г. Методичне забезпечення оцінювання конкурентоспроможності підприємства [Електронний ресурс] / В.Г. Балан, А.А. Анісінова. – Режим доступу : trpe.econom.univ.kiev.ua/data/2011_25/zb25_03.pdf
3. Шевченко О.О. Сучасні підходи до оцінки конкурентоспроможності підприємства / О.О. Шевченко // Вісник СумДУ. Серія «Економіка». – 2015. – № 3. – С. 37.
4. Левицька А.О. Методи оцінки конкурентоспроможності підприємства: вітчизняні та закордонні підходи до класифікації / А.О. Левицька // Механізм регулювання економіки. – 2013. – № 4. – С. 155-163.
5. Яцковий Д.В. Сучасні методи оцінки конкурентоспроможності підприємства / Д.В. Яцковий // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2013. – Вип. 4(51). – С. 183-188.
6. Сагалакова Н.О. Методичні підходи до діагностики конкурентоспроможності торговельного підприємства / Н.О. Сагалакова // Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг. – 2010. – Вип. 2. – С. 212-219.
7. Ансофф И. Новая корпоративная стратегия / И. Ансофф. – СПб. : Изд-во «Питер», 1999. – 416 с.
8. Портер М. Конкуренция / М. Портер. – М. : Издательский дом «Вильямс», 2000. – 495 с.
9. Фатхудинов Р. Стратегический менеджмент: [учебник] / Р. Фатхудинов. – М. : Дело, 2005. – 448 с.
10. Управління конкурентоспроможністю підприємства : навч. посібник / С.М. Клименко [та ін.]. – К. : КНЕУ, 2008. – 520 с.
11. Закон України «Про захист економічної конкуренції» [Текст]: Закон України від 11.01.2001 р. № 2210-III // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2001. – № 12. – ст. 64.

12. Воронкова А.Е. Діагностика стану підприємства: теорія і практика: [Текст] монографія / А.Е. Воронкова [та ін.]. – Харків : ІНЖЕК, 2006. – 448 с.

References.

1. Dudnik O.V., & Minenko S.I. (2018). Ekonomichna pryroda ponyat «Konkurenciya» ta «Konkurentospromozhnist» [The economic nature of the concepts of «competition» and «competitiveness»]. *Visnyk Prychornomors'ki ekonomichni studiyi – Black Sea Economic Studies*, No. 29 (1), pp. 112-116 [in Ukrainian].
2. Balan V.H. & Anisinova L.A. (2011). Metodychne zabezpechennya ocynyuvannya konkurentospromozhnosti pidpryyemstva [Methodological support for assessing the competitiveness of the enterprise]. *econom.univ.kiev.ua*. Retrieved from https://econom.univ.kiev.ua/data/2011_25/zb25_03.pdf [in Ukrainian].
3. Shevchenko O.O. (2015). Suchasni pidxody do ocinky konkurentospromozhnosti pidpryyemstva [Modern approaches to assessing the competitiveness of the enterprise]. *Visnyk SumDU. Seriya «Ekonomika» – Sumy Sumy State University. The series «Economics»*, No. 3, pp. 37 [in Ukrainian].
4. Levyc"ka A.O. (2013). Metody ocinky konkurentospromozhnosti pidpryyemstva: vitchyznyani ta zakordonni pidxody do klasyfikaciyi [Methods of assessing the competitiveness of an enterprise: domestic and foreign approaches to classification], *Mexaniz'm rebulyuvannya ekonomiky – Mechanism of regulation of economy*, No. 4, pp. 155-163. [in Ukrainian].
5. Yackovyj D.V. (2013). Suchasni metody ocinky konkurentospromozhnosti pidpryyemstva. [Modern methods of assessing the competitiveness of the enterprise]. *Visnyk social'no-ekonomichnyx doslidzhen" – Bulletin of Social and Economic Research*, No. 4(51), pp. 183-188 [in Ukrainian].
6. Sahalakova N.O. (2010). Metodychni pidxody do diahnostryky konkurentospromozhnosti torhovel"noho pidpryyemstva. [Methodical approaches to the diagnostics of competitiveness of a trading enterprise]. *Ekonomichna stratehiya i perspektyvy rozvytku sfery torhivli ta poslub – Economic strategy and prospects of trade and services developmen*, No. 2, pp. 212-219 [in Ukrainian].
7. Ansoff Y. (1999). *Novaya korporativnaya stratehiya. [New corporate strategy]*. Saint Petersburg: Yzd-vo «Pyter», pp. 416 [in English].
8. Porter M. (2000). *Konkurencyya [Competition]*. Moscow: Yzdatel"skyj dom «Vyl'yams», p. 495 [in English].
9. Fatxudynov R. (2005). *Stratehicheskyj menedzhment: [Strategic management]*. Moscow: Delo, p. 448 [in Ukrainian].
10. Klymenko S.M. (2008). *Upravlinnya konkurentospromozhnistyu pidpryyemstva [Managing the competitiveness of the enterprise]*. Kyiv: KNEU., p. 520 [in Ukrainian].
11. Zakon Ukrayiny «Pro zaxyst ekonomichnoyi konkurenciyi» vid 05.07.2011 [On the protection of economic competition]. (n.d.). Retrieved from zakon.rada.gov.ua. [in Ukrainian].
12. Voronkova A.E. (2006). *Diagnostyka stanu pidpryyemstva: teoriya i [praktyka] [Diagnosis of the state of the enterprise: theory and practice]*. Kharkiv: INZhEK, p. 448 [in Ukrainian].

Анотація.

Міненко С.І. Діагностика конкурентоспроможності в управлінні підприємством.

У статті узагальнено розуміння визначення категорії «конкурентоспроможність», обґрунтовано необхідність застосування та порядок проведення діагностики конкурентоспроможності на підприємстві з огляду на сучасні умови господарювання підприємств, проаналізовано основні методи її здійснення. Встановлено, що на сьогодні не має чітко визначених методів, які б застосовувались при діагностиці конкурентоспроможності підприємства. Наведена в статті різноманітність наявних методів ставить перед суб'єктом господарювання вибір ефективного методу оцінки конкурентоспроможності, який би не тільки об'єктивно показав реальний стан речей, але й надав змогу спланувати подальшу діяльність, обрати найбільш оптимальні фактори конкурентоспроможності, сформувати правильну стратегію конкурентоспроможності.

Ключові слова: конкурентоспроможність, діагностика конкурентоспроможності, аналіз, управління.

Аннотация.

Миненко С.И. Диагностика конкурентоспособности в управлении предприятием.

В статье обобщены понимания определения категории «конкурентоспособность», обоснована необходимость применения и порядок проведения диагностики конкурентоспособности предприятия учитывая современные условия хозяйствования предприятий, проанализированы основные методы ее осуществления. Установлено, что на сегодня не имеет четко определенных методов, которые применялись при диагностике конкурентоспособности предприятия. Приведенная в статье разнообразие имеющихся методов ставит перед предприятием выбор эффективного метода оценки конкурентоспособности, который бы не только объективно показал реальное положение вещей, но и предоставил возможность спланировать дальнейшую деятельность, выбрать наиболее оптимальные факторы конкурентоспособности, сформировать правильную стратегию конкурентоспособности.

Ключевые слова: конкурентоспособность, диагностика конкурентоспособности, анализ, управление.

Abstract.

Minenko S. Diagnostics of Competitiveness in the management of the enterprise.

The article generalizes the understanding of the definition of the category "competitiveness", justifies the necessity of application and the procedure for carrying out the diagnostics of competitiveness at the enterprise in view of the current conditions of enterprise management, analyzed the main methods of its implementation. It is established that for today there are no clearly defined methods that would be used in diagnosing the competitiveness of the enterprise. The variety of available methods presented in the article suggests the choice of an effective method for assessing competitiveness that would not only objectively demonstrate the real state of affairs but also provide an opportunity to plan further activities, choose the most optimal factors of competitiveness, and formulate the correct strategy of competitiveness.

Key words: competitiveness, competitiveness diagnostics, analysis, management.

КОНЦЕПЦІЇ МАРКЕТИНГУ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В ПЕРІОД ПЕРЕХІДНОЇ ЕКОНОМІКО-СУСПІЛЬНОЇ ФАРМАЦІЇ УКРАЇНИ

***МОРОЗОВ В.І., К.Е.Н., СТАРШИЙ ВИКЛАДАЧ,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ ПЕТРА ВАСИЛЕНКА***

Постановка проблеми у загальному вигляді. В сучасних умовах відбувається суттєвий розвиток і базова трансформація структури та концепцій маркетингу, його якісна зміна із традиційної форми – в онлайн. Все це призводить до базової трансформації суті, якості, структури, елементів та стратегій маркетингу, що потребує їх повноцінного висвітлення та пропагування і просування.

З іншого боку, соціалізація економічних процесів в усьому світі, перехід уваги на положення найманого працівника, вразливих верств населення, розвиток явища СВ (соц. відповідальності), її концепцій, прихід їх в Україну, зумовлює також вивчення та застосування цього досвіду в усіх відповідних сферах України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз сучасного стану трансформації та подальшого розвитку суті, елементів, концепцій і стратегій маркетингу у трансформаційний період базувалось на основі ряду робіт вітчизняних та закордонних дослідників та науковців Серед закордонних вчених можна зазначити праці М. Портера, Дж. Райна, С. Холандера, Нереша К. Малхотри. Серед вітчизняних дослідників-науковців з цієї сфери можна визначити роботи О. Смолянюка, О. Третьяка, В. Козика та С. Семіва.

Також питанням і проблемам розвитку і впровадження концепцій та практик СВ, як в Україні так і в міжнародному просторі, приділено багато уваги як серед українських вчених так і серед їхніх закордонних колег. Серед українських науковців можна відмітити роботи В. Білявського, Л. Вергуна, С. Короля. Серед їх закордонних колег можна відзначити праці А. Керрола, Д. Віндзора, Ф. Мірвіса та ін.

Формулювання цілей статті. Основними цілями статті є розгляд структури, елементів та стратегій маркетингу у фазі трансформації маркетингу із традиційної форми – в онлайн-формат.

Також ціллю статті є розгляд та аналіз сучасного стану концепцій,

практик та перспектив СВ, як в Україні, так і в міжнародному просторі та визначення належного формату СВ для України, з урахуванням становлення її державності та всього періоду її політико-суспільної та економічної трансформації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поточний етап розвитку світової економіки характеризується найфундаментальнішими процесами трансформації світових ринків та всієї системи світової економіки в цілому.

Економічні процеси та цілі галузі переходять з фізичного формату в онлайн, мінімум починають функціонувати паралельно в цих площинах. Відповідно до всіх цих процесів трансформуються і системи менеджменту і виробничі процеси і звісно – концепції, принципи, стратегії і методи маркетингу.

На даний час останньою маркетинговою концепцією ще вважається концепція соціально-етичного маркетингу, у якій значна увага приділяється питанням соціальної політики, екології, морально-етичним аспектам паралельно із ефективною бізнес-діяльністю компанії у ринковому просторі. Проте зараз вже формується, якщо ще остаточно не сформувалась найсвіжіша концепція маркетингу, так звана концепція online-маркетингу, віртуально-електронного маркетингу, в якій на перше місце виходить діяльність в соцмережах, web-ресурсах, електронних дошках, інтернет-магазинах, онлайн-маркетах та ін. Все це докорінно трансформує саму традиційну маркетингову діяльність, усуває цілий ряд традиційних маркетингових професійних спеціалізацій, проте вводить цілий ряд абсолютно нових.

Разом з трансформацією маркетингових концепцій та принципів в Україні відбувається зародження, формування та розвиток концепцій соціальної відповідальності (СВ), яка вже десятиріччя ефективно функціонує в усіх розвинених країнах світу.

Соціальна відповідальність – концепція сучасної теорії та практики яка охоплює аспекти взаємодії найманих працівників, забезпечення їх прав, відносин з роботодавцями, розробка міжнародних стандартів захисту праці, міжкорпоративні стосунки та інше.

Враховуючи непросте економічне становище України, ще значний вплив олігархічних структур в Україні, низьку соціальну ефективність державних структур, виводить розвиток та застосування концепцій та практик СВ в Україні на провідні позиції.

Відбиття агресії РФ, яке продовжується, досить складне формування політичної системи української держави, робить дуже

значне навантаження на економічну та соціальну систему України та висуває нові та значні вимоги до концепції та практик СВ в Україні.

Наприклад після початку російської агресії, деякі крупні компанії, банківські структури, соціальні служби почали запропоновувати та застосовувати спеціальні програми по соціальній підтримці та реабілітації громадян-переселенців з зони бойових дій, військовослужбовців-ветеранів АТО та членів їхніх родин. Певні суспільні та корпоративні структури почали надавати не лише соціальне чи фінансове сприяння цим соціальним групам а й проводити певні тренінги та консультування даним соц. групам з ціллю їхньої адаптації до умов поточної ситуації.

Також серйозної уваги потребують верстви найманих працівників, робота з ними з метою їх соціальної та професійної адаптації до поточного трансформаційного періоду України.

Соціальна держава реалізує свої цілі лише за наявності соціально орієнтованої економіки та відповідального ставлення до праці всього економічно активного населення.

Згідно із визначенням МОП, система соціального захисту включає: стимулювання стабільної, оплачуваної профдіяльності; компенсацію основних соціальних ризиків за допомогою механізму соцстрахування; надання соцдопомоги групам населення, які не є учасниками системи соцстрахування.

Як механізму соціальної політики, важлива роль належить державним соціальним стандартам (ДСС), що забезпечують реалізацію гарантованих Конституцією соціальних прав громадян та порядок їх надання.

Країни Європи на законодавчий основі забезпечують доступ своїм громадянам до соціальних прав, які викладені у прийнятій Європейській соціальній хартії, на якій базуються моделі соціальної політики.

До сучасних соціальних функцій держави належать: регуляція соціальних відносин у суспільстві; регламентація відносин між роботодавцями та найманими працівниками; вирішення проблем безробіття та зайнятості; створення і перерозподіл доходів населення; розвиток елементів соціальної інфраструктури та інше.

На сучасний момент провідними науковцями та експертами виділяють три моделі Соціальної Відповідальності:

- 1) Американська;
- 2) Континентально-Європейська;
3. Японська / Азійська.

Американська модель Соціальної Відповідальності була сформована у XIX ст. Традиційно вона сформована на максимальній свободі ринкових суб'єктів та філантропічній діяльності. Історично американський бізнес мав зобов'язання лише по сплаті податків, тому певну частину прибутків віддавав на добродійні цілі. У США сума внесків в добродійні організації в цілому перевищує 1,5 % ВВП.

Вирішення багатьох соціальних проблем у США реалізується численними механізму – ми участі бізнесу в соціальній діяльності через корпоративні фонди. Також в США соціальна відповідальність реалізується програмами волонтерства персоналу підприємств і організацій в робочий час. Соціальна діяльність стимулюється податковими пільгами, які встановлені на законодавчому рівні для організацій, що працевлаштовують інвалідів, пенсіонерів, молодь та ветеранів. При цьому добродійні організації в США мають податкові пільги, зокрема вони звільнені від податку на нерухомість і податку з продажів. В США відповідальність бізнесу перед працівниками в цілому обмежується створенням робочих місць, забезпеченням їх ефективного використання і високої ставки податків. Отже американська модель соціальної відповідальності реалізується за рахунок добродійних внесків, які через систему корпоративних фондів витрачаються на соціальні потреби, а також реалізацію волонтерських і соціальних програм. Вплив державних структур при цьому є опосередкованим.

Виходячи з аналізу всього вищезазначеного можна відмітити що американська модель соціальної відповідальності має певні позитивні і слабкі характеристики.

Позитивні риси американської моделі СВ :

- гнучка система управління ;
- орієнтація на підвищення вартості компанії і її прибутковості у короткостроковому періоді ;
- іновативність і достатня ризикованість проєктів ;
- захист прав дрібних акціонерів.

Негативні риси американської моделі СВ :

- конфлікт інтересів інвесторів, які прагнуть високих прибутків та керівництва ;
- дещо переоцінена роль фінансового ринку ;
- значний вплив на раду директорів з боку вищого керівництва корпорації.

Іншою моделлю соціальної відповідальності є Континентально-Європейська. Ця модель є дещо іншою ніж американська модель СВ. Європейська модель СВ базується на соціально-орієнтовних механізмах ведення бізнесу при суттєвому впливі держави. Вагомим чинником при цьому виступають партнерські відносини : наприклад держава, в європейській моделі може мати власних представників в управлінні та пакети акцій у структурах бізнесу. Європейський бізнес розглядає державу як інституцію, яка підтримує в суспільстві прийняті норми поведінки, тоді як в США подібне втручання держави трактується як порушення свободи бізнесу. Згідно з американською моделлю дохідність бізнесу є базовим показником соціальної відповідальності, проте європейська модель відносить до неї ще й додаткові аспекти, а саме – зобов'язання перед персоналом й територіальними громадами.

Слід зазначити, що європейська модель СВ орієнтована на три базові напрями: економічний, працевлаштування та охорону екології. Відповідно соціальна відповідальність бізнесу розповсюджується в першу чергу на: умови роботи, зарплату, якість товарів/робіт чи послуг, екологію та зайнятість в певному регіоні. Реалізація цих соціальних напрямів здійснюється на конкурсній основі у співпраці з місцевими органами влади.

У країнах ЄС діяльність з охорони екології регламентується законодавчо, встановлена обов'язковість мед страхування, врегульовано пенсійне забезпечення.

Так наприклад у Великобританії, Італії та Іспанії діють фіскальні та фінансові механізми, які стимулюють добродійну корпоративну діяльність. Уряд Німеччини забезпечує фінансову підтримку малого та середнього бізнесу стосовно реалізації політики охорони екології. Федеральний уряд щорічно втілює в життя більше 50 проектів у сфері екології та добродійної торгівлі.

Європейська модель СВ, так як і Американська модель, має низку позитивних та негативних характеристик.

Позитивні характеристики Європейської моделі СВ:

- незначні ризики банкрутств і « конфліктів інтересів»;
- залучення партнерів для спільного фінансування соціальних проектів;
- двоступенева структура управління (виконавча та спостережна ради).

Негативні характеристики Європейської моделі СВ:

- низько ефективне впровадження інвестиційних проектів;
- правила розкриття інформації менш суворі, ніж в американській моделі;

– інтереси різноманітних стейкхолдерів не завжди збігаються і у них можуть бути різні позиції стосовно проводимої корпоративної політики.

Ще однією з базових моделей СВ є Японська/Азійська . Вона характерна для Японії, Південної Кореї та деяких розвинених країн Східної та Південно-Східної Азії. В цій моделі СВ присутній значний вплив держави, втім в корпоративній моделі цього типу перше місце приділяють людським трудовим ресурсам, застосовуючи корпоративну модель «сімейного» типу. В рамках цієї моделі бізнес надає працівникам житло, заохочує сімейні династії, сплачує освіту та ін. Разом з цим простежується підвищена увага уряду, інституцій та бізнесу до складової соцвідповідальності.

Позитивні характеристики Японської/Азійської моделі СВ:

- орієнтація на довгостроковий розвиток компанії;
- ефективний контроль за менеджерами компанії;
- стабільні й партнерські відносини у групі акціонерів.

Негативні характеристики Японської/Азійської моделі СВ:

- темпи росту і прибутковість компаній нижче ніж в американських;
- недостатня прозорість інформації про діяльність;
- недосконала система захисту прав дрібних акціонерів.

Висновки. На сучасному етапі відбувається суттєва трансформація суті і структури маркетингу, його бізнес – практик в усьому світі. Він не лише переходить з традиційної форми у «віртуальну», змінюється весь його функціонал, стратегії та принципи застосування.

Також, враховуючи надскладне положення в Україні, відбиття агресії РФ, трансформацію суспільно – економічних відносин і системи, входження України до світового простору, набуває значної ваги концепція й практика соцвідповідальності (СВ), її впровадження в економічно-суспільну сферу України, в систему соцзахисту та відносин роботодавців з найманими працівниками.

Виходячи з проведеного аналізу, вважається доцільним констатувати те що, на сучасному етапі, найбільш відповідною моделлю СВ для України є Континентально-Європейська модель, також до реалізації концепцій СВ в Україні доцільно додати суттєвий ряд аспектів з Американської моделі СВ, зокрема добродійну діяльність бізнесу та вагомий соціальний волонтерський рух.

Література.

1. Білявський В. Підвищення рівня соціальної відповідальності торговельного підприємства / В. Білявський // Вісник КНТЕУ. – 2009. – № 5. – С. 84-91.
2. Вергун Л.І. Соціальна відповідальність бізнесу в умовах глобальної фінансово-економічної кризи / Л.І. Вергун // Теоретичні та прикладні питання економіки : Зб. наук. праць. – К., 2010. – Вип. 23. – С. 165-170.
3. Король С. Інституційний підхід до соціальної відповідальності бізнесу / С. Король // Вісник КНТЕУ. – 2013. – № 3. – С. 42-55.
4. Mirvis Ph. Stages of Corporate Citizenship: A Developmental Framework / Ph Mirvis, B.K. Googins. – Centre for Corporate Citizenship at Boston College, 2006.
5. Caroll A.B. Corporate Social Responsibility: Evolution of Definitional Construct / A.B. Caroll // Business and Society. – 1999. – Vol. 38. – № 3. – p. 268-295.
6. Windsor D. The Future of Corporate Social Responsibility / D. Windsor // The International Journal of Organizational Analysis. – 2001. – Vol. 9. – № 3. – p. 225-256.
7. Смолянюк О. Маркетингові комунікації в Інтернеті: автореф. дис. ... канд. екон. наук / О. Смолянюк; Київ. нац.еко.ун-т ім. В. Гетьмана. – К., 2015. – 19 с.
8. Третяк О. Маркетингові аспекти просування інноваційної продукції на ринок / О. Третяк // Бізнес-Інформ. – 2015. – № 1. – С. 393-399.

References.

1. Bilyavsky V. (2009). Pidvyshchennya rivnya sotsial'noyi vidpovidal'nosti torhivel'noho pidpryyemstva [Increasing the level of social responsibility of trade enterprises]. *Vysnyk KNTEU – Bulletin of the KNTEU*, No. 5, pp. 84-91 [in Ukrainian].
2. Vergun L.I. (2010). Sotsial'na vidpovidal'nist' biznesu v umovakh hlobal'noyi finansovo-ekonomichnoyi kryzy [Social responsibility of business in the conditions of global financial and economic crisis]. *Teoretychni ta prykladni pytannya ekonomiky : Zbirnyk naukovykh prats'* – *Theoretical and applied issues of economics: Collection of scientific works*, Issue 23, pp. 165-170 [in Ukrainian].
3. Korol S. (2013). Instytutsiyny pidkhid do sotsial'noyi vidpovidal'nosti biznesu [Institutional Approach to Corporate Social Responsibility]. *Vysnyk KNTEU – The Bulletin of KNTEU*, No. 3, pp. 42-55 [in Ukrainian].
4. Mirvis Ph. (2006). Stages of Corporate Citizenship: A Developmental Framework / Ph Mirvis, B.K. Googins. – Centre for Corporate Citizenship at Boston College [in English].
5. Caroll A.B. (1999). Corporate Social Responsibility: Evolution of Definitional Construct. *Business and Society*. Vol. 38. No 3. p. 268-295 [in English].

6. Windsor D. (2001). The Future of Corporate Social Responsibility. The International Journal of Organizational Analysis. Vol. 9. No 3. p. 225-256 [in English].

7. Smolyanyuk O. (2015). Marketynhovi komunikatsiyi v Interneti [Marketing communications on the Internet]. *Author's abstract. dis ... Candidate econ Sciences*. Kyiv, p. 19 [in Ukrainian].

8. Tretyak O. (2015). Marketynhovi aspekty prosuvannya innovatsiynoyi produktsiyi na rynok [Marketing aspects of promotion of innovative products to the market]. *Biznes-Inform – Business-Inform*, No. 1, p. 393-399 [in Ukrainian].

Анотація.

Морозов В.І. Концепції маркетингу та соціальної відповідальності в період перехідної економіко-суспільної фармації України.

У статті розглянуто сучасний стан трансформації структури та елементів маркетингу у зв'язку з розвитком та переходом його діяльності із суто традиційної сфери – в онлайн – формат. Також розглянуто та проаналізовано сучасні моделі корпоративної соціальної відповідальності (КСВ) та запропоновані рекомендації стосовно їхньому застосуванню в соціальній сфері та корпоративному секторі України.

Ключові слова: стратегії маркетингу, онлайн-маркетинг, КСВ, Американська модель СВ, Континентально-Європейська модель СВ, Японська / Азійська модель СВ.

Аннотация.

Морозов В.И. Концепции маркетинга и социальной ответственности в период переходной экономико-общественной фармации Украины.

В статье рассмотрено современное состояние трансформации структуры и элементов маркетинга в связи с развитием и переходом его деятельности по суто традиционной сфере – в онлайн-формат. Также рассмотрены и проанализированы современные модели корпоративной социальной ответственности (КСО) и предложены рекомендации по их применению в социальной сфере и корпоративном секторе Украины.

Ключевые слова: стратегии маркетинга, онлайн-маркетинг, КСО, Американская модель СВ, Континентально-Европейская модель СВ, Японская / Азиатская модель СВ.

Abstract.

Morozov V.I. Concepts of marketing and social responsibility in the period of transitional economic and public pharmacy of Ukraine.

The article considers the current state of transformation of the structure and marketing elements in connection with the development and transition of its activities in a strictly traditional sphere – to the online format. It also reviewed and analyzed modern models of corporate social responsibility (CSR) and proposed recommendations for their use in the social sphere and the corporate sector of Ukraine.

Key words: marketing strategies, online marketing, CSR, American model CB, Continental-European NE model, Japanese / Asian Model ST.

ЗАРОБІТНА ПЛАТА ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА СИСТЕМИ МОТИВАЦІЇ ПРАЦІ

***НАКІСЬКО О.В., К.Е.Н., ДОЦЕНТ,
РУДЕНКО С.В., К.Е.Н., ДОЦЕНТ,
ГРІДІН О.В., СТАРШИЙ ВИКЛАДАЧ,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ ПЕТРА ВАСИЛЕНКА***

Постановка проблеми у загальному вигляді. Одним з без перебільшення головних завдань, в умовах надскладних ринкових перетворень в економіці України, є необхідність підвищення продуктивності та ефективності суспільної праці, що досягається внаслідок розширення спектру використання мотиваційних чинників, зокрема шляхом удосконалення методів стимулювання, головним чином матеріального. З огляду на це необхідно здійснити цілу низку невідкладних заходів, зокрема забезпечити: вибір оптимальних для конкретного суб'єкту господарювання, в специфічних умовах його функціонування, систем і форм оплати праці та встановити їх тісний взаємозв'язок з кінцевими результатами господарської діяльності; удосконалення існуючих видів і збалансування структури оплати праці; встановлення граничних рівнів співвідношення фондів споживання й нагромадження тощо [7-8, 10].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню теоретичних аспектів оплати праці, зокрема в контексті забезпечення ефективного мотивування персоналу підприємства, а також розгляду проблеми удосконалення форм і систем оплати праці за мотиваційним та стимулюючими механізмами, приділено особливу увагу в науковому середовищі, зокрема в працях таких вчених як: Балан О.А., Васюренко Л.В., Закаблук Г.О., Лаптев В.І., Чигринцев О.А., Шкільов О.В. та інших.

В той же час більш детального та ґрунтового дослідження потребує проблема створення на вітчизняних підприємствах ефективної системи мотивації праці, яка б максимально враховувала та урівноважувала потреби та інтереси учасників соціально-трудових відносин.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження проблеми створення ефективної системи мотивації праці та встановлення, у цьому контексті, ролі та значення заробітної плати як її невід'ємної складової.

Виклад основного матеріалу дослідження. Наразі українська економіка вимагає створення та впровадження нової парадигми формування системи оплати праці, що є одним із головних стимулів підвищення продуктивності праці й ефективності управління. Нинішню ситуацію у сфері оплати праці можна охарактеризувати як таку, що має певну невизначеність, неврегульованість, значну розбалансованість. Низький рівень заробітної плати, низька її купівельна спроможність, яка, крім того, неухильно знижується, посилення тенденції розшарування суспільства, затримки у виплаті заробітної плати – все це найбільш негативним чином позначається на ставленні працівників до сумлінного виконання своїх обов'язків, майже повній відсутності творчого підходу та раціоналізаторства у праці, зниженні якості та продуктивності праці, її ефективності. Тому цілями і шляхами реформування заробітної плати є створення для кожної працездатної людини умов, які б забезпечували їй, завдяки власній праці, підтримання гідного рівня життя; забезпечення реалізації відтворювальної, регулюючої та стимулюючої функції заробітної плати. При цьому, реформування системи оплати праці необхідно зводити до необхідності встановлення тісного взаємозв'язку з кінцевими результатами праці [4, 7].

Ефективне управління сучасним підприємством неможливе без врахування одного з найцінніших ресурсів сьогодення – людини, яка виступає багатогранним суб'єктом економічних відносин, що не лише безпосередньо створює додану вартість продукції, але й є двигуном прогресу, що реалізується за рахунок необмеженого трудового потенціалу. Адже саме людина на основі власних знань, вмінь та навичок генерує та реалізує ідеї, які дозволяють оптимізувати та удосконалити різні аспекти господарювання (виробничий, управлінський, маркетинговий тощо). Однак, раціональне використання людського потенціалу неможливе без реалізації ефективного кадрового менеджменту на підприємстві, однією з головних компонент якою є система мотивації персоналу.

Мотивування є довгостроковим процесом, пов'язаним із формуванням у працівників ціннісних орієнтирів та мотивів, які спонукатимуть їх до якісної продуктивної праці, спрямованої на досягнення як цілей підприємства, так і задоволення власних потреб. Отже, мотивація працівників відіграє провідну роль в управлінні підприємством. Вона являє собою опосередковане керівництво через інтереси працівників із застосуванням специфічних форм і методів забезпечення їх моральної і матеріальної зацікавленості у виконанні

своїх обов'язків, у досягненні високих результатів праці [5, 8]. Базовим елементом мотивації, який дозволяє задовольнити основні (первинні) потреби, досягти певного рівня добробуту та матеріальної забезпеченості є заробітна плата. І сьогодні, в умовах економічної нестабільності, трансформаційних процесів у різних сферах суспільного життя, роль та місце оплати праці неухильно зростає [8].

Для задоволення потреб людини особлива роль належить фактору мотивації до праці. Саме завдяки праці, людиною здійснюється цілеспрямована діяльність, в процесі якої, вона, за допомогою засобів праці та природи, впливаючи на предмети праці створює суспільно корисний продукт (товар чи послугу). Проте, створення матеріальних благ майже завжди передбачає здійснення певних виробничих відносин між працівниками. Їх характер визначає соціальну сторону праці, адже зі зміною форм власності змінюються й мотиваційні фактори до праці і взаємовідносини у процесі праці. Отже, ефективність виробництва визначається мотиваційними системами, розробленими відповідно до конкретних соціально-економічних особливостей розвитку та психологічної поведінки людини [1, 10].

Заробітна плата є однією з найбільш багатогранних економічних категорій, яка виступає важливим елементом менеджменту підприємства, що об'єднує інтереси найманого працівника, роботодавця та держави в контексті задоволення суспільних потреб та інтересів кожного із суб'єктів [2, 8].

Враховуючи існуючу багатогранність та складність категорії «заробітна плата», в сучасних умовах доцільним є дослідження різних її аспектів: По-перше, заробітна плата – це економічна категорія, що відображає відносини між власником чи його представником та найманим працівником з приводу перерозподілу новоствореної вартості. По-друге, заробітна плата виступає винагородою, що розрахована, як правило, у грошовому виразі, яку згідно з трудовою угодою власник або уповноважений ним орган виплачує працівникові за виконану роботу. З позиції макrorівня заробітна плата – це елемент ринку праці, що виступає як ціна, за яку працівник продає свою робочу силу. З позиції держави заробітна плата є елементом її соціально-економічної політики, за допомоги якого держава спонукає членів суспільства до продуктивної та якісної праці. Для найманого працівника заробітна плата – це його трудовий дохід, який він отримує у результаті реалізації здатності до праці та який повинен забезпечити об'єктивно необхідне відтворення робочої сили. У той же час для підприємства заробітна плата – це елемент витрат на виробництво та головний

чинник забезпечення матеріальної зацікавленості працівників у праці [6, 8].

Ефективна система оплати праці, діюча на підприємстві, є запорукою його стабільності, зменшення плінності кадрів, забезпечення високої якості виконання завдань, сприяє залученню висококваліфікованих та досвідчених працівників, а, отже, забезпечує успіх підприємства у стратегічному вимірі. Чинником, який забезпечує таку результативність господарської діяльності, є мотивація праці як фактор поліпшення результативності та продуктивності праці, підвищення ефективності реалізації накопичуваного трудового потенціалу. Мотивація щодо найманих працівників впливає на стабільність висококваліфікованих трудових колективів, підвищення продуктивності праці, моральний та матеріальний стан кожного працівника й колективу в цілому [3, 6].

В сучасних умовах глобалізації роль трудових ресурсів має велике значення, оскільки відносини між людьми не лише впливають на рівень соціальної привабливості, але й формують загальну оцінку діяльності суб'єктів господарювання та впливу на життя суспільства. Ефективне використання потенціалу трудових ресурсів вимагає відповідної організації формування заробітної плати. Адже сучасні тенденції зміни ролі та значення трудових ресурсів є поштовхом до постановки нових завдань, які мають на меті створення відповідних умов праці для найманих працівників для підвищення їх мотивації, як наслідок, розвиток суб'єктів господарювання щодо зростання фінансового та майнового потенціалу. Зокрема, мотивація персоналу може мати вигляд додаткових ресурсів, які підприємства залучають для розвитку та підтримки трудових ресурсів [3, 5].

Створення ефективної системи мотивації праці потребує вирішення цілої низки проблем, головними з яких, на думку деяких науковців, є наступні [9]:

1. Проблеми правового характеру, які виникають через недостатню юридичну захищеність працівника в Україні.

2. Проблеми економічного характеру. Причиною цих проблем є низький рівень реальної оплати праці. У працівників, що отримують низьку заробітну плату, поступово знижується якість та продуктивність праці, втрачається рівень професійної кваліфікації.

3. Проблеми соціально-психологічного характеру. Проблеми цієї групи проявляються внаслідок незабезпечення належного рівня соціального захисту працівників.

4. Проблеми управлінського характеру. Проблеми даної групи виникають через відсутність у працівників відчуття причетності до процесу прийняття рішень.

5. Проблеми етичного характеру. Етичний аспект проблем мотивації праці пов'язаний з мораллю, що покликана регулювати суспільні відносини і поведінку людей в процесі їх колективної життєдіяльності в умовах поступового розвитку суспільства та ускладнення людських взаємовідносин.

Отже, врахування рівня кваліфікації працівника, його особистісних якостей, складності виконуваних ним завдань, умов праці, розміру внеску працівника в результати діяльності організації тощо, має досягаться завдяки застосуванню диференційованої системи оплати праці. Можливість всебічного врахування багатьох факторів дозволяє швидко та об'єктивно реагувати на зміни в ефективності та якості праці кожного працівника. Важливу роль, при цьому, відіграє оцінка працівників за такими критеріями, як: ініціативність, комунікабельність, самокритичність, аналітичність, відповідальність, швидкість прийняття рішень, лідерські якості, здатність працювати в команді, пунктуальність тощо. Моніторинг вказаних показників у динаміці дозволяє не лише контролювати загальний рівень продуктивності праці працівника, а й оперативно визначати причини його зниження з наступною адаптацією впливу мотиваційних чинників [4, 9].

Також необхідно підкреслити, що досягти ефективної організації оплати праці можна лише за умови дотримання наступних принципів: виваженого адекватного державного регулювання заробітної плати; врахування впливу ринку праці; самостійності підприємств в організації заробітної плати, виборі форм, систем та розмірів оплати праці; простоті, логічності і доступності форм і систем оплати праці, максимальній прозорості та широкій поінформованості працівників про сутність систем оплати праці; рівній оплаті за однакову працю; диференціації заробітної плати залежно від трудового внеску кожного працівника в діяльність підприємства; постійного зростання заробітної плати; підвищення заробітної плати в міру зростання ефективності праці; забезпечення випереджальних темпів росту продуктивності праці порівняно зі зростанням середньої заробітної плати; узгодження умов оплати праці на основі соціального партнерства тощо [4, 8].

Висновки. Таким чином, заробітна плата є важливою складовою системи мотивації праці, яка забезпечує задоволення базових потреб людини, без яких неможлива її життєдіяльність та розвиток. Заробітна плата є джерелом добробуту людини та забезпечення досягнення

певного статусу у суспільстві. У той же час для роботодавця заробітна плата є важливою статтею витрат, яку він усіляко прагне оптимізувати, а для держави – інструментом реалізації соціальної функції щодо реалізації соціальних гарантій через забезпечення сприятливого правового поля, зменшення диференціації доходів та запобігання тінізації заробітної плати, заохочення суб'єктів господарювання до модернізації виробництва, підвищення продуктивності праці та рівня заробітної плати. Все це робить заробітну плату унікальною та багатогранною категорією, яку потрібно повсякчасно та ґрунтовно досліджувати з урахуванням динаміки ціннісних орієнтирів, потреб та інтересів учасників соціально-трудових відносин. Спираючись на вищезазначене, вважаємо, що напрямком удосконалення організації оплати праці мають стати: створення дієвого механізму мотивації праці; збільшення частки матеріальних витрат на мотивацію праці; гарантування соціальних цільг, премій, винагороди; зосередження достатньої уваги на умовах та безпеці праці; створення передумов для розвитку кадрового потенціалу працівників.

Література.

1. Балан О.Д. Теоретико-методологічні питання мотивації та оплати праці в сільськогосподарському виробництві [Електронний ресурс] / О.Д. Балан // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Сер.: Економіка, аграрний менеджмент, бізнес. – 2013. – Вип. 181(6). – С. 57-64. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnauc_econ_2013_181\(6\)_10](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnauc_econ_2013_181(6)_10)
2. Бобловський О.Ю. Теоретичні аспекти та пріоритетні напрямки реалізації державної кадрової політики / О.Ю. Бобловський, О.В. Грідін // Вісник ХНТУСГ: Економічні науки. – Харків: ХНТУСГ, 2016. – Вип. 177. – С. 122-130.
3. Васюренко Л.В. Мотивація як чинник організації оплати праці в умовах глобалізації [Електронний ресурс] / Л.В. Васюренко // Науковий погляд: економіка та управління. – 2018. – № 1. – С. 36-41. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vamsue_2018_1_7
4. Голованова Г.Є. Особливості системи мотиваційного менеджменту на кожному кар'єрному етапі працівника / Г.Є. Голованова, Н.М. Колпаченко, О.В. Грідін // Вісник ХНТУСГ: Економічні науки. – Харків: ХНТУСГ, 2016. – Вип. 174. – С. 199-206.
5. Грідін О.В. HR-менеджмент в сучасних організаціях: особливості та перспективи впровадження / О.В. Грідін // Вісник ХНТУСГ: Економічні науки. – Харків: ХНТУСГ, 2017. – Вип. 185. – С. 160-172.
6. Грідін О.В. Концептуальні підходи до створення ефективної системи управління персоналом / О.В. Грідін // Вісник ХНТУСГ: Економічні науки. – Харків: ХНТУСГ, 2017. – Вип. 188. – С. 228-236.

7. Закаблук Г.О. Удосконалення форм і систем оплати праці за мотиваційним та стимулюючими механізмами [Електронний ресурс] / Г.О. Закаблук // Держава та регіони. Сер.: Економіка та підприємництво. – 2013. – № 2. – С. 109-114. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/drep_2013_2_23

8. Лаптев В.І. Теоретичні аспекти оплати праці в контексті ефективного мотивування персоналу підприємства [Електронний ресурс] / В.І. Лаптев // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Економіка. – 2015. – Вип. 1(1). – С. 140-143. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuec_2015_1\(1\)__34](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuec_2015_1(1)__34)

9. Чигринець О.А. Застосування мотиваційних систем оплати праці для підвищення продуктивності праці персоналу [Електронний ресурс] / О.А. Чигринець // Вісник Національного транспортного університету. – 2013. – № 27. – С. 402-407. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vntu_2013_27_62

10. Шкільов О.В. Мотивація та оплата праці в сільськогосподарському виробництві [Електронний ресурс] / О.В. Шкільов // Агросвіт. – 2011. – № 17-18. – С. 2-6. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/agrosvit_2011_17-18_2

References.

1. Balan O.D. (2013). Teoretyko-metodolohichni pytannya motyvatsiyi ta opłaty pratsi v sil's'kohospodars'komu vyrobnytstvi [Theoretical and methodological issues of motivation and wages in agricultural production]. *Naukovyy visnyk Natsional'noho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannya Ukrainy. Ser.: Ekonomika, ahraryy menedzhment, biznes – Scientific Bulletin of the National University of Bioresources and Natural Resources of Ukraine. Series: Economics, agrarian management, business*, Issue 181(6), pp. 57-64. Retrieved from

[http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnau_econ_2013_181\(6\)__10](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnau_econ_2013_181(6)__10) [in Ukrainian].

2. Boblovskiy O.Yu., & Gridin O.V. (2016). Teoretychni aspekty ta priorytetni napryamky realizatsiyi derzhavnoyi kadrovoyi polityky [Theoretical Aspects and Priority Areas for the Implementation of the State Personnel Policy]. *Visnyk Kharkiv's'koho natsional'noho tekhnichnoho universytetu sil's'koho hospodarstva imeni Petra Vasylenka: Ekonomichni nauky – Bulletin of the Kharkiv National Technical University of Agriculture named after Petr Vasylenko: Economic sciences*, Kharkiv: KHNTUSG, Issue 177, pp. 122-130 [in Ukrainian].

3. Vasyurenko L.V. (2018). Motyvatsiya yak chynnyk orhanizatsiyi opłaty pratsi v umovakh hlobalizatsiyi [Motivation as a factor in the organization of remuneration in the conditions of globalization]. *Naukovyy pohlyad: ekonomika ta upravlinnya – Scientific Opinion: Economics and Management*, No 1, pp. 36-41. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/vamsue_2018_1_7 [in Ukrainian].

4. Holovanova G.Ye., Kolpachenko N.M., & Gridin O.V. (2016). Osoblyvosti systemy motyvatsiynoho menedzhmentu na kozhnomu kar"yernomu etapi pratsivnyka [Features of the system of motivational management at each career stage of the employee]. *Visnyk Kharkivs'koho natsional'nobo tekhnichnobo universytetu sil's'koho hospodarstva imeni Petra Vasylenka: Ekonomichni nauky – Bulletin of the Kharkiv National Technical University of Agriculture named after Petr Vasylenko: Economic sciences*, Kharkiv: KHNTUSG, Issue 174, pp. 199-206 [in Ukrainian].

5. Gridin O.V. (2017). HR-menedzhment v suchasnykh orhanizatsiyakh: osoblyvosti ta perspektyvy vprovadzhennya [HR-Management in Modern Organizations: Features and Perspectives of Implementation]. *Visnyk Kharkivs'koho natsional'nobo tekhnichnobo universytetu sil's'koho hospodarstva imeni Petra Vasylenka: Ekonomichni nauky – Bulletin of the Kharkiv National Technical University of Agriculture named after Petr Vasylenko: Economic sciences*, Kharkiv: KHNTUSG, Issue 185, pp. 160-172 [in Ukrainian].

6. Gridin O.V. (2017). Kontseptual'ni pidkhody do stvorenniya efektyvnoyi systemy upravlinnya personalom [Conceptual approaches to creating an effective HR system]. *Visnyk Kharkivs'koho natsional'nobo tekhnichnobo universytetu sil's'koho hospodarstva imeni Petra Vasylenka: Ekonomichni nauky – Bulletin of the Kharkiv National Technical University of Agriculture named after Petr Vasylenko: Economic sciences*, Kharkiv: KHNTUSG, Issue 188, pp. 228-236 [in Ukrainian].

7. Zakabluk G.O. (2013). Udoskonalennya form i system opłaty pratsi za motyvatsiynym ta stymulyuyuchymy mekhanizmy [Improving forms and payment systemswork on motivational and stimulating mechanisms]. *Derzhava ta rehiony. Ser.: Ekonomika ta pidpryyemnytstvo – State and Regions. Series: Economics and Business*, No 2, pp. 109-114. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/drep_2013_2_23 [in Ukrainian].

8. Lapytev V.I. (2015). Teoretychni aspekty opłaty pratsi v konteksti efektyvnoho motyvuvannya personalu pidpryyemstva [Theoretical aspects of labor remuneration in the context of effective motivation of the personnel of the enterprise]. *Naukovy visnyk Uzhhorods'koho universytetu. Seriya: Ekonomika – Scientific Bulletin of Uzhgorod University. Series: Economics*, Issue 1(1), pp. 140-143. Retrieved from [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuec_2015_1\(1\)__34](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuec_2015_1(1)__34) [in Ukrainian].

9. Chyhrynets O.A. (2013). Zastosuvannya motyvatsiynykh system opłaty pratsi dlya pidvyshchennya produktyvnosti pratsi personalu [Application of motivational systems of remuneration for the increase of labor productivity of staff]. *Visnyk Natsional'nobo transportnobo universytetu. – Bulletin of the National Transport University*, No 27, pp. 402-407. – Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vntu_2013_27_62 [in Ukrainian].

10. Shkil'ov O.V. (2011). Motyvatsiya ta oplata pratsi v sil's'kohospodars'komu vyrobnytstvi [Motivation and remuneration of labor in agricultural production]. *Ahrosvit – Agrosvit*, No 17-18, pp. 2-6. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/agrosvit_2011_17-18_2 [in Ukrainian].

Анотація.

Накисько О.В., Руденко С.В., Грідін О.В. Заробітна плата як невід'ємна складова системи мотивації праці.

У статті досліджені проблеми створення ефективної системи мотивації праці та встановлено роль та значення заробітної плати як її невід'ємної складової. Цілком очевидно, що українська економіка вимагає створення та впровадження нової парадигми формування системи оплати праці, що є одним із головних стимулів підвищення продуктивності праці й ефективності управління. Доведено, що низький рівень заробітної плати, низька її купівельна спроможність, посилення тенденції розширення суспільства, затримки у виплаті заробітної плати — все це найбільш негативним чином позначається на ставленні працівників до сумлінного виконання своїх обов'язків, майже повній відсутності творчого підходу та раціоналізаторства у праці, зниженні якості та продуктивності праці, її ефективності. Заробітна плата є базовим елементом мотивації, що дозволяє задовольнити основні (первинні) потреби, досягти певного рівня добробуту та матеріальної забезпеченості. Встановлено, що ефективна система оплати праці, діюча на підприємстві, є запорукою його стабільності, зменшення плинності кадрів, забезпечення високої якості виконання завдань, сприяє залученню висококваліфікованих та досвідчених працівників, а, отже, забезпечує успіх підприємства у стратегічному вимірі. Заробітна плата є унікальною та багатогранною категорією, яка потребує повсякчасного та ґрунтовного дослідження з урахуванням динаміки ціннісних орієнтирів, потреб та інтересів учасників соціально-трудових відносин.

Ключові слова: мотивація, система мотивації праці, заробітна плата, система оплати праці, персонал, трудові ресурси, кадровий потенціал.

Аннотация.

Накисько А.В., Руденко С.В., Грдин А.В. Заработная плата как неотъемлемая составляющая системы мотивации труда.

В статье исследованы проблемы создания эффективной системы мотивации труда и установлена роль и значение заработной платы, как ее неотъемлемой составляющей. Совершенно очевидно, что украинская экономика требует создания и внедрения новой парадигмы формирования системы оплаты труда, являющейся одним из главных стимулов повышения производительности труда и эффективности управления. Доказано, что низкий уровень заработной платы, низкая ее покупательная способность, усиление тенденций расслоения общества, задержки в выплате заработной платы — все это самым негативным образом сказывается на отношении работников к добросовестному выполнению своих обязанностей, почти полном отсутствии творческого подхода и рационализаторства в работе, снижении качества и производительности труда, его эффективности. Заработная плата является базовым элементом мотивации, позволяет удовлетворить основные (первичные) потребности, достичь определенного уровня благосостояния и материальной обеспеченности. Установлено, что эффективная система оплаты труда, действующая на предприятии, является залогом его стабильности, уменьшения текучести кадров, обеспечения высокого качества выполнения задач, способствует привлечению высококвалифицированных и опытных работников, а, следовательно, обеспечивает успех предприятия в стратегическом измерении. Заработная

плата является уникальной и многогранной категорией, которая требует ежесекундного и основательного исследования с учетом динамики ценностных ориентиров, потребностей и интересов участников социально-трудовых отношений.

Ключевые слова: мотивация, система мотивации труда, заработная плата, система оплаты труда, персонал, трудовые ресурсы, кадровый потенциал.

Abstract.

Nakisko O. V., Rudenko S. V., Gridin O. V. Wages as an integral part of the system of motivation of labor.

The article deals with the problems of creating an effective system of motivation of labor and identifies the role and importance of wages as an integral part of it. It is clear that the Ukrainian economy requires the creation and introduction of a new paradigm for the formation of a remuneration system, which is one of the main incentives for improving labor productivity and management efficiency. It is proved that low wages, low purchasing power, increasing stratification of the society, delay in wages – all this negatively affects the attitude of employees to the diligent performance of their duties, almost complete lack of creative approach and rationalization in labor, reducing the quality and productivity of labor, its efficiency. Wages are a basic element of motivation that allows you to meet the basic (primary) needs, to reach a certain level of well-being and material security. It is established that an effective system of remuneration, operating at the enterprise, is a guarantee of its stability, reducing personnel turnover, ensuring high quality of the tasks, promotes attraction of highly skilled and experienced workers, and, therefore, ensures the success of the enterprise in a strategic dimension. Wages are a unique and multifaceted category that requires a timely and thorough research taking into account the dynamics of value orientations, the needs and interests of participants in social and labor relations.

Key words: motivation, system of motivation of labor, wages, system of remuneration, personnel, labor resources, personnel potential.

УДК 338.242.2:631.11

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНИЙ РОЗВИТОК СУБ'ЄКТІВ АГРОБІЗНЕСУ: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА

НАУМЕНКО І.В., К.Е.Н.,

ЛУГАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Постановка проблеми у загальному вигляді. На сьогоднішній день питання визначення існуючого рівня конкурентоспроможності в аграрному бізнесі України набирають важливого значення. Це спричинено тим фактом, що функціонування суб'єктів в аграрній сфері в останні роки виходить за межі застарілих форм господарювання на нові сучасні, в окремих випадках навіть інноваційні моделі розвитку, які більше відповідають умовам та можливостям функціонування на міжнародних ринках.

Слід також відмітити, що в економічній літературі багато уваги приділено різним типам розвитку, зокрема, економічному розвитку, технологічному, інноваційному, інвестиційному та іншим, однак майже не приділено уваги саме конкурентоспроможному розвитку аграрних підприємств. Більшість дослідників лише визначають напрями та стратегії забезпечення конкурентоспроможності аграрних підприємств, розраховують існуючий рівень конкурентоспроможності за допомогою визначених сукупностей показників, але не наголошують на необхідності введення поняття «конкурентоспроможний розвиток» в першочергове використання суб'єктами агробізнесу для розуміння та формування їх діяльності на довгострокову перспективу. Тому актуальність обраного напрямку дослідження, а також необхідність формалізувати основні елементи організаційно-економічного механізму формування конкурентоспроможного розвитку суб'єктів агробізнесу не викликає сумнівів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам вивчення організаційно-економічних засад розвитку конкурентоспроможності присвячені наукові праці О.Ю. Амосова, Л.В. Балабанової, Л.В. Дикань, С. М. Ілляшенка, К. Макконела, В.А. Павлової, М. Портера, А. Сміта, Д. Рікардо, Н.П. Тарнавської, Ж. Тіроля, Р.А. Фатхудинова та ін. Однак, більшість із представлених розробок та досліджень присвячені формуванню, забезпеченню існуючого рівня та перспективам подальшого підвищення конкурентоспроможності для умов функціонування промислових підприємств. Також залишаються невивченими проблемні питання, що пов'язані з ідентифікацією та реалізацією стратегічних напрямів розвитку, а також генеруванням та імплементацією відповідних стратегій, з урахуванням умов та особливостей здійснення аграрними підприємствами своєї основної діяльності.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає у визначенні теоретичної сутності конкурентоспроможного розвитку аграрних підприємств, а також у можливостях використання основних елементів організаційно-економічного механізму формування конкурентоспроможності суб'єктами українського агробізнесу та моделюванні окремих стратегій їх конкурентоспроможного розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Конкуренція є первинною ланкою, що притаманна економічній системі в ринковій економіці. По-перше, існування конкуренції зумовлює формування можливостей та стимулів для підвищення конкурентоспроможності суб'єктами, зокрема, й агробізнесу. По-друге, саме через існування

конкуренції визначається динаміка ринкової концентрації та посилюються економічні нерівності між господарюючими суб'єктами в конкурентному середовищі. При цьому саме останнє визначатиме конкурентну структуру на цільових сегментах обраних ринків збуту. Що стосується таких конкурентних структур для аграрного бізнесу, то слід відзначити, що наразі вони є наближеними до олігопсонії.

Теоретичні дослідження доводять, що від динамічності в розвиненні конкурентного середовища для сфери агробізнесу залежатиме результативність суперництва між малими й середніми за розмірами товаровиробниками та крупно товарними холдингами. Тому досягнення оптимальності в розподілі ринкових часток між зазначеними суб'єктами сприятиме досягненню збалансованому розподілу товарів та ресурсів в сфері аграрного виробництва, а також найповнішому задоволенню потреб різних груп споживачів, в першу чергу, агросировинної продукції. В таких умовах одним з варіантів отримання вигідніших результатів для суб'єктів агробізнесу в конкурентному середовищі внутрішнього ринку є можливості збільшення своєї ринкової частки, яку наразі можна вважати основним показником рівня конкурентоспроможності продукції та підприємства на обраному сегменті цільового ринку.

Збільшення кількості товаровиробників, покращення співпраці з переробними підприємствами, зменшення кількості посередницьких структур є головними чинниками оздоровлення існуючого ринкового середовища для сфери аграрного виробництва. Тому сприяння появі на ринку нових господарюючих суб'єктів та відповідні зрушення у конкурентному середовищі від існуючої олігопсонії до умов досконалої й навіть монополістичної конкуренції є одними з методів узгодження економічних інтересів основних учасників агробізнесу – безпосередніх товаровиробників та споживачів агросировинної продукції [4].

Зважаючи на те, що ефективність виробничо-комерційної діяльності суб'єктів агробізнесу слід розглядати через призму їх конкурентоспроможності, що спричинено існуючими реаліями сучасного етапу функціонування ринкових відносин, то ми пропонуємо наступне визначення даної дефініції, яке найбільш повно відповідає даному дослідженню. Конкурентоспроможність аграрного підприємства є здатністю до повномірної мобілізації потенціалу суб'єкта (економічного, виробничого, інноваційного, інвестиційного тощо) з одночасним створенням конкурентних переваг в площині маркетингу (товарного, цінового, комунікаційного та збутового характерів) та логістики, що дозволить отримувати більш стійкі

позиції на ринку, збільшувати свою ринкову частку, кращим порівняно з конкурентами чином задовольняти потреби споживачів і тим самим збільшувати свій прибуток від основної виробничо-комерційної діяльності. Однак в контексті імплементації парадигм сталого розвитку суб'єктів агробізнесу доцільно не лише зупинитись на дослідженні динаміки рівнів конкурентоспроможності господарюючих суб'єктів, а використовувати поняття конкурентоспроможного розвитку. Конкурентоспроможний розвиток суб'єктів агробізнесу являє собою такий тип розвитку, який при дотриманні необхідного рівня економічної результативності та збереженні/покращенні ринкових позицій в конкурентному середовищі, здатний формувати потенціал підвищення рівня конкурентоспроможності на довгострокову перспективу через використання стратегій та інструментів стратегічного управління, орієнтованих, в першу чергу, на формування конкурентних переваг. При цьому стратегію слід розуміти не як план конкретної дії чи деталізований проект, а як інтегровану модель конкретизації напрямів розвитку підприємства, яка стосується всіх основних сфер діяльності суб'єкта агробізнесу та розрахована на пристосування до виробничо-комерційної діяльності всіх можливостей посилення конкурентних позицій суб'єкта на обраних об'єктових ринках [5].

Стратегічне управління конкурентоспроможним розвитком суб'єктів агробізнесу має бути чітко сформоване на засадах інтегрованого методологічного підходу. Такий підхід, на нашу думку, має включати орієнтири діяльності, як у внутрішньому середовищі підприємства, так і у зовнішньому; підходи до управління конкурентоспроможністю через формування певних конкурентних переваг; рівні пристосування окремих підходів та моделей, які відрізнятимуться за сферами діяльності суб'єкта; загальні стратегії, які конкретизуються під особливості під окремі ситуативні підходи у функціональному та операційному навантаженні; методологічний підхід, який ґрунтується на формуванні стратегічних зон економічної активності суб'єкта агробізнесу, а також на отриманні конкурентних переваг через використання різних інноваційних для агробізнесу стратегій (враховуючи особливості діяльності підприємств малих та середніх за розмірами, не включаючи аграрні підприємства холдингового типу). При чому останні стратегії, які поки що є переважно інноваційними для агробізнесу, визначені як стратегія диверсифікації, а також запровадження маркетингової та логістичної діяльності.

Висновки. Визначено, що в сучасних умовах важливим є розуміння теорії конкурентоспроможності не стільки в площині визначення її динамічних характеристик, а її розуміння через запровадження у практиці суб'єктів агробізнесу поняття конкурентоспроможного розвитку. При чому забезпечення даного типу розвитку має відбуватись за допомогою інструментарію стратегічного управління підприємствами. Обґрунтовані принципи архітектури організаційно-економічного механізму забезпечення конкурентоспроможного розвитку суб'єктів агробізнесу закладені у виробничо-комерційну діяльність через запровадження стратегій диверсифікації, а також запровадження логістичної та маркетингової діяльності. Такі зміни мають на меті отримання конкурентних переваг як виробничого, так і комерційного характеру, тим самим дозволятимуть забезпечувати необхідний рівень результативності через покращення ринкових позицій, збільшення ринкової частки на обраних ринках та підвищення рівня прибутковості як на коротко-, так і на довгострокову перспективу.

Література.

1. Березін О.В., Квашук О.В. Ефективне функціонування сільськогосподарського виробництва. Економіка АПК. 2010. 2. 26-30.
2. Бойко Ю.О. Конкурентні структури ринків збуту та потенціал конкурентоспроможності аграрних підприємств. Теорія і практика розвитку агропромислового комплексу та сільських територій. 2015. 315-317.
3. Зінчук Т.О. Кон'юнктура європейського аграрного ринку: тенденції та перспективи для України. Збірник наукових праць Таврійського державного агроекологічного університету. 2013. 2 (14). 96-105.
4. Іващенко О.В. Сучасні тенденції розвитку маркетингу вітчизняних – підприємств – виробників зерна. Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету. 2012. 2 (18). 146-153.
5. Мандич О. В. Стратегії конкурентоспроможного розвитку аграрних підприємств. Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії. 2017. 1 (07). 116-120.
6. Красноручський О.О. Детермінанти розвитку систем ринкового розподілу продукції аграрних підприємств. Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка. 2015. 162. 20-31.

References.

1. Berezin O.V., & Kvashchuk O.V. (2010). Efektyvne funktsionuvannya cil'c'koho podarc'koho vyrobnytstva [Effective functioning of high-quality production]. *Ekonomika APK – Economism AIC*, No 2, pp. 26-30 [in Ukrainian].

2. Boyko Yu.O. (2015). Konkurentni etsyukturny rynkiv zbutu ta potentsial konkurentocpromozhnosti ahrarnykh pidpryyemstv [Competitive structures of sales markets and the state of competition of industrial enterprises]. *Teoriya i praktyka rozvytku ahropromylovoho kompleksu ta cil'kykh terytoriy – Theory and practice of the development of agricultural and industrial complexes*, pp. 315-317 [in Ukrainian].

3. Zinchuk T.O. (2013). Kon"yunktura yevropeyc'koho ahrarnoho rynku: tendentsiyi ta perpektyvy dlya Ukrainy [Daylight saving time for the european market: trends and opportunities for Ukraine]. *Zbirnyk naukovykh prats' Tavriyc'koho derzhavnogo ahroekolobichnogo universytetu – The assistant of the Naukoib Pravets of the Tavritsky Institute of Constitutional Affairs*, No 2 (14), pp. 96-105 [in Ukrainian].

4. Ivashchenko O.V. (2012). Chachni tendentsiyi rozvytku marketynhu vitchyznyanykh – pidpryyemstv – vyrobnykiv zerna [Educational trends in the development of domestic language – entrepreneurship – grain harvesters]. *Zbirnyk naukovykh prats' Tavriyc'koho derzhavnogo ahrotekhnolobichnogo universytetu – The assistant of the naukovih praxis of the Tavritskogo conducting the scientific conference Univ*, No 2 (18), pp. 146-153 [in Ukrainian].

5. Mandych O.V. (2017). Stratchiyi konkurentospromozhnoho rozvytku ahrarnykh pidpryyemstv [Strategies for competitive development of agrarian enterprises]. *Ekonomichnyy visnyk Zaporiz'koyi derzhavnoyi inzhenernoyi akademiyi – Economic Bulletin of the Zaporizhzhya State Engineering Academy*, No 1 (07), pp. 116-120 [in Ukrainian].

6. Kracnoruts'kyi O.O. (2015). Determinanty rozvytku cyctem rynkovoho rozpodilu produktsiyi ahrarnykh pidpryyemstv [Databases of the development of the market of market for the production of agricultural enterprises]. *Visnyk HNTUSG. Ekonomichni nauky – Bulletin of HNTUSG. Economic science*, No 162, pp. 20-31 [in Ukrainian].

Аноаця.

Науменко І.В. Конкуентоспроможний розвиток суб'єктів агробізнесу: теорія та практик.

В роботі визначено та доведено, що забезпечення конкурентоспроможного розвитку є можливим через запровадження інструментарію стратегічного управління, при чому запропоновано розуміння стратегії як інтегровану модель конкретизованого довгострокового напрямку розвитку. Узагальнено та сформовано на засадах інтегрованого методологічного підходу принципи формування стратегічного управління, які включають орієнтири діяльності, підходи до управління конкурентоспроможністю через формування певних конкурентних переваг; рівні пристосування окремих підходів та моделей, які відрізнятимуться за сферами діяльності суб'єкта; загальні стратегії, які конкретизуються під особливості під окремі ситуативні підходи у функціональному та операційному навантаженні. Обгрунтовано концепцію генерування, імплементації, реалізації стратегічного управління конкурентоспроможним розвитком суб'єктів агробізнесу на основі використання елементів, компонентів та інструментарію можливостей запровадження

логістичної та маркетингової діяльності до основної виробничо-комерційної господарюючих суб'єктів в сфері аграрного виробництва.

Ключові слова: конкурентоспроможність, розвиток, результативність, аграрна сфера, підприємство.

Аннотация.

Науменко И.В. Конкурентоспособное развитие субъектов агробизнеса: теория и практика.

В работе определены и доказано, что обеспечение конкурентоспособного развития возможно через внедрение инструментария стратегического управления, причем предложено понимание стратегии как интегрированную модель конкретизированного долгосрочного направления развития. Обобщены и сформированы на основе интегрированного методологического подхода принципы формирования стратегического управления, которые включают ориентиры деятельности, подходы к управлению конкурентоспособностью через формирование определенных конкурентных преимуществ; уровни приспособления отдельных подходов и моделей, которые будут отличаться по сферам деятельности субъекта; общие стратегии, которые конкретизируются в особенности под отдельные ситуативные подходы в функциональном и операционном нагрузке. Обоснована концепция генерирования, имплементации, реализации стратегического управления конкурентоспособным развитием субъектов агробизнеса на основе использования элементов, компонентов и инструментария возможностей внедрения логистической и маркетинговой деятельности в основной производственно-коммерческой хозяйствующих субъектов в сфере аграрного производства.

Ключевые слова: конкурентоспособность, развитие, результативность, аграрная сфера, предприятие.

Abstract.

Naumenko I. Competitive development of subjects of agribusiness: theory and practice.

The paper identifies and proves that ensuring a competitive development is possible through the introduction of strategic management tools, which provides an understanding of the strategy as an integrated model of a specific long-term development direction. The principles of formation of strategic management, which include orientations of activity, approaches to the management of competitiveness through formation of certain competitive advantages, are generalized and formed on the basis of the integrated methodological approach; levels of adaptation of separate approaches and models, which will differ according to the fields of activity of the subject; general strategies, which are specified for the specifics of individual situational approaches in functional and operational load. The concept of generation, implementation, realization of strategic management of the competitive development of agribusiness subjects based on the use of elements, components and tools of the possibilities of introduction of logistic and marketing activities to the main production and commercial enterprises in the field of agrarian production is substantiated.

Key words: competitiveness, development, productivity, agrarian sphere, enterprise.

ПОНЯТІЙНО-КАТЕГОРІАЛЬНИЙ АПАРАТ УПРАВЛІННЯ ЕФЕКТИВНІСТЮ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

ПІВЕНЬ А.В., АСИСТЕНТ,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ ПЕТРА ВАСИЛЕНКА*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сучасні зміни економічних процесів, які пов'язані з розвитком ринкових відносин, призводять до необхідності удосконалення формування та управління ефективністю діяльності підприємств. В свою чергу соціально-економічні трансформації, які реалізуються в нашій країні, потребують оволодіння прийнятою в ринковій економіці термінологією економічних показників. В зв'язку з цим актуальними є питання всебічного вивчення і наукового обґрунтування сутності управління економічною ефективністю діяльністю підприємств, адже від правильності її трактування залежить вся система оцінки ефективності ведення виробництва. Тільки при адекватному уявленні як про саме поняття управління економічною ефективністю діяльністю підприємств, так і сучасні методи її оцінки можливо провести на практиці глибокий аналіз наявних резервів, розробити і обґрунтувати систему конкретних заходів щодо підвищення економічної ефективності сільськогосподарського виробництва.

Обґрунтоване формулювання управління економічною ефективністю діяльністю підприємств є необхідною умовою зростання доходності підприємств, підвищення конкурентоспроможності їх продукції на внутрішньому та світовому ринках, забезпечення сталого розвитку агропромислового виробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наразі існує безліч підходів щодо визначення управління ефективністю діяльності підприємств, різноманіття яких ґрунтується на розбіжності понятійного апарату, тому для їх об'єктивної оцінки необхідно чітко з'ясувати саму категорію. Фундаментальним визначенням понять ефективності присвячено роботи зарубіжних учених таких, як С. Брю, Е. Долан, П. Друкер, Ф. Кене, Х. Лібенштайн, К. Макконелл, М. Мескон, В. Паретто, В. Петті, Д. Рікардо та ін.

* Науковий керівник – Зайка С.О., к.е.н., доцент

Оскільки ефективність діяльності підприємств являє собою ключову економічну категорію, то необхідно особливу увагу приділяти формуванню сучасної системи управління ефективністю діяльності підприємств, яка здатна адекватно оцінити результати діяльності й розробити механізм управління процесом їх підвищення.

Зацікавленість проблемою управління ефективністю діяльності підприємства науковцями пов'язана, насамперед, із необхідністю переосмислення процесу функціонування підприємств у нових умовах ринкових відносин. Серед учених-економістів, які вивчали дану проблему, варто відзначити праці Андрійчука В.Г., Батракової Т.І., Бевза В.В., Білецької Л.В., Бойчика І.М., Васильченка О.Р., Галушко В.П., Гончарука А.Г., Грещака М.Г., Грідіна О.В., Зайки С.О., Красноручького О.О., Крисанова Д., Олексюка О.І., Онокало В.Г., Покропивного С.Ф., Рац О.М., Черевка Г.В. та багатьох інших. Проте, не зважаючи на постійну увагу дослідників до цієї ключової економічної категорії, науковці до цього часу не дійшли до універсального визначення управління ефективністю діяльності підприємств, яке б відповідало потребам як теорії, так і практики.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження та уточнення понятійно-категоріального апарату управління ефективністю діяльності підприємств в процесі оцінки їх діяльності на основі використання сучасного надбання теорій економічної ефективності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні для більшості підприємств найбільш актуальною постає проблема підвищення ефективності їх діяльності.

Необхідність оцінки ефективності господарської діяльності обумовлена тим, що від якості управління залежить ефективність функціонування як економіки в цілому так і окремих підприємств.

Важливо використовувати комплексну оцінку ефективності, яка була б адаптована до умов внутрішнього і зовнішнього середовища, а також була б орієнтована на вимірювання кінцевих результатів діяльності підприємств [28].

На нашу думку, дослідження поняття «управління ефективністю діяльності підприємств», слід розпочати з вивчення категорій «ефект», «ефективність», «ефективність діяльності».

Тракування термінів «ефект» та «ефективність» пройшло різні стадії розвитку. Економічна енциклопедія визначає «ефект» як «результативність економічної діяльності, реалізації економічних програм та заходів, що характеризується відношенням отриманого

економічного ефекту (результату) до витрат ресурсів, які зумовили отримання цього результату», а «економічну ефективність» як «відносний ефект, результативність процесу, операції, проекту, що визначається як відношення результату до затрат, які зумовили його одержання» [12].

Ряд науковців наголошують на розділенні цих понять, бо «ефект» в їхньому розумінні виступає як прояв певної форми результату від здійснення будь-якої діяльності [9, 24, 28]. «Ефект» є абсолютним показником і може бути як позитивним, так і негативним. Втім «ефект» не включає витратної компоненти. Термін «ефективність» має більш широке розуміння, проте тісно пов'язаний з ефектом, бо є співвідношенням ефекту (результату) до витрат і є відносним показником [20].

Деякі вчені-економісти прирівнюють ефективність до результативності. Так, наприклад, Васильченко О.Р. та Довгань Л.Є. визначають ефективність як результативність процесу, операції, проекту. За їх словами, вона визначається як відношення отриманого результату (досягнутого ефекту) до витрат на його отримання [7]. Подібну думку висловлює і Андрійчук В.Г., вважаючи, що «формою вираження ефективності виробництва є його результативність» [2], а також Покропивний С.Ф., який вважає, що «найважливішим компонентом для визначення ефективності є результативність виробництва, яку не варто тлумачити однозначно» [11]. Подібні результати досліджень Олексюка О.І. виявляють «що оцінка ефективності репрезентує результати економічної діяльності, тоді як вимірювання результативності виступає як аналітичний інструментарій оцінки ефективності» [21].

Більшість авторів, які формулюють категорію «ефективність», розуміють її як відношення ефекту (результату) до витрат або ресурсів, що були витрачені на його отримання [25].

Рзасва Т.Г. та Демчук Ю.А. зазначили та одночасно підтвердили, що існує тісний зв'язок категорій «ефективності» та результативності, при чому результативність діяльності підприємства є похідною від отриманих результатів діяльності, ефективності функціонування та стану розвитку підприємства [26].

Здебільшого науковці зазначають, що економічна ефективність є складною, багатогранною і найважливішою категорією як економічної науки так і господарської діяльності.

У західній економічній науці економічну ефективність, розглядають як складну і багатоаспектну категорію, що складається з:

- відношення між витратами ресурсів і обсягом товарів та послуг, які виробляють з цих ресурсів;
- максимального обсягу виробництва товарів і послуг з використанням мінімальної вартості ресурсів;
- виробництва товарів певної вартості за найменших витрат ресурсів;
- отримання максимуму з доступних для людини обмежених ресурсів;
- відношення цінності результату до цінності витрат та ін. [25].

Дослідники класичної школи економіки Кемпбелл Р. Макконелл та Стенлі А. Брю представляють економічну ефективність як «...отримання максимальної віддачі з використанням наявних виробничих ресурсів» [19].

В науковій літературі існує безліч формулювань економічної ефективності, які визначають це поняття як складну соціально-економічну категорію (табл. 1).

Як бачимо, існує значна розрізненість думок вчених-економістів щодо сутності поняття економічної ефективності. Але відрізняючись індивідуальними підходами авторів до даної проблеми, висловлені погляди не є взаємовиключаючими, а доповнюють один одного.

Розглядаючи ефективність виробництва на рівні підприємства Покропивний С.Ф. визначає її як «...комплексне відбиття кінцевих результатів використання засобів виробництва й робочої сили (працівників) за певний проміжок часу» [11]. Процес виробництва на будь-якому підприємстві здійснюється за належної взаємодії трьох визначальних його чинників: персоналу (робочої сили), праці та предметів праці. Використовуючи наявні засоби виробництва, персонал підприємства продукує суспільно корисну продукцію або надає виробничі й побутові послуги. Це означає, що, з одного боку, мають місце затрати живої та уречевленої праці, а з іншого – такі чи такі результати виробництва (діяльності).

Отже, на думку С.Ф. Покропивного «родовою ознакою ефективності (продуктивності) може бути необхідність досягнення мети виробничо-господарської діяльності підприємства (організації) з найменшими витратами суспільної праці або часу» [11].

В дослідженнях Рац О.М. відзначено, що «при вивченні економічної ефективності має важливе значення функція досягнення мети; вона не суперечить витратному (ресурсному) підходу до визначення ефективності і має більш складний характер...» та значно залежить від часового інтервалу [25].

Таблиця 1

Наукові підходи до визначення сутності поняття «ефективність»

Автор, джерело	Визначення
Економічна енциклопедія [12]	сума одержаних позитивних результатів у процесі використання ресурсів і співвідношення суми їх витрат до одержаного економічного ефекту-обсягів виробництва товарів, реалізації продукції, одержаних прибутків, зростання продуктивності праці, підвищення якості продукції, економії матеріальних, трудових і фінансових ресурсів, вдосконалення виробництва, технічного прогресу тощо.
Економічний словник [13]	співвідношення між результатами виробничо-господарської діяльності самостійного суб'єкта і використаними для одержання цих результатів матеріальними, трудовими і фінансовими ресурсами (затратами).
Пустоветова І.К. [24]	категорія, що носить управлінський характер і відображає перш за все ступінь досягнення поставлених цілей.
Шабашев В.А., Батиевська В.Б. [28]	результат виробничої діяльності, що виражається у вигляді співвідношення між підсумками господарської діяльності і витратами ресурсів.
Андрійчук В.Г. [1]	1) співвідношення між одержаними результатами і витраченими на їх досягнення ресурсами, причому при вимірюванні ефективності ресурси можуть бути представлені або в певному обсязі за їх первісною (переоціненою) вартістю (застосовувані ресурси), або частиною їх вартості у формі виробничих витрат (виробничо спожиті ресурси); 2) співвідношення між ресурсами і результатами виробництва, за якого отримують вартісні показники ефективності виробництва.
Галушко В.П. [8]	процес отримання більшого результату за незначних витрат.
Черевко Г.В. [27]	виробничі відносини з приводу економії живої та уречевленої праці і показує кінцевий корисний ефект від застосування засобів виробництва і живої праці

На відміну від «ефективності виробництва», термін «ефективність діяльності підприємства» є більш складним та багатограним. В різних наукових працях можна ще зустріти такі схожі терміни: «ефективність функціонування підприємства», «ефективність бізнесу», «ефективність господарської діяльності підприємства» та ін.

Ефективність функціонування підприємства відбиває оцінку його результативності, продуктивність на основі співвідношення витрат і результату, ступінь досягнення цілей підприємства, наявність передумов до стійкої життєдіяльності у конкурентному ринковому середовищі [4].

Ряд авторів [17] визначають ефективність діяльності підприємства (виробництва, управління) як співвідношення отриманих результатів (обсяг випущеної продукції, наданих послуг) до витрачених ресурсів та ефективність досягнення мети (співвідношення отриманих результатів до прогнозованих чи запланованих значень показників).

Наукові підходи до трактування категорії «ефективність діяльності підприємств» наведено в таблиці 2.

Таблиця 2

**Наукові підходи до визначення сутності поняття
«ефективність діяльності підприємств»**

Автор, джерело	Визначення
Гончарук А.Г., Аслаханов І.А. [10]	комплексне відбиття кінцевих результатів використання підприємством засобів виробництва, робочої сили та інших виробничих факторів (землі, матеріалів, енергії, інформації) при виробництві різноманітних товарів та послуг за певний проміжок часу.
Онокало В.Г. [22]	результат взаємодії елементів виробничого процесу (робочої сили, предметів праці і засобів праці), система показників ефективності складається з показників ефективності використання праці, основних фондів, матеріальних ресурсів.
Рац О.М. [25]	комплексна характеристика, яка відображає ступінь використання ресурсних витрат, спроможність досягати поставлених цілей та здатність до стійкої життєдіяльності у конкурентному ринковому середовищі. Вона показує ступінь використання трудових, матеріальних, фінансових, природних та інших ресурсів, ступінь забезпечення позитивного результату (ефекту) господарювання в умовах конкурентного ринку та досягнення запланованих результатів з точки зору поставлених перед системою чи її елементами цілей.

В дослідженнях А.О. Ярославського «встановлено, що під ефективністю слід розуміти інтегровану економічну категорію, яка відображає виробничі відносини щодо економії сукупних затрат уречевленої та живої праці на отримання кінцевого позитивного

результату; запропоновано бачення економічної ефективності як результату фінансово-економічної діяльності суб'єкта господарювання, який покриває усі витрати на її здійснення та містить чистий прибуток, що залишається для розвитку бізнесу; доведено, що від рівня економічної ефективності залежить вирішення низки соціально-економічних завдань, таких як підвищення рівня життя населення, швидке зростання економіки, вдосконалення умов праці та відпочинку, зниження рівня інфляції... охарактеризовано фактори, що впливають на ефективність діяльності підприємства... систематизовано класифікаційні ознаки факторів впливу на економічну ефективність; доведено, що підвищення економічної ефективності будь-якого суб'єкта господарювання відіграє визначну роль у його діяльності, тому існує потреба постійного контролю та пошуку шляхів її зростання» [29].

За словами І.М. Бойчика, «прибутковість є показником, який комплексно характеризує ефективність діяльності підприємства, дозволяє оцінити ефективність управління ним, оскільки забезпечення достатнього рівня прибутковості залежить від оперативності та правильності прийнятих управлінських рішень» [6].

Досліджуючи питання підвищення ефективності управління Красноручський О.О. акцентує увагу на тому, що вона є головною умовою поліпшення кінцевих результатів. Забезпечення високої ефективності системи управління багато в чому залежить від об'єктивності та достовірності її оцінки. Обґрунтована оцінка вносить визначеність, виявляє реальні тенденції, дозволяє виявити, виміряти і оцінити головні чинники, що впливають на ефективність управління, а через нього – на результати діяльності підприємства [16].

Гончарук А.Г. відмічає, що управління ефективністю – це процес, спрямований на забезпечення сталого та безперервного підвищення ефективності діяльності підприємства, а підвищення ефективності діяльності підприємства – проблема комплексна, що охоплює всі стадії господарської діяльності, всі рівні управління підприємством та зовнішні чинники. Вона включає в себе сукупність технічних, економічних, організаційних, соціальних та інших заходів [10].

Підсумком досліджень Т.І. Батракової є визначення «управління ефективністю діяльності як системи принципів і методів розробки і реалізації управлінських рішень за всіма основними аспектами діяльності підприємства. Успішне функціонування системи управління ефективністю діяльності підприємства багато в чому визначається ефективністю її організаційного забезпечення. Система

організаційного забезпечення управління ефективністю діяльності підприємств складає взаємопов'язану сукупність внутрішніх структурних служб і підрозділів підприємства, які забезпечують розробку і прийняття управлінських рішень з окремих питань планування, формування, розподілу і використання прибутку і несуть відповідальність за результати цих рішень» [3].

Управління ефективністю діяльності підприємства являє собою цілеспрямоване оперативне регулювання діяльності за напрямками управління ефективністю для забезпечення відповідності фактичного стану підприємства заданим параметрам [14].

Основними критеріями ефективного управління є певна кількість показників, що характеризують результативність організаційних систем і підсистем. Кінцевий результат управління часто називають ефектом управління. Ефект є результатом здійснення заходів, спрямованих на вдосконалення виробництва, бізнесу і підприємства в цілому [15].

На думку Лазаревої Н.О., управління ефективністю діяльності підприємства – це інтегрований підхід менеджменту, що об'єднує різні напрями діяльності підприємства, включаючи стратегію, управління персоналом, операційний менеджмент, планування, аналіз, облік та контроль, відповідні методи, моделі, системи та програмне забезпечення задля забезпечення сталого зростання ефективності діяльності підприємства. Управління ефективністю інтегровано в усі аспекти управління організацією та процеси прийняття рішень, поєднуючи усі напрями діяльності організації, так, щоб він був орієнтований на досягнення найкращих результатів [18].

Управління ефективністю діяльності підприємства Батракова Т.І. характеризує як процес на основі функцій менеджменту з урахуванням інструментів і методів прийняття управлінських рішень з формування і розподілу прибутку та раціонального використання всіх наявних на підприємстві ресурсів з метою максимізації фінансових результатів та оптимізації фінансових ресурсів [3].

Жулай Г.С. вважає, що управління ефективністю діяльності підприємства необхідно розглядати як систему, яка складається з певної кількості складних елементів, а досягти успіху вона може лише за умов скоординованих дій її складових, правильно обраних методів управління, програми мотивації, механізму управління ефективністю діяльності підприємства [14].

Таким чином, ефективність діяльності підприємства - одна з найбільш загальних і узагальнюючих понять економіки, складна соціально-економічна категорія відтворення, що відображає процес

розвитку продуктивних сил в тісному контакті з виробничими відносинами. Вона являє собою порівняння доходів і витрат і пронизує всі сфери практичної діяльності людини, всі стадії суспільного виробництва, є основою побудови кількісних критеріїв цінності прийнятих рішень, використовується для формування матеріально-структурної, функціональної та системної характеристик господарської діяльності. Можна сказати, що такі найбільш суттєві характеристики господарської діяльності, як цілісність, багатосторонність, динамічність і взаємопов'язаність її різних сторін, знаходять своє адекватне відображення через категорію ефективності.

Управління ефективністю діяльності підприємств, на нашу думку, – це набір управлінських процесів (планування, організації, контролю і аналізу), які дозволяють визначити стратегічні цілі та потім оцінювати і управляти діяльністю підприємства щодо досягнення поставлених цілей при оптимальному використанні наявних ресурсів та забезпеченні безперервності і стійкості процесу підвищення ефективності підприємства. Воно охоплює весь спектр завдань в області стратегічного, фінансового, маркетингового та операційного управління підприємством.

Висновки. В умовах становлення ринкової економіки змінилися трактування поняття ефективності, їх змісту та характеристики. Змінилися і пріоритети, під впливом яких створювався і накопичувався науковий матеріал з проблем ефективності. Діяльність будь-якої організації потребує управління, без якого неможливе не тільки її ефективне функціонування, але й існування. Більш того, управління організацією зумовлює відношення до неї й інших організацій. Це означає, що з управлінням пов'язані інтереси багатьох людей як в самій організації, так і за її межами.

Управління ефективністю є складною багатокритеріальною характеристикою, тому важливо вибрати такий метод її оцінювання, який врахував би всі складові елементи (і включав показники ефективності: робочої сили, засобів та предметів праці; управління та організації; техніки та технології; конкуренції, попиту та пропозиції), дав би комплексний результат і дозволив би аналізувати зміни, що відбуваються в управлінні діяльністю підприємства.

Література.

1. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств / В.Г. Андрійчук. – [2-ге вид., доп. і перероблене]. – К. : КНЕУ, 2002. – 624 с.
2. Андрійчук В.Г. Економіка аграрного підприємства: Навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. / В.Г. Андрійчук. – К. : КНЕУ, 2000. – 356 с.

3. Батракова Т.І. Управління ефективністю діяльності підприємства – запорука його успішного функціонування [Текст] / Т.І. Батракова // Економічний аналіз: зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: В.А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2015. – Том 19. – № 2. – С. 13-19.

4. Бевз В.В. Ефективна діяльність підприємства – шлях до конкурентоспроможності [Електронний ресурс] / В.В. Бевз. – Режим доступу: <http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/21474/1/48.pdf>

5. Білецька Л.В. Економічна теорія (політекономія, мікроекономіка, макроекономіка): Навч. пос. / Л.В. Білецька, О.В. Білецький, В.І. Савич. – [2-ге вид. перероб. та доп.]. – К. : Центр учбової літератури, 2009. — 688 с.

6. Бойчик І.М. Економіка підприємства: підручник. / І.М. Бойчик. – К. : Кондор-Видавництво, 2016. – 378 с.

7. Васильченко О.Р. Сучасні механізми управління ефективністю діяльності підприємств [Електронний ресурс] / О.Р. Васильченко, Л.С. Довгань. – Режим доступу: <http://probl-economy.kpi.ua/pdf/2012-12.pdf>

8. Галушко В.П. Основи аграрної економіки: Підручник / В.П. Галушко, Гвідо Ван Хуленбрук, О.А. Ковтун та ін. – К. : Вища освіта, 2003. – 399 с.

9. Гончаров С.М. Тлумачний словник економіста / С.М. Гончаров, Н.Б. Кушнір; за ред. Проф С.М. Гончарова. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 263 с.

10. Гончарук А.Г. Управління ефективністю діяльності підприємств виноробної галузі / А.Г. Гончарук, І.А. Аслаханов // Економіка харчової промисловості. – 2014. – № 1 (21). – С. 25-29.

11. Грещак М.Г. Економіка підприємства: Підручник / М.Г. Грещак, В.М. Колот, А.П. Наливайко, С.Ф. Покропивний, В.М. Сай, С.М. Соболев, О.С. Федонін, Г.О. Швиданенко; за заг. ред. С.Ф. Покропивного. – [Вид 2-ге, перероб. і доп.]. – К. : КНЕУ, 2001. – 528 с.

12. Економічна енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://studentbooks.com.ua/content/view/43/39/1/32/#145922>

13. Економічний словник [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://library.nlu.edu.ua/poln_text/knigi/kondor/ekonomic_sl_2006.pdf

14. Жулай Г.С. Управління ефективністю діяльності підприємства як важлива складова успішного ведення бізнесу [Електронний ресурс] / Г.С. Жулай. – Режим доступу: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/521/1/V87_P073-080.pdf

15. Заїка С. О. Особливості діагностики ефективності менеджменту [Електронний ресурс] / С. О. Заїка, О. В. Грідін. – Режим доступу: <http://journals.uran.ua/index.php/wissn021/article/viewfile/84094/79552>

16. Красноручський О.О. Підвищення ефективності системи управління сільськогосподарським підприємством / О.О. Красноручський // Вісник Харківського національного аграрного університету ім. В.В. Докучасва. Сер. :

Економічні науки. – 2014. – № 4. – С. 24-30. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vkhnauc_econ_2014_4_5

17. Крисанов Д. Результативність й ефективність діяльності підприємств: оцінювання та максимізація / Д. Крисанов, Л. Стещенко // Економіст. – 2012. – № 7. – С. 21-25. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econ_2012_7_6

18. Лазарева Н.О. Про розуміння управління ефективністю діяльності підприємства [Електронний ресурс] / Н.О. Лазарева. – Режим доступу: [http://www.evd-journal.org/download/2015/2\(40\)/pdf/14-Lazareva.pdf](http://www.evd-journal.org/download/2015/2(40)/pdf/14-Lazareva.pdf)

19. Макконнелл К.Р. Экономикс: принципы, проблемы и политика / К.Р. Макконнелл, С.Л. Брю; пер. с англ. – [14-е изд.]. – М.: Инфра-М, 2003. – 972 с.

20. Наумов Д.И. Управление эффективностью деятельности предприятия в пространственно-временном ракурсе [Электронный ресурс] / Д.И. Наумов. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/v/upravlenie-effektivnostyu-deyatelnosti-predpriyatiya-v-prostranstvenno-vremennom-rakurse>

21. Олексюк О.І. Технологія оцінки результативності діяльності підприємства [Електронний ресурс] / О.І. Олексюк. – Режим доступу: <http://ven.chdtu.edu.ua/article/viewFile/88465/84296>

22. Онокало В.Г. Теоретичні аспекти ефективності діяльності підприємства та підходи до її оцінки [Електронний ресурс] / В.Г. Онокало. – Режим доступу: http://www.economyandsociety.in.ua/journal/13_ukr/108.pdf

23. Піддубна Л.І. Конкурентоспроможність у новій системі координат / Л.І. Піддубна, А.І. Піддубна // Економіка розвитку. – 2005. – № 2(30). – С. 24-29.

24. Пустоветова И.К. Менеджмент: учеб. пособие. В 2 ч., ч. 2 / И.К. Пустоветова. – Омск : Изд-во ОмГТУ, 2007 – 92 с.

25. Рац О.М. Визначення сутності поняття «ефективність функціонування підприємства» / О.М. Рац // Економічний простір: Зб. наук. праць. – № 15. – Дніпропетровськ: ПДАБА, 2008. – С. 275-285.

26. Рзасва Т.Г. Аналіз результативності діяльності підприємства: кількісні та якісні аспекти [Електронний ресурс] / Т.Г. Рзасва, Ю.А. Демчук. – Режим доступу: <http://elar.khnu.km.ua/jspui/bitstream/123456789/4121/1/rzasva-demchuk.pdf>

27. Черевко Г.В. Економіка підприємств: навчальний посібник / Г.В. Черевко, Г.Б. Іваницька, Н.Ф. Павленчик. – Львів : Апріорі, 2004. – 384 с.

28. Шабашев В.А. Генезис и классификация понятия «экономическая эффективность» [Электронный ресурс] / В.А. Шабашев, В.Б. Батиевская. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/v/genezis-i-klassifikatsiya-ponyatiya-ekonomicheskaya-effektivnost>

29. Ярославський А.О. Економічна ефективність діяльності підприємства: Теоретичний аспект [Електронний ресурс] / А.О. Ярославський. – Режим доступу: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/20_3_2018ua/38.pdf

References.

1. Andriiuchuk V.H. (2002). *Ekonomika abraraykib pidpriyemstv* [The economy of agrarian enterprises]. Kiev: KNEU, p. 624 [in Ukrainian].
2. Andriiuchuk V.H. (2000). *Ekonomika abraraykib pidpriyemstva* [The economy of the agrarian enterprise]. Kiev: KNEU, p. 356 [in Ukrainian].
3. Batrakova T.I. (2015). Upravlinnia efektyvnistiu diialnosti pidpriyemstva – zaporuka yoho uspushnoho funktsionuvannia [Managing the efficiency of an enterprise is a guarantee of its successful functioning] *Ekonomichnyi analiz: zib. nauk. prats. – Economic analysis: a collection of scientific works*. V.A. Derii (Ed), Ternopilskyi natsionalnyi ekonomichnyi universytet. Ternopil: Vydavnycho-polihrafichnyi tsentr Ternopils'koho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu «Ekonomichna dumka». Vol. 19, No 2, pp. 13-19 [in Ukrainian].
4. Bevz V.V. (n.d.). Efektyvna diialnist pidpriyemstva – shliakh do konkurentospromozhnosti [Effective enterprise activity is the path to competitiveness]. *dspace.nuft.edu.ua*. Retrieved from <http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/21474/1/48.pdf>
5. Biletska L.V., Biletskyi O.V., & Savych V.I. (2009). *Ekonomichna teoriia (politekonomiia, mikroekonomika, makroekonomika)* [Economic theory (political economy, microeconomics, macroeconomics)]. (2d ed.). Kiev: Tsentr uchbovoi literatury, p. 688 [in Ukrainian].
6. Boichyk I.M. (2016). *Ekonomika pidpriyemstva* [Business Economics]. Kiev: Kondor-Vydavnytstvo, p. 378 [in Ukrainian].
7. Vasylenko O.R., & Dovhan L.E. (n.d.). Suchasni mekhanizmy upravlinnia efektyvnistiu diialnosti pidpriyemstv [Modern mechanisms of management of activity of enterprises efficiency]. *probl-economy.kpi.ua*. Retrieved from <http://probl-economy.kpi.ua/pdf/2012-12.pdf> [in Ukrainian].
8. Halushko V.P., Hvido Van Khulienbruk, Kovtun O.A. et al. (2003). *Osnovy abraranoi ekonomiky* [Fundamentals of Agrarian Economics]. Kiev: Vyscha osvita, p. 399 [in Ukrainian].
9. Honcharov S.M., & Kushnir N.B. (2009). *Tlumachnyi slovnyk ekonomista* [Dictionary of economics]. S.M. Honcharov (Ed). Kiev: Tsentr uchbovoi literatury, p. 263 [in Ukrainian].
10. Honcharuk A.H., & Aslakhonov I.A. (2014). Upravlinnia efektyvnistiu diialnosti pidpriyemstv vynorobnoi haluzi [Management of the efficiency of the enterprises of the wine industry]. *Ekonomika kharchovoi promyslovosti. – The economy of the food industry*, No 1(21), pp. 25-29 [in Ukrainian].
11. Hreshchak M.H., Kolot V.M., Nalyvaiko A.P., Pokropyvnyi S.F., Sai V.M., Sobol S.M., Fedonin O.S., & Shvydanenko H.O. (2001). *Ekonomika pidpriyemstva* [Business Economics]. S.F. Pokropyvnyi (Ed). Kiev: KNEU, p. 528 [in Ukrainian].
12. Ekonomichna entsyklopediia [Economic Encyclopedia]. (n.d.). *studentbooks.com.ua*. Retrieved from <http://studentbooks.com.ua/content/view/43/39/1/32/#145922> [in Ukrainian].

13. Ekonomichnyi slovnyk [Economic Dictionary]. (n.d.). *library.nlu.edu.ua*. Retrieved from http://library.nlu.edu.ua/poln_text/knigi/kondor/ekonomich_sl_2006.pdf [in Ukrainian].

14. Zhulai H.S. (n.d.). Upravlinnia efektyvnistiu diialnosti pidpriemstva yak vazhlyva skladova uspishnoho vedennia biznesu [Managing the effectiveness of the company as an important component of successful business]. *er.knuid.edu.ua*. Retrieved from https://er.knuid.edu.ua/bitstream/123456789/521/1/V87_P073-080.pdf [in Ukrainian].

15. Zaika S.O., & Gridin O.V. (n.d.). Osoblyvosti diahnostyky efektyvnosti menedzhmentu [Features of diagnostics of management effectiveness]. *journals.uran.ua*. Retrieved from <http://journals.uran.ua/index.php/wissn021/article/viewfile/84094/79552> [in Ukrainian].

16. Krasnorutskyi O.O. (2014). Pidvyshchennia efektyvnosti systemy upravlinnia silskohospodarskym pidpriemstvom [Improving the efficiency of the agricultural enterprise management system]. *nbuv.gov.ua*. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vkhnu_ekon_2014_4_5 [in Ukrainian].

17. Krysanov D. & Steshenko L. (2012). Rezultatyvnist y efektyvnist diialnosti pidpriemstv: otsiniuvannia ta maksymizatsiia [Effectiveness and efficiency of enterprises: evaluation and maximization]. *nbuv.gov.ua*. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/econ_2012_7_6 [in Ukrainian].

18. Lazareva N.O. (n.d.). Pro rozuminnia upravlinnia efektyvnistiu diialnosti pidpriemstva [About understanding of the management of the effectiveness of the enterprise]. *evd-journal.org*. Retrieved from [http://www.evd-journal.org/download/2015/2\(40\)/pdf/14-Lazareva.pdf](http://www.evd-journal.org/download/2015/2(40)/pdf/14-Lazareva.pdf) [in Ukrainian].

19. Makkonnell K.R., & Briu S.L. (2003). *Ekonomyks: pryntsyipy, problemy y polityka* [Economics: Principles, Problems and Politics]. Moscow: Ynfra-M, p. 972 [in Russian].

20. Naumov D.Y. (n.d.). Upravlenye efektyvnostiui deiatelnosti predpriyatiya v prostranstvenno-vremennom rakurse [Management of the enterprise's performance in a spatially-temporal perspective]. *cyberleninka.ru*. Retrieved from <https://cyberleninka.ru/article/v/upravlenie-effektivnostyudeyatelnosti-predpriyatiya-v-prostranstvenno-vremennom-rakurse> [in Russian].

21. Oleksiuk O.I. (n.d.). Tekhnolohiia otsinky rezultatyvnosti diialnosti pidpriemstva [Technology for assessing the effectiveness of the enterprise]. *ven.chdtu.edu.ua*. Retrieved from <http://ven.chdtu.edu.ua/article/viewFile/88465/84296> [in Ukrainian].

22. Onokalo V.H. (n.d.). Teoretychni aspekty efektyvnosti diialnosti pidpriemstva ta pidkhody do yii otsinky [Theoretical aspects of the effectiveness of the enterprise and approaches to its evaluation]. *economyandsociety.in.ua*. Retrieved from http://www.economyandsociety.in.ua/journal/13_ukr/108.pdf [in Ukrainian].

23. Piddubna L.I., & Piddubna A.I. (2005) Konkurentospromozhnist v novii systemi koordynat [Competitiveness in a new coordinate system]. *Ekonomika rozrytku – Development Economics*, No 2(30), p. 24-29 [in Ukrainian].

24. Pustovetova Y.K. (2007). *Menedzhment [Management]*. Omsk: Yzd-vo OmHTU, p. 92 [in Russian].

25. Rats O.M. (2008). Vyznachennia sutnosti poniattia «efektyvnist funktsionuvannia pidpriemstva» [Determination of the essence of the concept of «efficiency of the operation of the enterprises»]. *Ekonomichnyi prostir: Zb. nauk. prats. – Economic space: Collection of scientific works*, No 15, (pp. 275-285). Dnipropetrovsk: PDABA [in Ukrainian].

26. Rzaieva T.H., & Demchuk Yu.A. (n.d.). Analiz rezul'tatyvnosti diialnosti pidpriemstva: kil'kisni ta yakisni aspekty [Performance analysis of the enterprise: quantitative and qualitative aspects]. *elar.khnu.km.ua*. Retrieved from <http://elar.khnu.km.ua/jspui/bitstream/123456789/4121/1/rzaieva-demchuk.pdf> [in Ukrainian].

27. Cherevko H.V., Ivanytska H.B., & Pavlenchuk N.F. (2004). *Ekonomika pidpriemstv [Business Economics]*. Lviv: Apriori, p. 384 [in Ukrainian].

28. Shabashev V.A., & Batyevskaia V.B. (n.d.). Henezys y klassyfykatsiya poniatiya «ekonomicheskaya effektivnost'» [Genesis and classification of the concept of «economic efficiency»]. *cyberleninka.ru*. Retrieved from <https://cyberleninka.ru/article/v/genezis-i-klassifikatsiya-ponyatiya-ekonomicheskaya-effektivnost> [in Russian].

29. Iaroslavskiy A.O. (n.d.). Ekonomichna efektyvnist diialnosti pidpriemstva: Teoretychnyi aspekt [Economic efficiency of the enterprise: Theoretical aspect]. *visnyk-econom.uzhnu.uz.ua*. Retrieved from http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/20_3_2018ua/38.pdf [in Ukrainian].

Анотація.

Півень А.В. Понятійно-категоріальний апарат управління ефективністю діяльності підприємств.

Стаття аналізує формування та розвиток понять «ефективність», «ефективність діяльності» та «управління ефективністю діяльності підприємств». Обґрунтована актуальність вивчення управління ефективністю діяльності підприємства в сучасних умовах, розглянуто поняття ефективності і підходи до її визначення. Обґрунтована необхідність управління ефективністю діяльності підприємства.

Ключові слова: ефект, ефективність, ефективність функціонування підприємств, управління ефективністю.

Анотация.

Пивень А.В. Понятийно-категориальный аппарат управления эффективностью деятельности предприятий.

Статья анализирует формирование и развитие понятий «эффективность», «эффективность деятельности» и «управления эффективностью деятельности предприятий». Обоснованная актуальность изучения управления эффективностью

деятельности предприятия в современных условиях, рассмотрено понятие эффективности и подходы к ее определению. Обоснованная необходимость управления эффективностью деятельности предприятия.

Ключевые слова: эффект, эффективность, эффективность функционирования предприятий, управления эффективностью.

Abstract.

Piven A. Concept-category definition of performance management of enterprises.

The article analyzes the formation and development of the concepts of «efficiency», «efficiency of activity» and «performance management of enterprises». Reasonable relevance of studying the management of enterprise performance in modern conditions, considered the concept of efficiency and approaches to its definition. Reasonable need for performance management of the enterprise.

Key words: effect, efficiency, efficiency of functioning of enterprises, performance management.

УДК 351

**ВИКОРИСТАННЯ ПРОЕКТНОГО ПІДХОДУ
В ПУБЛІЧНІЙ СФЕРІ**

**ПОДОЛЬСЬКА О.В., К.Е.Н., ДОЦЕНТ,
КРАЯ В.Г., К.Е.Н., СТАРШИЙ ВИКЛАДАЧ,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ ПЕТРА ВАСИЛЕНКА**

Постановка проблеми в загальному вигляді. Світовий досвід показує, що виконавчі органи державної влади і управління, що не мають конкурентів у сфері своєї діяльності, часто ставляться до змін в діючих механізмах управління, впровадження нових з великою часткою скепсису, часто просто з недовірою. Але сьогодні неможливо обійтися без підвищення ефективності діяльності органів державної влади і управління в процесі досягнення цілей з мінімізацією витрат ресурсів у встановлений час. Актуальність впровадження проектного підходу для сфери державного управління закладена в базових цілях його впровадження, таких як досягнення запланованих результатів в більш короткі терміни, більш ефективне використання ресурсів бюджетів усіх рівнів, раціональність та обґрунтованість прийняття рішень.

Кожна державна програма містить в собі взаємопов'язаний перелік основних заходів – проєктів. Для того щоб досягти поставлених цілей і в сучасних умовах ефективніше витратити бюджетні кошти,

необхідне впровадження і використання нових управлінських інструментів. Одним із таких інструментів є проектне управління. У всьому світі методи проектного управління показали свою затребуваність та ефективність [7-9].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Використання проектного підходу в публічній сфері, а також визначення стратегічних пріоритетів цього процесу та його розвитку було запропоновано рядом авторів, серед яких варто відзначити праці, Т.М. Безверхнюк [1-2], В.Б. Авер'янова, В.І. Зацерковного [3], А. Чемерис [10], Г.В. Старченко [12], Н. Парасюк, В. Худолей, Н. Загинеї, Н.М. Мельтюхової [6], В.Я. Малиновського [4], та ін. дослідників. При цьому більшість науковців розглядали загальні засади проектного підходу на високому рівні, а окремі напрями роботи в цій сфері залишаються недостатньо дослідженими. На теперішній час, існуючі дослідження присвячені в основному, теоретичним і прикладним проблемам застосування проектного підходу, що потребує подальших наукових пошуків з цієї тематики. В той же час, враховуючи їх наукові надбання, слід зауважити, що дослідження за цією тематикою не лише не втрачають своїєї актуальності, але й потребують подальшого вивчення.

Формулювання цілей статті Головною метою і завданням дослідження є розкриття змісту процесу проектного підходу в публічній сфері у сучасних умовах, дослідження окремих аспектів проектного менеджменту з метою їх застосування в публічній сфері. А також узагальнити теоретичні підходи, та визначити їх основи сутності та сучасних функцій при застосуванні проектного менеджменту.

Виклад основного матеріалу дослідження. В державних органах (як і в кожній організації) можна умовно виділити два види діяльності, які суттєво відрізняються один від одного: процесну (операційну) та проектну. Процесна діяльність має циклічний, повторюваний характер. Частіше всього організація і створюється для здійснення конкретних процесів. *Процес* – це послідовна зміна станів або явищ, яка відбувається закономірним порядком; хід розвитку чогонебудь [11]. І, навпаки, для розвитку, модернізації, поліпшення тих чи інших показників потрібні якісно нові перетворення, які здійснюються за допомогою реалізації проектів.

Проект – обмежена у часі, ресурсах та вимогах якості унікальна сукупність процесів, направлена на створення нової цінності [11].

Для того щоб ефективно управляти проектною діяльністю організації, потрібно розуміти чим відрізняються поняття процесу та проекту. В таблиці наведено порівняльну характеристику даних понять.

Порівняльна характеристика понять «процес» та «проект»

<i>Показники</i>	<i>Процес</i>	<i>Проект</i>
На чому ґрунтується виконання	Методичні вказівки	План проекту
Контроль виконання	За результатами	За часом, за ресурсами
Керівник	Менеджер процесу	Керівник проекту
Методичні основи для управління	Процесний підхід, TQM, ISO 9000	Проектне управління, РМВОК
Інструменти	Методичні рекомендації, схеми	Графік Ганта, діаграми

При запровадженні методології управління проектами (успішно апробованої десятиліттями в комерційному середовищі) в публічну сферу, питання не в тому, чи держава тотожна з комерційною кампанією і організація управління державними програмами може здійснюватися по аналогії з приватним сектором, а в тому, в яких відносинах між учасниками проектної діяльності тотожність можлива, а в яких – необхідно залишати та посилювати відмінності. Відтак, технології та найкращі практики управління проектами мають бути модифікованими при переході від управління одним проектом до управління державною програмою [2].

Управління проектами в публічній сфері – це управління проектами і програми, що направлені на реформування державного управління. У таких програмах суб'єктами виступають органи влади і державні організації, яким за результатами програми зобов'язуються нові норми, внаслідок чого очікується покращення положення громадян. Цілі державної програми формуються саме в термінах покращення положення громадян. Існують суттєві відмінності між управлінням проектами та програмами в публічному середовищі [1-3]:

1. В державних програмах і проектах мета (найчастіше) – це створення нових інститутів та інфраструктури, що насамперед припускає створення системи управління *нормами* (нормативними актами, що регулюють конфлікт інтересів та контрактні вимоги), окрім управління вимогами і роботами. В державних (національних) проектах і програмах необхідно завжди враховувати, що основна діяльність відбувається за їх межами, силами не учасників програми, а суб'єктів програми і адресатів-бенефіціарів, на яких безпосередньо впливає програма у межах інститутів та інфраструктури, що утворюються.

2. При управлінні проектами та програмами в публічній сфері важлива цінність громадської участі у формуванні вимог до виконавчої влади.

3. Одним із дієвих методів управління проектами в публічній сфері є державно-приватне партнерство – юридично обов’язковий для сторін контракт між особою приватного сектору та державним органом (чи органом місцевого самоврядування), за яким приватний партнер зобов’язаний надавати публічні послуги, для чого приватний сектор повинен інвестувати певні власні ресурси (фінансові, технологічні, час і репутацію корпорації тощо), а також взяти на себе відповідальність за певні ризики надання таких послуг

4. Ключ до успіху в реалізації публічних реформ полягає в регулярних та успішних інноваціях. Проектне управління – це найзручніший інструмент для швидкого та ефективного виводу інновацій на ринок

Розвиток проектного підходу в сфері державного управління потребує докорінної перебудови всієї системи управління, переходу від процесного підходу до діяльності, орієнтованої на результат. Для реалізації проектів, як правило, передбачають створення спеціальної організаційної структури та відповідних органів управління. Процес підготовки та реалізації проекту потребує послідовного проходження ряду обов’язкових етапів [13-14]:

- аналітичного (проводиться аналіз ситуації, існуючих проблем та викликів);
- цільового (вибір пріоритетів, побудова ієрархії задач та визначення результатів);
- інструменталізації (відбір ефективних інструментів, які використовуються при реалізації проекту);
- побудови планів, визначення ключових точок проекту;
- бюджетування проекту;
- визначення показників ефективності реалізації проекту та методів їх оцінки;
- визначення органів управління проектом та ключових фігур;
- визначення порядку затвердження, внесення змін в проектну документацію, закінчення проекту.

Впровадження проектного підходу в діяльність органів влади, органів місцевого управління, в свою чергу, передбачає:

1) розробку методології управління підготовкою та реалізацією проектів.

2) створення та забезпечення роботи нових органів та підрозділів, забезпечуючих роботу з проектами.

3) зміна системи навчання та розвитку працівників, пов'язаних проектами.

4) створення системи проектного стимулювання.

5) проведення аудиту проектів.

6) інтеграцію всіх елементів системи управління між собою.

У публічній сфері для управління проектами використовують методологію управління проектним циклом, яка прийнята Європейською комісією у 1992 році. Згідно з цією методологією процеси управління проектом утворюють проектний цикл, який складається з шести етапів[12]:

- програмування (визначається проблемне поле, уточнюється проблемна ситуація та описується публічна проблема, яка буде вирішуватися у форматі проекту. Для цього необхідно провести огляд макроекономічних та соціально-економічних показників на регіональному та національному рівнях (для локальних проектів – на місцевому рівні), відшукати незаперечні, чіткі та зрозумілі аргументи на користь відібраної для проекту проблеми, визначити перешкоди та можливості розвитку з урахуванням попереднього досвіду розв'язання проблеми, пріоритетів національної та регіональної політики і стратегії донорських організацій.);

- ідентифікація(формулюванню ідей (варіантів) проекту щодо вирішення відібраної на етапі програмування публічної проблеми, відбору ідей проекту.);

- формулювання (На цьому етапі ідея проекту відібрана на етапі Ідентифікації, перетворюється у проект, тобто проектні ідеї розвиваються та розробляються до стану плану заходів і дій. Проводиться перевірка досяжності та стійкості результатів заходів, ідентифікуються ризики та припущення. На основі плану заходів/дій (графіка робіт), наведеному у масштабі часу з урахуванням ресурсних обмежень та вимог до якості, розробляється бюджет проекту).

Етап формулювання має завершитися підготовкою документів з аналізу ситуації. Основними видами оцінювання мають бути:

- політичний і програмний контексти;

- аналіз учасників та оцінка інституційного потенціалу;

- аналіз проблем;

- засвоєні уроки та аналіз поточних /запланованих ініціатив;

- вибір стратегії;

- фінансування (розгляд фінансової пропозиції, розробленої на попередньому етапі проектного циклу, та приймається рішення про фінансування проекту.);

– впровадження (забезпечується досягнення запланованої користі).
Цей етап складається з трьох основних стадій:

- початкова;
- основна (виконання робіт);
- заключна.

Оцінювання та аудит проводять для визначення досягнутого ефекту та віддачі проекту, встановлення відповідності результатів і продуктів проекту визначеним цілям розробки пропозицій та рекомендацій для майбутніх проектів. Моніторинг, оцінка та аудит проекту стосуються збору, аналізу та використання інформації для прийняття управлінських рішень, проте відрізняються один від одного за метою і часом проведення, а також спрямованістю щодо ієрархії цілей логіко-структурної схеми [5].

Висновки Отже нами було виявлено, що публічна сфера є однією з пріоритетних щодо використання методів і прийомів проектного менеджменту. Використання проектного підходу дозволить активізувати успішне проведення реформування системи місцевого самоврядування та територіальної організації влади, як ефективний метод реформування системи надання адміністративних послуг. Розуміння сутності проектного менеджменту, практики його застосування та значення для органів публічної сфери дасть можливість підвищити ефективність їх діяльності.

Література.

1. Безверхнюк Т.М. Наукова школа «Управління проектами в публічній сфері»: здобутки та перспективи / Т.М. Безверхнюк // Актуальні проблеми державного управління. – 2015. – Вип. 3 (спец. вип.). – С. 222-227. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdyo_2015_3%28spets._37
2. Безверхнюк Т.М. Анотований звіт про виконання науково-дослідної роботи з теми «Технології проектного менеджменту в регіональному управлінні програмами та проектами: розробка та впровадження» – НАДУ при Президентові України, Одеський регіональний інститут – 2011 – 12 с.
3. Зацерковний В.І. Інтеграція процесів управління проектом на етапі планування в бізнес-процеси компанії / В.І. Зацерковний, І.І. Оберемок, Н.В. Оберемок, Н.Ю. Єгорченкова // Технологический аудит и резервы производства. – 2016. – № 6/1(32). – С. 35-42.
4. Малиновський В.Я. Державне управління: Навчальний посібник / В.Я. Малиновський. – [3-тє переробл. та доповн.]. – К. : Атіка, 2009. – 608 с.
5. Мінаєва Г.М. Управління проектною діяльністю органів місцевого самоврядування для зміцнення інфраструктури території / Г.М. Мінаєва // Теорія та практика державного управління : Наук. фах. видання. – 2011. – Вип. 3 (34). – 2011. – С. 1-7.

6. Мельтюхова Н.М. Державне управління як єдність діяльності та відносин: [монографія] / Н.М. Мельтюхова. – Х.: Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2010. – 204 с.

7. Островерх О.В. Необхідність управління змінами в організації / О.В. Островерх, О.В. Родіонов // Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка: Економічні науки. Випуск 172. – Харків: ХНТУСГ. – 2016. – С. 62-68.

8. Островерх О.В. Регулювання соціально - економічного розвитку регіону, як важливий чинник державного управління / О.В. Островерх, О.В. Корнієцький, А.Ф. Гацько // Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка: Економічні науки. Випуск 174. – Харків: ХНТУСГ. – 2016. – С. 67-74.

9. Подольська О.В. Публічне адміністрування та процес прийняття управлінських рішень / О.В. Подольська, К.С. Богомолова, В.Г. Краля // Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка: Економічні науки. Випуск 188. – Харків: ХНТУСГ. – 2017. – С. 66-74.

10. Розроблення та управління проектами у публічній сфері: європейський вимір для України. Практичний посібник / [Чемерис А.]; Швейцарсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні – DESPRO». – К.: ТОВ «Софія-А». – 2012. – 80 с.

11. Словник української мови: в 11 томах. – Том 8, 1977. – С. 343.
<http://lup.in.ua/information/pro-project/17-proekt.html>

12. Старченко Г.В. Проактивне управління проектами в публічній сфері / Г.В. Старченко // Публічне адміністрування: наукові дослідження та розвиток. – 2017. – № 2. – С. 84-91. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pandr_2017_2_11

13. Bozeman B., Straussman J.D. Public Management Strategies. – San Francisco: Jossey-Bass, 2000.

14. Caiden G. The Dynamics of Public Administration. – Hinsdale: Dryden Press, 2001.

References.

1. Bezverkhniuk T.M. (2015). Naukova shkola «Upravlinnia proektamy v publichnii sferi»: здобутки та перспективи [Scientific School «Project Management in the Public Sector»: Achievements and Prospects]. *Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia – Current problems of public administration*, Issue 3, pp. 222-227. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdyo_2015_3%28cpets.__37 [in Ukrainian].

2. Bezverkhniuk T.M. (2011). *Anotovanyi zvit pro vykonannya naukovo-doslidnoi roboty z temy «Tekhnologii proektnoho menedzhmentu v rehionalnomu upravlinni proqramamy ta proektamy: rozrobka ta vprovadzhennia»* [Annotated report on carrying out research work on the topic «Technologies of project management in regional management of programs and projects: development and implementation»]. NADU pry Prezydentovi Ukrainy, Odeskyi rehionalnyi instytut. p. 12 [in Ukrainian].

3. Zatserkovnyi V.I., Oberemok I.I., Oberemok N.V., & Yehorchenkova N.Yu. (2016). Intehratsiia protsesiv upravlinnia proektom na etapi planuvannia v biznes-protsesy kompanii [Integration of project management processes at the planning stage in the business processes of the company]. *Tekhnolohycheskyy audyt y rezervy proizvodstva – Technological audit and production reserves*, No 6/1(32), pp. 35-42 [in Ukrainian].

4. Malynovs'kyi V.Ya. (2009). *Derzhavne upravlinnya [Public Administration]*. Kyiv: Atika, p. 608 [in Ukrainian].

5. Minaieva H.M. (2011). Upravlinnia proektnoiu diialnistiu orhaniv mistsevoho samovriaduvannia dlia zmitsnennia infrastruktury terytorii [Management of project activity of local self-government bodies to strengthen the territory's infrastructure]. *Teoriia ta praktyka derzhavnogo upravlinnia : Nauk. fakh. vydannia – Theory and Practice of Public Administration: Science. profession. Edition*, Issue 3 (34), pp. 1-7 [in Ukrainian].

6. Mel'tyukhova N.M. (2010). *Derzhavne upravlinnya yak yednist' diyal'nosti ta vidnosyn [Public administration as a unity of activity and relations]*. Kharkiv: Vyd-vo KharRI NADU «Mahistr», p. 204 [in Ukrainian].

7. Ostroverkh O.V. (2016). Neobkhdnist upravlinnia zminamy v orhanizatsii [The need for change management in organizations]. *Visnyk Kharkivs'koho natsional'nogo tekhnichnoho universytetu sil's'koho hospodarstva imeni Petra Vasylenka: Ekonomichni nauky – Bulletin of the Kharkiv National Technical University of Agriculture named after Petr Vasilenko: Economics*, Issue 172, pp. 62-68 [in Ukrainian].

8. Ostroverkh O.V. (2016). Rehuliuвання sotsialno-ekonomichnoho rozvytku rehionu, yak va-zhlyvyi chynnyk derzhavnogo upravlinnia [Regulation socio-economic development of the region as an important factor in public administration]. *Visnyk Kharkivs'koho natsional'nogo tekhnichnoho universytetu sil's'koho hospodarstva imeni Petra Vasylenka: Ekonomichni nauky – Bulletin of the Kharkiv National Technical University of Agriculture named after Petr Vasilenko: Economics*, Issue 174, pp. 67-74 [in Ukrainian].

9. Podolska O.V. (2017). Publichne administruvannia ta protses pryiniattia upravlinskykh rishen [Public administration and management decision making process]. *Visnyk Kharkivs'koho natsional'nogo tekhnichnoho universytetu sil's'koho hospodarstva imeni Petra Vasylenka: Ekonomichni nauky – Bulletin of the Kharkiv National Technical University of Agriculture named after Petr Vasilenko: Economics*, Issue 188, pp. 66-74 [in Ukrainian].

10. Chemerys A. (2012). Rozroblennia ta upravlinnia proektamy u publichnii sferi: yevropeiskyi vymir dlia Ukrainy [Project development and management in the public sphere: European dimension for Ukraine]. Kyiv: TOV «Sofia-A», p. 80 [in Ukrainian].

11. Slovnnyk ukrainskoi movy: v 11 tomakh. (1977). Vol. 8, p. 343. Retrieved from <http://lup.in.ua/information/pro-project/17-proekt.html> [in Ukrainian].

12. Starchenko H.V. (2017). Proaktyvne upravlinnia proektamy v publichnii sferi [Proactive management of projects in the public sphere]. *Publichne administruvannia: naukovi doslidzhennia ta rozvytok –*

Public Administration: Research and Development, No 2, pp. 84-91. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pandr_2017_2_11 [in Ukrainian].

13. Bozeman B., & Straussman J.D. (2000). *Public Management Strategies*. – San Francisco: Jossey-Bass [in English].

14. Caiden G. (2001). *The Dynamics of Public Administration*. – Hinsdale: Dryden Press [in English].

Анотація.

Подольська О.В., Краля В.Г. Використання проектного підходу в публічній сфері.

У статті розкрито зміст процесу проектного підходу в публічній сфері у сучасних умовах, досліджено окремі аспекти проектного менеджменту з метою їх застосування в публічній сфері. А також узагальнені теоретичні підходи, та визначені їх основи сутності та сучасні функції при застосуванні проектного менеджменту. Доведено, що використання проектного підходу дозволить активізувати успішне проведення реформування системи місцевого самоврядування та територіальної організації влади, як ефективний метод реформування системи надання адміністративних послуг.

Ключові слова: *проектний підхід, процес, проект, публічна сфера, менеджмент.*

Аннотация.

Подольская О.В., Краля В.Г. Использование проектного подхода в публичной сфере.

В статье раскрыто содержание процесса проектного подхода в публичной сфере в современных условиях, исследованы отдельные аспекты проектного менеджмента с целью их применения в публичной сфере. А также обобщены теоретические подходы, и определены их основе сущности и современные функции при применении проектного менеджмента. Доказано, что использование проектного подхода позволит активизировать успешное проведение реформирования системы местного самоуправления и территориальной организации власти, как эффективный метод реформирования системы предоставления административных услуг.

Ключевые слова: *проектный подход, процесс, проект, публичная сфера, менеджмент.*

Abstract.

Podolska O.V., Kralia V.G. Use of the project approach in the public sphere.

In the article the content of the project approach in the public sphere in the modern conditions is disclosed; some aspects of project management are investigated for the purpose of their application in the public sphere. As well as generalized theoretical approaches, the foundations of their essence and modern functions are defined in application of project management. It is proved that the use of the project approach will allow to intensify the successful implementation of the reform of the system of local self-government and territorial organization of power as an effective method of reforming the system of providing administrative services.

Key words: *project approach, process, project, public sphere, management.*

ІНДИКАТОРИ ОЦІНЮВАННЯ ФІНАНСОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

*ПУСТОВГАР С.А., К.Е.Н., СТ. ВИКЛАДАЧ,
ХАРКІВСЬКИЙ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ ІНСТИТУТ
КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ*

Постановка проблеми у загальному вигляді. В сучасних умовах вітчизняної системи господарювання, яка характеризується нестабільністю економіки, мінливістю кон'юнктури ринків збуту, перманентними змінами вартості факторів виробництва та цін фінансових ресурсів, змінами в конкурентному середовищі та іншими макро - і мікроекономічними чинниками, однією з першочергових задач керівництва підприємства є формування його фінансового потенціалу, який являє собою найпотужніший інструмент для оперативного й стратегічного впливу на виробничо-господарську діяльність та економічний розвиток підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями дослідження фінансового потенціалу підприємства займається ряд вчених, серед яких Ю. Богдан [1], В. Боронос [2], А. Костирко [3], П. Стецюк [4], А. Steiner [5], S. Teasdale [5], R. Gregory [7], V. Delas [8], E. Nosova [8], О. Yafinovich [8]. Не зважаючи на значну кількість праць, присвячених вивченню даного питання, актуальною залишається проблема оцінювання фінансового потенціалу.

Формулювання цілей статті. Метою статті є уточнення системи індикаторів оцінювання фінансового потенціалу підприємств - дилерів сільськогосподарської техніки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Рівень фінансового потенціалу обумовлюється багатьма факторами. Для підвищення та ефективного управління фінансовим потенціалом, необхідно мати чітке уявлення про весь спектр факторів, що впливають на нього. З метою їх визначення, доцільно провести факторний аналіз – комплексне вивчення та вимір впливу факторів на величину результативних показників.

В якості чинників впливу на рівень фінансового потенціалу підприємств – дилерів сільськогосподарської техніки розглядаються 24 показника, серед яких показники ліквідності, фінансової стійкості,

ділової активності та рентабельності, розраховані на основі квартальної звітності підприємств галузі – ТОВ «Укразрозахпастина», ПАТ «Волинська фондова компанія», ПАТ «Кіровоградська промислова компанія» - за три роки.

Для проведення факторного аналізу, проведемо аналіз вихідних даних у модулі «Factor Analysis» програмного пакету для статистичного аналізу «Statistica», який дозволяє переглянути індивідуальні та кумулятивні власні значення, частку загальної дисперсії, що пояснює кожна компонента та кумулятивну дисперсію, що пояснюють відібрані головні компоненти (рис. 1).

Eigenvalues (Spreadsheet2)				
Extraction: Principal components				
Value	Eigenvalue	% Total variance	Cumulative Eigenvalue	Cumulative %
1	10,18148	46,50356	10,18148	46,50356
2	3,65099	16,67578	13,83248	63,17934
3	2,07757	9,48923	15,91005	72,66857
4	1,96125	8,95796	17,87130	81,62652
5	1,02269	4,67109	18,89399	86,29761

Рис. 1. Статистичні характеристики отриманих головних компонент факторів фінансового потенціалу підприємств – дилерів сільськогосподарської техніки

Джерело: розраховано автором за даними фінансової звітності компаній

За даними рис. 1, з усіх компонент відповідно до критерію Кайзера [6] було відібрано 5 головних, власні значення яких більші за 1. Перша компонента з найбільшим власним числом пояснює найбільшу частину дисперсії ознак – 46,50 %, друга компонента пояснює 16,68 % мінливості ознак, третя – 9,49 %, четверта – 8,96 % і п'ята компонента пояснює 4,67 % мінливості ознак. П'ять головних компонент пояснюють 86,30 % загальної дисперсії ознак, тобто показник факторизації складає 0,8629.

Далі формуємо матрицю узагальнюючих факторів, виділених на основі значень факторних навантажень (рис. 2).

Дані рис. 2 відображають структуру факторного простору, якому можна надати економічну інтерпретацію, що ґрунтується на економічному аналізі набору показників з найбільшими факторними навантаженнями у складі фактора.

Variable	Factor Loadings (Varimax normalized) Extraction: Principal components (Marked loadings are > .700000)				
	Factor 1	Factor 2	Factor 3	Factor 4	Factor 5
Коефіцієнт поточної ліквідності	0,06903	0,972340	-0,052003	-0,216876	0,005466
Коефіцієнт швидкої ліквідності	0,15301	0,958037	0,239996	0,033179	-0,000296
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,14759	0,936176	-0,073358	0,115193	0,107684
Коефіцієнт забезпеченості власними засобами	0,01920	0,789484	-0,078859	0,055601	-0,105474
Коефіцієнт забезпеченості матеріальних запасів власними засобами	0,09524	0,897058	0,005614	0,002758	0,004005
Коефіцієнт маневреності власних оборотних коштів	0,19546	0,794746	0,004914	0,002685	0,003285
Індекс постійного активу	0,29563	0,092972	0,004049	0,927555	0,002188
Коефіцієнт довгострокового залучення позикових засобів	0,39297	0,100589	0,825084	-0,021451	-0,022413
Коефіцієнт зносу	0,19620	0,072119	0,022252	-0,966074	0,013903
Коефіцієнт реальної вартості майна	0,19537	0,095695	0,005373	0,902666	0,003900
Коефіцієнт оборотності активів	0,59543	0,095039	0,005282	0,802710	0,003772
Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості	0,49705	0,061477	0,021649	0,006489	0,813985
Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості	0,59416	0,107403	0,807684	0,002915	0,005586
Рентабельність оборонних активів	0,29537	0,095664	0,005211	0,002892	0,803849
Коефіцієнт оборотності оборотних активів	0,59524	0,097048	0,005408	0,002846	0,961048
Коефіцієнт оборотності запасів	0,19501	0,099376	0,006125	0,002827	0,748285
Рентабельність майна	0,99525	0,096956	0,005377	0,002832	0,003920
Рентабельність власного капіталу	0,09955	0,095050	0,804576	0,001365	0,002812
Валова рентабельність реалізованої продукції	0,82225	0,006607	-0,025084	-0,021451	0,107684
Операційна рентабельність реалізованої продукції	0,90537	0,002666	0,158037	0,002756	-0,105474
Чиста рентабельність реалізованої продукції	0,96195	0,072119	0,573618	-0,021451	0,004005
Валова рентабельність основної діяльності	0,95233	0,097096	0,005428	0,002862	0,003972
Коефіцієнт автономії	0,19525	0,096902	0,905354	0,002849	0,003889
Рентабельність операційної діяльності	0,92505	0,096914	0,005362	0,002853	0,003928

Рис. 2. Матриця узагальнюючих факторів фінансового потенціалу підприємств – дилерів сільськогосподарської техніки
Джерело: розраховано автором за даними фінансової звітності компаній

Аналіз структури першого фактора показує, що визначальними показниками, на основі яких можна інтерпретувати його зміст, це показники з факторним навантаженням, більшим або дуже близьким до 0,70 [6], є коефіцієнти: рентабельність майна; валова рентабельність реалізованої продукції; операційна рентабельність реалізованої продукції; чиста рентабельність реалізованої продукції; валова рентабельність реалізованої продукції; рентабельність операційної діяльності.

Цей фактор можна назвати фактором рентабельності діяльності. Він характеризує ефективність виробництва, рівень віддачі активів і ступінь використання капіталу у процесі виробництва.

Показники рентабельності характеризують фінансові результати та дохідність різних напрямків діяльності (виробничої, підприємницької, інвестиційної), окупність витрат. Вони більш повно, ніж прибуток, відображають кінцеві результати господарчої діяльності підприємства, тому що їх величина показує співвідношення ефекту до наявних або використаних ресурсів. Їх використовують для оцінки

діяльності підприємства та як інструмент в управлінні фінансовим потенціалом та ціноутворенні.

Другий фактор характеризує ліквідність, адже найбільші кореляційні зв'язки фактор має з показниками: поточної ліквідності; швидкої ліквідності; абсолютної ліквідності; коефіцієнтом забезпеченості власними засобами; коефіцієнтом забезпеченості матеріальних запасів власними засобами; коефіцієнтом маневреності власних оборотних коштів.

Коефіцієнти, що об'єднані даним фактором характеризують можливість підприємства своєчасно і в повному обсязі провести розрахунки за короткостроковими зобов'язаннями, шляхом конвертування майнових цінностей у грошову форму. Оцінювання ліквідності активів підприємства дає можливість зробити відповідні висновки, наскільки захищений звичайний кредитор (інакше кажучи, стан ліквідності активів характеризує рівень інвестиційних ризиків у досліджуваному періоді).

Аналіз структури третього фактора говорить про те, що показниками, які визначають його зміст, є: коефіцієнт довгострокового залучення позикових засобів; коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості; рентабельність власного капіталу; коефіцієнт автономії.

Отже, третій фактор можна назвати фактором структури капіталу. Даний фактор відображає ступінь захищеності інтересів кредиторів та інвесторів, оскільки свідчить про здатність підприємства погашати довгострокову заборгованість. Аналіз коефіцієнтів структури капіталу підприємства дає можливість, з одного боку, оцінити фінансовий ризик, пов'язаний зі структурою формування фінансових ресурсів, з іншого – виявити раціональність використання джерел фінансування поточної виробничої діяльності підприємства.

Четвертий фактор слід інтерпретувати як фактор ефективності формування та використання активів, тому що показниками, які визначають його зміст є: індекс постійного активу; коефіцієнт зносу; коефіцієнт реальної вартості майна; коефіцієнт оборотності активів. Правильність формування та використання активів є важливою для забезпечення ефективності функціонування підприємства в цілому, оскільки визначає основні характеристики його фінансового стану.

При формуванні активів закладаються підвалини ефективності їх використання, оскільки саме наявність достатнього обсягу необоротних та оборотних активів є основою всього господарського процесу на підприємстві. Таким чином, ефективність формування та використання активів забезпечує конкурентоздатність діяльності підприємства, високий рівень його фінансової стійкості і рентабельності.

Аналіз структури п'ятого фактора дозволяє назвати його фактором ефективності використання оборотних активів, тому що показниками, які визначають його зміст, є: коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості; рентабельність оборотних активів; коефіцієнт оборотності оборотних активів; коефіцієнт оборотності запасів.

Ефективність використання оборотних коштів на підприємстві характеризується швидкістю їх обороту (оборотністю), оскільки, чим менше часу оборотні кошти затримуються на окремих стадіях, тим швидше завершується їх кругообіг. Показники оборотності оборотних активів великою мірою характеризують фінансовий стан підприємства, що знаходиться в безпосередній залежності від того, наскільки швидко засоби, вкладені в активи, перетворюються в реальні гроші.

Таким чином, вихідні показники було трансформовано у 5 факторів, що характеризують фінансовий потенціал підприємств – дилерів сільськогосподарської техніки без значних втрат інформативності вибірки.

Кожен із виявлених факторів, має свій відсоток від загальної дисперсії, який вказує на значимість цього фактора. Чим більший відсоток дисперсії пояснює фактор, тим він значиміший і тим більше змінних він в себе включає. Частка дисперсії кожного фактора, що впливає на фінансовий потенціал підприємств – дилерів сільськогосподарської техніки графічно представлено на рис. 3.

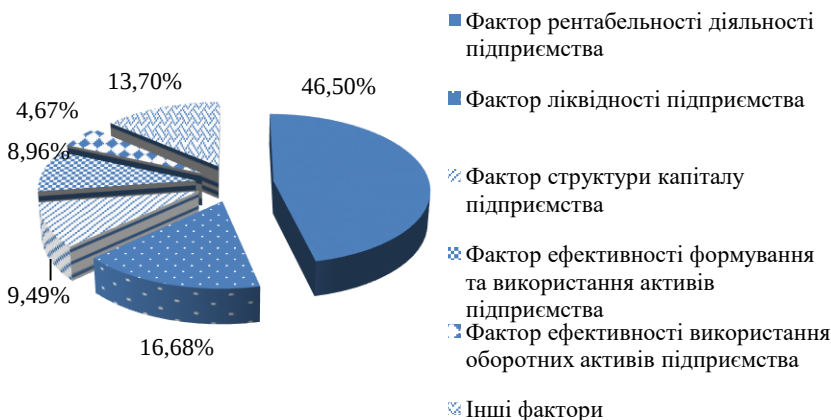

Рис. 3. Частка дисперсії кожного фактору, що впливає на фінансовий потенціал підприємств галузі

Джерело: розраховано автором за даними фінансової звітності компаній

Таким чином, згідно з рис. 3 найбільш значимим фактором є фактор рентабельності діяльності підприємства (46,50 %), потім, фактори ліквідності діяльності підприємства (16,68 %), структури капіталу підприємства (9,49 %), фактор ефективності формування та використання активів підприємства (8,96 %) і фактор ефективності використання оборотних активів підприємства (4,67 %).

Висновки. В результаті проведеного моделювання визначено фактори, що є домінантними при оцінці фінансового потенціалу підприємств – дилерів сільськогосподарської техніки. Серед факторів – фактор рентабельності діяльності, який характеризує ефективність виробництва, рівень віддачі активів і ступінь використання капіталу у процесі виробництва, даний фактор є важливими для характеристики складових формування прибутку і доходів підприємства. Фактор ліквідності підприємства дає змогу визначити спроможність підприємства оплачувати короткотермінові зобов'язання. Фактор структури капіталу підприємства характеризує здатність підприємства виконувати свої довготермінові зобов'язання щодо погашення боргу, а отже, відображають інтереси насамперед стратегічних інвесторів-кредиторів.

Оскільки саме наявність достатнього обсягу необоротних та оборотних активів є основою всього господарського процесу на підприємстві, то саме фактор ефективності формування та використання активів підприємства характеризує конкурентоздатність діяльності підприємства, рівень його фінансової стійкості і рентабельності, що зумовлює зацікавленість потенційних інвесторів. Фактор ефективності використання оборотних активів підприємства характеризує наскільки швидко оборотні кошти завершують свій кругообіг та перетворюються на гроші.

Визначені в дослідженні фактори уточнюють методичне забезпечення оцінювання фінансового потенціалу підприємств – дилерів сільськогосподарської техніки, що слугує практичним інструментарієм фінансового менеджменту на підприємстві.

Література.

1. Богдан ІО. Аналіз та оцінка фінансового потенціалу машинобудівного підприємства [Електронний ресурс] / ІО. Богдан. – Режим доступу : <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/45513/04-Bogdan.pdf?sequence=1>.
2. Боронос В. Формування механізму оптимізації структури капіталу та його вплив на фінансовий потенціал підприємства [Електронний ресурс] / В. Боронос. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/e-resources>.

3. Костирко А. Структуризація проблем аграрних підприємств щодо формування їх фінансового потенціалу [Електронний ресурс] / А. Костирко. – Режим доступу : <http://dspace.mnau.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/312/1/Костирко-стаття-2.pdf>.

4. Стецюк П. Теоретичні основи оцінки фінансового потенціалу сільськогосподарських підприємств [Електронний ресурс] / П. Стецюк. – Режим доступу : http://ecrimea.crimea.edu/arhiv/2009/econ_27_2009/stetsyuk.pdf.

5. Steiner A. Unlocking the potential of rural social enterprise / A. Steiner, S. Teasdale // Journal of Rural Studies. – 2017. – December. – P. 234-249.

6. Menke W. Factor Analysis / W. Menke // Geophysical Data Analysis. – 2018. – P. 207-222.

7. Gregory R. Financial openness and entrepreneurship / R. Gregory // Research in International Business and Finance. – 2019. – Vol. 48. – P. 48-58.

8. Delas V. Financial Security of Enterprises / V. Delas, E. Nosova, O. Yafinovich // Procedia Economics and Finance. – 2015. – Vol. 27. – P. 248-266.

References.

Bohdan Y. (2014). Analiz ta otsinka finansovoho potentsialu mashynobudivnoho pidpryyemstva [Analysis and evaluation of the financial potential of the machine-building enterprise]. *dspace.nbuv.gov.ua*. Retrieved from <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/45513/04-Bogdan.pdf?sequence=1> [in Ukrainian].

2. Boronos V. (2016). Formuvannya mekhanizmu optymizatsiyi struktury kapitalu ta yoho vplyv na finansovyy potentsial pidpryyemstva [Formation of the mechanism of optimization of the structure of capital and its influence on the financial potential of the enterprise]. *www.nbuv.gov.ua*. Retrieved from <http://www.nbuv.gov.ua/e-resources> [in Ukrainian].

3. Kostyrko A. (2014). Strukturyzatsiya problem ahrarykh pidpryyemstv shchodo formuvannya yikh finansovoho potentsialu [Structuring the problems of agrarian enterprises in relation to the formation of their financial potential]. *dspace.mnau.edu.ua:8080*. Retrieved from <http://dspace.mnau.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/312/1/Костирко-стаття-2.pdf> [in Ukrainian].

4. Stetsyuk P. (2017). Teoretychni osnovy otsinky finansovoho potentsialu sil's'kohospodars'kykh pidpryyemstv [Theoretical bases of estimation of financial potential of agricultural enterprises]. *ecrimea.crimea.edu*. Retrieved from http://ecrimea.crimea.edu/arhiv/2009/econ_27_2009/stetsyuk.pdf [in Ukrainian].

5. Steiner A., & Teasdale S. (2017). Unlocking the potential of rural social enterprise. Journal of Rural Studies, December, pp. 234-249 [in English].

6. Menke W. (2018). Factor Analysis. Geophysical Data Analysis, pp. 207-222 [in English].

7. Gregory R. (2019). Financial openness and entrepreneurship. Research in International Business and Finance, Vol. 48, pp. 48-58 [in English].

8. Delas V., Nosova E., & Yafinovykh O. (2015). Financial Security of Enterprises. Procedia Economics and Finance, Vol. 27, pp. 248-266 [in English].

Анотація.

Пустовгар С.А. Індикатори оцінювання фінансового потенціалу підприємства.

У статті визначено домінуючі чинники, що характеризують фінансовий потенціал підприємств - дилерів сільськогосподарської техніки. Серед них виділено фактор рентабельності діяльності; ліквідності підприємства; структури капіталу підприємства; ефективності формування та використання активів підприємства; ефективності використання оборотних активів підприємства. Визначені в дослідженні фактори уточнюють методичне забезпечення оцінювання фінансового потенціалу підприємств – дилерів сільськогосподарської техніки, що слугує практичним інструментарієм фінансового менеджменту на підприємстві.

Ключові слова: фінансовий потенціал, фінансовий стан, рентабельність, ліквідність, фінансова стійкість.

Аннотация.

Пустовгар С.А. Индикаторы оценивания финансового потенциала предприятия.

В статье определены доминирующие факторы, характеризующие финансовый потенциал предприятий - дилеров сельскохозяйственной техники. Среди них выделено фактор рентабельности деятельности; ликвидности предприятия; структуры капитала предприятия; эффективности формирования и использования активов предприятия; эффективности использования оборотных активов предприятия. Определены в исследовании факторы уточняют методическое обеспечение оценки финансового потенциала предприятий - дилеров сельскохозяйственной техники, служат практическим инструментарием финансового менеджмента на предприятии.

Ключевые слова: финансовый потенциал, финансовое состояние, рентабельность, ликвидность, финансовая устойчивость.

Abstract.

Pustovhar S.A. Indicators for assessing of the financial potential of the enterprise.

The article defines the dominant factors characterizing the financial potential of enterprises - dealers of agricultural machinery. Among them, the factor of profitability of activity is allocated; liquidity of the enterprise; capital structure of the enterprise; the effectiveness of the formation and use of assets of the enterprise; efficiency of use of current assets of the enterprise. The factors identified in the study specify the methodological support for evaluating the financial potential of enterprises - dealers of agricultural machinery, serving as a practical tool for financial management in the enterprise.

Key words: financial potential, financial condition, profitability, liquidity, financial stability.

ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ДИЛЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ФОНДОВОМУ РИНКУ УКРАЇНИ

*РОМАНАШЕНКО О.А., ДОЦЕНТ, РОМАНАШЕНКО М.О.,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ ПЕТРА ВАСИЛЕНКА*

Постановка проблеми у загальному вигляді. В сучасних умовах посилення глобалізаційних процесів та їх впливу на розвиток міжнародної та внутрішньої економічних систем потребує удосконалення фінансової системи, в якій чільне місце відводиться біржовому та позабіржовому ринку цінних паперів. Фондовий ринок – це ключовий механізм, який знаходиться в центрі усієї фінансової системи і забезпечує акумуляцію і трансферт вільного інвестиційного капіталу.

На українському фондовому ринку нині працюють понад 700 організацій, що мають ліцензії торговців цінними паперами [12], проте рівень розвитку їх бізнесу все ще не дозволяє їм повною мірою вирішувати завдання організації ефективного функціонування фондового ринку, тому вони прагнуть знайти найбільш прийнятні способи організації своєї діяльності. У процесі організації свого бізнесу суб'єкти, що займаються брокерською і дилерською діяльністю, стикаються з рядом проблем, що вимагають спеціального вивчення. Враховуючи вище вказане, зважаючи на необхідність пошуку перспективних напрямів удосконалення діяльності брокерів і дилерів, на особливу актуальність заслуговує проведення дослідження даного аспекту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Діяльність фінансових посередників на фондовому ринку є широкимасштабною і потребує постійного наукового вивчення і дослідження. У ті чи інші часи до розгляду даної проблематики зверталися провідні науковці і їй присвячені роботи багатьох таких вчених, як М.А. Коваленко [11], Т.Б. Кушнір [11], А.М. Радванської [11], О.М. Сохацької, М.О. Солодкого, В.П. Ходаківської [13], В.А. Чеснокова, В.М. Шелудько, В.О. Яворської [14] та інших.

Формулювання цілей статті. Метою статті є узагальнення практики дилерської діяльності на ринку цінних паперів і визначення тенденцій, умов, напрямів і значення їх інтеграції в розвитку фондового ринку України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зарубіжний досвід свідчить, що вже понад три століття основним центром формування фінансової системи будь-якої країни з ринковою економікою є фондовий ринок, який слугує основним організаційно-економічним механізмом, що забезпечує обіг різноманітних цінних паперів та фінансових інструментів.

Різновидом фінансового ринку є фондовий ринок (ринок цінних паперів). Ч. 1 ст. 2 ЗУ «Про цінні папери та фондовий ринок» визначає фондовий ринок (ринок цінних паперів) як сукупність учасників фондового ринку та правовідносин між ними щодо розміщення, обігу та обліку цінних паперів і похідних (деривативів) [10]. У цьому визначенні законодавець під поняттям «ринок» розуміє сукупність правовідносин та суб'єктний склад – сукупність учасників фондового ринку. У зазначеному законі наголошується, насамперед, на правовідносинах, а не місці, де виникають ці правовідносини.

Дилерська діяльність на ринку цінних паперів є господарсько-торгівельною діяльністю. Здійснення дилерської діяльності на ринку цінних паперів має такі особливості:

- особливий суб'єктний склад. Відповідно до ч. 1 ст. 17 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» торговець цінними паперами може провадити дилерську діяльність, якщо має сплачений грошовими коштами статутний капітал у розмірі не менш як 500 тисяч гривень.

- стандартизованість угод, які укладаються дилером. Відповідно до пп. 2 п. 1 Положення про функціонування фондових бірж (далі – Положення) [7], біржовий контракт (договір) – договір купівлі-продажу цінних паперів та інших фінансових інструментів, який укладається між учасниками біржових торгів та реєструється фондовою біржею. Дилерська діяльність на фондовому ринку характеризується типовістю договорів. Сторони такого договору не укладають кожного разу новий договір, а користуються типовими для конкретної фондової біржі договорами.

- особливий територіальний склад здійснення дилерської діяльності. Суб'єкт господарювання, що здійснює дилерську діяльність на ринку цінних паперів, не здійснює перевезення товару, його зберігання, сервісне обслуговування. Місцем здійснення дилерської діяльності можна визначити приміщення фондової біржі.

- ліцензійний характер дилерської діяльності на фондовій біржі. Підставою для здійснення дилерської діяльності на фондовій біржі є отримання ліцензії Національної комісії із цінних паперів та фондового

ринку (НКЦПФР). Ліцензія на здійснення дилерської діяльності на фондовій біржі видається на платній основі і є безстроковою [8].

– обов’язковість участі в саморегулятивній організації (СРО) та/або об’єднанні професійних учасників ринку цінних паперів (ОПУ). Зазначена вимога встановлена п. 1 Р. II Рішення НКЦПФР № 819 від 14.05.2013 [6]. Подвійність регулювання фондового ринку загалом та дилерської діяльності зокрема випливає зі ст. 47 ЗУ «Про цінні папери та фондовий ринок». На думку деяких вчених, СРО на фондовому ринку поєднують функції державного управління та функції цивільно-правового механізму дії на фондовий ринок. Що стосується діяльності ОПУ, то вона має більше координаційний характер.

На сьогоднішній день на фондовому ринку України здійснюються такі види професійної діяльності:

- діяльність з торгівлі цінними паперами;
- діяльність з управління активами інституційних інвесторів;
- депозитарна діяльність;
- діяльність з організації торгівлі на фондовому ринку;
- клірингова діяльність [1; 2; 14].

Діяльність з організації торгівлі на ринку цінних паперів здійснюється фондовими біржами. При цьому, вона може включати здійснення клірингу та розрахунків за фінансовими інструментами, іншими, ніж цінні папери [14].

Відповідно до Постанови КМУ від 14 квітня 2009 р. № 363 «Про запровадження інституту первинних дилерів на ринку державних цінних паперів» [5] первинна дилерська діяльність на фондовому ринку – банківська діяльність. У цьому разі первинним дилером може виступати банк, який насамперед здійснює дилерську діяльність на фондовому ринку України (відповідає вимогам для здійснення дилерської діяльності на фондовому ринку України) та додатково відповідає вимогам для здійснення первинної дилерської діяльності.

Законодавство України не встановлює вимог до резидентності банку, який може набути статусу первинного дилера, а також до джерела формування статутного капіталу такого банку – приватний чи державний банк. Статус первинного дилера може набути і іноземний банк за умови відповідності вимогам, які ставляться до первинного дилера. Наприклад, за законодавством Литви вимагається наявність у фінансових установ певного кредитного рейтингу (Moody’s: A3, S&P: A-) для отримання статусу первинного дилера [10, с. 4].

Первинна дилерська діяльність характеризується певними привілеями зі боку держави в обмін на зобов’язання первинних дилерів.

Держава зацікавлена в первинній дилерській діяльності тому що: первинні дилери викуповують емітовані державою цінні папери; сприяють залученню внутрішньодержавних коштів у національній валюті, які є дешевішими, ніж іноземні валютні кредити.

Таким чином встановлюючи вимогу до мінімальної кількості цінних паперів, які зобов'язані викупити первинні дилери протягом певного проміжку часу, держава гарантує собі викуп емітованих нею цінних паперів. Обов'язок первинних дилерів виставляти одночасно заявки на купівлю і продаж цінних паперів передбачений примірним договором про співпрацю на ринку державних цінних паперів (п. 2.1.1) [9].

Оскільки держава зацікавлена в первинній дилерській діяльності, вона намагається створювати додаткові переваги для дилерів, які мають намір стати первинними дилерами. Звільняються від оподаткування доходи, отримані від інвестування в державні цінні папери. Національний Банк України в періоди курсової нестабільності встановлював особливі умови продажу іноземної валюти для первинних дилерів та продавав облігації внутрішньодержавної позики в іноземній валюті первинним дилерам на особливих пільгових (ексклюзивних) умовах [4].

Але існують практикуючі юристи та економісти які зазначають, що інститут первинного дилерства на ринку державних цінних паперів себе не виправдав, а створив тільки додаткові перепони в торгівлі. Так, наприклад, протягом двох останніх років кількість банків – первинних дилерів в Україні – зменшилася і станом на 23 травня 2016 року становила 13 [3]. Причинами зменшення кількості банків – первинних дилерів – є, насамперед, негативні явища в економіці України: девальвація гривні зменшила еквівалент статутних капіталів банків у євро (не виконується вимога до статутного капіталу банку – первинного дилера – в 10 млн. євро); політика залучення іноземних кредитів урядом замість позичання в середині країни; низька дохідність облігацій і казначейських зобов'язань уряду України. Зазначені причини негативно вплинули на інтерес, передусім, з боку покупців державних цінних паперів до такої сфери банківської діяльності, як первинна дилерська діяльність. Її кризи, на нашу думку, є виправданою. На сьогоднішній день більшість банків-первинних дилерів не можуть викупити навіть обов'язковий мінімум цінних паперів, який передбачений угодою з Мінфіном. Отже, діяльність первинних дилерів на фондовій біржі в Україні залежить насамперед від економічної ситуації в державі.

Висновки. Дилерська діяльність дуже поширена на фінансовому ринку, тому вона може бути розділена на дилерську діяльність та первинну дилерську діяльність.

Первинним дилером в Україні може виступати лише банк. Особливість первинної дилерської діяльності полягає у здійсненні торгівлі цінними паперами, емітованими державою, на відміну від дилерської діяльності на ринку цінних паперів.

Для подолання причин низької ефективності інвестиційної діяльності банківських установ необхідно:

- розробити та впровадити невідкладні заходи щодо активізації участі банків у фінансуванні інвестиційних проєктів;

- на державному рівні повинна бути сформована цільова структурна модель банківської системи України, яка б передбачала виділення сегмента інвестиційних банків;

- доцільно розглянути можливість запровадження обґрунтованих у роботі заходів щодо підвищення ефективності діяльності банківських установ на інвестиційному ринку;

- визначити напрямки вирішення розглянутих проблем, які стримують активізацію діяльності банків у напрямку акумулювання довгострокових фінансових ресурсів та їх ефективного перерозподілу до підприємств реального сектору економіки.

Література.

1. Закон України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні» № 448/96. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до закону <http://zakon.rada.gov.ua>.

2. Закон України «Про цінні папери та фондовий ринок» № 3480-15. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до закону: <http://zakon.rada.gov.ua>

3. Лист національного банку України від 16.05.2016 № 40-0020/41287 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://document.ua/shodo-perelikubankiv-pervinnih-dileriv-na-rinku-derzhavnih-doc269948.html>

4. Про внесення змін до постанови Правління Національного банку України від 04 грудня 2015 року № 863 : Постанова Правління Національного банку України від 14.01.2016 № 7 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/ru/v0007500-16>.

5. Про запровадження інституту первинних дилерів на ринку державних цінних паперів : Постанова КМУ від 14.04.2009 № 363 : ред. від 22.08.2013 // Урядовий кур'єр. – 2009. – № 77.

6. Про затвердження Ліцензійних умов провадження професійної діяльності на фондовому ринку (ринку цінних паперів) – діяльності з торгівлі цінними паперами : Рішення НКЦПФР від 14.05.2013 № 819 : ред. від 29.04.2016 // Офіційний вісник України. – 2013. – № 52.

7. Про затвердження Положення про функціонування фондових бірж : Рішення НКЦПФР від 22.11.2012 № 1688 : ред. від 01.01.2016. // Офіційний вісник України. – 2012. – № 100.

8. Про затвердження Порядку та умов видачі ліцензії на провадження окремих видів професійної діяльності на фондовому ринку, переоформлення ліцензії : Рішення НКЦПФР від 14.05.2013 № 817 : ред. від 22.04.2016 // Офіційний вісник України. – 2013. – № 48.

9. Про затвердження складу комісії з відбору та оцінки функціонування первинних дилерів і примірного договору про співпрацю на ринку державних цінних паперів : Наказ міністерства фінансів України від 21.07.2009 № 918 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://consultant.parus.ua/?doc=05QA08AAD3>

10. Про цінні папери та фондовий ринок : Закон України від 23.02.2006 № 3480-IV : ред. від 01.05.2016 // Голос України. – 2006. – № 69.

11. Ринок фінансових послуг : навчальний посібник / [М.А. Коваленко, Л.М. Радванська, Н.В. Лобанова, Г.М. Швороб]. – Херсон : Олді-Плюс, 2005. – 572 с.

12. Річні звіти Державної комісії із цінних паперів та фондового ринку [Електронний ресурс] / Державна комісія із цінних паперів та фондового ринку. – Режим доступу : <http://www.ssmc.gov.ua/ShowPage.aspx?PageID=12>.

13. Ходаківська В.П. Ринок фінансових послуг: теорія і практика : навчальний посібник / В.П. Ходаківська, В.В. Беляєв. – К.: ЦУА, 2014. – 616 с.

14. Яворська В.О. Аналіз діяльності фондових бірж на ринку цінних паперів України [Електронний ресурс] / В.О. Яворська // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2017. – № 19. – Режим доступу: <http://global-national.in.ua\issue-19-2017>.

References.

1. Zakon Ukrainy «Pro derzhavne rehulyuvannya rynku tsinnykh paperiv v Ukraini» № 448/96 [Law of Ukraine «On State Regulation of the Securities Market in Ukraine» No. 448/96]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua> [in Ukrainian].

2. Zakon Ukrainy «Pro tsinni papery ta fondovyy rynek» № 3480-15 [Law of Ukraine «On Securities and Stock Market» No. 3480-15]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua> [in Ukrainian].

3. Lyst natsional'noho banku Ukrainy vid 16.05.2016 № 40-0020/41287 [Letter of the National Bank of Ukraine dated May 16, 2016 No. 40-0020 / 41287]. *document.ua*. Retrieved from <http://document.ua/shodo-perelikubankiv-pervinnih-dileriv-na-rinku-derzhavnih-doc269948.html> [in Ukrainian].

4. Pro vnesennya zmin do postanovy Pravlinnya Natsional'noho banku Ukrainy vid 04 hrudnya 2015 roku № 863 : Postanova Pravlinnya Natsional'noho banku Ukrainy vid 14.01.2016 № 7 [On amendments to the Resolution of the

Board of the National Bank of Ukraine dated December 4, 2015, No. 863: Resolution of the Board of the National Bank of Ukraine dated January 14, 2016 No. 7]. *zakon3.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/ru/v0007500-16> [in Ukrainian].

5. Pro zaprovadzhennya instytutu pervynykh dyleriv na rynku derzhavnykh tsinnykh paperiv : Postanova KМУ vid 14.04.2009 № 363 : red. vid 22.08.2013 [About introduction of the institution of primary dealers in the market of government securities: CMU Resolution No. 363 of 14.04.2009: Ed. dated 22.08.2013]. (2009). *Uryadovyy kur"yer – Government Courier*, No. 77 [in Ukrainian].

6. Pro zatverdzhennya Litsenziynykh umov provadzhennya profesiynoyi diyal'nosti na fondovomu rynku (rynku tsinnykh paperiv) – diyal'nosti z torhivli tsinnymy paperamy : Rishennya NKTSPFR vid 14.05.2013 № 819 : red. vid 29.04.2016 [On approval of Licensing conditions for conducting professional activity in the stock market (securities market) - securities trading activity: Decision of the NCSSMF dated May 14, 2013, No. 819: ed. of 04/29/2016]. (2013). *Ofitsiynyy visnyk Ukrainy – Official bulletin of Ukraine*, No 52 [in Ukrainian].

7. Pro zatverdzhennya Polozhennya pro funktsionuvannya fondovykh birzh : Rishennya NKTSPFR vid 22.11.2012 № 1688 : red. vid 01.01.2016 [About approval of the Regulation on the operation of stock exchanges: Decision of the NCSSMF of 22.11.2012 № 1688: ed. from 01.01.2016]. (2012). *Ofitsiynyy visnyk Ukrainy – Official bulletin of Ukraine*, No 100 [in Ukrainian].

8. Pro zatverdzhennya Poryadku ta umov vydachi litsenziyi na provadzhennya okremykh vydiv profesiynoyi diyal'nosti na fondovomu rynku, pereformlennya litsenziyi : Rishennya NKTSPFR vid 14.05.2013 № 817 : red. vid 22.04.2016 [About approval of the Procedure and conditions for issuing a license for the conduct of certain types of professional activity in the stock market, reissuing of a license: Decision of the NCSSMF dated May 14, 2013, No. 817: ed. from 04/22/2016]. (2013). *Ofitsiynyy visnyk Ukrainy – Official bulletin of Ukraine*, No 48 [in Ukrainian].

9. Pro zatverdzhennya skladu komisiyi z vidboru ta otsinky funktsionuvannya pervynykh dyleriv i prymirnoho dohovoru pro spivpratsyu na rynku derzhavnykh tsinnykh paperiv : Nakaz ministerstva finansiv Ukrainy vid 21.07.2009 № 918 [On approval of the composition of the commission for the selection and evaluation of the functioning of primary dealers and an exemplary agreement on cooperation in the market of government securities: Order of the Ministry of Finance of Ukraine dated July 21, 2009 No. 918]. (2009). *consultant.parus.ua*. Retrieved from <http://consultant.parus.ua/?doc=05QAO8AAD3> [in Ukrainian].

10. Pro tsinni papery ta fondovyy rynek : Zakon Ukrainy vid 23.02.2006 № 3480-IV : red. vid 01.05.2016 [On Securities and Stock Market: Law of Ukraine dated February 23, 2006 No. 3480-IV: Ed. of 01.05.2016]. (2006). *Holos Ukrainy – Voice of Ukraine*, No 69 [in Ukrainian].

11. Kovalenko M.A., Radvans'ka L.M., Lobanova N.V., & Shvorob H.M. (2005). *Rynok finansovykh poslub [Financial Services Market]*. Kherson : Oldi-plyus, p. 572 [in Ukrainian].

12. Richni zvity Derzhavnoyi komisiyi iz tsinnykh paperiv ta fondovoho rynku [Annual reports of the State Commission on Securities and Stock Market]. (n.d.). *Derzhavna komisiya iz tsinnykh paperiv ta fondovoho rynku – State Commission on Securities and Stock Market*. Retrieved from <http://www.ssmc.gov.ua/ShowPage.aspx?PageID=12> [in Ukrainian].

13. Khodakivs'ka V.P., & Byelyayev V.V. (2014). *Rynok finansovykh poslub: teoriya i praktyka [Financial Services Market: Theory and Practice]*. Kyiv: TSUL, p. 616 [in Ukrainian].

14. Yavors'ka V.O. (2017). Analiz diyal'nosti fondovykh birzh na rynku tsinnykh paperiv Ukrainy [Analysis of the stock market activity on the Ukrainian securities market]. *Hlobal'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky – Global and national problems of the economy*, No. 19. Retrieved from <http://global-national.in.ua\issue-19-2017> [in Ukrainian].

Анотація.

Романашенко О.А., Романашенко М.О. Особливості здійснення дилерської діяльності на фондовому ринку України.

Метою статті є узагальнення практики дилерської діяльності на ринку цінних паперів і визначення тенденцій, умов, напрямів і значення їх інтеграції в розвитку фондового ринку України.

В процесі дослідження використовувався діалектичний метод наукового пізнання, який передбачає виявлення закономірностей, тенденцій і взаємозалежностей функціонування фондового ринку. Поставлені в роботі задачі вирішувалися за допомогою системного підходу, методів емпіричного та теоретичного дослідження, методів синтезу та аналізу та методів формалізації та узагальнення.

Зарубіжний досвід свідчить, що вже понад три століття основним центром формування фінансової системи будь-якої країни з ринковою економікою є фондовий ринок, який слугує основним організаційно-економічним механізмом, що забезпечує обіг різноманітних цінних паперів та фінансових інструментів.

На сьогоднішній день на фондовому ринку України здійснюються такі види професійної діяльності: діяльність з торгівлі цінними паперами; діяльність з управління активами інституційних інвесторів; депозитарна діяльність; діяльність з організації торгівлі на фондовому ринку; клірингова діяльність.

На сьогоднішній день більшість банків-первинних дилерів не можуть викупити навіть обов'язковий мінімум цінних паперів, який передбачений угодою з Мінфіном. Отже, діяльність первинних дилерів на фондовій біржі в Україні залежить насамперед від економічної ситуації в державі. Для подолання причин низької ефективності інвестиційної діяльності банківських установ необхідно: розробити та впровадити невідкладні заходи щодо активізації участі банків у фінансуванні інвестиційних проєктів; на державному рівні повинна бути сформована цільова структурна модель банківської системи України, яка б передбачала виділення сегмента інвестиційних банків; доцільно розглянути можливість запровадження обґрунтованих у роботі заходів щодо підвищення ефективності діяльності банківських установ на інвестиційному ринку; визначити напрямки вирішення розглянутих проблем, які стимулюють активізацію діяльності банків у напрямку акумулювання

довгострокових фінансових ресурсів та їх ефективного перерозподілу до підприємств реального сектору економіки.

Також, удосконалення дилерської діяльності та її інтеграція на українському ринку цінних паперів повинні повністю слідувати глобальним тенденціям і включати: універсализацію всіх дилерських послуг; концентрацію дилерських послуг у великих компаніях; вертикальну структурування дилерської діяльності; інтеграцію у світовий ринок дилерських послуг; удосконалення регулятивної бази та уніфікацію умов функціонування дилерських установ до світових вимог.

В Україні на сучасному етапі розвитку українського фондового ринку характерною має стати універсализація послуг професійних учасників, у тому числі з поданням надання інших фінансових послуг, наприклад банківських.

Ключові слова: *дилерська діяльність, фондовий ринок, цінні папери, первинні дилери.*

Аннотация.

Романашенко А.А., Романашенко М.А. Особенности осуществления дилерской деятельности на фондовом рынке Украины.

Целью статьи является обобщение практики дилерской деятельности на рынке ценных бумаг и определения тенденций, условий, направлений и значения их интеграции в развитии фондового рынка Украины.

В процессе исследования использовался диалектический метод научного познания, который предусматривает выявление закономерностей, тенденций и взаимозависимостей функционирования фондового рынка. Поставленные в работе задачи решались с помощью системного подхода, методов эмпирического и теоретического исследования, методов синтеза и анализа и методов формализации и обобщения.

Зарубежный опыт свидетельствует, что уже больше трех веков основным центром формирования финансовой системы любой страны с рыночной экономикой является фондовый рынок, который служит основным организационно-экономическим механизмом, который обеспечивает обращение разнообразных ценных бумаг и финансовых инструментов.

На сегодняшний день на фондовом рынке Украины осуществляются такие виды профессиональной деятельности: торговля ценными бумагами; управление активами институциональных инвесторов; депозитарная деятельность; организация торговли на фондовом рынке; клиринговая деятельность.

На сегодняшний день большинство банков дилеров не могут выкупить даже обязательный минимум ценных бумаг, который предусмотрен соглашением с Минфином. Следовательно, деятельность первичных дилеров на фондовой бирже в Украине зависит в первую очередь от экономической ситуации в государстве. Для преодоления причин низкой эффективности инвестиционной деятельности банковских учреждений необходимо: разработать и внедрить неотложные мероприятия относительно активизации участия банков в финансировании инвестиционных проектов; на государственном уровне должна быть сформирована целевая структурная модель банковской системы Украины, которая бы предусматривала выделение сегмента инвестиционных банков; целесообразно рассмотреть возможность ввода обоснованных в работе мероприятий относительно

повышения эффективности деятельности банковских учреждений на инвестиционном рынке; определить направления решения рассмотренных проблем, которые содержат активизацию деятельности банков в направлении аккумуляции долгосрочных финансовых ресурсов и их эффективного перераспределения к предприятиям реального сектора экономики.

Также, совершенствование дилерской деятельности и ее интеграция на украинском рынке ценных бумаг должны полностью следовать глобальным тенденциям и включать: универсализацию всех дилерских услуг; концентрацию дилерских услуг в больших компаниях; вертикальную структуризацию дилерской деятельности; интеграцию в мировой рынок дилерских услуг; совершенствование регулятивной базы и унификацию условий функционирования дилерских учреждений к мировым требованиям.

В Украине на современном этапе развития украинского фондового рынка характерной должна стать универсализация услуг профессиональных участников, в том числе с сочетанием предоставления других финансовых услуг, например, банковских.

Ключевые слова: дилерская деятельность, фондовый рынок, ценные бумаги, первичные дилеры.

Abstract.

Romanashenko O., Romanashenko M. Features of realization dealer activity at the fund market of Ukraine.

The purpose of the article is to summarize the practice of dealer activities in the securities market and identify trends, conditions, directions and the significance of their integration in the development of the Ukrainian stock market.

In the process of research, the dialectical method of scientific knowledge was used, which provides for the identification of patterns, trends and interdependencies of the functioning of the stock market. The tasks set in the work were solved using a systematic approach, empirical and theoretical research methods, synthesis and analysis methods, and formalization and generalization methods.

Foreign experience shows that for more than three centuries, the main center for the formation of the financial system of any country with a market economy is the stock market, which serves as the main organizational and economic mechanism that ensures the circulation of various securities and financial instruments.

Today, the following professional activities are carried out on the stock market of Ukraine: securities trading; asset management of institutional investors; depository activity; organization of trade in the stock market; clearing activities.

To date, most dealer banks cannot even buy back the mandatory minimum of securities, which is provided for in an agreement with the Ministry of Finance. Consequently, the activity of primary dealers on the stock exchange in Ukraine depends primarily on the economic situation in the state. To overcome the reasons for the low efficiency of investment activities of banking institutions, it is necessary to: develop and implement urgent measures regarding the intensification of banks' participation in financing investment projects; at the state level, a target structural model of the banking system of Ukraine should be formed, which would include the allocation of a segment of investment banks; it is advisable to consider the possibility of introducing measures that are justified in the work regarding the effectiveness of banking institutions in the investment market; identify ways to solve the problems considered, which restrain the intensification of banks' activities in the

direction of accumulating long-term financial resources and their effective redistribution to enterprises of the real sector of the economy.

Also, the improvement of dealer activity and its integration on the Ukrainian securities market should fully follow global trends and include: universalization of all dealer services; concentration of dealer services in large companies; vertical structuring of dealer activity; integration into the world market of dealer services; improvement of the regulatory framework and unification of the conditions for the functioning of dealer institutions to world requirements.

In Ukraine, at the present stage of development of the Ukrainian stock market, the universalization of the services of professional participants, including the combination of other financial services, such as banking, should be characteristic.

Key words: *dealer activity, fund market, securities, primary dealers.*

УДК 35.08

ПРОЦЕС АДАПТАЦІЇ ПЕРСОНАЛУ НА ПІДПРИЄМСТВІ

***ПОДОЛЬСЬКА О.В., К.Е.Н., ДОЦЕНТ, ОБЕРЕМОК В.В.,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ ПЕТРА ВАСИЛЕНКА***

Постановка проблеми у загальному вигляді. Важливою складовою кадрового менеджменту є адаптація персоналу. Так і є, бо стаючи працівником організації, новий працівник стає перед невідкладністю прийняти організаційні вимоги: режим роботи та відпочинку, положення, посадові інструкції, накази і т. д. Він буде вимушений по-новому оцінити свій світогляд, звички, співвіднести їх з прийнятими в новому колективі нормами і правилами поведінки, іншими звичаями. Шкода, що у нас не дуже серйозно сприймають кадрові служби, значення заходів з адаптації новачків. І досі більшу частину державних підприємств та комерційних організацій не мають навіть базових програм адаптації. В таких умовах, як: введення інакшого механізму господарювання, переходу на самофінансування та самоокупність, що супроводжується перерозподілом робочої сили, збільшенням числа робітників, які змушені освоювати нові професії, або міняти своє робоче місце і колектив, важливість проблеми адаптації зростає ще більше [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Кадрове забезпечення фірм необхідними працівниками, які можуть забезпечувати їх ефективне функціонування в умовах прискореного науково-технічного прогресу і жорсткої конкуренції, привертає велику

увагу багатьох діячів до вирішення цієї проблеми. Результатом цього є публікації, де висвітлюється питання управління персоналом [2], способів відбору та пошуку персоналу [3], поліпшення управління персоналом [4]. Також ще було опубліковано багато робіт, де розглядається питання, яке торкається пошуку способів адаптації персоналу та оцінки цих процесів та багато іншого [5-6].

Проблема адаптації робітників на підприємстві і її вплив на ефективність роботи персоналу в різних аспектах розглядається в таких діях, як: Архипова Н.І., Базарова Т.Ю., Веснін В.Р., Воїна В.А., Дятлова В.А., Самигіна С.І., Єрьоміна Б.А., Ігнат'єва А.В., Кибанова А.Я., Коханова Є.Ф., Кузнєцова Ю.В., Маслова Е.В., Мескон М.Х., Одегова Ю.Г., Галявіні І.Ю., Підлісний В.І. Максимцова М.М., Сульдіна Г.А., Столярєнко А.Д., Травіна В.В., та інших авторів.

Формулювання цілей статті. Головна ціль статті є утворення процесу адаптації персоналу підприємств, яке буде спрямоване на швидке та оперативне введення на нове місце, яке повинно сформувати у робітника лояльність до підприємства та мотивувати його на тривалу співробітництво.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як відомо, робітник є запорукою успіху для успішного функціонування будь-якого підприємства, визначаючи її економічні показники і конкурентоспроможність. Внесок людського потенціалу у досягнення цілей підприємства буде залежати від того наскільки ефективно проводиться робота з відбору, навчання та мотивації робітника. Також приділяється дуже мало уваги такому питанню, як пристосування новачків, незважаючи на важливість цього аспекту для ефективної діяльності всього підприємства. Якщо і далі не надавати достатньої уваги адаптації нових робітників, то робота з добору та найму нових працівників буде поступово втрачати свою силу.

Не можна дати загальноприйнятого визначення поняття «адаптація персонал», тому що його не існує. В економічній літературі науковцями були сформовані певні точки зору щодо цього питання. Проаналізувавши ці визначення, можна сказати, що адаптація персоналу – це процес акомодация індивіда до нового середовища, яке базується на плавному включенні співробітника до процесу виробництва у нових умовах.

Адаптація прогнозує інтенсивну поведінку індивіда, осмислення свого соціального статусу і пов'язаної з ним поведінки як форми реалізації індивідуальних можливостей людини в процесі вирішення

певних задач. Тут здійснюється глибоке ознайомлення з новим колективом і обов'язками; вивчення стереотипів поведінки; асиміляція – повне пристосування до середовища і, ідентифікація – впізнання особистих інтересів і цілей із загальними.

Починати роботу на новому підприємстві спочатку це великий стрес, який частіше всього відчувається на підсвідомому рівні. Негативно на наступній діяльності відбиваються негативні емоції, які можуть з'явитися спочатку роботи. Якщо людина все-таки хоче утриматися на роботі і адаптуватися на підприємстві, то негативні емоції погано впливають на мотивацію працівника і в результаті продовжують період адаптації, лише після якого працівник буде ефективно працювати в новому колективі.

Причини, з якими найчастіше стикається новий робітник, які погано впливають на новачка і він приймає рішення покинути підприємство:

- конфлікти з іншими співробітниками;
- стилем керівництва, який його не задовольняє;
- фальшиві розуміння про діяльність фірми;
- втрата «ілюзій» з приводу підприємства;
- нерозуміння працівником вимог, які йому висуваються;
- складні умови праці на новому місці;
- розбіжність між очікуваною і фактичною оплатою праці [7].

Існує кілька підходів до класифікації видів адаптації [8-11].
Класифікація видів адаптації працівників:

1) За суб'єктом адаптації:

- адаптація робітника (метод акліматизації працівника до підприємства);
- адаптація підприємства (процес пристосування трудового середовища до працівника).

2) за рівнем:

- первинна адаптація (для робітників, які ніколи не працювали);
- вторинна адаптація (для працівників, які вже працювали в трудових колективах).

3) за суб'єктно-об'єктними відносинами:

- активна (учасник адаптації намагається впливати на організаційне середовище з метою його зміни);
- пасивна (працівник не старається вплинути на трудове середовище).

4) за сферою впливу:

- адаптація до нової посади (введення співробітника на нову посаду);

– реадаптація для працівників, що зайняли посади після довгої відсутності, наприклад, у зв'язку з хворобою, декретною відпусткою, відрядженнями);

– адаптація до зниження в кар'єрі (адаптація працівників, що займають посади, нижчі за попередні);

– адаптація до звільнення (вивільнення у зв'язку з виходом на пенсію, реорганізацією та ліквідуванням організації).

5) за ступенем завершеності процесу:

– повна адаптація (високі показники адаптації робітника до всіх аспектів організаційної культури);

– часткова (співробітник адаптувався тільки до деяких аспектів трудового середовища);

– дезадаптація (працівник не зміг пристосуватися до жодного з аспектів трудової діяльності в організації).

6) за видами діяльності:

– професійно-виробнича адаптація (пристосування до умов та режиму роботи);

– суспільно-політична (адаптація до суспільної праці в організації, соціального статусу);

– міжособистісна адаптація (звикання до стилю спілкування в колективі та норм поведінки);

– особистісна адаптація (особистісний ріст, прагнення до інтелектуального та морального самовдосконалення).

7) за змістом:

– організаційна адаптація (розуміння своєї ролі в підприємстві, вивчення та адаптація до ієрархічних зв'язків в організації);

– психофізіологічна (адаптація працівника до психологічних та фізіологічних умов роботи);

– соціально-психологічна (пристосування працівника до відносин у колективі);

– економічна адаптація (ознайомлення з економічним процесом управління підприємством, системою оплати праці та винагородження);

– професійна адаптація (пристосування наявних знань, умінь та навичок до посадових обов'язків, особливостей професії).

Аспекти, які включає в себе процес адаптації персоналу в організації:

– психофізіологічний (акліматизація людини до нових фізичних і психологічних навантажень, фізіологічних умов роботи);

- соціально-психологічний (приєднання до колективу);
- професійний (оволодіння новим працівником системою професійних знань і навичок та ефективне їх застосування на практиці);
- організаційний (прийняття новачком цінностей, установок, принципів підприємства без шкоди для особистих цінностей) [2, с. 256].

Для продуктивного виконання процесу адаптації в більшості передових фірм використовується програма адаптації. Програма адаптації – це такий документ, який розрахований на період випробувального терміну і передбачає ряд заходів, спрямованих на оволодіння системою спеціалізованих професійних знань і умінь, необхідних для даної посади, а також ефективне їх застосування на практиці.

Мета програм адаптації в період тривалість випробувального терміну полягає в:

- пришвидшенні процесу входження в посаду нового робітника;
- зменшенні психологічного дискомфорту новачків в їх перші робочі дні;
- досягненні необхідної ефективності роботи в найбільш короткі терміни;
- зменшенні кількості можливих помилок, пов'язаних з включенням у роботу;
- підготовці робітника до ефективного виконання функцій і обов'язків у повному обсязі, підвищення їх рівня кваліфікації;
- об'єктивній оцінці рівня кваліфікації та потенціалу співробітників тільки в робочому процесі;
- зниженні втрат кадрів і пов'язаних з нею фінансових втрат;
- зменшення кількості звільнень працівників, які проходять випробувальний термін;
- звикання новачка до колективу та його структури;
- вивчення працівником основних вимог корпоративної культури і правил поведінки;
- запобіганні міжособистісних конфліктів в підрозділах;
- формуванні кадрового резерву.

Адаптація як процес характеризується деякою тривалістю і має початок та кінець. Ця процедура в організаціях зазвичай ділиться на п'ять етапів, кожен з яких передбачає виконання певних завдань, які, в

свою чергу, закріплені за тим чи іншим відповідальним учасником процедури:

1-й етап. Підготовка до адаптації до моменту виходу на роботу нового співробітника.

2-й етап. Перший робочий день нового співробітника.

3-й етап. Перший робочий тиждень.

4-й етап. Виконання Програми адаптації в перший, другий і третій місяці роботи місяць роботи нового співробітника.

5-й етап. Закінчення періоду адаптації. Контроль та підведення підсумків проходження випробувального терміну

Висновки. Таким чином, для досягнення поставлених цілей організації та підтримки конкурентних позицій за сучасних умов ведення бізнесу та мінливості зовнішнього і внутрішнього середовища підвищується значимість адаптації персоналу. Грамотно розроблена система адаптації дасть змогу людині, яка прийшла у новий колектив, почуватися комфортніше, а керівництву – отримати від неї максимальну віддачу в роботі. Таким чином, вітчизняна практика свідчить про те, що процес адаптації в більшості підприємств не сприймається як важливий та значимий елемент загальної системи управління.

Література.

1.Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/>

2. Балабанова Л.В. Управління персоналом: підручник. / Л.В. Балабанова, О.В. Сардак. – К.: Центр навчальної літератури, 2011. – 468 с.

3. Корнюшин В.Ю. Основы управления персоналом : учебное пособие / В. Ю. Корнюшин. – М. : МИЕМП, 2010. – 237 с.

4. Крушельницька О.В. Управління персоналом : навчальний посібник / О.В. Крушельницька, Д.П. Мельничук. – [2-ге вид., переробл. й доп.]. – К. : Кондор, 2005. – 308 с.

5. Кибанов А.Я. Управление персоналом организации / А.Я. Кибанов. – [3-е изд., дод. и перераб.]. – М. : ИНФРА-М, 2000. – 638 с.

6. Аширов Д.А. Управление персоналом / Д.А. Аширов, Л. А.Резниченко; Московский международный институт эконометрики, информатики, финансов и права. – М., 2004. – 193 с.

7. Staff-capital [Electronic resource] Access mode: <https://staff-capital.com/uk/articles/adaptazija-personala.html>

8. Никифорова В.Г. Управління персоналом: навч. посіб. / В.Г. Никифорова. – Одеса: Атлант, 2013. – 275 с.

9. Как помочь новому сотруднику адаптироваться на новом месте работы [Электронный ресурс] // О персонале. – Режим доступа: <http://opersonale.ru/podbor-i-trudoustrojstvo/adaptaciya-personala/kak-pomochnovomu-sotrudniku-adaptirovatsya-na-novom-meste-raboty.html>.

10. Крутцова М.Н. Управление адаптацией персонала: учеб. пособ. / М.Н. Крутцова. – Вологда : Легия, 2010. – 128 с.

11. Островерх О.В. Необхідність управління змінами в організації / О.В. Островерх, О.В. Родіонов // Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка: Економічні науки. Випуск 172 – Харків: ХНТУСГ. – 2016. – С. 62-68.

References.

1. *dspace.oneu.edu.ua* Retrieved from <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/> [in Ukrainian].
2. Balabanova L.V., & Sardak O.V. (2011). *Upravlinnia personalom [Personnel Management]*. Kyiv : Tsentr navchalnoi literatury, p. 468 [in Ukrainian].
3. Korniyushin V.Yu. (2010). *Osnovy upravleniya personalom [Human Resource Management Basics]*. Moscow : MIEMP, p. 237 [in Russian].
4. Krushelnyska O.V., & Melnychuk D.P. (2005). *Upravlinnia personalom [Personnel Management]*. Kyiv: Kondor, p. 308 [in Ukrainian].
5. Kibanov A.Ya. (2000). *Upravlenie personalom organizatsii [Organization Personnel Management]*. (3-d ed.), A.Ya. Kibanov (Ed.). Moscow : INFRA-M, p. 638 [in Russian].
6. Ashirov D.A., & Reznichenko L.A. (2004). *Upravlenie personalom [Personnel Management]*. Moskovskiy mezhdunarodnyiy institut ekonometriki, informatiki, finansov i prava. Moscow, p. 193 [in Russian].
7. Staff-capital *staff-capital.com* Retrieved from <https://staff-capital.com/uk/articles/adaptazija-personala.html> [in Ukrainian].
8. Nykyforenko V.H. (2013). *Upravlinnia personalom [Personnel Management]*. Odesa: Atlant, p. 275 [in Ukrainian].
9. Kak pomoch novomu sotrudniku adaptirovatsya na novom meste raboty // O personale [How to help a new employee adapt to a new place of work // About staff]. *opersonale.ru* Retrieved from <http://opersonale.ru/podbor-i-trudoustrojstvo/adaptaciya-personala/kak-pomochnovomu-sotrudniku-adaptirovatsya-na-novom-meste-raboty.html> [in Russian].
10. Krutsova M.N. (2010). *Upravlenie adaptatsiyey personala [Management of staff adaptation]*. Vologda: Legiya, p. 128 [in Russian].
11. Ostroverkh O.V. (2016). Neobkhidnist upravlinnia zminamy v orhanizatsii [The need for change management in organizations] *Visnyk KhNTUSH. Seriya : «Ekonomiczni nauky» – Bulletin of the Kharkiv National Technical University of Agriculture named after Petr Vasilenko: Economics*, Issue 172, pp. 62-68 Kharkiv: KHNTUSG [in Ukrainian].

Анотація.

Подольська О.В., Оберемок В.В. Процес адаптації персоналу на підприємстві.

У статті наведені теоретичні узагальнення удосконалення процесу адаптації персоналу на підприємствах шляхом розкриття змісту процесу адаптації персоналу підприємств, яке буде спрямоване на швидке та оперативне введення на нове місце, яке повинно сформувати у робітника лояльність до підприємства та мотивувати його на тривалу співробітництво. Висвітлено основні визначення поняття адаптації. Запропоновано шляхи удосконалення організаційних механізмів системи адаптації персоналу.

Ключові слова: адаптація, потреба, управління персоналом, менеджмент, співробітництво, механізми.

Аннотация.

Подольская О.В., Оберемок В.В. Процесс адаптации персонала на предприятии.

В статье приведены теоретические обобщения совершенствования процесса адаптации персонала на предприятиях путем раскрытия содержания процесса адаптации персонала предприятий, которое будет направлено на быстрое и оперативное введение на новое место, которое должно сформировать у рабочего лояльность к предприятию и мотивировать его на длительное сотрудничество. Освещены основные определения понятия адаптации. Предложены пути совершенствования организационных механизмов системы адаптации персонала.

Ключевые слова: адаптация, потребность, управление персоналом, менеджмент, сотрудничество, механизмы.

Abstract.

Podolska O.V., Oberemok V.V. Process of adaptation of personnel at the enterprise.

The article presents theoretical generalizations of improvement of the process of adaptation of personnel at enterprises by disclosing the content of the process of adaptation of the personnel of enterprises, which will be aimed at prompt and prompt introduction to a new place, which should form a loyalty to the enterprise and motivate it for long-term cooperation. The main definitions of the concept of adaptation are highlighted. The ways of improvement of organizational mechanisms of the system of adaptation of the personnel are offered.

Key words: adaptation, needs, personnel management, management, cooperation, mechanisms.

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ПРОДУКЦІЇ ТВАРИННИЦТВА НА ОСНОВІ ІННОВАЦІЙ

***САГАЧКО Ю.М., К.Е.Н., ДОЦЕНТ,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ ПЕТРА ВАСИЛЕНКА***

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сільське господарство є важливою складовою у забезпеченні сировиною сферу виробництва продуктів харчування. В Україні продовжує спостерігатися негативна тенденція в сільськогосподарському виробництві: зменшилися обсяги валової продукції, скоротилося поголів'я худоби, порушується дисбаланс між рослинництвом та тваринництвом. У 90-х роках минулого століття численні проблеми з безпечністю харчових продуктів стали причиною зневіри споживачів у безпечності продукції сільського господарства. Тому постало питання повернути втрачену довіру замовників до якісних і, найголовніше, безпечних харчових продуктів. Усі учасники ланцюга: від фермера – виробника кормів, перевізника, виробника харчових продуктів і до торгівельної мережі – розуміють, що на сьогодні умовою їх існування є саме якість продукції. Тому особливо актуальним є для галузі тваринництва перехід на інноваційний тип розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковим дослідження управління якістю сільськогосподарської продукції займалися такі вчені, як А. Глічев, П. Калита, В.Г. Андрійчук, О. Андрійко, В. Курило, М.В. Шульга, О. Піддубний, Ю. Битяк, В. Богущкий та інші. А також всесвітньовідомі вчені: Е. Демінга, Дж. Джурана, К. Ісікави, Й. Кондо, Г. Тагуті, А. Фейгенбаума, Дж. Харрінгтона, Ш. Шигео.

Не менш важливі здобутки вітчизняних науковців в сфері якості: Р.В. Бичківського, М.І. Шаповала, Д.Ф. Крисанова, А.Е. Басовського, Г.А. Саранчі, Т.І. Тарнавської, Н.А. Янківського. Визначення поняття якості носить доволі неоднозначний характер так, Ф. Кросбі трактує якість як відповідність вимогам, У. Демінг рахує, що управління якістю не означає її підвищення, а отримання такого рівня якості, на який розраховує ринок, А. Фегенбаум називає якість сукупністю властивостей, завдяки яким якість відповідає очікуванням споживача [1]. Але все ж залишаються малодосліджені питання щодо підвищення

ефективності виробництва продукції тваринництва, на основі впровадження інновацій в управління якістю продукції.

Формулювання цілей статті. Наразі сучасність характеризується стрімким розвитком технологій тому єдиним шляхом до виробництва безпечних і якісних продуктів тваринництва є формування системи управління якістю на основі інновацій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виходячи із чисельності науковців, які досліджують питання запровадження інноваційної діяльності в сферу АПК, потрібно зазначити її актуальність і необхідність. Згідно з Законом України «Про інноваційну діяльність» від 4 липня 2002 року № 40-IV, інновації – це новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери [2]. Що стосується галузі тваринництва, то вона має свої особливості щодо її розвитку на інноваційній основі це залежність виробництва від природно-кліматичних умов; використання у виробничому процесі біологічних активів - рослин і тварин, землі; недосконалий рівень організації менеджменту інноваційних процесів; значно вищі, в порівнянні з іншими галузями, виробничо-фінансові ризики. Тому і поняття інновації в тваринництві, на відміну від інших галузей, визначається як кінцевий результат діяльності не через запровадження нової або вдосконаленої продукції, а в основному вони реалізуються через запровадження в виробництво нової техніки, технології, організації виробництва, системи його управління, а особливо нових порід тварин, з метою отримання економічного, соціального, екологічного ефекту і прискорення процесу розширеного відтворення [3].

Сучасні умови, які склалися в нашій країні, а це відсутність внутрішнього ринку екологічної сільськогосподарської продукції, через високі ціни на неї, вимагають швидкої переоцінки каналів збуту, переорієнтації на нові ринки, пошуку стратегій залучення нових споживачів. Можливість виходу на європейський ринок експорту продукції сільського господарства підготує сільгоспвиробників знаходити шляхи дотримання вимог, які ставляться Європейським Союзом до такої продукції, її кількості, асортименту та якості. У контексті євроінтеграції українським сільгоспвиробникам важливо відповідати не лише вимогам ЄС щодо безпечності харчової продукції, а й застосовувати знання з управління якістю. Це дозволить виправити

прогалини в окремих фазах розвитку вітчизняних підприємств і, відповідно, компетентності персоналу, що сприятиме процесу інтеграції українських аграріїв у європейську спільноту, розвиваючи культуру виробництва та застосовуючи найкращі практики управління якістю. Так, в Німеччині в 2002 році було запроваджено International Food Standart (міжнародний стандарт на харчові продукти, IFS). Крім IFS найвідомішими стандартами в галузі харчових продуктів є BRC Food, BRC loP, Dutch HACCP, GLOBALGAP, ISO 9001, ISO 14001, ISO 22000, ISO 22002-1(2,3) та FSSC. Ці стандарти відрізняються один від одного орієнтацією вимог (стандарт на систему чи продукт); глибиною застосування (горизонтальний або вертикальний стандарт); широтою застосування (регіональний, національний, міжнародний) [4]. У ЄС розроблено стратегію захисту тварин (Strategy on Animal Welfare), яка зорієнтована на забезпечення кращого інформування споживачів і компаній про добробут тварин, у тому числі через нанесення відповідної інформації на етикетку й упаковку продукції, одержаної від цих тварин. Протягом останнього десятиріччя з Європейського сільськогосподарського фонду розвитку сільських районів фермерам виділялося близько 70 млн. євро на рік для підтримки добробуту тварин [5]. Тобто це свідчить до появи нових вимог до продукції сільського господарства, а отже і до систем управління якістю всіх учасників харчового ланцюга. Сьогодні Україна має можливості і умови для вирощування екологічної і безпечної сільськогосподарської продукції [6]. Хоча і причина є невітнісною, нестача засобів на придбання хімічних препаратів, але носить в результаті позитивний характер.

Підвищення якості продукції вимагає додаткових затрат не тільки інтелектуальної праці, але, як правило, й матеріально-грошових вкладень. Як свідчить світова практика і, насамперед, досвід високо розвинутих країн Заходу, в усіх галузях народного господарства сформувалася стійка тенденція до зростання витрат на поліпшення якості продукції, що досягається, наприклад, застосуванням ефективних систем матеріального стимулювання за підвищення якості продукції [7]. Та поліпшення якості неможливе без оновлення матеріально-технічної бази підприємств, що становить чи не найбільшої частину інвестиційних затрат. Аналізуючи ситуацію сьогодення, на жаль, зазначимо, що на відміну від європейських виробників, які за основну мету сьогодні ставлять забезпечення якості виробленої сільськогосподарської продукції за рахунок екологізації виробничих процесів, українські виробники прагнуть пavidкого отримання доходів, навіть ціною погіршення стану довкілля. Для вирішення цієї проблеми

Україні необхідно піти по шляху розвитку Японії і низки країн Західної Європи: використовувати інноваційні технології в обробці земель, в посіві сільськогосподарських культур, відмовитися від застосування синтетичних комбінованих добрив і пестицидів, замінивши їх сертифікованими органічними добривами [6]. А що стосується галузі тваринництва, то завдяки біотехнології, а точніше кормам створених за її допомогою, можливо підвищити продуктивність тварин, а також підвищити вміст гумусу в ґрунті.

Широкий спектр чинників, які неоднаковою мірою, на різних рівнях із різних сторін у сукупності формують передумови, що уможливають випуск неякісної, небезпечної та фальсифікованої продукції, закономірно підводять до важливості ролі системи органів державного управління у сфері якості та безпеки сільськогосподарської продукції. Ці органи вирізняються з-поміж інших управлінських інстанцій не лише тому, що їх діяльність пов'язана з практичною реалізацією завдань, функцій і владних повноважень щодо гарантування безпеки населення, а й за характером предмета управління.

Вихідними положеннями для формування повноважень органів державного управління у сфері якості та безпеки сільськогосподарської продукції є норми Закону України «Про безпечність та якість харчових продуктів» щодо державного забезпечення безпечності та якості харчових продуктів. Ефективне здійснення управлінської діяльності у галузі якості та безпеки сільськогосподарської продукції забезпечується впливом суб'єктів управління за допомогою законів і нормативних документів, а також системи державного нагляду.

Міністерство економічного розвитку і торгівлі України планує до 2020 року створити адаптовану до вимог Світової організації та Євросоюзу систему технічного регулювання, що дозволить українським виробникам безперешкодно виходити на іноземні ринки.

Так, Закон України «Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин» ухвалений Верховною Радою 18 травня минулого року. Окремі положення вступили в дію 5 липня 2017 року [8]. В цілому ж Закон набрав чинності 4 квітня 2018 року, є неабияким кроком у реформуванні системи державного контролю безпечності харчових продуктів, її наближенні до європейських принципів здійснення контролю, що є надзвичайно важливим у контексті виконання зобов'язань в рамках Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Закон визначає правові та організаційні

засади державного контролю, що здійснюється з метою перевірки дотримання операторами ринку законодавства про харчові продукти, корми, здоров'я та благополуччя тварин, а також законодавства про побічні продукти тваринного походження під час ввезення (пересилання) таких побічних продуктів на митну територію України.

Висновки. Отже, реалії сьогодення для прибуткового ведення господарства, особливо тих сільськогосподарських підприємств, які займаються тваринництвом в умовах жорсткої конкуренції є впровадження інновацій. Досвід інших країн свідчить, що з запровадження інноваційних технологій в тваринництві підвищиться продуктивність тварин, а також поліпшити якість ґрунту. Звісно політика держави повинна бути направлена на проведення досліджень в сфері інновацій. Наразі потрібно задовольняти потребу споживачів в високоякісній продукції. Якість продукції визначається ефективністю системи управління. В Україні це можливо здійснити шляхом законодавчої та нормативної підтримки держави. Але разом з тим потрібно змінити менталітет громадян через роз'яснювальні роботи. Впровадження ефективних систем якості вимагає високого професіоналізму, вміння пристосовуватись до нових методів і способів управління якістю з боку керівників усіх рівнів.

Література.

1. Мороз О.В. Організаційно-економічні фактори управління якістю на підприємствах : монографія. / О.В. Мороз, Л.М. Ткачук. – Вінниця : УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2005. – 137 с.
2. Закон України «Про інноваційну діяльність» [Електронний ресурс]: від 4 липня 2002 року № 40-IV: за станом на 4 грудня 2012 р. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/40-15>.
3. Особливості інноваційного розвитку галузі тваринництва в Україні [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://investyicii.org/>.
4. Євроінтеграція вимагає від українських виробників управляти якістю та безпечністю харчової продукції: (матеріали від 10.07.2014 офіційного сайту «Agrotimes») [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.agrotimes.net/journals>.
5. Katsarova I. Animal welfare protection in the EU [Electronic resource] / I. Katsarova. – Access mode: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/bibliotheque/briefing/2013/130438/LDM_BRI\(2013\)130438_REV1_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/bibliotheque/briefing/2013/130438/LDM_BRI(2013)130438_REV1_EN.pdf).
6. Инновационные ресурсосберегающие технологии в растениеводстве [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vodoley.dn.ua/>
7. Кушнір С.О. Стан та перспективи інвестування в підвищення якості сільськогосподарської продукції [Текст] / С. О. Кушнір // Український журнал прикладної економіки. – 2016. – Том 1. – № 5. – С. 48-59.

8. Закон України «Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин» від 18.05.2017 № 2042-VIII. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2042-19>.

References.

1. Moroz O.V., & Tkachuk L.M. (2005). *Organizacijno-ekonomichni faktory` upravlinnya yakistyu na pidpry`jemstвах* [Organizational and economic factors of quality management at enterprises]. Vinny`cya: UNIVERSUM-Vinny`cya, p. 137 [in Ukrainian].
2. Zakon Ukrainy` «Pro innovacijnu diyal`nist`» vid 4 ly`pnja 2002 roku № 40-IV: za stanom na 4 grudnja 2012 r. [Law of Ukraine «On Innovation Activity» July 4, 2002 No. 40-IV: As of December 4, 2012]. (n.d.) *zakon3.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/40-15> [in Ukrainian].
3. Osoby`vosti innovacijnogo rozvy`tku galuzi tvary`nny`cztva v Ukraini [Features of innovative development of animal husbandry in Ukraine]. (n.d.) *investycii.org*. Retrieved from <http://investycii.org/> [in Ukrainian].
4. Yevrointegraciya vy`magaye vid ukrayins`ky`x vy`robn`kiv upravlyat` yakistyu ta bezpechnosti xarchovoyi produkciyi: (materialy` vid 10.07.2014 oficijnogo sajtu «Agrotimes») [European integration requires Ukrainian producers to manage the quality and safety of food products]. (n.d.) *agrotimes.net/journals*. Retrieved from <http://www.agrotimes.net/journals>. [in Ukrainian].
5. Katsarova I. Animal welfare protection in the EU. Retrieved from [http://www.europarl.europa.eu/RegData/bibliotheque/briefing/2013/130438/LDM_BRI\(2013\)130438_REV1_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/bibliotheque/briefing/2013/130438/LDM_BRI(2013)130438_REV1_EN.pdf) [in English].
6. Innovatsionnye resursoberegayuschie tehnologii v rastenievodstve [Innovative energy saving technologies in crop production]. (n.d.) *vodoley.dn.ua*. Retrieved from <http://www.vodoley.dn.ua/> [in Ukrainian].
7. Kushnir S.O. (2016). Stan ta perspekty`vy` investuvannya v pidvy`shhennya yakosti sil`s`kogospodars`koyi produkciyi [Status and prospects of investment in improving the quality of agricultural products] *Ukrayins`ky`j zhurnal pry`kladnoyi ekonomiky` – Ukrainian Journal of Applied Economics*, Vol. 1, No 5, pp. 48-59 [in Ukrainian].
8. Zakon Ukrainy` «Pro derzhavny`j kontrol` za dotry`mannyam zakonodavstva pro xarchovi produkty`, kormy`, pobichni produkty` tvary`nnoho poxodzhennya, zdorov'ya ta blagopoluchchya tvary`n» vid 18.05.2017 № 2042-VIII. [Law of Ukraine «On state control over compliance with legislation on food products, feed, animal by-products, animal health and welfare» v. May 18, 2017, No. 2042-VIII]. (n.d.) *zakon2.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2042-19>. [in Ukrainian].

Анотація.

Сагачко Ю.М. Формування системи управління якістю продукції тваринництва на основі інновацій.

У статті розкрито необхідність виробництва якісних і безпечних продуктів тваринництва, що призведе до підвищення ефективності даної галузі і виведення її з депресивного стану. Обґрунтовано, що вихід з кризи можливо лише при переході на інноваційний тип розвитку. Щодо передбачас застосування біотехнологій в тваринництві, що призведе до підвищення продуктивності, а також і покращення якості земель. Визначено особливості галузі тваринництва щодо її розвитку на інноваційній основі. І виходячи з цього наведено визначення поняття інновація для тваринницької галузі. Проаналізовано досвід країн ЄС з випуску екологічної сільськогосподарської продукції і вимог до неї. А також розкрито необхідність створення державних інституцій щодо контролю якості та безпечності сільськогосподарської продукції, і фінансової підтримки інноваційної діяльності.

Ключові слова: сільське господарство, тваринництво, інновації, якість сільськогосподарської продукції, органи державного управління.

Аннотация.

Сагачко Ю.Н. Формирование системы управления качеством продукции животноводства на основе инноваций.

В статье раскрыта необходимость производства качественных и безопасных продуктов животноводства, приведет к повышению эффективности данной отрасли и вывода ее из депрессивного состояния. Обосновано, что выход из кризиса возможен только при переходе на инновационный тип развития. Предполагающего применение биотехнологии в животноводстве, приведет к повышению производительности, а также и улучшение качества земель. Определены особенности отрасли животноводства по ее развитию на инновационной основе. II исходя из этого приведено определение понятия инновация для животноводческой отрасли. Проанализирован опыт стран ЕС по выпуску экологической сельскохозяйственной продукции и требований к ней. А также раскрыта необходимость создания государственных институтов по контролю качества и безопасности сельскохозяйственной продукции, и финансовой поддержки инновационной деятельности.

Ключевые слова: сельское хозяйство, животноводство, инновации, качество сельскохозяйственной продукции, органы государственного управления.

Abstract.

Sagachko Yu.M. Formation of a quality management system for livestock products based on innovations.

The article reveals the need to produce high-quality and safe livestock products, will lead to an increase in the efficiency of this industry and its withdrawal from a depressive state. It is substantiated that a way out of the crisis is possible only in the transition to an innovative type of development. Envisaging the use of biotechnology in animal husbandry, will lead to increased productivity, as well as improved land quality. The features of the livestock industry for its development on an innovative basis. And based on this, the definition of innovation for the livestock industry is given. Analyzed the experience of the EU countries in the production of organic agricultural products and requirements for them. And also revealed the need to create state institutions to control the quality and safety of agricultural products, and financial support for innovation.

Key words: agriculture, animal husbandry, innovations, quality of agricultural products, government bodies.

ДЖЕРЕЛА ФІНАНСУВАННЯ ДОРАДЧИХ СЛУЖБ В УКРАЇНІ

***СМІГУНОВА О.В., к.е.н., доцент,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ ПЕТРА ВАСИЛЕНКА***

Постановка проблеми у загальному вигляді. Станом на кінець 2017 р. в Україні було зареєстровано 145412 суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва, задіяних у сфері сільського, лісового та рибного господарства, з них тільки 18 – суб'єкти великого підприємництва. 36,3 % із зазначеної кількості суб'єктів господарювання – фізичні особи-підприємці. Однак, незважаючи на те, що великими підприємствами цієї сфери було реалізовано лише 8,6 % виробленої продукції (середніми – 52,4 %, малими – 39 %, мікропідприємствами – 11,9 %), рівень рентабельності їх діяльності становив 20,5 %, в той час як рівень рентабельності середніх, малих та мікропідприємств складав відповідно 15,4, 15,6 та 7,7 % [5, 6, 10].

Саме суб'єктами малого та середнього бізнесу виробляються значні обсяги сільськогосподарської продукції, особливо тваринницької, однак продуктивність виробництва та технологічна якість виробленої продукції є дуже низькою, що в значній мірі є причиною низької ефективності виробництва [7].

Селяни потребують фінансової, організаційної та, в першу чергу, інформаційної допомоги. Дорадчі структури, що діють у розвинених країнах світу, сприяють вирішенню існуючих проблем сільськогосподарських товаровиробників та сільських територій взагалі.

З 2004 р. в Україні діє закон «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність», однак досі система сільськогосподарського дорадництва є нерозвиненою, та не сприяє підвищенню конкурентоспроможності структур малого та середнього бізнесу в сільській місцевості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у вивчення проблем розвитку системи сільськогосподарського дорадництва в Україні та світі, інформаційного і наукового забезпечення дорадчих структур зробили багато науковців, зокрема О.Д. Гудзинський, П.Т. Саблук, О.Ю. Лупенко, Р.Я. Корінець, О.М. Бородіна, М.Ф. Кропивко, Н.Л. Чекас та ін. Однак питання

пошуку джерел фінансування дорадчих структур наразі являються невирішеними та гальмують їх становлення та розвиток.

Формулювання цілей статті. Ціллю статті є дослідження проблем сучасної вітчизняної системи сільськогосподарського дорадництва та визначення джерел фінансування для становлення дорадчих структур та забезпечення їх ефективного функціонування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ринок інформаційно-консультаційних послуг сільськогосподарського спрямування представлений дорадчими службами, агроконсалтинговими фірмами та екстеншн-центрами. Агроконсалтингові фірми в переважній мірі функціонують за рахунок надання платних консультаційних послуг крупним сільськогосподарським підприємствам. Діяльність екстеншн-центрів спрямована на навчання конкретних цільових груп. Робота дорадчих служб переважно фінансується за рахунок коштів місцевих та державного бюджетів, а також іноземних інвесторів в рамках певних проектів. Тому їх послуги є доступними широкому колу споживачів, насамперед малим та середнім сільгоспвиробникам [1, 4].

На сьогодні в Україні зареєстровано понад 70 дорадчих служб, переважна більшість яких була створена за рахунок фінансування міжнародного співтовариства, грантів, проектів і програм міжнародної технічної допомоги.

Значну роль дорадчі служби відіграли в період приватизації майна та землі та реорганізації колишніх колгоспів та радгоспів в підприємницькі структури ринкового типу. Однак, в подальшому, нажаль, їх робота не отримала подальшого розвитку, лише невелика їх кількість на сьогодні є реально діючими.

Наразі вітчизняні аграрії потребують інформаційно-консультаційної допомоги у вирішенні низки проблем. Так, стан інфраструктури аграрного ринку на сьогодні залишається незадовільним, що гальмує ефективний розвиток сільських територій. Малі та середні сільгосппідприємства, а також селяни-одноосібники, потребують допомоги у налагодженні стабільних каналів збуту виробленої продукції через аукціони, оптові ринки, біржі, сільськогосподарські кооперативи тощо. Так, наприклад, дієвими інструментами підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва та покращення добробуту сільського жителя в розвинених країнах світу, є кооперація та інтеграція. Український селянин, для якого поняття «кооператив» на сьогодні є в певній мірі дискредитованим, потребує його сучасного тлумачення та донесення інформації щодо

особливостей їх створення та функціонування, переваг та можливих проблем.

Донедавна активізована інформаційно-консультаційна робота дорадників щодо створення кооперативних структур на сьогодні загальмувалася, так і не створивши очікуваного ефекту.

Низька доступність кредитних ресурсів – ще одна проблема, з якою стикаються сільськогосподарські товаровиробники. Роль дорадчих служб при вирішенні даної проблеми полягає в сприянні організації кредитних спілок, кооперативних банків, допомозі при складанні бізнес-планів для оформлення кредитів в банках тощо.

Важливим напрямком дорадчої діяльності є сприяння сільським жителям у створенні та розвитку несільськогосподарських підприємницьких структур. Так, наприклад, все більшої популярності у світі набуває зелений, еко-, гастро-туризм; відроджується інтерес до національних традицій, народних промислів та ремесл. Багата культурною спадщиною Україна, вигідна своїм географічним розташуванням, має широкі перспективи розвитку даного напрямку.

Проблемними залишаються на сьогодні питання, пов'язані з земельними паями: отримання, оформлення та їх ефективного використання. Потенційні землевласники потребують роз'яснень та допомоги в складанні документів. Поряд з цим, задачею дорадчих структур є стимулювання соціальної відповідальності власника землі.

Серед причин, що гальмують розвиток вітчизняного сільськогосподарського дорадництва в Україні, можна виділити наступні: відсутність сформованої державної системи дорадництва, яка б мала розгалужену структуру районних, регіональних осередків дорадництва та загальнонаціональний центр; відсутність державного фінансування сільськогосподарської дорадчої діяльності; низька платоспроможність та, відповідно, здатність малих та середніх сільськогосподарських товаровиробників бути споживачами сільськогосподарських інформаційно-консультаційних послуг; скорочення міжнародних програм та проектів технічної допомоги [1, 11].

У Законі України «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність» [3, ст. 8] передбачене обов'язкове щорічне фінансування сільськогосподарської дорадчої діяльності в розмірі не менше 5 відсотків коштів, запланованих у державних цільових програмах, які спрямовані на розвиток сільського господарства та сільської місцевості. Однак, починаючи з 2013 року таке фінансування призупинено, що і призвело до згортання діяльності переважної більшості дорадчих служб.

Основними споживачами інформаційно-консультаційних послуг є фермерські господарства, які готові підтримати формування державної системи сільськогосподарського дорадництва навіть шляхом часткової оплати дорадчих послуг. Подальше зростання доходів фермерів та підвищення їх платоспроможності має сприяти скороченню держаних бюджетних видатків на дорадчу діяльність [9].

Діяльність багатьох дорадчих служб підтримується за рахунок їх участі в грантових проектах. Це дає можливість без посередництва державних структур, долучитись до вирішення зазначених проблем. Дорадчі служби складають та подають на конкурси проекти за тематикою, пов'язаною з вирішенням проблем сільських територій.

Станом на січень 2019 року в Переліку проектів міжнародної допомоги [8] зареєстровано наступні проекти аграрного спрямування:

- «Розвиток молочного бізнесу в Україні», за яким реципієнтами є Дніпропетровська обласна громадська організація «Сільськогосподарська консультаційна служба» та Дніпропетровське обласне об'єднання сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів;

- «Український проект бізнес-розвитку плодоовочівництва» (реципієнти Запорізька обласна громадська організація «Запорізький інформаційно-консультаційний центр «Агро-Таврія»; Одеська обласна сільськогосподарська дорадча служба «Центр розвитку та правової підтримки села»);

- «Програма підтримки аграрного і сільського розвитку в Україні» (реципієнт – Міністерство аграрної політики та продовольства України);

- «Кредитування сільськогосподарських виробників» (реципієнти – Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, кредитна спілка «Харківська каса взаємодопомоги», Всеукраїнська асоціація кредитних спілок, Національна асоціація кредитних спілок України).

Донорами за перерахованими програмами виступають Міністерство закордонних справ, торгівлі та розвитку Канади та Агентство США з міжнародного розвитку.

Найбільш розповсюдженим джерелом фінансування неприбуткових організацій виступають благодійні фонди. Вони надають фінансову допомогу у вигляді грантів. Грант – цільові кошти, безоплатно передані дарувальником некомерційній організації або приватній особі [2]. Гранти, на відміну від допомоги, виділяються на конкурсній основі.

На сьогодні доступні грантові програми Агенції міжнародного розвитку США (USAID), Фонду Євразія, Канадського фонду співробітництва, Програми технічної допомоги країн Європейського союзу (TACIS), Британської Ради, Міжнародного фонду «Відродження», Ради міжнародних наукових досліджень та обмінів (IREX), Міжнародного Вишеградського фонду, Шведської міжнародної агенції розвитку та ін.

Грантова фінансова допомога – це достатньо велика сума коштів, і, як правило, при належному виконанні умов програми у організації є всі шанси продовжувати роботу з грантодавцем. Однак тривалість обробки заявок на отримання гранту, часта зміна пріоритетів грантодавців, поетапність надходження коштів не сприяють стабільному розвитку організацій.

Висновки. Світовий досвід свідчить, що реальним механізмом сприяння розвитку сільських територій взагалі та агровиробництва, зокрема, є система сільськогосподарського дорадництва. Згортання діяльності створених дорадчих служб пов'язане в першу чергу з відсутністю стабільних джерел фінансування.

Фінансування аграрного дорадництва може здійснюватися за рахунок державних і недержавних програм і проєктів, госпрозрахункових надходжень, спонсорської допомоги, грантів тощо.

Не зважаючи на значну кількість переваг використання грантових коштів, варто зауважити, що така форма фінансування є несистемною. Тому розвиток дорадчих структур потребує стабільної державної підтримки.

Література.

1. Аналітична записка «Щодо державної підтримки розвитку сільськогосподарського дорадництва в Україні». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1521/>.

2. Де знайти гроші сільським громадам: перспективи і можливості фінансування міжнародними донорами. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://icps.com.ua/assets/uploads/files/block_canada_20160324.pdf.

3. Закон України «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність» від 17.06.2004 р. № 1807-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1807-15>.

4. Зильберман М. Консалтинг. Методы и технологии / М. Зильберман; пер. с англ. – СПб. : Питер, 2006 – 432 с.

5. Кількість суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва за видами економічної діяльності у 2010-2017 роках [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/sze.htm.

6. Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) підприємств за видами економічної діяльності з розподілом на великі, середні, малі та мікропідприємства у 2010–2017 роках [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/sze.htm.

7. Орел В.М. Роль дорадчої служби в розвитку сільських територій та ринкової інфраструктури на селі / В.М. Орел, О.В. Смігунова // Вісник ХНТУСГ : Економічні науки. – Вип. 177. – Харків: ХНТУСГ, 2016. – С. 22-29.

8. Перелік проектів міжнародної технічної допомоги за підтримки країн-донорів, що реалізуються в Україні та пройшли державну реєстрацію (перереєстрацію) у Мінекономрозвитку. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://data.gov.ua/dataset/04fa817d-5c92-4e0d-b1b5-2dcf720adc36>.

9. Похиленко Н.М. Фінансування системи сільськогосподарського дорадництва [Електронний ресурс] / Н.М. Похиленко, Р.Я. Корінець / Глобальні та національні проблеми економіки. – 2018. – Вип. 23. – С. 109-115. – Режим доступу: <http://global-national.in.ua/archive/23-2018/23.pdf>

10. Рентабельність операційної та усієї діяльності підприємств за видами економічної діяльності з розподілом на великі, середні, малі та мікропідприємства (2010-2017). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/sze.htm.

11. Українське дорадництво на практиці. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://pro-of.com.ua/ukra%D1%97nske-doradnictvo-na-praktici/>.

References.

1. Analitichna zapyska «Shchodo derzhavnoi pidtrymky rozvytku silskohospodarskoho doradnytstva v Ukraini» [Analytical note «On state support for agricultural advisory development in Ukraine»]. (n.d.). *niss.gov.ua*. Retrieved from <http://www.niss.gov.ua/articles/1521/> [in Ukrainian].

2. De znaity hroshi silskym hromadam: perspektyvy i mozhlyvosti finansuvannya mizhnarodnymy donoramy [Where to find money for rural communities: prospects and opportunities for funding by international donors]. (n.d.). *icps.com.ua*. Retrieved from http://icps.com.ua/assets/uploads/files/block_canada_20160324.pdf [in Ukrainian].

3. Pro silskohospodarsku doradchu diialnist [On agricultural Advisory activities]. (2004, 17 June). *zakon4.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1807-15> [in Ukrainian].

4. Zil'berman M. (2006). *Konsulting. Metody i tekhnologii* [The Consultant's Toolkit]. (Trans.). Saint Petersburg: Piter Publ, p. 432 [in Russian].

5. Kil'kist sub'ektiv velykoho, serednoho, maloho ta mikropidpriemnytstva za vydamy ekonomichnoi diialnosti u 2010-2017 rokakh [The number of subjects of large, medium, small and micro-support by types of economic activity in 2010-2017]. (n.d.). *ukrstat.gov.ua*. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/sze.htm [in Ukrainian].

6. Obsiah realizovanoi produktsii (tovariv, posluh) pidpriemstv za vydamy ekonomichnoi diialnosti z rozpodilom na velyki, seredni, mali ta mikropidpriemstva u 2010-2017 rokakh [Volume of sold products (goods, services) by type of economic activity with distribution to large, medium, small and micro enterprises in 2010-2017]. (n.d.). *ukrstat.gov.ua*. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/sze.htm [in Ukrainian].

7. Orel V.M., & Smihunova O.V. (2016). Rol doradchoi sluzhby v rozvytku silskykh terytorii ta rynkovoï infrastruktury na seli [The role of the advisory service in the development of rural areas and market infrastructure in the village]. *Visnyk KhNTUSH: Ekonomichni nauky – Bulletin of the KhNTUU: Economic Sciences*. Kharkiv : KhNTUSH, Issue 177, pp. 22-29 [in Ukrainian].

8. Perelik proektiv mizhnarodnoi tekhnichnoi dopomohy za pidtrymky krain-donoriv, shcho realizuiutsia v Ukraini ta proishly derzhavnu reiestratsiiu (perereiestratsiiu) u Minekonomrozvytku. [List of projects of international technical assistance with the support of donor countries, which are being implemented in Ukraine and have undergone state registration (re-registration) in the Ministry of Economic Development and Trade.]. (n.d.). *data.gov.ua*. Retrieved from <https://data.gov.ua/dataset/04fa817d-5c92-4e0d-b1b5-2dcf720adc36> [in Ukrainian].

9. Pokhylenko N.M., & Korinets R.Ia. (2018). Finansuvannia systemy silskohospodarskoho doradnytstva [Financing of the Agricultural Advisory System]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky – Global and national problems of the economy*, Issue 23, pp. 109-115. Retrieved from <http://global-national.in.ua/archive/23-2018/23.pdf/> [in Ukrainian].

10. Rentabelnist operatsiinoi ta usiiei diialnosti pidpriemstv za vydamy ekonomichnoi diialnosti z rozpodilom na velyki, seredni, mali ta mikropidpriemstva (2010-2017) [Profitability and operating entire business enterprises by /economic activity broken down into large, medium, small and micro enterprises (2010-2017)]. (n.d.). *ukrstat.gov.ua*. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/sze.htm [in Ukrainian].

11. Ukrainske doradnytstvo na praktytsi. [Ukrainian advising in practice]. (n.d.). *pro-of.com.ua*. Retrieved from <https://pro-of.com.ua/ukra%D1%97nske-doradnictvo-na-praktytsi/> [in Ukrainian].

Аноація.

Смігунова О.В. Джерела фінансування дораах служб в Україні.

В статті зроблена спроба окреслити проблеми сучасної вітчизняної системи сільськогосподарського дорааництва та визначити джерела фінансування для становлення дораах структур та забезпечення їх ефективного функціонування. Припинення діяльності створених дораах служб пов'язане в першу чергу з відсутністю стабільних джерел фінансування. На сьогодні воно може здійснюватися за рахунок державних і недержавних програм і проєктів, госпрозрахункових надходжень, спонсорської допомоги, грантів тощо. Виявлено, що не зважаючи велику роль грантових коштів, така форма фінансування є несистемною. Планаірний розвиток дораах структур потребує стабільної державної підтримки.

Ключові слова: дорааництво, дораах служба, гранти, програми, проєкти.

Аннотация.

Смигунова Е.В. Источники финансирования консультационных служб в Украине.

В статье предпринята попытка обозначить проблемы современной отечественной системы сельскохозяйственного консультирования и определить источники финансирования для становления совещательных структур и обеспечения их эффективного функционирования. Прекращение деятельности созданных консультационных служб связано в первую очередь с отсутствием стабильных источников финансирования. На сегодня оно может осуществляться за счет государственных и негосударственных программ и проектов, хозрасчетных поступлений, спонсорской помощи, грантов и тому подобное. Выявлено, что несмотря на большую роль грантовых средств, такая форма финансирования является несистемной. Планомерное развитие совещательных структур требует стабильной государственной поддержки.

Ключевые слова: информационно-консультационная деятельность, консультационная служба, гранты, программы, проекты.

Abstract.

Smihunova O. Sources of financing of advisory services in Ukraine.

The article attempts to outline the problems of the modern domestic agricultural advisory system and to determine the sources of financing for the formation of advisory structures and ensuring their effective functioning. The cessation of the activities of the advisory services created is primarily due to the lack of stable sources of funding. Today, it can be carried out at the expense of state and non-state programs and projects, self-financing revenues, sponsorship, grants, etc. It has been found that despite the great role of grant funds, this form of financing is non-systemic. Planned development of advisory structures requires stable state support.

Key words: extension, advisory services, grants, programs, projects.

УДК 631.576.331

МАРКЕТИНГОВІ ІННОВАЦІЇ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ ЯК ПРІОРИТЕТНИЙ НАПРЯМОК ФОРМУВАННЯ ЙОГО КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ НА РИНКУ ЗЕРНА

**ХЛОПОНІНА-ГНАТЕНКО О.І., к.е.н., доцент,
КОЛОМІЄЦЬ Н.О., к.е.н., доцент,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ ПЕТРА ВАСИЛЕНКА**

Постановка проблеми у загальному вигляді. Маркетингові інновації в системі управління підприємством – один із способів забезпечити виживання і ефективне функціонування підприємства в агресивному конкурентному середовищі. Під час переходу до нових етапів ринкових реформ, на всіх рівнях управління підвищується увага

вмінню приймати оптимальні рішення, які будуть здійснювати вплив на майбутнє і зіставляти поточну діяльність зі стратегічними цілями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Впровадження маркетингових інновацій в систему управління підприємством є пріоритетним напрямком розвитку підприємства. За сучасних умов господарювання, посилюється роль маркетингових інновацій, що є основою для планування майбутнього розвитку підприємства.

Теоретичною основою наукових досліджень проблематики розвитку маркетингового менеджменту підприємств стали роботи вітчизняних авторів Левків Г.Я., Тарнавська Н., Сухорська У.Р., Крижко О.В., Писаревський І.М. та інших. Значний внесок у стратегічний менеджмент зробили Альстренд Б., Лемпел, Портер М., І. Ансофф, Г. Минцберг [1-5].

У сучасній науковій літературі недостатньо представлені вдалі спроби розробки універсальних технологій управління та планування розвитком підприємств, що суттєво перешкоджає впровадженню вискоєфективних стратегій, раціональних інвестиційних програм, формуванню оптимальної структури капіталу тощо.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження теоретичне та практичне обґрунтування системи маркетингових інновацій в системі управління підприємством. Узагальнити теоретичні основи формування та використання цілісної системи стратегічного управління діяльністю підприємства з метою забезпечення його ефективного розвитку. При проведенні дослідження використано абстрактно-логічний метод, монографічний метод, діалектичний метод, метод аналізу та синтезу, метод індукції та дедукції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Довгостроковий успіх агропідприємства нерозривно пов'язаний з його здатністю безперервно вводити інновації [1]. Виходячи з цього актуалізується проблема інноваційної спрямованості управління конкурентними перевагами, у т. ч. й за рахунок розроблення і впровадження в практику діяльності підприємств маркетингових інновацій як таких, що забезпечують передумови і формують узгоджене мотиваційне середовище для продукування, поширення та абсорбції продуктових, технологічних та інших інновацій. Такий підхід можна реалізувати на основі гармонійного поєднання ідей новітнього маркетингу, інноватики, управління змінами та управління знаннями і компетенціями – джерелами конкурентних переваг [5].

Орієнтація на інноваційний шлях розвитку вимагає від підприємств докорінної перебудови всієї виробничої й господарської

діяльності на засадах маркетингу та формування управлінських технологій оперативного пошуку нових сфер і способів реалізації власного потенціалу в межах обраної стратегії розвитку підприємства.

«Одним із напрямів такої діяльності є розроблення й імплементація до системи управління підприємствами маркетингових інновацій, оскільки традиційні технології маркетингу не забезпечують бажаного ринкового успіху, а результативна інноваційна діяльність у сфері маркетингу більшою мірою, аніж продуктові й технологічні інновації, здатна забезпечити підприємствам конкурентний захист на ринку. Нині маркетингові інновації стають ядром конкурентних стратегій, а концептуальною основою їх створення є сучасне теоретичне підґрунтя інноватики, теорій маркетингу і конкурентних переваг» [1].

Під маркетинговими інноваціями розуміють створення інновацій у самому маркетингу, тобто інноваційні методи, які сприяють покращенню традиційного маркетингу [3], або ж створення нових маркетингових інструментів і методів [4]. Маркетингові інновації – це інноваційні методи, прийоми та технології, що дозволяють підприємствам позиціонувати, просувати та реалізовувати товар на ринку [1; 2].

До маркетингових інновацій прикладного характеру, відносять:

- інновації у сфері маркетингових досліджень;
- інновації, пов'язані з розробленням стратегії маркетингу;
- інновації в розробленні товару;
- інновації в ціноутворенні;
- інновації в товарному розподілі;
- інновації в комунікаційній політиці [6].

Найчастіше до маркетингових інновацій сільському господарстві відносять: реалізацію нової маркетингової стратегії, орієнтованої на розширення складу споживачів або ринків збуту; застосування нових прийомів просування продукції; використання нових каналів продажів (прямий продаж, інтернет-торгівля); введення нових концепцій презентації продукції (наприклад, демонстрації продукції на ярмарках, виставках, участь у святах, веб-сайти); використання нових цінових стратегій при продажу продукції.

Сучасне управління маркетингом в провідних сільськогосподарських підприємствах здійснюється перш за все за допомогою використання Інноваційних інформаційних систем, що пропонуємо взяти до відома і впровадити в перспективі в дослідному господарстві. Нажаль, проблемою є те, що на сьогодні система

управління багатьох сільськогосподарських підприємств поки що не готова до впровадження нових програмних продуктів. На наш погляд ці питання є надзвичайно актуальними для даного господарства, їх потрібно ретельно вивчити, проаналізувати і, в разі необхідності, детально спланувати реорганізацію вже існуючої системи управління підприємства, що сприятиме удосконаленню управління маркетингом та підвищенню рівня його прибутковості.

Управління маркетингом і зокрема його товарною політикою та політикою розподілу, має бути спрямоване на таке налаштування виробничих процесів, яке дозволяє отримати повну картину роботи підприємства, з аналізом затрат, прибутковості та інформації про те, як на неї впливає кожне управлінське рішення. Результатом є чітке розуміння – якою має бути кожна операція, щоб отримати запланований максимальний результат.

Найбільш актуальним питанням для дослідного господарства на сьогодні є системне налаштування бізнес-процесів у рослинництві, зокрема в зерновому виробництві. В даному випадку обов'язковим є ведення історії полів, фіксування всіх операцій та затрат. Коли така історія ведеться впродовж років, з'являється можливість точного прогнозування прибутковості та гнучкого реагування на будь-які чинники, враховуючи зміну прогнозу погоди. І це — незалежно від того, хто був відповідальним за роботу підрозділу чи всього підприємства у минулі роки. Зазначимо, що прозорість усіх бізнес-процесів є запорукою ефективної роботи будь-якого агропідприємства.

Також актуальним питанням в виробничо-господарській діяльності галузі зерновиробництва є контроль паливно-мастильних матеріалів, засобів захисту рослин, добрив, посівного матеріалу та врожаю, а також виробничих процесів. Особливої актуальності набувають питання контролю технологічних операцій під час посівної. Прозоре ведення обліку ресурсів, постійний контроль технологічних операцій — від глибини обробки ґрунту до того, яка марка засобів захисту рослин використовується на тому чи іншому полі в підсумку позначається на рівні прибутковості підприємства.

Контролювати роботу підприємства в комплексі допомагають автоматизовані ІТ-платформи, наприклад, програмний комплекс Forland, що створений для мінімізації системних втрат сільськогосподарських підприємств [8]. Програмний продукт вирішує одночасно п'ять завдань: контроль ресурсів, прозорість, аналіз даних і управління, планування і, як результат, підвищення прибутковості. Вести чіткий облік технологічних операцій, дозволяє як програмний

комплекс Forland та інші автоматизовані IT-програми. За їх допомогою в режимі реального часу на екрані смартфона чи комп'ютера відслідковуються всі операції — від якості обробітку на кожному полі чи витрат гербіцидів, до розрахунку поточної прибутковості підприємства.

Програмний комплекс Forland впроваджено в найбільшому в Україні підприємстві, яке працює виключно за технологіями органічного землеробства ПП «Агроекологія». Планове зростання доходу від автоматизації виробництва становить – 26 % [9].

Особливість автоматизованих IT-програм в тому, що контролювати можна як деякі процеси, наприклад, рух транспорту та витрати палива, так і всю діяльність підприємства. Впровадження систем контролю розпочинається з обладнання тракторів та вантажівок пристроями GPS-моніторингу. Ця технологія дозволяє знизити затрати й допомагає контролювати водіїв. Для техніки, яка далеко не виїздить, застосовують системи з датчиками кількості палива в баку та блоки, що відслідковують параметри роботи двигуна, і так визначають реальні витрати бензину чи дизпалива. Як і GPS, такі системи окупаються за кілька місяців. Доцільно системи GPS-моніторингу закуповувати та встановлювати на найціннішу техніку [7].

На все обладнання агропідприємство має встановити датчики, які аналізують отриману інформацію і відправити у систему. Позитивно, що за її допомогою власник може зайти в систему з будь-якого комп'ютера або смартфона, і побачити в цифрах і графіках, що відбувається на полі. Аж до того, як був проведений посів і де в конкретний момент знаходяться трактори. По суті, це CRM-система, яка дає можливість повного контролю над усіма процесами – починаючи від припинення банального злодійства й закінчуючи недопущенням прийняття неправильних технологічних рішень.

Програмний комплекс дозволяє вирішити операційні проблеми в агробізнесі: оптимізувати витрати на поле; запобігти впливу «людського фактору»; спланувати майбутній урожай і отримати його в повному обсязі; зробити доступним «простеження» вже готової продукції для споживача.

Програмний комплекс дозволяє вирішити технічні проблеми в агробізнесі: проконтролювати посів; визначити як оброблено поле / культура; створити базу полів підприємства та управляти ними; управляти залишками та якістю вихідної продукції; простежити роботу техніки та персоналу і оцінити їх ефективність. Він автоматично обробляє дані і формує зведену картину функціонування техніки і

механізмів. Оперативні дані зіставляються з плановими, що дозволяє виявляти відхилення і коригувати план робіт в залежності від ситуативних потреб підприємства.

Програмний комплекс «Forland» дозволяє зібрати в одній системі: функції глобального і операційного планування; диспетчеризації і контролю робіт; облік використання всіх ресурсів сільськогосподарського підприємства; аналітичну інформацію по кожній вирощуваній культурі; формувати управлінську та бухгалтерську звітність на підставі реальних даних. При цьому «Forland» тісно інтегровано з TMS – системою управління, обліковими бухгалтерськими системами (1С).

В звітах ПК «Forland» формуються ключові показники ефективності підприємства: посівна площа; врожайність сільськогосподарських культур; валовий збір сільськогосподарських культур; структура посівних площ; динаміка показників по роках; коефіцієнт використання сільгосптехніки за зміну, день, тиждень, місяць, рік; середній виробіток за період (за день, за зміну, за тиждень, за місяць); коефіцієнт переїздів; витрати палива; фактично використані матеріали (органічні добрива, запчастини); кількість поголів'я; кількість виданих кормів.

Програмний комплекс «Forland» виконує наступні функції: планування; контроль і моніторинг за посівом; контроль за технологічними операціями; контроль за переміщенням врожаю з поля на елеватор; контроль за переміщенням палива від нафтобази до паливного бака техніки, контроль витрат на культуру / на 1 га; системи контролю проведених технологічних операцій; прослідковування кожної партії продукції; мобільний агроном (книга історії поля); техніко-економічна карта кожного поля; диспетчерська служба. Розглянемо окремі функції більш детально.

Функція планування. По кожному полю ведеться техніко-Економічне планування що дозволяє: під певну операцію вибрати доступну техніку та сформувати «Завдання» / Дорожній лист; фактично по виконанню технікою технологічних операцій, прив'язувати факт до плану, що відповідно дозволяє проводити «планово - факторний» аналіз, за будь - який період часу.

Функція контролю та моніторингу посіву. Контроль за переміщенням органічного насіння зі складу до поля в розрізі тарної одиниці/партії; контроль технічних показників посіву і норми висіву: швидкість посіву; міжрядкова відстань; контроль недосівів/пересівів; контроль висіву органічного насіння.

Удосконалення організаційно-технологічної складової зерновиробництва, зменшенню негативного впливу факторів невизначеності на господарську діяльність, підвищенню ефективності маркетингової діяльності підприємства сприяють такі можливості ПК «Forland» як оперативний розрахунок технічних (технологічних), управлінських показників. Це дозволить більш оперативно приймати управлінські рішення керівництвом, спеціалістами економічної та агрономічної служби підприємства.

Щодо технічних (технологічних) показників – це міжрядна відстань, швидкість посіву, контроль недосіву/пересіву, насіння, що використовується, оперативна інформація. Важливою для керівництва є управлінська інформація – дані, наприклад про контроль «якості посіву», якість та походження висіяного насіння та інші показники, що дозволяють здійснювати: контроль і облік за переміщенням врожаю з поля на елеватор; контроль робочого положення жатки комбайна; контроль заповнення бункера облік кількості зерна, видачі зерна з бункера комбайна ідентифікованого автомобілю водієві, з урахуванням кількості вивантаженого зерна; здійснювати автоматичний контроль за зупинками авто від поля до елеватора; контроль за переміщенням зерна від комбайна до елеватора та його облік на прийомці; контролювати дотримання всіх якісних стандартів. Важливим є контроль і облік за переміщенням врожаю з поля на елеватор і такі показники як: точний облік врожайності кожного поля; збір та доставка повного об'єму врожаю з поля до елеватора; економічний ефект від поля/культури.

Що стосується якості продукції, то її контроль передбачається наступним чином. Кожна тарна одиниця продукції має унікальний Qr-code, що дає можливість покупцю отримати всю необхідну інформацію про отриманий продукт: кількісно-якісні показники; номер партії та сертифікату, інша необхідна інформація по продукту.

Захист оригіналу продукції. Кожна одиниця продукції має унікальний Qr-code або цифровий код, що знаходиться під захисним покриттям; Перевіривши код споживач отримує відповідь про оригінальність продукту та інші данні, які бажає вказати виробник (Назва, об'єм/вага, дата виготовлення, та іншу інформацію про продукт); система унеможливає тиражування одного і того ж коду, щоб унеможливити підробку продукції [10].

Також доцільно розглянути програмні продукти, що дозволяють автоматизувати маркетингову діяльність сільськогосподарських підприємств. Це, насамперед, CRM-система «Парус – Менеджмент та Маркетинг» (розробник – корпорація «Парус»); «PDS Маркетинг»

(розробник – компанія PDS Ltd Україна); «Marketing Analytic 4.0» (розробник – група компаній «Вперед»); комплексні CRM-проекти «Terrasoft» (розробник – група компаній «Terrasoft») та інші.

Основним фактором, що стримує впровадження згаданих програмних продуктів, виступає їх відносно висока вартість; отже, продукти доступні, насамперед, великим підприємствам.

Відповідно до вартості програмного комплексу Forland. “Порівняно з тим економічним ефектом, який у підсумку отримує аграрій, бюджет проекту мінімальний – зараз це \$5 на 1 гектар. Інвестиції в програму повертаються за один сезон” [1].

На сьогодні існує потреба у нескладних програмних продуктах, орієнтованих безпосередньо на розв’язання типових задач професійної діяльності маркетологів [11]. Існуючі маркетингові інформаційні системи реалізують в основному функції збору, зберігання і подання інформації про клієнтів, постачальників, дилерів, конкурентів, дозволяють вести моніторинг ринку, накопичують комерційну інформацію, ведуть бази даних контрагентів, здійснюють контроль діяльності продавців. Деякі з них (МІС «Marketing Expert» і МІС «БЕСТ-Маркетинг») дозволяють реалізувати методи стратегічного менеджменту (SWOT-аналіз, матриці Ансоффа).

Далі представимо огляд українського ринку програмних продуктів в порядку спадання від самого популярного до найменш поширеного, які використовуються при побудові МІС

1. 1С Підприємство. Розробник Фірма «1С» (РФ), представництва та офіси знаходяться в РФ, Україні, Казахстані, Білорусі, Молдові, Литві, Латвії, Узбекистані та Болгарії.

Це система класу ERP (Enterprise Resource Planning – керування ресурсами підприємства), тобто корпоративна інформаційна система для автоматизації планування, обліку, контролю й аналізу всіх основних бізнес-процесів і рішення бізнес завдань підприємства в цілому. Вона складається з різних модулів, наприклад, бухгалтерський і податковий облік, керування складом, транспортом і т. п.

Конфігурація надає наступні можливості:

- управління базою покупців: виділення цільових груп покупців і вивчення потреб типового для кожного магазину покупця.

- управління асортиментом: формування оптимального асортиментного пропозиції, відповідного попиту цільової групи покупців.

- управління ціноутворенням: формування цінової політики підприємства в залежності від формату і місця розташування магазину.

– управління маркетинговими акціями: просування нового товару, знижки певним групам покупців, розпродажі та інші акції [12, 13].

2. DeloPro. Розробник «Ксиком Софт» (Україна), головний офіс знаходяться в м. Києві. Модуль управління маркетингом надає наступні можливості:

- введення інформації про товари та типові послуги;
- канали збуту;
- аналіз ринку рекламних послуг;
- планування рекламних кампаній;
- аналіз ефективності рекламних вкладень;
- збір та обробка незалежних відгуків; ведення досьє на конкурентів та на товари-аналоги;
- аналіз ринку пропозицій та управління ціновою політикою;
- реєстрація продажу, облік рекламаций, гарантій;
- маркетинговий аналіз збуту в розрізі каналів збуту, окремих товарів, груп товарів, регіонів тощо.

3. IT-Підприємство, IT-Enterprise. Розробник «Информационные технологии», представництва та офіси знаходяться в Києві, Харкові, Одесі, Житомирі. IT-Підприємство охоплює всі сторони виробничої, фінансової і господарської діяльності підприємства і складається з безлічі модулів, кожен з яких автоматизує певні завдання. Умовно всі модулі групуються в наступні контури управління: управління виробництвом; логістика; бюджетування і контролінг; управління персоналом; аналіз і оптимізація діяльності; бухгалтерський і податковий облік; управління документообігом; адміністрування системи; інструментальні засоби розвитку системи. Кожен контур управління складається з декількох модулів. Допускається як ізольоване друг від друга функціонування модулів, так і їх комбінації, необхідні конкретному підприємству [14].

4. ERP система BSI. Розробник «Бизнес Сервис» (Україна), головний офіс знаходяться в м. Києві. БС Маркетинг - це модуль для автоматизації маркетингу, що дозволяє пов'язувати персонал, бізнес-процеси і ділову інформацію з клієнтами за допомогою цілісного інформаційного середовища. Функціональність БС Маркетинг дозволяє безпосередньо контактувати з клієнтами за допомогою різних методів комунікації - по телефону, факсом, електронною поштою або через Інтернет.

5. Парус ERP. Розробник Компанія «Парус» (Україна), головний офіс знаходяться в м. Києві. Модуль "Парус - Менеджмент та Маркетинг" є простим багатофункціональним коробковим CRM-

рішенням і являє собою самостійний модуль у складі комплексної системи автоматизації малим і середнім бізнесом. Це дозволяє в комплексі з додатковими модулями вирішувати управлінські завдання: бухгалтерського та податкового обліку, реалізації товарів і послуг, обліку складських запасів, нарахування заробітної плати, кадрового обліку.

Отже, абсолютну позицію лідера займає 1С Підприємство. Але для невеликих підприємств не вигідно купувати дорогі інформаційні системи. Рекомендовано для цих підприємств такі вітчизняні програмні комплекси, як «Дебет Плюс», «Універсал», «Інфо-Підприємство», «Діловод (онлайн-сервіс)», «Підприсемець 4» тощо.

Вибір того чи іншого програмного продукту для формування маркетингової інформаційної системи обумовлюється масштабами діяльності підприємства, кількістю та складністю маркетингових задач, які стоять перед службами маркетингу підприємств, рівнем комп'ютеризації та рівнем кваліфікації персоналу, бюджетом витрат на маркетинг. В сучасних умовах ринку, коли на перше місце висувається оперативність і повнота володіння інформацією, кожному підприємству необхідно бути готовим до впровадження і використання даних інструментів при побудові системи маркетингу [15].

Так, перехід на застосування сучасних програмних продуктів, програмних комплексів є доцільним, дозволить істотно знизити ступінь негативного впливу маркетингових ризиків, сприятиме своєчасному розробленню управлінських рішень, які принесуть очікуваний позитивний ефект в діяльності підприємства.

Література.

1. Левків Г.Я. Теоретико-методологічні аспекти в системі маркетингового менеджменту в діяльності аграрних підприємств [Електронний ресурс] / Г.Я. Левків, М.І. Копитко // Причорноморські економічні студії. – 2016. – Вип. 10. – С. 105-108. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bses_2016_10_23
2. Тарнавська Н. Маркетингові інновації як пріоритетне джерело конкурентних переваг підприємств [Електронний ресурс] / Н. Тарнавська, О. Голоднюк // Вісник Тернопільського національного економічного університету. – 2015. – Вип. 3. – С. 79-92. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vtneu_2015_3_10
3. Harvard Business review (2008). Manager innovation, 236 p.
4. Tauber E.M. (2006)/ How Marketing Research Discourages Major Innovation. Business horizons, 17 (July): 22-26.

5. Сухорська У.Р. Підходи до визначення маркетингової стратегії у практичній діяльності підприємств / У.Р. Сухорська, Н.Б. Ярошевич // Науковий вісник. – 2010. – № 16. – С. 220-223.

6. John A. (1999). Successful Market Innovation. European Journal of Innovation Management, Vol. 2, No. 1, P. 6-11.

7. Chen Y. (2006). Marketing Innovation. Journal of Economics & Management Strategy, Vol. 15, Issue 1, P. 101-123.

8. Шукайте злодія: як аграрії борються з крадіжками та недостачами [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://agravery.com/uk/posts/show/sukahte-zlodia-ak-agrarii-borutsa-z-kradizkami-ta-nedostacami>

9. Forland – розумне землеробство [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://forland.com.ua/Main/Index#about>

10. Глушко Д. Простежуваність від поля до готового продукту [Електронний ресурс] / Д. Глушко. – Режим доступу: <http://organicukraine.org.ua/congress/wp-content/uploads/presentation-denis-glushko.pdf>

11. Крижко О.В. Інформаційні системи в маркетинговій діяльності [Електронний ресурс] / О.В. Крижко, В.Г. Дарчук // Економіка. Менеджмент. Бізнес. – 2016. – № 4. – С. 113-120. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/esmebi_2016_4_18

12. Ефективність впровадження програм «1С» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://erp-project.com.ua/index.php/uk/korisni-materiali/statti/upravlinnya/490-efektivnist-vprovadzhennya-program-1s>

13. Управління маркетингом і продажами за допомогою CRM- систем [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://erp-project.com.ua/index.php/uk/korisni-materiali/statti/upravlinnya/336-crm-sistema-efektivne-upravlinnya-marketingom>

14. Інжиніринг бізнес-процесів компанії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://erp-project.com.ua/index.php/uk/korisni-materiali/statti/upravlinnya/210-kadry-v-proektakh>

15. Інформаційне забезпечення управління [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://erp-project.com.ua/index.php/uk/korisni-materiali/statti/upravlinnya/208-informatsionnoe-obespechenie-upravleniya>

References.

1. Levkov G.Ya., & Kopytok M.I. (2016). Teoretyko-metodolohichni aspekty v systemi marketynhovoho menedzhmentu v diyal'nosti ahrarynykh pidpryyemstv [Theoretical and methodological aspects in the system of marketing management in the activity of agrarian enterprises]. *Prychornomors'ki ekonomichni studiyi – Black Sea Economic Studies*, Issue 10, pp. 105-108. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/bses_2016_10_23 [in Ukrainian].

2. Tarnavska N., & Golodnyuk O. (2015). Marketynhovi innovatsiyi yak priorytetne dzherelo konkurentnykh perevah pidpryyemstv

[Marketing innovations as a priority source of competitive advantages of enterprises]. *Visnyk Ternopil's'koho natsional'noho ekonomichnoho universytetu – Bulletin of the Ternopil National Economic University*, Issue 3, pp. 79-92. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vtneu_2015_3_10 [in Ukrainian].

3. Harvard Business review (2008). Manager innovation, p. 236 [in English].

4. Tauber E.M. (2006). How Marketing Research Discourages Major Innovation. *Business Horizons*, 17 (July): 22-26 [in English].

5. Sukhorsky U.R., & Yaroshevich N.B. (2010). Pidkhody do vyznachennya marketynhovoyi stratehiyi u praktychniy diyal'nosti pidpryemstv [Approaches to the definition of marketing strategy in the practice of enterprises]. *Naukovyy visnyk – Scientific herald*, No. 16, pp. 220-223 [in Ukrainian].

6. John A. (1999). Successful Market Innovation. *European Journal of Innovation Management*, Vol. 2, No. 1, pp. 6-11 [in English].

7. Chen Y. (2006). Marketing Innovation. *Journal of Economics & Management Strategy*, Vol. 15, Issue 1, pp. 101-123 [in English].

8. Shukayte zlodiy: yak ahrariyi boryut'sya z kradizhkamy ta nedostachamy [Look for a thief: how agrarians are struggling with theft and shortages]. (n.d.). *agravery.com*. Retrieved from <http://agravery.com/uk/posts/show/sukajte-zlodia-ak-agrarii-borutsa-z-kradizkami-ta-nedostacami> [in Ukrainian].

9. Forland – rozumne zemlerobstvo [Forland – Smart Agriculture]. (n.d.). *forland.com.ua*. Retrieved from <http://forland.com.ua/Main/Index#about> [in English].

10. Glushko D. (n.d.). Prostezhuvanist' vid polya do hotovoho produktu [Traceability from the field to the finished product]. *organicukraine.org.ua*. Retrieved from <http://organicukraine.org.ua/congress/wp-content/uploads/presentation-denis-glushko.pdf> [in Ukrainian].

11. Krzhko O.V., & Darchuk V.G. (2016). Informatsiyni systemy v marketynhoviy diyal'nosti [Information systems in marketing activity]. *Ekonomika. Menedzhment. Biznes – Economy. Management. Business*, No. 4, pp. 113-120. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecmebi_2016_4_18 [in Ukrainian].

12. Efektyvnist' vprovadzhennya prohran «1C» [Effectiveness of the implementation of «1C» programs]. (n.d.). *erp-project.com.ua*. Retrieved from <http://erp-project.com.ua/index.php/uk/korisni-materiali/statti/upravlinnya/490-efektyvnist-vprovadzhennya-program-1s> [in Ukrainian].

13. Upravlinnya marketynhom i prodazhamy za dopomohoyu CRM- system [Management of marketing and sales using CRM-systems]. (n.d.). *erp-project.com.ua*. Retrieved from <http://erp-project.com.ua/index.php/uk/korisni-materiali/statti/upravlinnya/336-crm-sistema-efektno-upravlinnya-marketingom> [in Ukrainian].

14. Inzhynirnyh biznes-protsesiv kompaniyi [Engineering business processes of the company]. (n.d.). *erp-project.com.ua*. Retrieved from <http://erp-project.com.ua/index.php/uk/korisni-materiali/statti/upravlinnya/210-kadry-v-proektakh> [in Ukrainian].

15. Informatsiynе zabezpechennya upravlinnya [Information Management Support]. (n.d.). *erp-project.com.ua*. Retrieved from <http://erp-project.com.ua/index.php/uk/korisni-materiali/statti/upravlinnya/208-informatsionnoe-obespechenie-upravleniya> [in Ukrainian].

Анотація.

Хлопоніна-Гнатенко О.І., Коломієць Н.О. Маркетингові інновації в системі управління підприємством як пріоритетний напрямок формування його конкурентних переваг на ринку зерна.

У статті проведено аналіз теоретичних основ маркетингових інновацій, що впливають на управління діяльністю підприємства та підприємницькою діяльністю в цілому. Визначено маркетингові інновації в системі управління підприємством як один із способів забезпечити виживання і ефективне функціонування підприємства в агресивному конкурентному середовищі. Під час переходу до нових етапів ринкових реформ, на всіх рівнях управління підвищується увага змінно приймати оптимальні рішення, які будуть здійснювати вплив на майбутнє і зіставляти поточну діяльність зі стратегічними цілями.

Ключові слова: підприємство, маркетингові інновації, інжиніринг, стратегія, інформаційні системи.

Аннотация.

Хлопонина-Гнатенко О.И., Коломиец Н.А. Маркетинговые инновации в системе управления предприятием как приоритетное направление формирования его конкурентных преимуществ на рынке зерна.

В статье проведен анализ теоретических основ маркетинговых инноваций, влияющие на управление деятельностью предприятия и предпринимательской деятельностью в целом. Определены маркетинговые инновации в системе управления предприятием как один из способов обеспечить выживание и эффективное функционирование предприятий в агрессивной конкурентной среде. При переходе к новым этапам рыночных реформ на всех уровнях управления повышается внимание уделить принимать оптимальные решения, которые будут оказывать влияние на будущее и сопоставлять текущую деятельность со стратегическими целями.

Ключевые слова: предприятие, маркетинговые инновации, инжиниринг, стратегия, информационные системы.

Abstract.

Khloponina-Gnatenko O.I., Kolomiyets N.O. Marketing innovations in the enterprise management system as a priority direction of forming its competitive advantages in the grain market.

The article analyzes the theoretical foundations of marketing innovations that influence the management of the activity of the enterprise and the entrepreneurial activity in general. The marketing innovations in the enterprise management system are defined as one of the ways to ensure the survival and effective functioning of enterprises in an aggressive competitive environment. During the transition to the new stages of market reforms, at all levels of management, attention is being paid to the ability to make optimal decisions that will have an impact on the future and compare current activities with strategic goals.

Key words: enterprise, marketing innovations, engineering, strategy, information systems.

ЗМІСТ

SHUDLARSKY Y., KLEMPARSKYI M. Investing in human capital is the basis of an efficient venture business	3
SINELNIKOV V.M., ZAIKA S.O. Concept and satisfaction of investment appropriation agricultural enterprises	10
МАНДИЧ О.В. Формування конкурентних переваг суб'єктів бізнесу через використання інструментарію PR-маркетингу.....	25
МАРЕНИЧ Т.Г., МАЛІЙ О.Г. Банківський кредит у фінансовому забезпеченні сільськогосподарських підприємств.....	30
НАГАЄВ В.М., НАГАЄВА Г.О. Дидактичні засади формування кадрового потенціалу аграрної сфери як стратегічного ресурсу розвитку соціально-економічних систем	44
ОНЕГІНА В.М., БІЛЕЦЬКИЙ О.В. Цінові ризики експортної орієнтації сільськогосподарського виробництва	54
РИЖИКОВА Н.І., НАКІСЬКО О.В., РУДЕНКО С.В. Світовий досвід підтримки і стимулювання венчурних і бізнес-ангельських інвестицій.....	62
УСТИК Т.В., ЛИШЕНКО М.О. Концепція стійкого («зеленого») маркетингу та її вплив на сталий розвиток аграрних підприємств	72
АНТОЩЕНКОВА В.В. Конкурентоспроможність, як основа ефективної національної економіки.....	84
БАТЮК А.А., КВЯТКО Т.М. БАБКО Н.М. Транснаціоналізація національних економічних систем в умовах глобалізації.....	95
БЕЛОУСОВА О.С. Вплив ресурсного достатку на ефективність інституційного розвитку ресурсних економік	103
БОГОМОЛОВА К.С. Сутність та фактори формування конкурентоспроможності аграрних підприємств	118

ВАРДІШВІЛІ А.В. Особливості формування моделей у сфері маркетингу інтегрованих підприємств	129
ВЛАСЕНКО Т.В. Методичні засади визначення оптимальності галузевої структури аграрних підприємств	135
ГІРЖЕВА О.М., БІРЧЕНКО Н.О., РЯСНЯСЬКА А.М. Сучасний стан та тенденції діяльності підприємств малого бізнесу в Харківській області.....	145
КАЛІНІЧЕНКО С.М., МИКИТАСЬ А.В., НАГОЛЮК О.Є. Управлінські стратегії забезпечення розвитку підприємств.....	157
КОРОЛЕВИЧ Н.Г., ОГАНЕЗОВ И.А. Основные резервы повышения эффективности производства льна-долгунца в Республике Беларусь	164
КРАВЧЕНКО Ю.М., АНТОЩЕНКОВА В.В. Фактори сталого розвитку економіки аграрного сектору	174
КРАВЧЕНКО О.М., РОДІОНОВА К.О. Економічне обґрунтування впровадження у виробництво м'ясопереробними підприємствами системи ветеринарно-санітарних заходів.....	183
КРУТЬКО М.А. Світовий досвід розвитку інтеграційних процесів в аграрному секторі	195
КУСКОВА С.В. Складові механізми забезпечення економічного зростання	202
МІНЕНКО С.І. Діагностика конкурентоспроможності в управлінні підприємством.....	209
МОРОЗОВ В.І. Концепції маркетингу та соціальної відповідальності в період перехідної економіко-суспільної фармації України.....	218
НАКІСЬКО О.В., РУДЕНКО С.В., ГРІДІН О.В. Заробітна плата як невід'ємна складова системи мотивації праці	226

НАУМЕНКО І.В. Конкурентоспроможний розвиток суб'єктів агробізнесу: теорія та практик	235
ПІВЕНЬ А.В. Понятійно-категоріальний апарат управління ефективністю діяльності підприємств	242
ПОДОЛЬСЬКА О.В., КРАЯ В.Г. Використання проектного підходу в публічній сфері.....	256
ПУСТОВГАР С.А. Індикатори оцінювання фінансового потенціалу підприємства	265
РОМАНАШЕНКО О.А., РОМАНАШЕНКО М.О. Особливості здійснення дилерської діяльності на фондовому ринку України	273
ПОДОЛЬСЬКА О.В., ОБЕРЕМОК В.В. Процес адаптації персоналу на підприємстві	283
САГАЧКО Ю.М. Формування системи управління якістю продукції тваринництва на основі інновацій.....	291
СМІГУНОВА О.В. Джерела фінансування дорадчих служб в Україні	298
ХЛОПОНІНА-ГНАТЕНКО О.І., КОЛОМІЄЦЬ Н.О. Маркетингові інновації в системі управління підприємством як пріоритетний напрямок формування його конкурентних переваг на ринку зерна...	305

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

*Вісник
Харківського національного
технічного університету
сільського господарства
імені Петра Василенка*

ВИПУСК 200

Економічні науки

*Відповідальний за випуск О.О. Красноручський
Редактори: Т.Г. Маренич, В.М. Онегіна*

Підписано до друку 29.03.2019 р.
Формат 60×84 ¹/₁₆. Папір офсетний.
Гарнітура Garamond. Офсетний друк.
Умовн. друк. арк. – 20,0. Наклад – 300 прим.

Видавництво ТОВ «Стильна типографія»
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи: серія ДК № 4863
від 12.03.2015 р. 61002, м. Харків, вул. Чернишевська, 28 А
Тел.: (057) 754-49-42 e-mail: zebra-zakaz@mail.ru